

Voorzitter: Vondeling

Tegenwoordig zijn 121 leden, te weten:

Aantjes, Van Aardenne, Aarts, Abma, Van Amelsvoort, Andela-Baur, Andriessen, Bakker, Barendregt, Ter Beek, De Beer, Beinema, Beuker, Beumer, De Boer, De Boois, Bremen, Van den Broek, Du Chatinier, Coppes, G. M. P. Cornelissen, Van Dam, Dankert, Dees, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Drees, Drenth, Epema-Brugman, Evenhuis, Franssen, De Gaaij Fortman, Gardeniërs-Berendsen, Giebels, Ginjaar-Maas, De Graaf, Groensmit-van der Kallen, Haas-Berger, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hermsen, Van Houwelingen, Hutschemaekers, Huijsen, Jansen, Joekes, Jongeling, Kappeyne van de Coppello, Keja, Kleisterlee, Knot, Kolthoff, Kombrink, De Koning (B.P.), Koningh, Konings, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krosse, Krouwel-Vlam, Kruisinga, Van Kuijen, De Kwaadsteniet, Laban, Lamberts, Langedijk-de Jong, De Leeuw, Van Leeuwen, Van der Lek, Van Leijenhorst, Lückers-Bergmans, Van der Mei, Van Mierlo, Molleman, Mommersteeg, Nagel, Notenboom, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Ploeg, Poppe, Rienks, Rietkerk, Roels, Roethof, Roolvink, Van Rossum, Van der Sanden, Schakel, Scherpenhuizen, Van het Schip, Smit-Kroes, Van der Spek, Spinks, Staneke, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tolman, Tuinenburg, Tuijnman, Veder-Smit, Van Veenendaal-van Meggelen, Vellenga, Verbrugh, Verwoert, Vondeling, Voogd, Voortman, Waalkens, Waltmans, Wierenga, Van Winkel, Wisselink, Worrell en Van Zeil,

en de heren De Gaay Fortman, Minister van Binnenlandse Zaken, Van Kemenade, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Trip, Minister voor Wetenschapsbeleid, Zeevalking, Staatssecretaris van Justitie, Klein, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Jong, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Simons, Regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verandering van de leden:

Notenboom (nà half vier) en Van der Gun, ook morgen, wegens vergaderingen te Brussel;

Andriessen, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ingekomen is een brief van de Minister van Financiën, ten geleide van een aantal door de Algemene Rekenkamer nageziene en akkoord bevonden rekeningen en verantwoordingen van geldleningen ten laste van de Staat der Nederlanden, uitgegeven krachtens de Leningwet 1976.

Deze brief, die niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen; de bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Vaststelling van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (14 100)**;

het **Verslag mondeling overleg van de bijzondere commissie over de nota 'Hoger onderwijs in de toekomst' (13 733, nr. 5)**;

het **Wetenschapsbudget 1977 (14 101)**.

De (algemene) beraadslaging wordt hervat.

Hierbij zijn tevens aan de orde:

de motie-Keja c.s. over het voeren van een ruim vrijstellingsbeleid voor degenen die een parkeerstudie volgen (14 100, X, nr. 13);

de motie-Keja c.s. over het geven van de kans aan 'doorstromers' vóór hun eerste dienstplicht hun opleiding af te ronden (14 100, X, nr. 21);

de motie-Smit-Kroes c.s. over het invoeren van een klokkur logopedie per kind per week (14 100, VIII, nr. 20);

de motie-Smit-Kroes c.s. over het instellen van een onderzoek naar de waarde van de 'kleine' scholen als sociaal-cultureel gegeven (14 100, VIII, nr. 21);

de motie-Dees c.s. over het heropenen van overleg over de kwaliteit van de docentenvoorziening bij het avondonderwijs (14 100, VIII, nr. 22);

de motie-Dees c.s. over het in overweging nemen van het moment van aanvang van de nieuwbouw van de Rijksuniversiteit Limburg en van het Ziekenhuis Maastricht (14 100, VIII, nr. 23);

de motie-Van Ooijen c.s. over het opstellen van een beleidsnota over de groepsgrootte in het onderwijs (14 100, VIII, nr. 24);

de motie-De Leeuw c.s. over volledige compensatie van reële prijsstijgingen bij exploitatie- en investeringsuitgaven van onderwijsinstellingen (14 100, VIII, nr. 26);

de motie-De Leeuw c.s. over invoering bij het kleuter- en lager onderwijs van de 31-schaal met ingang van 1 augustus 1977 (14 100, VIII, nr. 27).

□ De heer **Jongeling** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Het maken van een inventarisatie van het onderwijsbeleid dat de laatste jaren door deze bewindslieden is gevoerd, is een vrijwel onmogelijke zaak. Ik zal mij daar dan ook niet aan wagen. Het mag als bekend worden verondersteld dat mijn fractie niet bepaald warm loopt voor een 'constructief onderwijsbeleid', maar dat neemt onze bereidheid niet weg om elk voorstel ook op de eigen merites te bekijken.

Jongeling

Ik zal over een vijftal, enigszins los van elkaar staande onderwerpen het een en ander opmerken. In de eerste plaats iets over de gevolgen van de geboortendaling – die omstreeks 1970 inzette – voor het onderwijsbeleid. Deze geboortendaling zal de komende jaren grote sectoren van het onderwijs bereiken, zodat onder andere rekening moet worden gehouden met een verlies van ongeveer 12.000 arbeidsplaatsen in het kleuter- en basisonderwijs. In het beleid zal men reeds nu systematisch rekening moeten houden met deze veranderingen. Daarvoor zal nogal wat creativiteit worden gevraagd. Naast het verlagen van de groepsgrootte per klas valt bijvoorbeeld te denken aan een verlaging van de stichtingsnormen. Men zal ook meer aandacht kunnen gaan schenken aan de kleinere scholen. Misschien zullen zelfs reële bezuinigingen mogelijk worden. Ik zal graag van de Minister vernemen, hoe zijn departement reeds nu anticipeert op deze effecten van de geboortendaling en of hij al een zekere gevarieerdheid in oplossingen tot zijn beschikking heeft.

Mijn tweede onderwerp betreft de schoolbegeleidingsdiensten. Mijn fractie is van mening dat hier snel duidelijkheid moet komen voor wat betreft het toekomstige beleid. In verschillende gemeenten wordt de laatste tijd nogal verwarrend gediscussieerd over vooral de financiële regeling van deze diensten. Sommige gemeenten hebben besloten de scholen de vrijheid te laten in de keuze van de schoolbegeleiding, zonder dat hierdoor een ongelijke financiële behandeling van scholen ontstaat.

Er zijn helaas ook gemeenten die zich minder soepel opstellen. De voorlopige subsidieregeling, waaraan op het departement wordt gewerkt, zal hier duidelijkheid moeten verschaffen. Op één onderdeel daarvan zou ik vooruit willen lopen. In de kranten heeft men reeds in november kunnen lezen dat het ministerie een subsidieregeling voor de schoolbegeleiding voorbereidt, op grond waarvan de scholen zelfstandig contracten kunnen sluiten met een schoolbegeleidingsdienst. Ik zou het zeer op prijs stellen als de Minister zou kunnen meedelen dat deze persberichten inderdaad juist zijn, zodat iedere betrokkene, wat dit fundamentele aspect betreft, weet waar hij aan toe is. Ik meen dat ik de Minister heb zien knikken, maar ik wil het graag ook nog van hem met zoveel woorden vernemen.

Het volgende onderwerp betreft de Onderwijsraad. Mijn fractie heeft zich enigszins verbaasd over de wijze waarop in het afgelopen jaar de relatie tussen de bewindslieden en de Onderwijsraad zich heeft ontwikkeld. Dat was niet altijd zo fraai. Uit de toelichting bij de begroting heb ik begrepen dat men met elkaar aan tafel zal gaan zitten om te praten over de voorstellen die in de Structuurnota met betrekking tot de Raad zijn gedaan. Is het de bedoeling daarbij tevens de diverse klachten van de Onderwijsraad met betrekking tot het ministerieel optreden – en omgekeerd – te betrekken? Zo'n twee maanden geleden heeft de secretaris van de Raad in een korte notitie uiteengezet op welke punten men niet tevreden was. In het Verslag over 1974 en 1975 van de Onderwijsraad wordt eveneens nogal wat ongehoord kenbaar gemaakt.

Als dit allemaal juist is, valt de Minister wel het een en ander te verwijten. Mij ontbreekt de tijd om alle klachten op te sommen, maar ik neem aan dat de Minister er van op de hoogte is. Ik zou het op prijs stellen als hij er op zou willen ingaan.

Vervolgens zou ik een enkel vraagteken willen zetten bij de scholenbouw. Mijn fractie kan er begrip voor opbrengen dat, met het oog op de noodzakelijke bezuinigingen, temporisering onvermijdelijk is. Maar daarbij moet wel rekening worden gehouden met de gevolgen die dat heeft voor de onderscheiden betrokkenen. Het is immers duidelijk dat het niet-doorgaan van nieuwbouw de éne school veel harder treft dan de andere. Daar dient het beleid ons inziens rekening mee te houden, wil men niet vervallen in een botte-bijl-beleid. Ik zou daarom de Staatssecretaris willen vragen of dat ook gebeurt bij de herziening van het scholenbouwplan 1976–1979, waar nu aan wordt gewerkt.

Ik heb vernomen dat de publikatie daarvan in maart te verwachten is en niet in januari zoals in de toelichting staat. Is dat waar? Naar de mening van mijn fractie dient de temporisering van de nieuwbouwprojecten zodanig te zijn dat het bestaande onderwijs zo weinig mogelijk in het gedrang komt. Deelt de Staatssecretaris deze opvatting?

Het is mij bekend dat er scholen zijn bij het lager beroepsonderwijs, die nog maar kort draaien – en dus in een groeifase zitten –, die voor nieuwbouw op het scholenplan waren geplaatst en die daar nu waarschijnlijk geen geld voor zullen krijgen. Als men daarbij weet dat het ook nog gaat om de bouw

van beroepsgerichte ruimten of praktijklokalen, waarvoor geen uitwijkmogelijkheden zijn, dan zal het duidelijk zijn dat zo'n school vast zit en eigenlijk met het geven van het beoogde onderwijs moet stoppen. Ik zou het op prijs stellen als de Staatssecretaris hier nader op zou willen ingaan.

Nu ik mij toch tot de Staatssecretaris richt, zou ik – evenals anderen voor mij – er bij hem op willen aandringen snel te beslissen inzake de stichting van een christelijke VWO/HAVO op Goeree/Overflakkee. Het is niet noodzakelijk hier nog eens uiteen te zetten hoe benard de situatie daar is voor het christelijk onderwijs. De aanvraag voor plaatsing op het scholenplan voldoet aan de wettelijke normen; de bevolking is al jaren zeer actief en gemotiveerd en heeft de indruk dat ze in vergelijking met andere regio's erg slecht wordt bedield. De Staatssecretaris is er zo'n twee weken geleden geweest en uit de krantenverslagen van dit bezoek heb ik wel de indruk gekregen dat daarbij verwachtingen zijn gewekt, die het grote optimisme, dat men daar nu heeft, rechtvaardigen. Aan deze langlopende zaak dient een einde te komen. Deze mensen hebben daar recht op.

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Nu we de moeiten onder vinden van de economische recessie, springen de vragen over de verhouding tussen onderwijs en arbeidsmarkt sterker naar voren dan in de hoogconjunctuur. Wij moeten meer letten op het rendement van de produktie en dus ook op het rendement van het onderwijs dat daartoe bijdraagt.

Bij het meest kostbare deel van het wetenschappelijk onderwijs doen de bewindslieden inderdaad pogingen onderwijs en arbeidsmarkt op elkaar af te stemmen. Hoewel daarover in deze Kamer verschillend wordt gedacht, waardeert mijn fractie die pogingen. De heer Maisonrouge, – dat is weer iets anders dan de Coqrouge –, een IBM-topman in Europa, zei volgens het Economisch Dagblad van 15 oktober 1975, dat de universiteiten in Europa zich te weinig bewust zijn van de werkelijke behoeften van de maatschappij. De studenten worden te weinig voorbereid op de uitoefening van een maatschappelijke functie.

Nu is academische werkloosheid vooral daarom zo'n misstand, omdat de opleiding van academici duur is, hun kennis snel verouderd en omscholing op hetzelfde niveau vaak uitgesloten en altijd duur is. Wat denken de be-

Verbrugh

windslieden daarom van een goede loopbaanbegeleiding voor studenten, zodat zij steeds informatie over de arbeidsmarkt krijgen? Voorlichtingsdagen en studentendecanen lijken niet voldoende. Door een echte loopbaanbegeleiding kan de student zich steeds voorbereiden op toekomstige keuzes in verband met zijn studiegang. Bij de combinatie van WO en HBO is dat nog meer noodzakelijk. Ik denk aan een artikel van Holleman en Maas in Intermediair van 9 januari 1976.

De Staatssecretaris waarschuwde ook tegen te grote toeloop bij onder andere de sociale academies. Het is voor hem de vraag of stagevragende studenten en afgestudeerden wel aan de slag kunnen. Daarom moet het de bewindslieden mijns inziens opvallen dat de eerste lichter afgestudeerden van de nu reeds jarenlang ongesubsidieerde Gereformeerde Sociale Academie te Zwolle wel vlot passend werk kon vinden. Aan de maatschappelijke behoefte van deze sociale academie is geen reden tot twijfel. Maar de bewindslieden redeneren nog steeds dat deze gereformeerde sociale academie niet past in een evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen en dus geen subsidie mag ontvangen.

Omdat de Regering zoveel zorg heeft over stageplaatsen en toekomstige werkgelegenheid, vraag ik of bij dit onderdeel van het subsidiebeleid niet onvoldoende is gerekend met de differentiatie van de arbeidsmarkt en of naast de kwantitatieve normen ook de kwalitatieve een woord moeten meespreken ter afronding. Dat de kwaliteit van Zwolle niets te wensen overlaat, werd bij de eerste diploma-uitreiking in juni door de inspecteur publiek erkend. Men weet in Zwolle het groeps-gemiddelde te verhogen door het combineren van bepaalde lessen van verschillende richtingen en door keuzevakken. Het aantal taakuren geeft geen problemen. Dit cursusjaar is nu het vijfde zonder subsidie. Er zal f 1 1/2 miljoen, niet door de kerken, maar door particulieren moeten worden opgebracht. Dat is zo'n 100 gld., gemiddeld per gezin naast de belasting, waaruit onder andere de begroting van de Minister wordt betaald.

Ik behoor tot de laatsten die normen voor de subsidieverlening niet noodzakelijk achten, maar worden deze bij verdere subsidie-onthouding aan Zwolle niet te star en daarom onbillijk toegepast?

Dat bij het LBO de afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt verbetering behoeft, bewijzen de jeugd-

werkloosheid en bijvoorbeeld het feit dat er in bepaalde regio's, waar de bouw om arbeidskrachten verlegen zat, geen jongeren zich aanmeldden. Ik las daarom met genoegen in Uitleg dat er sinds oktober periodieke bijeenkomsten zijn tussen onderwijs en bedrijfsleven. Wat denkt de Minister van een uitbouw van dit overleg tot een soort Educatieve Raad, die in de geest van het voorstel van de heer Stoel van Hoogovens (Uitleg van 1 september) probeert de aansluiting tussen onderwijs en arbeid te optimaliseren. Zo'n raad zou mijns inziens onafhankelijk van de overheid moeten zijn en zelfs onderwijsvernieuwingen op deze aansluiting moeten toetsen en eigener beweging met aanbevelingen moeten kunnen komen.

Eigenlijk doet ook bij stuk nr. 5 van de HOT-nota het probleem van de afstemming van onderwijs en arbeidsmarkt zich voor, namelijk bij de algemene hogere opleidingen, waarvoor de bewindslieden het groene licht vragen. Het staat nu ook op de agenda.

Het idee van de algemene hogere opleidingen is overgenomen van de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs. De aldus opgeleide moet een generalist zijn op niet-wetenschappelijk niveau, toegerust met verbale en sociale vaardigheden, maar hij is geen specialist die de ingewikkelde problemen te lijf kan gaan.

Meent de Minister dat het bedrijfsleven nu om deze HBO-generalisten zit te springen? Bestaat niet het gevaar dat via de algemene hogere opleidingen de volgende generatie werklozen wordt gekweekt? Ik reken er ook mee, dat er van de scholen die genoemd, zijn in het verslag, en maar werkelijk één is geweest, die om deze opleidingen vroeg, namelijk Enschede. De Regering noemt ook wel vier andere scholen, maar daar is geen enkel overleg geweest met de leraren. Die aanvraag kan dus best het gevolg zijn geweest van een telefoontje van het Ministerie met de directeur.

Ik vind het op dit moment vrijwel onmogelijk om met de algemene hogere opleidingen in te stemmen, omdat de Minister voor de drie kernprogramma's geen behoorlijke leerstofomschrijving kan overleggen. Waarom staat in stuk nr. 3 dat de algemene hogere opleidingen een brug slaan tussen HBO en WO? Zijn deze generalisten zo anders dan de domme vakidioten van het overige HBO, dat ze de afstand tussen HBO en WO al half overbruggen hebben? En is het daarom dat de bewindslieden, die altijd zo uiterst zuinig deden als je ze vroeg om verti-

cale doorstroming van HBO naar WO, – de Staatssecretaris herinnert zich dat wel – nu ineens zo royaal overstag gingen en in hun schema accepteren dat vanuit de algemene hogere opleidingen bij een HBO-scholengemeenschap verder aan de universiteit wordt gestudeerd?

Toch zal niet iedere AHO-abituriënt direct verder studeren en dan gaat het voorlopig om een eindopleiding. Nu roept een algemeen karakter van een niet-wetenschappelijke eindopleiding veel vragen op. Kan het generalisme niet te gemakkelijk dienen als een alibi voor iemand die elk specialisme ontvlucht? Het wordt dan eigenlijk een soort sub-specialisme. Bestaat niet het gevaar dat de AHO's gaan fungeren als stortplaats van de zwakke studenten uit andere studierichtingen? In de stukken wordt gesproken van een 'vergaarbak'.

Is er geen alternatief mogelijk door de gewenste algemene opleiding te integreren als een theoretisch achtergrond-deel van de tegenwoordige specialistische opleidingen? Misschien kan bij bestaande opleidingen een research-variant een oplossing bieden. Misschien ook heeft een verbeterde HBO-opleiding, die uitgaat van de theoretische structuren en dan ten slotte uitkomt bij de technisch-maatschappelijke toepassingen, het meeste niveau.

Ook zulke opleidingen van voldoende niveau zouden mijns inziens geschikt kunnen zijn voor verticale doorstroming naar het WO, net zoals de Minister nu voor de AHO's accepteert.

Kan de Minister geen commissie belasten met het onderzoek naar de mogelijkheid van zulke alternatieve, meer verdiepte HBO-opleidingen?

Mag de Regering de instelling van zulke bijzondere HBO-opleidingen echter wel afhankelijk stellen van de vorming van HBO-scholengemeenschappen? Er zijn tal van scholen voor HBO, die om redenen van levensbeschouwelijke aard geen clusteringspartner kunnen vinden, of alleen op veel te grote geografische afstand. Komt de Minister dan niet in conflict met de vrijheid van richting van het onderwijs als hij voor de AHO's of hun alternatieven eisen stelt, die in veel gevallen alleen door het neutrale onderwijs kunnen worden vervuld?

De part-time-opleiding van algemene aard heeft een heel ander karakter en daarmee heeft mijn fractie geen moeite.

Meer moeite heb ik echter weer met wat beoogd wordt met het voorontwerp van wet inzake de wederzijdse doorstroming. Worden de HBO-instel-

Verbrugh

lingen verplicht de beslissingen van de doorstromingscommissies over de toelating op te volgen, ook als het gaat om studenten met een levensbeschouwing die totaal niet met die van de grondslag van de school overeenkomt? Dat is een oude vraag. Of zullen de doorstromingscommissies van de Regering bindende richtlijnen krijgen om met dit aspect ten volle rekening te houden?

Aan sommige pedagogische academies vreest men dat het nieuwe doorstromingsbeleid een verplichte aanpassing van studieprogramma's meebrengt, die het eigen karakter van de school in het gedrang brengt. Kan de Regering zeggen hoe ver eventuele eisen tot afstemming zullen gaan? Betreffen die eisen alleen het niveau van het onderwijs – akkoord – of ook het karakter en de inhoud daarvan?

Ten slotte nog iets over deze doorstroming. Moet er, nu de Minister de verticale doorstroming van het algemene-hogere-opleidingen-type naar de universiteit accepteert, in artikel 7 van het voorontwerp geen uitbreiding komen? Moet in artikel 7, sub 2a, niet ook worden gesproken van een verklaring, dat de dagschool-HBO'er het eind-examen HBO heeft behaald, en moet daarvan niet enige weerslag worden gevonden ook in de artikelen 8, 9 en 10, die samenhangen met de vrijstellingen bij het WO?

Een laatste woord over de herstructurering van het WO. Het blijkt dat de grote meerderheid van de ruim 300 studierichtingen in ons land een 5-jarige cursusduur aanvroeg. De Academische Raad zal er de handen vol aan hebben om dit allemaal marginaal te toetsen. Als een faculteit of subfaculteit verklaart dat een bepaald studieonderdeel niet tot na het doctoraal kan worden verschoven, kan de Academische Raad moeilijk aantonen dat het wél kan. Ook de vergelijking met buitenlandse situaties is moeilijk vanwege de verschillen in vooropleiding.

Toch is het laatste wat een bewindsman mag doen, voor de verleiding bezwijken en vanuit zijn machtspositie vier jaar opleggen. Daarom geloof ik dat naar een uitbreiding van criteria gezocht moet worden, waarmee kan worden aangetoond dat cursusduurverkortingsniveauverlagend werkt. Dat is het duidelijkst bij de meest beroepsgerichte opleidingen. Hier vindt men vaak een hoog integratieniveau van vakkennis en toegepaste kennis, dat maakt dat deze opleidingen het moeilijkst zijn in te korten. De mate van integratie of beroepsgerichtheid zou een

goed criterium zijn. Maar ook daarmee zijn alle problemen nog niet opgelost. Ik denk aan studierichtingen die niet pas in de laatste tijd, maar al van oudsher een groot deel van de noodzakelijke studietijd moeten inruimen voor praktica. Ik denk dat dit historische criterium ook goede diensten kan bewijzen.

Hoe staat het thans met de post-doctorale activiteiten? Is het waar dat er in de komende jaren onvoldoende financiële middelen zullen zijn om deze activiteiten op gang te brengen? Ik zou graag het oordeel van de bewindslieden hierover horen, omdat dit een van de meest wezenlijke complementen is van de studieverkorting, die kenmerkend is voor de Wet Herstructurering.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb verleden jaar tot verrassing van de bewindslieden gezegd, dat ik wat meer begrip voor hun doelstellingen aan het krijgen was, doch dat dit aan de andere kant niet leidde tot enig positiever oordeel over de praktijk van hun beleid. Ik moet zeggen dat ik daar nu nog net zo tegenover sta. De begroting voor Onderwijs en Wetenschappen lijkt ook in sterke mate onder de collectieve voorzieningenpolitiek van het huidige kabinet. Ik vind het een beetje typerend daarvoor dat de frequentie van het woord arbeidsmarkt in de memorie van toelichting uitermate hoog is geworden, ook vergeleken met de frequentie van het begrip 'individuele ontplooiing'. Als je het woord tegenkomt, is het duidelijk dat er gesproken wordt over de concrete arbeidsmarkt, de huidige kapitalistische arbeidsmarkt. Ik denk dat er bij Onderwijs en Wetenschappen in hoge mate wordt gewerkt in de richting van aanpassing aan die bestaande arbeidsmarkt. Met name voor Onderwijs zou toch een andere taak weggelegd kunnen zijn.

In verband met de spreektijd zal ik mij beperken tot een aantal onderwerpen. Dat zijn vooral gevallen waarin bezuiniging of althans zuinigheid schadelijk gevolgen heeft.

Waarom is eigenlijk afgezien van een definitieve nota over de schoolbegeleiding en waarom gaat er nu een beschikking komen met de voorlopige subsidieregeling, als tussenstap op weg naar een wet op de subsidiëring van de schoolbegeleiding? Mijn indruk is dat het met de kwaliteit van de begeleiding niet zo erg goed gaat. Ik geef het voorbeeld van het op het ogenblik aan de gang zijnde onderzoeksproject middenschool in Amster-

dam, waarbij vijf gemeentelijke scholen voor voortgezet onderwijs betrokken zijn, waar je op grond van de leerlingenpopulatie moet zeggen dat zeer veel begeleiding nodig is en waarvoor men slechts anderhalve formatieplaats heeft. Op 1 maart moet het een voorbereidingsproject worden. Men is er niet voor klaar en ik zou erop willen aandringen, in een dergelijk geval toestemming te geven voor het bijvoorbeeld nog een jaar laten doorgaan van het onderzoeksproject.

Gisteren is er een vergadering geweest van STERK, dat is het Samenwerkingsteam Experimenteer-, Resonans- en Kontaktscholen. Daar is een onderzoeksrapport besproken waaruit blijkt dat in de praktijk het aantal taakuren dat men in feite bij de experimenten middenschool besteedt – dus werkelijk zelf vult – drie à vijf maal zo hoog is als wordt toegestaan en wordt betaald. Ik vind dit een indicatie dat er veel meer nodig zou zijn.

Ik denk dat voor de hele problematiek van het gebrek aan goede samenwerking tussen schoolbegeleidingsdiensten en scholen een betere ingang kan worden gevonden door dit aan te pakken via de democratisering van de scholen. Met democratisering bedoel ik niet alleen de docenten, maar ook de ouders en de leerlingen die een grote rol zouden moeten spelen. Ik meen dat de scholen uit zich zelf dan meer geneigd zullen zijn zich tot sbd's te wenden en niet zozeer ten behoeve van individuele begeleiding van probleemkinderen, maar ten aanzien van de meer algemene problematiek. Men beperkt zich nu in hoofdzaak tot die individuele gevallen plus het introduceren van iets nieuws, groepsactiviteiten en dergelijke, alleen op bepaalde gebieden die ik wil noemen de 'zachte vakken'. Het is juist van belang dat van buitenaf een nieuwe impuls komt op het gebied van nieuwe opzetten bij wat ik wil noemen 'harde vakken', rekenen, taal en dergelijke voor wat betreft het lager onderwijs. De docenten zijn niet erg geneigd dat te accepteren met de hete adem van het CITO in de rug. Ik denk dat dit voor een groot deel de verklaring is. Ik meen dat daardoor in hoofdzaak het effect van dit soort activiteiten bestaat uit het doorverwijzen van kinderen naar het buitengewoon lager onderwijs, respectievelijk het nog meer benadrukken van de 'CITO-achtige' gang van zaken bij het lager onderwijs, met name bij de 'harde vakken'.

Ik meen dat het uiterst kwalijk is dat daardoor de situatie groeit dat juist de harde vakken de niveau-achtige aan-

Van der Spek

pak krijgen, en dit alles in het kader van de longitudinale leerstofplanning, terwijl aan de andere kant een introductie van groepsprocessen plaatsvindt bij juist de zachte vakken. Ik denk dat de combinatie van het versterken van het elite-achtige element bij de harde vakken – competitie, prestatie en dergelijke – met het bij de zachte vakken accepteren van het veel meer gemeenschappelijk werken, het laatste is dat wij moeten hebben.

Vanuit de interessesfeer van de buurtproblematiek en dergelijke, moet men tot groepswork komen, ook op het gebied van rekenen en taal. Daaruit zou een verhoogde persoonlijke motivatie van de leerling ten aanzien van deze harde vakken moeten ontstaan. Dat betekent dat van de kant van de sbd's moet worden ingewerkt op de aard en de inhoud van het onderwijs, vakkenintegratie, en dat daar de maatschappelijke context uitgangspunt moet zijn. Daarvoor is het echter nodig dat de scholen daar zelf om moeten vragen. Een ingang zou zijn, het beginnen te sleutelen aan de democratische structuur van de scholen.

Essentieel is dat de groepsomvang nog altijd veel te groot is. Wij werken altijd met – er is thans een verlaging en die noteer ik gaarne – gemiddelde groepsomvang. Is het niet zinlijk daaraan te koppelen een stringente maximale groepsomvang? Ondanks de gemiddelde groepsomvang per school, zijn er in bepaalde gevallen veel te hoge uitschieters. Ik denk bijvoorbeeld aan een maximale groepsomvang van 35 bij de huidige gemiddelde groepsomvang voor het lager onderwijs.

Een buitengewoon belangrijk probleem vormen de buitenlandse kinderen in Nederland. Ik versta daaronder kinderen van Antillianen – zij zijn nog altijd Nederlandse staatsburgers – van Surinamers die geen Nederlander meer zijn en van buitenlandse arbeiders. Heeft de Minister enige indruk van het totale aantal kinderen van deze groepen, vanaf kleuter- tot en met voortgezet onderwijs, die in het Nederlandse onderwijs zijn opgenomen?

Ik denk dat daar, ondanks alle goede bedoelingen, veel te weinig gebeurt. Ik geef een indicatie: in Amsterdam heeft een onderzoek plaatsgevonden waaruit blijkt dat van deze gehele groep 53% gegeven hun leeftijd, in een te lage klas zit. Wanneer ik mij beperk tot de gastarbeiders als onderdeel van die gehele groep, voor wie het nog moeilijker is dan voor Surinamers en Antillianen, dan is het percentage 71. Vraag 88 in de nota naar aanleiding van het

verslag geeft wat meer gegevens over het geven van extra schooltijden. Ik meen dat het kwalijk is dat, in het geval men op een school minder dan zeven van deze leerlingen heeft, geen extra schooltijden gegeven worden. Ik vind het ook kwalijk dat, wanneer er al twee jaar of langer onderwijs genoten is, er minder extra schooltijden voor deze leerlingen komen.

Wanneer het gaat om kinderen die vier jaar Nederlands onderwijs hebben gehad, worden helemaal geen extra schooltijden gegeven. Dat suggereert dat eigenlijk alleen maar gewerkt wordt in de richting van het wegemen van taalachterstand. Het gaat echter om zoveel meer dan alleen maar taalachterstand. Het gaat om een hele culturele context waaraan hierdoor geen recht wordt gedaan. Het lijkt mij dat het ook uitermate nodig is om veel meer buitenlanders, mensen van het betrokken land, bij dat onderwijs en de begeleiding daarvan in te schakelen. Dat moet uiteraard niet, wanneer het bijvoorbeeld Turken betreft, door mensen gebeuren die relaties met de Grijsse Wolven hebben.

De Minister had – als ik kijk naar zijn antwoorden op mijn schriftelijke vragen – daarvan overigens de indruk dat hij ze niet kon ontwaren; dat ligt waarschijnlijk aan zijn vermogen om dit scherp te onderscheiden.

Ik vraag mij af of, wanneer het gaat om een geringe concentratie van deze buitenlandse kinderen waardoor er helemaal niets extra's kan worden gedaan, er geen reële noodzaak tot een extra verlaging van de schaal, van de groepsomvang, respectievelijk tot het aantrekken van een regionale hulp aanwezig is. Is het niet zeer in het bijzonder nodig dat er veel meer geld beschikbaar komt voor aangepaste, aparte leermiddelen die onder andere aan de taal zijn aangepast? Op dit gebied is er een informele werkgroep, op initiatief van het NCB waarin onder andere de landelijke pedagogische centra, de NCO en de onderwijsvakbonden zitten, die dit nog helemaal verder moet ontwikkelen. Kan deze tot nu toe informele zaak niet formeel gemaakt en gesubsidieerd worden? Ik meen dat dit één van de belangrijkste dingen is die op dit ogenblik kunnen worden gedaan wanneer de kansarmen zo in het centrum van onze belangstelling staan, zoals wij hier zo dikwijls beweren.

De Stichting Leerplanontwikkeling gaat, naast het ontwikkelen van leerplannen, ook haar aandacht geven aan leermiddelen. Verwacht de Minister dat men daarbij voldoende redeneert

vanuit het emancipatoire? Ik bedoel dan niet het modieuze verschijnsel van vandaag de dag waarbij men meestal alleen aan de verhouding man-vrouw denkt. Ik bedoel het veel ruimer, ik denk ook aan heer-knechtverhoudingen en dergelijke. De particuliere leermiddelenindustrie zal voor een groot deel kunnen profiteren van de research op het gebied van de leermiddelen die nu door de SLO zal worden verlicht.

Ik heb in het blad School van 22 januari tot mijn verbazing gelezen dat de directeur en de adjunct-directeur van de SLO verklaard hebben, dat de leermiddelen, wanneer de research niet meer of in mindere mate door het particuliere bedrijfsleven gedaan behoort te worden, goedkoper zullen worden, respectievelijk dat het bedrijfsleven dan wel een deel van de opbrengst terug zal storten in de kas van de SLO. Wat zegt de Minister van zo'n naïviteit? Ik verwacht bovendien dat het KE-MA-keur-achtige effect, dat aan leermiddelen verbonden zal worden waar de SLO iets mee te maken heeft gehad, de positie van het al vrij geconcentreerde, oligopolistische bedrijfsleven op het gebied van de leermiddelenproductie nog gaat versterken. De ontwikkeling van alternatieve leermiddelen wordt dan voorgoed onmogelijk gemaakt.

Ik vraag mij af of de idee van vroeger die inhield dat de overheid faciliteiten zou moeten scheppen waarmee het onderwijsveld van beneden af leermiddelen zou kunnen maken, helemaal verdwenen is. Is het niet zinniger dat de SLO zo wordt gestructureerd dat de inspraak van het veld gegarandeerd is en dat zo'n gedemocratiseerde SLO zelfs een veto zou kunnen uitspreken over leermiddelen van het particuliere bedrijfsleven die niet aan de normen van een gedemocratiseerde SLO voldoen?

Het CITO – het is niet de eerste keer, dat ik wat sarcastisch hierover spreek – wordt steeds machtiger. De memorie van toelichting zegt het. Het krijgt nu ook iets te maken met de leerplanontwikkeling c.q. de leerplanevaluatie. Hiernaar wordt een studie gedaan, zegt de memorie van toelichting op blz. 40. Het is in feite een extra functie voor het CITO. Ik denk dat de situatie steeds meer zo wordt – in het kader van de longitudinale leerplanontwikkeling – dat bij ieder hoger niveau een bijbehorende toets komt, die selectief zal werken en die opnieuw de prestatie- en competitiepositie belangrijk zal versterken. Ik zal niets meer hierover zeggen. Het is bekend, hoe van onze

Van der Spek

kant over het CITO – met name over de multiple choice test – wordt gedacht.

Ik zou vervolgens willen vragen – in het antwoord op vraag 74 wordt er iets over gezegd, maar ik wil er meer van weten – wat eigenlijk het verschil in beoordeling is van de kwaliteitsnorm tussen enerzijds het CITO en anderzijds het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne op het gebied van het maken van opgaven voor het examen ziekenverpleging A, ten aanzien waarvan dit ministerie heeft gemeend, met het CITO te moeten breken. Het zou zeer interessant zijn, dit te vernemen.

De stagenota – waarnaar wij zeer benieuwd zijn – wordt een heel belangrijke zaak. Ik denk met name aan de gedachte van een toch weer verder gaande verlenging van de leerplicht (waar wij in principe achter staan) die zonder twijfel zal betekenen, dat in de extra jaren het onderwijs voor een groot deel in participatievorm zal moeten plaatsvinden. Wanneer men de kwestie van zo'n stage regelt, moet naar mijn mening aan enkele voorwaarden worden voldaan, opdat deze stages zinnig zijn. In de eerste plaats mag niet meer met niets, met boekenbonnen, met zakgeld of zoiets worden gewerkt. Het bedrijf zal de stagiaire moeten betalen (het minimumloon en eventueel het minimumjeugdloon). Als men dit niet wil, moet naar mijn mening de overheid de betreffende stageplaatsen overnemen, eventueel, wanneer zij zelf niet zo'n bedrijf heeft, door er zelf mee te beginnen.

Ten tweede merk ik op dat vóór een dergelijke betaling het bedrijfsleven niet door de overheid moet worden gesubsidieerd en, als dat toch gebeurt – wat ik wel verwacht – dat er dan een navenante invloed van Onderwijs op het personeelsbeleid van het betrokken bedrijf moet komen, waarbij de kwaliteit van de stage kan worden verzekerd. Daarbij zouden eisen kunnen worden gesteld aan begeleiding en leercontracten. Ik vraag mij af of het niet juist is te streven – in plaats van naar alleen maar een nota – naar een kaderwet, waarin het recht op stage en, omgekeerd, de plicht voor bedrijven, stagiaires op te nemen, op een manier als ik heb aangegeven, zijn opgenomen.

Bij het voortgezet onderwijs heeft het MAVO het altijd al moeilijk gehad. De laatste tijd verkeert het in toenemende moeilijkheden. Ik doel hierbij op de samenstelling van de leerlingenbevolking wat betreft de instroming – in verhouding tot het HAVO en het

VWO treft men veel kansarmen aan – en, omgekeerd, op de situatie op de arbeidsmarkt voor de abiturienten van dit soort onderwijs. De groepsgrootte is inmiddels weer vergroot; ik heb de indruk dat het omgekeerde zou moeten gebeuren: er zou juist speciale aandacht aan het MAVO moeten worden besteed. Er is bij dit soort onderwijs meer schoolbegeleiding nodig en de opheffing van niet verantwoorde achterstanden ten aanzien van HAVO en VWO moet op korte termijn plaatsvinden. Ik denk hierbij aan exploitatiekosten in het algemeen en de positie van de amanuensis in het bijzonder. Het is helaas nog altijd een kwestie van status.

Dit brengt mij vanzelf op de kwestie van de dag-MAVO's voor volwassenen, die in deze feministische tijd 'moedermavo's' plegen te worden genoemd. Hierover is ook al door voorgangers gesproken. In 1975 is men daarmee, zoals bekend, begonnen. Op dit moment zijn er al 41, met 6000 deelnemers. De verwachting is, dat zij in 1977/78 15.000 à 20.000 deelnemers zullen trekken. Deze gegevens haal ik uit het rapport van Hoksbergen. Dit is een bloeiend geval van tweede-kans onderwijs, waarop van de kant van de bewindslieden zozeer wordt gehamerd en waarover de Contourennota het uitvoerig heeft. Ik wil dan ook met aandrang vragen, veel te doen aan de faciliteiten hiervoor, die zo schromelijk te kort schieden, ook in de vorm van studietoelagen en huisvesting.

Ook bij het middelbaar sociaal-pedagogisch onderwijs, het voorbeeld van de bezuinigingsproblematiek binnen deze sector, vindt men dikwijls tweede-kans onderwijs.

Men wordt daar nu extra getroffen door bezuinigingen: 25% van de arbeidsplaatsen gaat verloren, men rekent op overbelasting van het resterende personeel, het verminderen van het aantal supervisors, het wegvallen van scriptiebegeleiding, het wegvallen van voorlichtingsdagen voor nieuwkomers, e.d. Ik verwijs naar een brief van de plaatsvervangend directeur-generaal van de Arbeidsvoorziening van Sociale Zaken, waarin hij zijn ongerustheid heeft uitgesproken over het mogelijke kwaliteitsverlies. Zeer veel mensen van de directie Arbeidsvoorziening zijn hieruit afkomstig. Hij vreest dat het in de toekomst veel slechter zal gaan.

Bij het HSPO komt de vraag naar voren: Waarom wordt speciaal het HSPO binnen het HBO zo aangepakt? Men zegt daar, dat het nu al de zesde keer is sinds 1972 dat het door bezuinigingen wordt getroffen en dat de grens nu

echt is overschreden. Het voorbeeld van de dagopleiding van de sociale academie waar sinds 1971 het aantal taakeenheden buiten de supervisie met 50% is gedaald, spreekt boekdelen. De verwachting is nu, dat er ongeveer 10% minder taakuren en ongeveer 5% minder personeel komen.

Bij het HBO wil ik nog eens een lans breken voor het handhaven, respectievelijk herstellen van het voorbereidend jaar. Het is duidelijk dat wij in toenemende mate de situatie krijgen dat MAVO-mensen niet meer naar de HTS kunnen. Als argument worden de op zich zelf door cijfers gestaafde, slechte resultaten van MAVO-mensen in dat voorbereidende jaar aangevoerd. Terecht wordt van de kant van de HTS-en gezegd, dat als men kijkt naar de volstrekt analoge slechte resultaten van HAVO-mensen in het eerste jaar, men moet verwachten dat ook hier binnenkort een ingreep volgt op dezelfde gronden.

Bij de algemene hogere opleidingsplannen heb ik onlangs de schriftelijke vraag aan Staatssecretaris Klein gesteld, of het waar is dat er nogal wat druk wordt uitgeoefend op HBO-instellingen om daarmee te beginnen. Hij heeft dat ontkend. Daarna heb ik echter toch weer diverse mededelingen van deze aard gekregen, namelijk dat er zeker druk wordt uitgeoefend, wat in ieder geval wordt gesuggereerd door de belofte van meer faciliteiten als men alvast met AHO-opleidingen begint. Dit wordt als bijna dwang ervaren, bijvoorbeeld in het geval van sociale academies, waarvan het aantal studenten terugloopt.

Staatssecretaris Klein: Ik begrijp dat het moeilijk voor u is bij dit soort zaken de directe bron te vermelden, maar kunt u vertellen waar dit soort geluiden vandaan komen?

De heer Van der Spek (PSP): Bij voorbeeld in het rapport van de directeur van de CICSA. Het staat zelfs zwart op wit.

Staatssecretaris Klein: Die directeur beweert dat wij directe druk uitoefenen, of wordt dat zo door hem gevoeld?

De heer Van der Spek (PSP): Neen, het staat er zwart op wit. De directeur beweert dat.

Staatssecretaris Klein: Als de directeur dat beweert, zullen wij daar achteraan gaan en constateren dat dit niet het geval is.

De heer Van der Spek (PSP): Dat wachten wij dan af. Ik constateer nooit a priori.

Van der Spek

Mijnheer de Voorzitter! Met betrekking tot de CICSA rijst de vraag – 1 augustus 1976 had zij een zeer noodzakelijke verbouwing moeten beginnen, maar daarvoor is nog steeds geen goedkeuring verkregen – of de aarzeling van het departement samenhangt met haar houding ten opzichte van wat de inspectie allemaal tegen haar zegt.

Staatssecretaris De Jong: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag de geachte afgevaardigde erop attenderen, dat hierover vragen zijn gesteld en dat hierop een heel duidelijk antwoord is gegeven.

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik vraag alleen of er een samenhang is met enzovoorts. Daarover is toen niets gevraagd.

Staatssecretaris De Jong: Daarop is positief gereageerd.

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik vroeg echter of er een samenhang is tussen het zo lang uitblijven van een positieve beslissing en de opstelling van de CICSA enz. Deze vraag is en blijft overeind. Deze vraag is inmiddels door Staatssecretaris De Jong door het schudden met zijn hoofd, op een negatieve manier beantwoord. Hij ontkent dus de samenhang, wat ik dan leuk moet vinden.

Staatssecretaris Klein: Als één van de twee factoren niet aanwezig is, kan er ook geen samenhang zijn.

De heer **Van der Spek** (PSP): De heer Klein komt nu weer terug op het a priori vaststellen van zaken, wat naar mijn mening zelfs in aprioristische wetenschappen niet zo frequent is. **Staatssecretaris Klein:** Zo is het.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! In dat verband wil ik graag het standpunt vernemen met name van **Staatssecretaris Klein** – ik ben nu toch met hem bezig, hoewel ik de indruk heb, dat hij meer met mij bezig is – ten aanzien van de voorlopige uitspraak van de HBO-raad over de AHO-plannen, namelijk dat er mee moet worden geëxperimenteerd en dan onder strikte voorwaarden, die men helemaal niet ziet zitten. De raad voelt niets voor – dat is de andere kant van de zaak – het aangaan van scholengemeenschappen, van fusies en dergelijke op korte termijn.

Ook hierover wil ik het standpunt van de bewindslieden vernemen. Ook de docentenorganisaties verzetten zich scherp. Het personeel moet daarover medebeslissingsrecht krijgen.

Ik heb begrepen dat een bedrag van 10 mln. dat was uitgetrokken voor het kunstonderwijs niet is besteed in 1976. Uit de stukken blijkt niet duidelijk hoe dat komt. Men maakt zich in dat verband bezorgd over het feit dat financiële beperkingen vooral worden afgewenteld op de inventaris en op het materiaal, waardoor vooral experimenten te lijden hebben. Ook de groeps grootte is vaak te groot. De Regering heeft op dit gebied wel plannen, zoals een uitbreiding van het avondonderwijs. Kan het niet uitgegeven geld van vorig jaar daaraan niet worden besteed? Bestaat niet het risico dat die uitbreidingen weer ten koste gaan van het materiaal in het algemeen en daardoor van bepaalde aspecten van de opleiding, met name het experimenteren?

Kunnen de richtlijnen inzake de kwestie van de student-assistenten niet worden heroverwogen in overleg met het Centraal Overlegorgaan Personeelszaken Wetenschappelijk Onderwijs? De argumenten voor de schaalverlaging zijn niet sterk. Deze waren gebaseerd op het feit dat ook bij de wetenschappelijke medewerkers 10% is verlaagd, terwijl de student-assistenten al een tijd juist als administratief personeel zijn ingeschaald. Er is geen behoorlijk functiewaarderingsonderzoek geweest. Dit is onlangs overigens wel redelijk gedaan toen er tijd voor was in verband met de staking. Ik denk met name aan Delft. Dit zou een aanleiding kunnen zijn om met de student-assistenten te gaan praten. Het argument van **Staatssecretaris Klein** om dit niet te doen was dat er geen nieuwe dingen waren. In die tijd hebben de student-assistenten echter wat nieuwe gegevens verzameld, zodat een gesprek nu zinnig kan zijn.

Staatssecretaris Klein: Wilt u zeggen dat zij erin zijn geslaagd tijdens een staking van één dag een complete functie-analyse op te stellen, ondanks de grote differentiatie in banen?

De heer **Van der Spek** (PSP): Nee, dat wordt niet beweerd. Zij hebben er wel zoveel aan gedaan, dat het zinnig is erover te praten.

Men heeft mijns inziens terecht bezwaar tegen de XYZ-regeling en tegen de regeling van ten hoogste twaalf maanden, waardoor de student-assistenten een soort van seizoenarbeiders worden. Ook is er bezwaar tegen punt 3.3 uit de richtlijnen, waarbij wordt gesuggereerd dat kleine onderbrekingen niet goed mogelijk zijn, en tegen punt 1.1, waarin staat dat men geen student-assistentenschap mag vervullen dat

deel is van de eigen opleiding. In dat kader spelen de student-assistenten echter een belangrijke rol bij de onderwijsvernieuwing. Het vervelende is dus dat zij worden uitgesloten van deelneming daaraan als zij student-assistent willen blijven. Als zij dat willen mogen zij het niet in hun vakkenpakket doen. De gehele bezuiniging bedraagt ongeveer f 1 mln. Tegenover de enorme nadelen op het gebied van de rechtspositie, onderwijs en persoonlijke financiën is dat niet om over naar huis te schrijven.

In de memorie van toelichting wordt gezegd, dat een geleidelijke opheffing van het IOWO als leerplanontwikkelings- en her- en bijscholingsinstituut tot stand moet komen. Eventueel zou het instituut kunnen worden gehandhaafd als universitair of interuniversitair instituut. In de nota naar aanleiding van het verslag wordt hierover een vraag beantwoord. Aan de hand van het commentaar van het IOWO zelf wil ik iets vragen. Er wordt nog onderzocht of handhaving als ontwikkelingsinstituut aan een of meer universiteiten mogelijk is, aldus de nota. Het IOWO weet echter niet wie dat dan doet, want het is zelf niet in het onderzoek betrokken, hoewel dat voor de hand zou liggen.

In de nota staat, dat een afbouw van de leerplanontwikkeling van het IOWO met overheveling naar de SLO in bespreking is. Volgens het IOWO is echter niet aangegeven welk soort werkzaamheden naar de SLO kan gaan. Bovendien is onduidelijk hoe de SLO zelf gaat werken. Dit lijkt dus een slag in de lucht. Als argument wordt aangevoerd, dat het IOWO meer dan 30% van de gelden voor leerplanontwikkeling in beslag neemt. Waaruit blijkt dat? Men zegt dat het IOWO niet in de verzorgingsstructuren past. Het IOWO vindt van wel. In de laatste reactie van Freudenthal wordt een suggestie gedaan hoe het in de toekomst zou kunnen. Ik verzoek de Minister positief te reageren op zijn idee het IOWO gedurende enkele jaren te handhaven als instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. In die periode kan dan een definitieve plaats van het IOWO in de totale verzorgingsstructuur worden voorbereid.

□

De heer **Beuker** (RKPN): Mijnheer de Voorzitter! Velen van ons krijgen de laatste weken een stroom van brieven van allerhande scholieren en studenten die vragen om inlichtingen over politieke partijen. Wij kennen allemaal deze brieven. Als ik deze bekijk, huiver

Beuker

ik van de taalfouten, de stijl en de adressering. Als ik slechts hiernaar kijk, denk ik, dat het peil van onze scholieren en studenten niet al te hoog is. Ik zal de eindexamens van nu niet vergelijken met die uit de tijd, dat wij jongelui van ongeveer 18 jaar waren. Ik behoef zelfs nog geen tien jaar terug te gaan. Als ik slechts terugga tot 1970 en ik vergelijk het oude ULO-examen met het MAVO-examen van nu, dan constateer ik, dat het inhoudelijke van het onderwijs sterk achteruit loopt. Een MULO-eindexamenkandidaat in 1970 had 12 vakken, waarin examens moest worden afgelegd bij vreemde examinatoren. Nu is het aantal examenvakken tot zes teruggebracht. Het examen wordt over het gehele jaar verspreid afgelegd bij eigen leraren. Slechts de vakken wis- en natuurkunde wegen op tegen het eisenpakket van vroeger. De vakken aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlands, enzovoort zijn nu inhoudelijk lang niet zo goed als vroeger. Ik vraag mij af, of het onderwijs tegenwoordig op de goede weg is. Ik moet deze vraag dan in negatieve zin beantwoorden en constateren, dat het inhoudelijke van ons onderwijs met de jaren achteruit gaat. Ik stel het bijzonder op prijs, als een van de bewindslieden hierop wil ingaan om zo mogelijk het tegendeel aan te tonen.

Mijnheer de Voorzitter! Een tweede punt betreft de financiële achterstelling van het MAVO ten opzichte van het HAVO en het VWO. Deze duidelijke achterstelling is overal geconstateerd. Er is grote aandrang op de Staatssecretaris uitgeoefend. Hij is zich hiervan bewust en heeft dan ook een beroep op de leerkrachten gedaan om te verschijnen in Noordwijk om daar een zogenaamde 'Zandvoortconferentie' te organiseren. Het antwoord van deze leerkrachten hierop is: de leden van het dagelijks bestuur van het MAVO-verband kunnen hun tijd zinvoller besteden; zij hebben er geen behoefte aan om als oude jongens bij elkaar te komen; aan zoethoudertjes hebben zij niets; het MAVO is te lang onrecht aangedaan om nu maar vriendelijk door te gaan; deze Staatssecretaris organiseert maar ontmoetingsbijeenkomsten zonder hen. Dit schreef het MAVO verband hem met als kop 'Niet naar Noordwijk'.

De Staatssecretaris heeft een goede argumentatie gegeven van de jarenlange achterstelling van het MAVO. Hij gaf ons op 12 januari van dit jaar een soort nadere informatie. Ik kan erin komen, dat hij zegt, dat hij het MAVO niet kan gelijkstellen, want dan ko-

men zoveel arbeidsplaatsen in het gedrang. Ter wille daarvan zegt hij – ik heb het er moeilijk mee gehad in de zomermaanden bij de opstelling van de begroting – heb ik besloten het MAVO niet gelijk te stellen. Daar kan ik wel in komen. Ik geloof dat de Minister mij aanstonds, als ik zal spreken over de 10 procent in verband met de avond-MAVO-leraren, net als hij bij de heer Dees heeft gedaan, zal onderbreken en zeggen: U kunt dat wel vragen, maar waar wilt u het van betalen? Ik vind het redelijk om aan te geven waaruit men iets betaalt als men vraagt wat te bevorderen. Ik hoop aanstonds een heel grote pot aan te geven, waar de bewindslieden het benodigde bedrag uit kunnen halen. De Minister kijkt verra&t op, maar ik hoop dat ik hem niet zal teleurstellen.

De kwestie van de amanuensis is door bijna iedere spreker aangehaald. Ik kan mij niet voorstellen dat de bewindslieden zich zo rustig bij deze zaak kunnen neerleggen. Als men het ULO eenmaal bij het middelbaar onderwijs heeft getrokken, dan moet men het toch ook gelijk stellen. De leraren wis- en natuurkunde bij het MAVO wurmen zonder amanuensis – op de scholen voor het VWO heeft men die wel –; ik vind dat deze mensen onrecht wordt aangedaan. Ik meen dat het experiment dat op zeer kleine schaal is toegestaan zeer gunstige resultaten heeft. Ik vind een amanuensis bij het MAVO geen overbodige luxe en ik vind het onbegrijpelijk dat zo lang wordt gewacht met het aanstellen van deze mensen.

Ik heb al even iets gezegd over de leerkrachten bij het avondonderwijs. Ik ben jarenlang een van die leerkrachten geweest; ik heb dat werk met plezier gedaan. Als je les geeft voor het laatste jaar voor avond-MAVO en voor de middelbare handelsavondschoolen, dan merkt men dat men daar goed gemotiveerde jongelui krijgt. Vaak hebben zij hun middelbare-schooltijd verprutst, waarvan zij naderhand spijt hebben gekregen. Zij komen dan vaak tot het inzicht dat zij nog wat meer onderwijs moeten volgen. Ordeproblemen zijn er, zoals die op de dagscholen wel voorkomen, niet. Het is echter wel een hard gelag als men tijdens de avonden zijn gezin moet verlaten, terwijl anderen bij de televisie blijven hangen. Het is alleszins redelijk dat deze leerkrachten een extra financiële beloning hiervoor krijgen. Daarvan gaat toch al een zeer groot gedeelte naar de belasting. Ik vind het onjuist dat de beoogde tien procent niet aan deze leerkrachten wordt toegekend.

Vervolgens wil ik graag iets over het LOM-onderwijs zeggen. De Minister heeft in zijn contourennota vier groepen genoemd. In de eerste plaats heeft hij genoemd het motorisch gerichte onderwijs. Sommige kinderen zijn licht motorisch gestoord, doch zij zouden niet in de eerste categorie passen. De Minister spreekt in de tweede plaats over correctief onderwijs, waar bij men denkt aan het kunnen herstellen van een gestoord leergedrag. In de praktijk is inmiddels gebleken dat de oorspronkelijke doelstelling van de LOM-scholen in dit opzicht niet is waar te maken. Terugplaatsing van kinderen naar het reguliere onderwijs geschiedt slechts op zeer beperkte schaal.

Op de derde plaats spreekt de Minister van compenserend onderwijs. In deze derde groep zullen de kinderen evenmin passen; hoewel menig LOM-kind spraak- of gehoorgestoord is en moeite heeft met het 'zien', is deze vorm van onderwijs voor kinderen toch niet de meest aangewezen.

Ten slotte spreekt de Minister op de vierde plaats over therapeutisch onderwijs. Hoewel veel kinderen die de LOM-school bezoeken emotionele stoornissen vertonen, zal toch niet ieder LOM-kind in deze vorm van onderwijs kunnen worden ondergebracht. 'De Pijler', een landelijke vereniging van ouders van kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, zegt in een schrijven aan de Minister: In die vier groepen past het LOM-kind niet en vraagt:

Kunt u niet een vijfde groep invoeren bij het herzien van de Contourennota? Wilt u dan rekening houden met het 'kleinere' verstand van deze kinderen, met het niet goed functioneren van de hersenen, met emotionele stoornissen, met pedagogische tekorten en met didactische verwaarlozingen? Zou er niet een overkoepelende groep kunnen komen om deze kinderen op te vangen?

De laatste tijd heb ik verschillende LOM-scholen bezocht en deze waren altijd ondergebracht in oude barakken en in scholen, die verlaten zijn door bijvoorbeeld een MAVO-school, die een nieuwbouwschool heeft gekregen. De Minister schudt nu wel zijn hoofd, maar ik heb verschillende scholen bezocht die allemaal in uitschotlokalen terecht zijn gekomen. Ik heb nooit een school aangetroffen, waar een lokaal is ingericht voor handenarbeid. Het moest altijd in het eigen leslokaal gebeuren.

Minister **Van Kemenade**: Nou zeg!

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat is niet waar. Dan ken ik een heleboel scholen waar u niet geweest bent.

Beuker

De heer **Beuker** (RKPN): Ik kan mevrouw Ginjaar-Maas namen noemen van LOM-scholen in West-Friesland, die alle in barakken en oude scholen zijn ondergebracht. Ik vind dat de LOM-school het kind van de rekening is.

De heer **Konings** (PvdA): Hoeveel LOM-scholen zijn er in totaliteit in West-Friesland? Als de heer Beuker denkt, dat hij ze alle bezocht heeft, kan ik hem zeggen dat het er beslist meer dan vijf zijn.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik heb er drie van bezocht. Wij hebben er bij ons drie en zij zijn alle ondergebracht in lege scholen en in oude barakken. Nu stel ik, dat de LOM-school het kind is van de rekening. Als de heer Konings het tegendeel wil beweren, wil ik daarvan bewijzen.

De heer **Konings** (PvdA): De heer Beuker geeft nu toch zelf aan, dat het wel een ongeoorloofde generalisatie is.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik ben blij te horen dat de LOM-scholen niet alle zo slecht ondergebracht zijn. Kan de heer Konings mij dan LOM-scholen noemen, die in nieuwbouw zijn ondergebracht?

De heer **Konings** (PvdA): Dan moet u eens naar Sittard gaan. Daar is ongeveer vier maanden geleden een volstrekt nieuwe school geopend. Die moet u eens bezoeken. Dat is overigens niet de enige nieuwe school. Ik ben bij de opening daarvan aanwezig geweest en daarom kan ik die school direct noemen.

Minister **Van Kemenade**: Ik wil u ook wel met genoeg honderd adressen geven van LOM-scholen in Nederland.

De heer **Beuker** (RKPN): Kan de Minister mij dan ook zeggen hoeveel LOM-scholen er in oude gebouwen zijn ondergebracht?

Minister **Van Kemenade**: Dat zou mogelijk zijn, maar u kunt ze ook zelf bezoeken. U krijgt dan een beter beeld dan wanneer u het bij die drie in West-Friesland laat.

De heer **Beuker** (RKPN): Maar het aantal oude scholen noemt u niet?

Minister **Van Kemenade**: Dat aantal kan ik niet uit mijn hoofd noemen.

De heer **Beuker** (RKPN): Neen, maar toevallig heeft u de gegevens over de nieuwe scholen wél paraat.

Minister **Van Kemenade**: Ik heb bedoeld, dat ik u honderd adressen in het

totaal zou geven om een breed beeld over heel Nederland mogelijk te maken.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik zal die honderd adressen graag nagaan, mijnheer de Voorzitter.

De bewindslieden zullen zich herinneren, dat ik ook bij vroegere begrotingsbehandelingen heb gesproken over de scholenbouw. Dit is wellicht een gevolg van het feit, dat ik uit een gebied kom, dat is aangewezen als groeikern. Natuurlijk ontstaan daar op dit terrein grotere moeilijkheden. Als je je dan wendt tot de Staatssecretaris om hulp in verband met een school, die groeide van 80 tot 720 leerlingen – die leerlingen zijn ondergebracht op zolders van een gereformeerde kerk en moeten de straat op als er een huwelijkssluiting is – om hem te wijzen op de problemen, die er zijn gerezen, is hij aarzelend wel bereid om toestemming te verlenen. Echter, de volgende dag krijg je dan een telefoontje van de secretaresse dat de zaak schriftelijk moet worden afgehandeld. Als je dat direct nog dezelfde dag doet, kun je maanden en maanden wachten voor je antwoord krijgt. Het is ook mogelijk, dat je helemaal geen antwoord krijgt.

Als illustratie van dit schrijnende probleem noem ik nog het volgende. Er zijn 720 leerlingen, voor wie 85 lesuren lichamelijke oefening genoteerd staan, waarvan er ten hoogste 20 gegeven kunnen worden in een zwembad. Wanneer men deze problemen naar voren brengt, wordt er niet eens antwoord op gegeven. Dat vind ik een slecht beleid. Groeikernen moeten prioriteiten krijgen en moeten niet worden achtergesteld.

Als jongelui zich tot de overheid wenden om bevoegd verklaard te worden, kan ik mij voorstellen, dat zij worden afgewezen. Ik vind het een normale en gezonde redenering, dat men die mensen aanspoort om verder te studeren. Er zijn echter ook oudere mensen van boven de 50, die jarenlang ons onderwijs gediend hebben en jaar in jaar uit toestemming krijgen om weer een leerjaar lang onbevoegd bijvoorbeeld ten gerieve van de Staatssecretaris, toen hij nog rector was van een school, les te geven. Ik krijg maar geen zicht op de ontheffingsregeling. Wanneer krijgt iemand nu wel ontheffing van artikel 33, lid 2, en wanneer niet? Zijn daar bepaalde regels voor?

Dan kom ik nu op het leerlingenaantal. Een openbare basisschool in Hoogwoud telt bij de aanvang van het schooljaar 201 leerlingen. Dan kan die school op grond van artikel 57 een zevende leerkracht aantrekken, hetgeen

wordt toegestaan. Een paar maanden later vertrekt een vrij groot gezin, waardoor die school ineens op de wip komt te zitten. De inspecteur wil de goede gang van zaken in het onderwijs bevorderen en adviseert de Minister om die zevende leerkracht ondanks het feit, dat het leerlingenaantal het nu niet meer rechtvaardigt, te behouden. Nu verhuist er nog een gezin. Dan zit die school in de ellende. Is het niet mogelijk, dat het leerlingenaantal aan het begin van het schooljaar bepalend is voor het gehele schooljaar?

De jeugdwerkloosheid is een probleem dat ons allen bezighoudt. Ik zie aanstonds collega Konings weer uit de banken veren zoals bij een eerdere gelegenheid. Dit probleem benauwt ons allen. Binnenkort komen weer tienduizenden abiturienten van de pedagogische academies af die klaar staan om ons onderwijs te bemannen. Ik voorzie, vooral met het teruglopen van het aantal leerlingen, een grote jeugdwerkloosheid. Ik vind het jammer dat deze jonge leerkrachten met élan aan het werk willen en niet aan de slag kunnen. Is het niet mogelijk om een eerdere pensionering van oudere leerkrachten in te voeren? De heer Konings heeft mij in dit verband al eens eerder een vingerwijzing gegeven. Ik breng het hier nog eens in het midden. Vooral oudere leerkrachten hebben moeite met het leerproces van vandaag, omdat zij het onderwijs van vroeger inhoudelijk met dat van nu vergelijken. Zij kreunen naar hun pensionering toe. Is er geen mogelijkheid hen eerder te pensioneren om daardoor ruimte te scheppen?

Ik kom thans tot een onderwerp dat de Minister voor Wetenschapsbeleid aangaat. Ik stel voorop dat ik slechts in positieve zin over dit onderwerp wil spreken. De Minister moet mij dus niet verkeerd begrijpen. Ik heb al eens eerder met de Minister gesproken over het probleem van de luchtverontreiniging. Ik heb het ook in het kader van de behandeling van de begroting voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne gedaan. Op die begroting zijn, naar ik bevond, miljoenen uitgetrokken voor een onderzoek bij Philips. Dat onderzoek zou een tiental miljoenen moeten kosten.

Het is de Minister bekend dat er een schone motor tot ontwikkeling is gebracht door een paterjezuïet. Die motor is getest in de praktijk! Hij verkeert niet meer in een experimenteel stadium en is bij TNO – ik meen, dat dit de juiste instantie is – gebracht. Ex-minister Stuyt heeft vervolgens een naar mijn mening zeer gunstig rapport uit-

Beuker

gebracht. Ook Minister Trip is met deze motor geconfronteerd, maar de 'pot' van deze Minister bleek leeg te zijn, waarvan hij overigens niets bleek te weten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind dit alles toch wel een vreemde gang van zaken. De motor, waarom het gaat, heeft al gedraaid en de Volkswagenfabrieken hebben er interesse voor. Ik begrijp niet waarom wij het in Nederland niet in de praktijk kunnen gaan brengen! Heeft dat te maken met het feit, dat de motor sterk brandstofbesparend is? Waarom wordt die zaak steeds onder tafel geduwd? Ik heb hierover met Minister Trip een zeer positief gesprek gevoerd, maar je hoort er verder niets meer van. Ook Minister Vorrink heeft positief gereageerd, maar toch wordt die zaak weer weggedrukt! Ook in de pers en andere media is deze zaak meerdere keren gesignaleerd en als je denkt: 'Dit gaat van worden', dan hoor je er niets meer van.

Past het in het kader van het beleid van de Minister voor Wetenschapsbeleid om deze zaak te bespoedigen? Bestuderen en bouwen hoeft niet meer! Dat is al gebeurd. Misschien is de Minister bereid hierover nog eens te spreken met TNO/Delft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nu in Delft aangekomen. Bij het wetsontwerp inzake de democratisering van het hoger onderwijs heeft men vergeten een uitvoeringsnota op te stellen. Deze nota had overgangsregels en bepalingen moeten bevatten waarin onder andere de bestuurlijke structuur van de universiteit of hogeschool omschreven staat; verder had erin moeten staan: de prioriteiten, welke in eerste instantie verwezenlijkt dienen te worden; wie in alle geleidingen verantwoordelijk is en aan wie men verantwoording verschuldigd is; welk soort commissies en raden er dienen te worden ingesteld, hoe hun samenstelling dient te zijn met het oog op deskundigheid om te oordelen over bepaalde zaken en naar wie zij – of hun voorzitters – verantwoording verschuldigd zijn.

Bezuinigingen in sectoren van de onderwijswereld, waar deze terecht worden doorgevoerd, kan men toejuichen, maar op sommige punten wordt mijns inziens dit probleem toch verkeerd aangepakt. In Nederland bestaat er verwarring over de begrippen 'gelijkgerechtigdheid' en 'gelijkheid'; dat heeft te maken met afgunst, wrijvingen of de intentie per se een titel te willen halen.

En dwars door dit alles heen dertelt de WUB alsof er niets gebeurd is. De fundamentele fout van de WUB is dat men vasthoudt aan de oorspronkelijke sleutel: vijf jaar HBS en vijf jaar TH, samen 10 jaar. De HBS is vervangen door het 6-jarige atheneum en dus moet de ingenieursstudie tot 4 jaar worden teruggebracht omdat het totaal aantal studiejaren 10 moet blijven.

Men vergeet nu een aantal punten. In het zesde jaar atheneum wordt vijf maanden gerepeteerd en niets nieuws bij geleerd. Men begint al vrij vroeg met het repeteren om de kandidaat later een herkansing te geven. In de tweede plaats wordt door de verkorte studieduur het hoger onderwijs gedwongen bepaalde vakken van het eerste leerjaar naar het VWO af te schuiven. Dat VWO zit echter al vol, want verder dan vijf jaar, zoals ik zoëven heb aangetoond, komt men niet. In de derde plaats kunnen in diverse studierichtingen van de TH wel verouderde vakken zijn verdwenen, maar door de technische ontwikkelingen zijn er veel zwaardere vakken voor teruggekomen.

Indien men zich tot de punten 1 en 2 bepaalt met op de achtergrond punt 3 kan ik door het ontbreken van richtlijnen constateren dat men aan het experimenteren is geslagen, waarbij politiek belang en eigen belang een hoofdrol hebben gespeeld. Men heeft niet het belang van de student en van het personeel in het oog gehouden, maar men maakt de TH zo links mogelijk en men probeert de beste baantjes op de belangrijkste posten in de wacht te slepen. Op deskundigheid wordt weinig gelet; wie de grootste intrigant is, wint het. Er heeft zich een sfeer van corruptie en intriges ontwikkeld. Wat moet ik ervan denken dat het dagelijks bestuur van de TH de heer Koenen zonder enige voorwaarde van de TH 30.000 heeft gegeven voor het volgen van een cursus, omdat hij dan pas weg wilde gaan?

De **Voorzitter**: U spreekt over een sfeer van corruptie; dat lijkt mij een ernstige beschuldiging die wordt gedekt ...

De heer **Beuker** (RKP): Door man en paard te noemen, mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: ...door de parlementaire onschendbaarheid. Ik neem aan dat het door u genoemde geval het enige is?

De heer **Beuker** (RKP): Neen, mijnheer de Voorzitter, er zijn veel meer gevallen. Er is op de TH een werksfeer ontstaan waarin niet meer te werken valt.

De **Voorzitter**: Als u meer gevallen van corruptie bekend zijn, dan neem ik aan dat u die stuk voor stuk aan de bewindslieden zal mededelen.

De heer **Beuker** (RKP): Dat zal ik graag doen, mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Liefst ook aan de Kamer.

Staatssecretaris **Klein**: Mijnheer de Voorzitter! Het was om te beginnen een beetje moeilijk om het betoog van de heer Beuker te volgen, omdat hij begon met te zeggen dat hij over de WUB wilde spreken en vervolgens over de herprogrammering ging praten, maar ik begrijp dat hij nu ingaat op het personeelsbeleid. Ik vind het jengens de met name genoemde niet meer dan billijk dat de heer Beuker ook buiten deze Kamer diezelfde aantijging herhaalt, zodat hij zich dan niet kan beroepen op zijn parlementaire onschendbaarheid. Ik vind dat de heer Beuker nogal wat durft te stellen. De heer Koenen kent mijn mening over zijn functioneren als lid van het college van bestuur, maar hij heeft daarin een groot aantal jaren gewerkt en vervolgens hebben de bevoegde organen van de TH hem in de gelegenheid gesteld om een bepaalde cursus te volgen. Ik vind de stelling van de heer Beuker over een medewerker in ons wetenschappelijk onderwijs tamelijk ernstig. Naar mijn mening zal hij die stelling ook buiten deze Kamer moeten durven herhalen.

De heer **Beuker** (RKP): Mijnheer de Voorzitter! De Staatssecretaris zal het toch met mij eens zijn dat deze verhalen de ronde doen? Mag ik dan vanaf deze plaats aan de bewindsman vragen, of die verhalen waar zijn?

Staatssecretaris **Klein**: Zo heeft u het niet gesteld!

De heer **Beuker** (RKP): Ik heb de naam en het bedrag genoemd en de intentie die aan dat bedrag ter grondslag ligt en ik vraag gewoon of het waar is dat dit bedrag aan die man is gegeven.

Staatssecretaris **Klein**: U vroeg niets, maar u stelde!

De heer **Beuker** (RKP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb naar mijn mening duidelijk gezegd dat ik graag de kwestie van de TH in Delft aan de orde wilde stellen. Ik dacht dat ik in een debat een stelling kan innemen die door de bewindslieden al dan niet kan worden bestreden. Als ik dingen stel die niet waar zijn – ik heb daarom ook de naam en het bedrag genoemd – dan wil ik graag van de bewindslieden verne-

Beuker

men of het al dan niet waar is. Dat is toch niet onredelijk?

De **Voorzitter**: Het kan het doel zijn van de parlementaire onschendbaarheid, om over personen ernstige vermoedens te uiten. Maar dan is er mijns inziens wel 'mits' men wel alle gevallen waarop men doelt dan ook uitputtend mededeelt, in ieder geval als namen zijn genoemd.

De heer **Beuker** (RKP): Ik vond dit zo'n ernstig geval en zo'n exorbitant hoog bedrag dat ik dit als één van de gevallen duidelijk naar voren heb gebracht.

Ik vind dat de werksfeer onhoudbaar is geworden. Velen, vooral het lagere personeel, voelen zich niet meer op hun plaats. Als wij democratisering willen van het onderwijs, hebben wij precies het tegenovergestelde bereikt.

Ik wil dan nog iets zeggen over de overbodige technische hogeschool.

Ik hoor van alle kanten dat de Technische Hogeschool Twente op politieke gronden en op verkeerde prognoses is opgericht, dat er economisch helemaal geen noodzaak voor zou zijn geweest en dat alleen de bio-medische techniek als studierichting in trek is. Ik heb bovendien gehoord dat deze hogeschool kampt met een schreeuwend tekort aan studenten, dat hele afdelingen leeg staan en dat de campus, die bedoeld was voor studentenhuysvesting, voor het grootste gedeelte ook leeg staat en bijna alleen dient voor het onderbrengen van woningzoekenden uit Enschede en omgeving. Is dit juist?

Is het ook juist dat heel eenvoudig de hoogleraren naar Delft, Eindhoven en Maastricht zouden kunnen afvloeien om daar de gaten op te vullen? Is het bovendien juist dat dan de gebouwen zouden kunnen worden gebruikt voor het opvangen van takken van rijksdiensten die toch van hier overgeplaatst moeten worden en dat eventueel de apparatuur met taakverdeling gespreid zou kunnen worden over Delft, Eindhoven en Maastricht? Is het juist dat het aantal leerlingen – 2000 à 3000 studenten – gemakkelijk door andere hogescholen kan worden opgevangen? Als het waar is dat deze hogeschool daar geheel overbodig staat en alleen op de begroting staat om een bedrag van zo'n 100 mln. te verbruiken, dan vind ik dat de bewindslieden zo flink moeten zijn om te zeggen dat zij deze hogeschool sluiten. De bewindslieden hebben dan een behoorlijke post om eventuele mankementen bij de MAVO's of andere soorten scholen te kunnen verhelpen.

De heer **Huijsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten in de staart van de sprekerslijst zittend me te beperken in duur en herhalingen. Sinds de eerste memorie van toelichting van dit ministerie is het duidelijk dat de vernieuwing van het onderwijs een centrale plaats inneemt en van belang geacht wordt voor de maatschappelijke veranderingen. Terecht ziet men dat als een bij uitstek politieke opgave. Na een duidelijk progressieve bekentenis kan een flinke tegengrijs niet uitblijven. Veranderingen bedreigen immers bestaande posities en veroorzaken onzekerheid bij de betrokkenen.

Het propageren van een progressief beleid in een tijd dat men over de gehele linie genomen net wat vernieuwingsmoe geworden is en restauratieve tendensen onmiskenbaar sterker worden, is een extra moeilijke opgave.

Daarnaast is in bepaalde sectoren van het onderwijs – ik denk daarbij in het bijzonder aan het voortgezet onderwijs – het voorland voor vernieuwingen slecht geploegd. Sinds de invoering van de mammoetwet is men daar wat achterdochtig geworden. Gezien het voorgaande zou het naïef geweest zijn een juichend onthaal voor ingrijpende vernieuwingsvoorstellen te verwachten. Het pleit daarom voor het enthousiasme van het ministerie dat men zo onbevangen van start is gegaan.

Over het onderwijsbeleid op zich is dan ook veel positiefs te zeggen. Het getuigt van visie en tal van concrete beleidsmaatregelen verdienen lof. Ik denk hierbij met name aan het stimuleringsbeleid met betrekking tot scholen die veel leerlingen hebben met sociaal-culturele achterstanden en aan de prioriteit die kleuter- en basisonderwijs kregen. Dit past uitstekend in het kader van het gehele kabinetsbeleid, dat toch gekenmerkt wil zijn door solidariteit met de zwakkeren.

Toch betrap ik mijzelf op een enigszins schizofrene houding tegenover dit ministerie en deze bewindslieden. Enerzijds, het beleid politiek benaderend, waardeer ik het enthousiasme en de visie en onderschrijf ik het doel 'meer mensen mondig te maken' volledig, anderzijds moet ik bekennen dat ik ook enige wrevel jegens dit beleid ervaar als ik, zelf uit de onderwijspraktijk afkomstig zijnde, me verdiep in de situatie in het veld.

Deze ambivalentie ten gevolge van twee verschillende invalshoeken, te weten de politieke visie versus de praktische ervaringen, is mogelijk een cruciaal gegeven voor het beleid.

Uiteraard kan de discussie rond de onderwijsvernieuwing niet om de tegenstelling progressief – conservatief heen.

Behoudzuchtigen zijn nu eenmaal tegen elke vernieuwing. Soms kan het verzet van die zijde zelfs demagogische vormen aannemen. Zo in de trant van de suggestie dat de middenschool bijvoorbeeld in strijd zou zijn met de grondwettelijk verankerde vrijheid van onderwijs of dat door de invoering ervan Russische toestanden zouden ontstaan. Sterker nog, het kan voorkomen dat men te pas en te onpas, tot vervelens toe insinueert dat de vrijheid van onderwijs bij deze bewindslieden in gevaar zou zijn. Hiervan gaf de heer Van Leijenhorst gisteren weer een treffend en voor hem traditioneel staaltje weg. Van dezelfde zijde wordt het bevorderen van een kritische instelling bij de leerlingen altijd weggehoond als linkse indoctrinatie. De sluipende indoctrinatie door het kritiekloos opvoeden van kinderen wordt uiteraard genegeerd. Aan dit soort moedwillige sfeerverontreiniging rond de onderwijsvernieuwing moeten we maar zo weinig mogelijk woorden vuil maken.

Anders is het met de kritiek uit het onderwijsveld afkomstig, die voortvloeit uit oprechte zorg om het onderwijs. Natuurlijk is de huidige situatie van financiële krapte ook in dit opzicht van invloed op de stemming in onderwijskringen. Als het aandeel van de onderwijsbegroting in het totaal van de overheidsuitgaven dalende is, ontstaat er niet onbegrijpelijk een teneur van primaire zorg om de handhaving van het bestaande en voorzichtigheid om bij de vernieuwingen toch vooral niet al te veel hooi op de vork te nemen. Zo blijkt bijvoorbeeld de nog niet zo lang geleden door de heer Veerman aangekondigde inloop op de achterstand in de scholenbouw eigenlijk weer opgegeven te worden. In hoeverre, zo vraag je je af, is hier nog sprake van planning en beleid?

Van een wijziging van artikel 101 van de WVO, waardoor overtollige lesruimte van de ene school dwingend aan de andere kan worden toegewezen, verwacht men toch niet te veel, hoop ik. Of is enig optimisme cijfermatig te onderbouwen? Laten we anders gewoon eerlijk met elkaar afspreken, dat we de eufemistische terminologie van de memorie van toelichting volgende, 'enig ongerief' aanvaardden als prioriteitenkeus.

Het MAVO bevindt zich nog steeds in een erg ongeriefelijk hoekje, namelijk het verdomhoekje. De bedragen voor exploitatiekosten per klas en per

Huijsen

leerling mogen dan wel gelijkgesteld zijn aan die van HAVO/VWO, maar de grote achterstand die juist veroorzaakt wordt door het grote verschil in de bedragen voor de exploitatiekosten per school, duurt nog voort tot de invoering van de voorgestelde wetswijziging 13 005. Met betrekking tot de bestaande ongelijkheid tussen MAVO en HAVO/VWO inzake de beschikbaarheid van een amanuensis constateert de memorie van toelichting, dat de beperkte proef inzake het aanstellen van een amanuensis tot gunstige resultaten leidde. Hoe bestaat het! Wat zitten er toch verrassende mogelijkheden in een experiment! In dit geval heb ik de noodzaak van een experimenteerbasis ook nooit begrepen.

Als volgens een nieuwe onderwijskundige kijk integrale invoering van het natuurkunde practicum nodig is op de MAVO, dan heeft men daar net zo goed recht op een amanuensis als bij HAVO/VWO. Het nalaten van zoiets ondermijnt nou juist de noodzakelijke bereidheid tot vernieuwing. Het illustreert immers dat de financiële haalbaarheid door alle, vanuit een oogpunt van onderwijsvernieuwing gewenste, faciliteiten een dikke streep kan halen.

Wie en wat wordt dan de dupe? Juist het onderwijs als zodanig en de mensen uit het veld. Zoals dit ook het geval was met de 18-20 maatregel en zoals nu weer dreigt met de kwestie van de mogelijke vermindering van de vergoedings- en vervangingsmogelijk-

heden in het onderwijs wegens ziekte en andere redenen. Vervanging van een collega zou dan zonder meer tot de normale taak van de onderwijsgevenden gaan behoren. Is de Minister niet met mij van mening dat dit overwerk zou zijn zonder adequate betaling? De gedachte aan zo'n maatregel alleen al ervaren velen als erosie van hun rechtspositie! Protest hiertegen zou elke Nederlandse werknemer aantekenen.

Een deel van de bezwaren van de mensen in het veld wordt veroorzaakt door onzekerheid over de vraag of er voldoende rekening met hen gehouden wordt, omdat zij het toch moeten maken. Voorts is men bang dat de vraag naar de uitvoerbaarheid van plannen door theoretici veronachtzaamd wordt, evenals de financiële bezwaren.

Deze bewindslieden brachten vele en ook veel goede ideeën ter tafel. Hun eventuele opvolgers zullen hier niet omheen kunnen. Het Ministerie werd als het ware een 'legbatterij' van nota's.

Het is wel van belang dat tijdens de discussie erover, de legitimiteit van de bezwaarden en hun bezwaren evident is. Lang niet allen hebben een onwillig conservatisme als achtergrond. Je hoort van verschillende zijden tegenwoordig meer genuanceerde geluiden. Ik denk hierbij ook aan de lerarenorganisaties. De tijd lijkt rijp voor een open dialoog. Er liggen mijns inziens langzamerhand genoeg nota's en rap-

porten. Het zou misschien niet zo gek zijn als de betrokken bewindslieden enige tijd her en der lerarenvergaderingen gingen bijwonen en bijeenkomsten van oudercommissies. Succes van de realisatie van de voorstellen mag je pas verwachten als eventuele bezwaarden overtuigd zijn en zelf de kans kregen te overtuigen. Het vloeren van eventuele tegenstanders in een discussie, waartoe enigen achter de regeringstafel zeker de capaciteiten hebben, heeft in feite geen enkele overredingskracht.

Ten slotte moet mij nog iets van het hart betreffende de huidige massaliteit van het onderwijs. Ik meen dat de heren Goudwaard en Veerman hier verleden week eveneens op in gingen, met name met betrekking tot de examens.

Deze massaliteit is mijns inziens de achilleshiel van ons moderne onderwijs. Bij de discussie over de herstructurering van het onderwijs vraagt dit een diepere bezinning dan de recente opmerking van de heer De Jong, dat hij zich gemakkelijk een middenschool in kon denken van 400 leerlingen of misschien nog minder.

Het bedrijfsleven is eigenlijk eerlijker dan de onderwijswereld. Een supermarkt heet daar geen winkel, maar onze onderwijssupermarkten worden toch scholengemeenschappen genoemd. Een woord waar een volstrekt tegengestelde suggestie van uitgaat. Er dreigt sinds een jaar of tien een soort 'cash and carry' onderwijs te ontstaan, dat vlottere doorstroming mogelijk maakt en een zeer gedifferentieerde vakken-pakketkeuze biedt, maar waarbij de intermenselijke contacten veronachtzaamd worden. Voor de jonge mens is dit funest. Als een leerling straks alle mogelijkheden van pakketkeuze en dergelijke voorgeschoteld krijgt, maar hij leert niet communiceren en geen relaties leggen, omdat hij in het onderwijs altijd één van de velen was, dan is het onderwijs mislukt.

Ik hoop daarom, dat de bewindslieden die ik, zoals uit het voorgaande wel gebleken zal zijn, zeker een volgende kabinetsperiode toewens, het probleem van de massaliteit en de gevolgen ervan niet zullen onderschatten.

De (algemene) beraadslaging wordt geschorst.

V.l.n.r. de heren Konings, Van Doijen en Worrell

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van rijkswet **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overwe-**

Voorzitter

ging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de toelating, uitzetting en uitlevering, het Nederlandschap en het ingezetenschap (14 200, R 1048).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De **Voorzitter**: Ik stel voor hierbij tevens de artikelen te betrekken.

Daartoe wordt besloten.

□

Mevrouw **Haas-Berger** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Bij dit wetsontwerp tot wijziging van de Grondwet is vooral van belang en moet vooral vandaag ter discussie staan, wat niet in de Grondwet zal worden neergelegd. Nu kan men op het standpunt staan, dat zo weinig mogelijk in de Grondwet geregeld hoeft te worden, maar het recht op toelating in eigen land, het recht op bewegingsvrijheid en het verbod op collectieve uitzetting van vreemdelingen zijn toch wel van zo fundamentele aard en zijn een zo groot goed, dat deze ook in het vierde protocol bij het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden zijn opgenomen. Dat zou toch een reden te meer zijn om deze grondrechten ook in de nieuwe Grondwet op te nemen.

Wat betreft de toelating van alle Nederlanders moeten wij twee zaken onderscheiden, namelijk of wij de mogelijkheid tot een toelatingsregeling voor de toekomst niet voor altijd willen blokkeren en of wij van mening zijn, dat de toelating een zo fundamenteel recht is voor het individu, dat de waarborg daartoe in de Grondwet moet staan.

De Regering stond en staat op het standpunt, dat een toelatingsregeling niet de geëigende methode was om het immigratievraagstuk te regelen, toen het om Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders ging. Wij huldigen – dat weet u – datzelfde standpunt. Toch is de Regering van mening, dat grondwettelijk deze mogelijkheid niet mag worden afgesloten. Zij heeft zich, om dit te bereiken, gesteld achter het standpunt van de minderheid van de commissie-Cals-Donner en dus maar niets daarover geregeld in de Grondwet. Een andere oplossing, namelijk een geclausuleerde waarborg in de wet, zou eenzelfde resultaat kunnen bereiken, namelijk dat een toelatingsregeling niet wordt geblokkeerd.

Wij hebben er begrip voor, dat de Regering stelt, dat zij uitvoerig overleg

heeft gepleegd met de Regering van de Nederlandse Antillen. Deze heeft dan ook ingestemd met de mogelijkheid tot een toelatingsregeling die blijft bestaan, indien de waarborgen met betrekking tot het toelaten op Nederlands grondgebied en het niet-uitzetten niet in de Grondwet worden opgenomen.

Op zich zelf zou men dan ook geen bezwaar behoeven te hebben tegen een waarborg voor toelating tot en niet-uitzetting van Nederlanders uit Nederlands grondgebied, indien deze geclausuleerd is; met name zou dat dan ook de mogelijkheid tot een toelating open houden.

De vraag die op dit moment rijst en waarvoor men gesteld wordt, is drieërlei. Kiest men voor:

1. het opnemen in de Grondwet dat alle Nederlanders toegang hebben tot Nederland en niet kunnen worden uitgezet;

2. het opnemen van deze waarborg, maar geclausuleerd in die voege dat de wet beperkingen kan stellen;

3. het voorstel van de Regering om helemaal niets te regelen?

Die drie mogelijkheden moeten wij bekijken.

Zoals wij reeds opmerkten, achten wij het grondrecht om in het land, waarvan men de nationaliteit heeft, te worden toegelaten van fundamentele waarde. Ook de Regering zal dit onderschrijven. De gedachte immers, dat elk individu eigenlijk een nationaliteit moet hebben, zal toch het uitgangs-

punt zijn geweest bij de verdragen over de beperking van de statenloosheid en ter voorkoming van dubbele nationaliteit. Wanneer wordt dat verdrag geratificeerd?

Daarmee is onverbrekkelijk verbonden dat het land, waarvan men de nationaliteit heeft, niet kan bepalen, dat men maar niet wordt toegelaten of uitgezet.

Er is dus erg veel voor te zeggen, deze waarborg in de Grondwet op te nemen. Het argument dat gehanteerd wordt, dat de bescherming is gelegen in het vierde protocol, is op zich zelf natuurlijk wel juist, maar ik meen dat het hier niet kan worden gehanteerd. Immers, ook bijvoorbeeld het recht om het land te verlaten staat in het vierde protocol, maar is ook in het wetsvoorstel tot grondwetsherziening opgenomen.

Waarom is dan de mogelijkheid tot een toelatingsregeling opgehouden? Dan moeten wij bezien, voor welke groepen of individuen dit eventueel zou gelden.

De Regering noemt met name, al wil zij dit niet met zoveel woorden in de Grondwet opnemen, de Antilliaanse Nederlanders. Daarnaast kan men denken aan grote groepen mensen, die sinds de tweede wereldoorlog geëmigreerd zijn en die de Nederlandse nationaliteit hebben behouden en aan individuen, die voor hun werk of anderszins vele jaren in het buitenland verblijven en die Nederland om de een of andere reden de toelating zou willen

V.l.n.r. mevrouw Smit-Kroes, de heer Dees en mevrouw Ginjaar-Maas

ontzeggen. Het lijkt mij, dat wat betreft deze laatste twee groepen, die zo'n 600.000 mensen omvatten, een toelatingsregeling principieel ongewenst en niet mogelijk is, gezien de bepaling in het vierde protocol bij het Europees Verdrag en het Internationaal Verdrag burgerrechten en politieke rechten en de voorbereidingsstukken bij het vierde protocol. Dat wij zeggen, dat, mocht de Nederlandse wetgever een zodanige wet maken, zij zou kunnen worden getoetst door het Europees Hof. Dat brengt ons op de vraag, wanneer de Regering eindelijk dit vierde protocol zal ratificeren. Nu wij deze twee groepen hebben uitgesloten, blijft in feite alleen over dat het niet-blokken van een toelatingsregeling in feite alleen is gericht tegen de Antilliaanse Nederlanders. Alhoewel wij verwachten, dat de Regering niet tot een zodanige regeling zal overgaan, zouden we toch graag horen hoe men zich een eventuele regeling voorstelt. Man deze alleen bij wet tot stand komen, kan het ook bij Koninklijk besluit of stelt men zich voor, dat een ministeriële beschikking mogelijk is? Wij zijn van mening, dat beperkingen op de toelating slechts bij wet mogen geschieden.

Dat laat onverlet dat hier sprake is van een stuk gelegenheidswetgeving, aangepast aan het feit dat wij nog steeds een Koninkrijk met de Antillen vormen. Bij deze, naar ons inziens toch minder fraaie, wijze om met een fundamenteel grondrecht om te gaan moeten wij nog bekijken of wij opteren voor de keuze van de Regering om niets op te nemen of een geclausuleerde waarborg op te nemen.

Gezien het feit dat de uitzondering naar onze mening slechts voor Antilliaanse Nederlanders kan gelden behoort een waarborg, met de mogelijkheid beperkingen bij de wet te stellen, geen plaats te hebben in de Grondwet. Op het moment dat de Nederlandse Antillen onafhankelijk zijn geworden, zou elke wet die een toelating van Nederlanders regelt in strijd zijn met het vierde protocol. Wij willen ons dus voorlopig bij het voorstel van de Regering neerleggen, dat de waarborg tot toelating en niet-uitzetting van Nederlanders niet in de Grondwet wordt opgenomen. Ik wil hierover een vraag aan de Minister stellen. Art. 1.2., lid 2 bepaalt, dat de wet toelating en uitzetting van vreemdelingen regelt. Betekent dit, met een redenering a contrario, dat aan dit recht van Nederlanders zelfs maar niet getornd mag worden en dat de waarborg ter zake toch in de Grondwet ligt verankerd?

Het tweede grondrecht, dat niet in de Grondwet wordt neergelegd maar wel in het vierde protocol is het recht op bewegingsvrijheid. In het vierde protocol wordt aan dit recht op bewegingsvrijheid, met name het recht zich vrij te verplaatsen en in vrijheid plaats van verblijf te kiezen een beperking gesteld, bij de wet in het belang van de veiligheid van het land of van de openbare veiligheid, ter handhaving van de openbare orde, ter voorkoming van strafbare handelingen, ter bescherming van de gezondheid of van de goede zeden of ter bescherming van rechten en vrijheden van anderen.

Het antwoord van de Regering op de vraag of de bewegingsvrijheid niet kan worden opgenomen, is dat de vrijheid om te gaan en te staan waar men wil allerlei beperkingen ondervindt, die niet alle op formeel-wettelijke basis berusten en komt dan met voorbeelden als een tippelverbod of een lokaal verbod in een park te slapen. We geven de Regering toe, dat het niet eenvoudig voor de wetgever zal zijn alle beperkingen op die vrijheid uit te zoeken en te regelen. Aan te komen met een tippelverbod of een slaapverbod is echter nauwelijks serieus te nemen, als het gaat om het recht zich vrij te verplaatsen of in vrijheid een plaats van verblijf te kiezen.

Geven juist deze voorbeelden niet aan hoe gemakkelijk het voor de lagere overheden is dat inbreuk op een recht gemaakt wordt dat lang niet altijd en overal als een recht beschouwd werd, of waar bepaalde bevolkingsgroepen althans geen aanspraak op konden maken?

Wellicht kan de Regering duidelijk maken hoe de situatie zal zijn, mochten wij het vierde protocol ooit ratificeren. In het vierde protocol staat namelijk dat maatregelen in belang van de openbare orde ter beperking van het recht op bewegingsvrijheid, bij de wet genomen mogen worden. Betekent dit dan dat een tippel- en slaapverbod – ik neem maar even aan, dat deze in het belang van de openbare orde genomen zijn – geen geldigheid meer hebben, indien zij getoetst worden bij het Europees Hof?

Zou het antwoord van de Regering eigenlijk geen reden te meer zijn om het recht op bewegingsvrijheid wel in de Grondwet op te nemen? Heeft men behoefte aan de bevoegdheid van lagere overheden om beperkende maatregelen te treffen in verband met de openbare orde, dan kan men altijd een delegatie in de Grondwet opnemen, maar dan behoudt men de mogelijkheid dat de Nederlandse rechter de

maatregelen van de lagere overheden toetst aan de Grondwet.

Het verbod op collectieve uitzetting van vreemdelingen is in het onderhavige wetsonwerp ook niet opgenomen. De Regering beperkt deze collectieve uitzetting tot vreemdelingen, die een legaal verblijfsrecht in ons land hebben gekregen, doch die op een willekeurige en discriminatoire wijze uit worden gezet. Een collectieve uitzetting heeft zich in ons land nog niet voorgedaan, aldus de memorie van antwoord. Wellicht kan de Staatssecretaris een nadere argumentatie geven om deze waarborg niet op te nemen.

Nog niet duidelijk is de positie van een groep hier illegaal verblijvende vreemdelingen. Indien zij als leden van de groep op politieke of humanitaire gronden proberen een verblijfsvergunning te verkrijgen, wordt voor ieder van hen een aparte beslissing genomen en worden zij als een verzameling individuen en niet als een collectief uitgezet.

Formeel-juridisch moge dit waar zijn, maar in de praktijk klopt het niet helemaal, zeker niet als wij zien, dat Nederland meedoet aan het heen en weer schuiven over de grenzen van groepen zigeuners. Dezen worden wel degelijk behandeld als een groep, waarvan de meeste leden inderdaad geen papieren hadden en hier in feite illegaal verbleven. Alhoewel men hen formeel kan uitzetten, kan men zich toch afvragen of, als deze mensen hier langer verbleven, zij geen recht hadden kunnen doen gelden op een vreemdelingenpaspoort.

Ten aanzien van deze groepen zou ik twee dingen willen vragen. Zijn er onder deze groepen mensen die hier een geldige verblijfstitel hebben en dan toch met de groep zijn uitgezet? In dit geval is er wel sprake van een collectieve uitzetting van hier legaal verblijvenden. In de tweede plaats: zijn deze groepen hier zonder dat iemand van hen een verblijfstitel heeft, dan vallen zij niet onder het door de Regering geformuleerde begrip van collectieve uitzetting. Zij hadden dit kunnen aanvragen; is dit ook gebeurd? En zijn zij afgewezen?

Zo neen, dat hebben zij van hun rechtsmiddelen geen gebruik gemaakt. Desondanks wordt toch wel de indruk gewekt – al valt het dan niet onder de formele omschrijving – dat deze groepen als een collectief en niet als een verzameling individuen worden beschouwd. Betekent dit eigenlijk niet, dat de Regering haar begripsomschrijving van collectieve uitzetting zou

Haas-Berger

moeten wijzigen, of is het veeleer zo, dat men deze situatie wil laten bestaan?

Is de uitleg, dat collectieve uitzetting alleen betrekking heeft op vreemdelingen die hier van oudsher een verblijfsrecht in een land hebben gekregen, doch die op willekeurige of discriminatoire gronden worden uitgezet, niet te eng en strookt dit wel met de bepalingen in het vierde protocol? Wil de Staatssecretaris van Justitie in ieder geval in Europees verband proberen een oplossing voor deze statenloze zigeuners te bereiken, zoals in een aanbeveling van de Raad van Europa is voorgesteld welke helaas door een besluit van de Europese Ministerraad in 1976 is afgewezen?

Het verheugt ons, dat de Regering voorstelt wel op te nemen, dat een ieder het recht heeft het land te verlaten, en dat dit zowel voor Nederlanders als voor vreemdelingen geldt. Twee vragen rijzen daarbij. De regelen hieromtrent zijn opgenomen in de paspoort-instructie, een nogal ondoorzichtig geheel, dat zonder het parlement tot stand komt. Wanneer komt nu eindelijk de paspoortwet? De Regering houdt de mogelijkheid tot delegatie nog steeds open. Kan de Minister uitzetten, waarom men in vijf jaar tijds niet in staat is een sluitende wettelijke regeling te maken voor de gevallen waarin men het land niet mag verlaten?

De verdere voorstellen van de Regering kunnen wij onderschrijven. Wat betreft de uitlevering van Nederlandse onderdanen onderschrijven wij in de door de Regering gegeven antwoorden, dat de mogelijkheid tot uitlevering opgehouden moet worden, ook indien er geen wederkerigheid bestaat, zij het met enige reserve. Wij vertrouwen er op, dat de uiterste zorgvuldigheid betracht wordt en dat het aantal verdragen ter zake beperkt blijft.

Zoals ik in het begin opmerkte, is dit wetsonwerp interessant door zaken, die er niet in staan. Dit kan ik te meer zeggen, omdat alle verdere vragen onzerzijds naar voldoening beantwoord zijn en zelfs meer dan dat: de uitwerking is ons in een nieuw wetsontwerp – nu nog voorontwerp – over het Nederlandschap in het vooruitzicht gesteld. De indiening en de behandeling daarvan zien wij dan ook vol verwachting tegemoet.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De ma-

terie van het nu in behandeling zijnde voorstel tot grondwetswijziging behoort naar haar aard stellig tot de sfeer van de grondrechten, ook al doet niet iedere gebezigde formulering een grondrecht vermoeden. De plaatsing van het artikel lijkt de VVD-fractie juist, namelijk direct na het algemene non-discriminatie-artikel dat op ieder van toepassing is. Ook tegen het bijeenvoegen van Nederlanders en vreemdelingen hebben wij geen bezwaar, omdat zij als het ware elkaars complement vormen en omdat enige bepalingen beogen op beide groepen gelijk van toepassing te zijn.

Het eerste lid handelt over het Nederlandschap, dat bij de wet geregeld wordt. Het woord 'regelen', zo leren wij langzamerhand, houdt een ruime mogelijkheid tot delegatie in. Het verlenen van het Nederlandschap aan vreemdelingen is naar zijn inhoud geen daad van wetgeving, maar van bestuur. Daarom lijkt het gewettigd te vragen in hoeverre de huidige Wet op het Nederlandschap en het ingezetenschap niet volgens een andere systematiek moet worden opgezet. Onlangs is het parlement een voorontwerp hierover aangeboden. Pas als het definitieve ontwerp is ingediend, kan de Kamer beslissen welke vormen van delegaties zij toelaatbaar en wenselijk acht. Nu is nog niet het juiste moment aangebroken daar een concrete mening over te geven.

Meer op het terrein van de grondrechten bevindt zich de kwestie of iedere Nederlander het recht heeft naar zijn land terug te keren, het recht om toegelaten te worden en, zo ja, of dat recht in de grondwet moet worden bevestigd. De situatie is op dat punt eigenaardig. In de Grondwet staat er niets over vermeld. Toch wordt als een algemeen in het rechtsbewustzijn levend principe aangenomen dat iedere Nederlander in de praktijk het recht heeft naar zijn land terug te keren. In dit principe ligt bij wijze van variant besloten de mogelijkheid dat beide landen van het Koninkrijk onderling aparte toelatingsregelingen hanteren voor hun eigen gebied. Intern schept het Statuut daarvoor ruimte. Extern wordt bij het aangaan van verdragen in Nederland die mogelijkheid uitdrukkelijk voorbehouden. De Antillen leggen in de praktijk wel beperkingen aan. Nederland heeft dat nog niet gedaan, maar kan dat wel doen. Als men de Grondwet op dit punt niet verandert, kan men zonder enig risico de huidige rechtsopvattingen van kracht laten blijven.

Een andere redenering luidt, dat het recht om naar het vaderland te gaan of terug te keren zo onverbrekkelijk verbonden is met de eigen nationaliteit, aan het Nederlander zijn, dat het vanzelfsprekend een grondrecht van de Nederlandse burger behoort te zijn dat in de grondwet uitdrukking moet krijgen.

Aangezien het in het algemeen veiliger is om uitzonderingen op een regeling mogelijk te maken zou dat grondrecht bijvoorbeeld slechts beperkt mogen worden bij wet. Beschouwt men de bestaande Antilliaanse toelatingsregeling ten opzichte van Nederlanders uit Europa of een eventuele Nederlandse toelatingsregeling ten opzichte van Nederlanders uit de Antillen niet als regelingen die door de landen autonoom kunnen worden getroffen maar als een inbreuk op het recht van iedere Nederlander om tot het Koninkrijk te worden toegelaten, dan zal inderdaad zo'n beperking alleen bij wet kunnen worden aangebracht. Naar mijn mening is dat niet het geval.

Zelfs als men ervan uitgaat dat toelatingsregelingen tussen de landen van het Koninkrijk wél bij wet zouden moeten worden geredigeerd dan is de noodzaak tot zo'n beperking vermoedelijk van tijdelijke aard. We mogen toch wel aannemen dat de Antillen metertijd de banden met het Koninkrijk zullen slaken. Aan welke toelatingsregelingen zou er dan nog behoefte zijn?

Ik kan mij niet indenken aan welke Nederlanders die, al dan niet groepsgevijs ons land willen binnenkomen, de toegang tot Nederland zou moeten worden ontzegd. Als er onderscheid gemaakt gaat worden tussen groepen, die in verschillende landen verbleven, zou dat gemakkelijk kunnen leiden tot politieke willekeur.

Bij andere gelegenheden heb ik reeds voor ogen gesteld dat de situatie in Zuidelijk Afrika wel eens zo zou kunnen escaleren dat de zich daar bevindende Nederlanders hals over kop naar Nederland terug willen om het vege lijf te redden. Het is mijn persoonlijke mening dat wij die mensen moeten opvangen, en niet alleen hen overigens maar ook de oud-Nederlanders, als zij in soortgelijke moeilijkheden zouden verkeren.

Stel nu dat het dan regerende kabinet die moeilijkheden inderdaad tijdig ziet aankomen en stel dat dat kabinet de politiek van Zuid-Afrika afwijst met dat gevolg dat het allen daar, dus ook de Nederlanders die daar verblijven, de rug toedraait, dan is het niet zo

Kappeyne van de Coppello

moeilijk te trachten een gelegenheids-wetje door het parlement te sleuren dat Nederlanders uit Zuid-Afrika de toegang tot Nederland ontzegt.

Ik zuig dat niet uit mijn duim, ik heb die gedachte horen opperen, in de trant van: *die mensen doen mee aan en profiteren van de apartheidspolitiek, die horen in onze democratische rechtsstaat niet thuis.*

De heer **Van Mierlo** (D'66): Hoe zou zo'n wetje zich met dat protocol verdragen als wij het geratificeerd hebben?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Dat zou zich daarmee inderdaad niet verdragen, maar aangezien wij het nog niet getekend hebben, ga ik nu van de situatie uit van de wetgeving, zoals die zal zijn na aanneming van dit voorstel tot grondwetswijziging. Ik geef u toe, dat dat ook nog wel enige tijd zal duren.

Mijnheer de Voorzitter! Tegen een dergelijke discriminerende houding biedt het vastleggen van het grondrecht om als Nederlander tot zijn land I toegelaten te worden geen waarborg. Integendeel, formeel wordt de weg om bij wet af te wijken zelfs uitdrukkelijk geopend. En daarin ligt eigenlijk mijn bezwaar tegen een expliciete regeling van een grondrecht van toelating.

Men zou bij de afweging van het wel of niet opnemen en van een dergelijk grondrecht kunnen zeggen, dat het in de praktijk niet zo veel verschil maakt. In het ene geval handelt men naar het *principe zonder het te regelen*, in het andere geval legt men het in een formulering vast, vergezeld van de mogelijkheid tot beperking. De uitdrukkelijke beperking echter maakt mij huiverig en doet mij neigen naar het standpunt van de Regering, de toestand te laten zoals hij nu is. Aan een grondrecht van toelating heb ik voorlopig geen behoefte.

De pendant van de toelating is de uitlevering. Aan de uitlevering van vreemdelingen verandert er inhoudelijk niets. De gedachte dat Nederlanders niet kunnen worden uitgeleverd, zoals thans verwoord in artikel 4 van de Uitleveringswet, wordt verlaten. Ik kan het daar wel mee eens zijn, zeker onder de toezegging van de Regering dat de garantie, dat het desbetreffende verdrag door het parlement goedgekeurd moet worden in een volgend grondwetshoofdstuk wordt geboden, en de verzekering van de Regering dat men met het uitleveren van Nederlanders zeer behoedzaam te werk zal gaan.

Toch zou ik het prettig vinden als de Regering alsnog enkele voorbeelden zou kunnen noemen waarin het noodzakelijk is dat Nederlanders worden uitgeleverd. Ik zou zelf denken aan een situatie waarin een Nederlander gezamenlijk met mensen van verschillende nationaliteit in een ander land bijvoorbeeld heeft deelgenomen aan kaping of gijzeling waarbij slachtoffers zijn gevallen. Als de berechting in dat andere land plaatsvindt, is het voor de eenheid van rechtsbehandeling beter, dat die Nederlander aan dat andere land wordt uitgeleverd, en is het minder zinnig dat een afzonderlijk 'deelproces' met betrekking tot de Nederlander in Nederland zou worden gehouden.

Ook is het mogelijk dat Nederlanders strafbaar worden bevonden aan het begaan van feiten in het buitenland die onder geen Nederlandse delictsomschrijving vallen, maar die wel degelijk vergelijkbaar zouden zijn met Nederlandse misdrijven. In Nederland zouden die Nederlanders dan niet kunnen worden vervolgd.

De Regering, die natuurlijk veel langer en dieper over deze stof heeft nagedacht, kan stellig nog andere gevallen opnoemen. Ik vind wel belangrijk dat de Regering dat ook doet, omdat anders het misverstand zou kunnen rijzen dat met wenselijkheden om Nederlanders uit te leveren, lichtvaardig wordt omgesprongen.

De Regering acht het blijkens de memorie van toelichting niet uitgesloten, dat eisen van doelmatigheid ertoe zouden nopen, dat op het beginsel van wederkerigheid bij uitlevering een uitzondering wordt gemaakt. Dat zou betekenen dat Nederlanders wel uitgeleverd zouden kunnen worden aan een ander land, maar onderdanen van dat land niet aan Nederland. Ik heb daar toch enige aarzeling mee. Als beide landen facultatieve weigeringsgronden hebben opgenomen in het verdrag, dan is de wederkerigheid gehandhaafd; dan kan elk van beide landen beslissen dat de eigen onderdaan niet wordt uitgeleverd. Algemene uitspraken over opheffing van de wederkerigheid in positieve zin kunnen, naar mijn opvatting, nu moeilijk gedaan worden. Dat zal van de omstandigheden afhangen en ook van het land waarmee een verdrag wordt overwogen.

De beduchtheid, in de schriftelijke voorbereiding geuit, voor collectieve uitzetting van vreemdelingen deel ik niet. Ik kan mij niet voorstellen hoe zich omstandigheden, anders dan bij het uitbreken van een oorlog of bij dreiging van oorlogsgevaar, zouden

kunnen voordoen die zouden nopen, tot collectieve uitzetting over te gaan. En mocht het zover komen onverhoopt, dan zouden de meeste vreemdelingen, als zij de kans daartoe feitelijk nog hadden, het land vermoedelijk vrijwillig hebben verlaten. Ik zie geen enkele aanleiding een verbod tot collectieve uitzetting in de Grondwet op te nemen.

Het vierde lid van artikel 1.2, dat het recht om het land te verlaten als een nieuw grondrecht introduceert, is bepaald een aanwinst. Wettelijke uitzonderingen worden daarop mogelijk gemaakt. Het is buiten kijf dat die uitzonderingen niet zo talrijk of absoluut mogen zijn dat het nieuwe grondrecht daardoor feitelijk wordt uitgehold. Nederland mag geen Chinese of Berlijnse Muur rond zich hebben. De voorbeelden, die de Regering in de memorie van toelichting noemt, lijken redelijk. Voor het overige wachten wij het wetsontwerp, dat deze materie in het bijzonder zal regelen, af.

Kan ik op veel punten instemming betuigen met het voorliggende grondwetswijzigingsvoorstel, er is één ding dat mij bedroeft. Dat is het afzien van een bepaling waarin een grondrecht op bewegingsvrijheid binnen Nederland wordt vastgelegd. Ik heb die kwestie al aangevoerd in het algemene deel van het voorlopig verslag op het voorstel betreffende de grondrechten.

Het antwoord van de Regering komt kort gezegd hierop neer: feitelijk is er een grote bewegingsvrijheid, maar begin niet aan de formulering van een grondrecht, want dan moet men ook de uitzonderingen daarop aangeven en het is onmogelijk alle inbreuken daarop op formele wetten te laten steunen.

Ik betreur dat, want het betekent eigenlijk dat het recht van bewegingsvrijheid, dat men toch als een van de meest elementaire mensenrechten zou kunnen beschouwen, al zo ver is beknot, dat het te laat is om die ontwikkeling nog af te remmen.

In een dichtbevolkt land als het onze waar de vrij toegankelijke ruimte schaars wordt, is het begrijpelijk dat maatregelen genomen worden in het algemeen belang die tot gevolg hebben dat de bewegingsvrijheid van de burger wordt ingesnoerd. De Regering noemt in de memorie van antwoord aanvaardbare maatschappelijke doeleinden op, zoals bestrijding van wanordelijkheden, rampen, verkeersveiligheid en milieubescherming. Volksgezondheid zou daarbij gezet kunnen worden.

Kappeyne van de Coppello

Hoe redelijk het dienen van die maatschappelijke belangen ook lijkt, het gevaar komt mij reëel voor dat bij de afweging tussen maatschappelijk deelbelang en de bewegingsvrijheid van de burger, de laatste vrijwel automatisch het onderspit delft. Wanneer men die beperkingen niet in totaliteit overziet – en de Regering erkent dat zij daar op dit moment niet toe in staat is – zou als eindresultaat kunnen opdoemen, dat er van die bewegingsvrijheid feitelijk nog maar heel weinig is overgebleven.

Die waarschuwing geldt voor de wetgever, dus ook voor de Tweede Kamer zelf. Zij geldt ook voor de Regering als zij haar wakend oog laat gaan over lagere regelingen van haar zelf of van andere organen. Daar komt echter nog een heel stuk uitvoerend beleid bij, waarin het wemelt van bewegingsbeperkende daden, namelijk de handhaving van de openbare orde. Hoe liggen daar de grenzen der beperkingsbevoegdheid?

Het is redelijk wanneer politiefunctionarissen voorbijgangers manen zich van een bepaalde plaats te verwijderen, opdat wederom een rustige situatie kan intreden. Maar geeft de ordehandhaving ook het recht om potentiële ordeverstoorers in voertuigen te laden, ze weg te brengen naar een plek vele kilometers verder en ze daar weer uit te laden met hartelijke wensen voor een gezonde wandeling?

De beraadslaging nu leent zich niet voor een minutieuze beantwoording van deze vraag. Door haar te stellen wilde ik slechts aantonen hoe belangrijk de omlijning van een recht op bewegingsvrijheid waarop de inbreuken toenemen, ook in de praktijk kan zijn. Als het onmogelijk blijkt, wat ik betreur als dat geschiedt, een dergelijk recht als grondrecht op te nemen, willen wij toch in ieder geval van de Regering vragen dat zij een bezinning of herbezinning op dit punt entameert.

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Bij dit vervolgsverhaal over de Grondwet wil ik slechts aandacht schenken aan het aspect van de toelating en de bepalingen daaromtrent. Het is opvallend dat in het ontwerp niet staat dat elke Nederlander recht heeft op toelating in Nederland. Mijn fractie heeft zich daarover verbaasd, omdat zij ervan uitging dat het zo vanzelfsprekend is dat elke Nederlander toegang heeft tot zijn eigen land, dat zij de discussie daaromtrent niet zo goed kan aanvoelen. Zij begrijpt haar

echter wel vanuit het standpunt dat sommigen, ook in deze Kamer, een aantal Nederlanders liever niet in Nederland heeft dan wel, maar dat mag voor ons naar mijn mening in het kader van de rechtsbescherming voor Nederlanders en voor anderen die de Grondwet biedt geen reden zijn om in de Grondwet een lapsus te laten bestaan.

Ik vind het jammer dat de Regering heeft ingespeeld op aarzelingen die bij een aantal leefden blijkens het voorlopig verslag op wetsontwerp 11 052 om het recht op toelating voor alle Nederlanders ongeclausuleerd in de Grondwet te verankeren. Wanneer men dit recht gaat clausuleren, dan is het geen volledig recht meer. Het geldt dan niet meer voor alle Nederlanders, maar alleen voor een bepaald soort Nederlanders. Men zal wel begrijpen dat wij daartegen nogal wat bezwaren hebben. Ik meen dat er wel eens de misvatting is dat iedereen die uit Nederland is weggegaan Nederlander zou zijn. Dat is natuurlijk niet het geval, het gaat alleen om degenen die de Nederlandse nationaliteit hebben behouden.

De positie van anderen hangt af van de standpuntbepaling van de Nederlandse Regering, bijvoorbeeld als het gaat om emigranten die willen terugkeren. Dit hoeft men dan ook niet in de Grondwet op te nemen. Deze groep bevindt zich, wat mij betreft, in dezelfde positie als alle andere niet-Nederlanders. Als het probleem van degenen, die meehelpen aan de apartheid of die lijden onder de apartheid en die terugkomen, hier in de discussie wordt opgenomen, vind ik dat ongelukkig.

Ik heb ook wat minder begrip voor de groeiende internationalisatie in de rechtsbetrekkingen als dit wordt gebruikt om de mogelijkheid van uitlevring van Nederlanders in de herziene Grondwet niet uit te sluiten. Die internationale sanctie van rechtsbetrekkingen zal in onze ogen natuurlijk op den duur meer het karakter krijgen van communautaire en niet van internationale rechtsbetrekkingen. Dan ligt het voor de hand dat alle regelingen op het communautaire vlak in de Europese Gemeenschap boven de regelingen gaan, die één van de lidstaten heeft getroffen. Het probleem is daarmee opgelost.

U begrijpt dat ik weinig voel voor het advies van de Raad van State. Wat dat betreft heeft de Regering een gelukkige hand gehad door een aparte toelatingsregeling voor uit de Nederlandse Antillen afkomstige Nederlanders in de Grondwet op generlei wijze mogelijk te maken. De zaak is toch nog niet

helemaal waterdicht. Het gevaar bestaat dat men op grond van het niet aanwezig zijn van een artikel later bepaalde conclusies gaat trekken ten aanzien van het concrete beleid. Ik prijs deze Regering dat zij geen enkel voornemen heeft, een toelatingsregeling te maken. Ik ben er echter niet geheel zeker van, dat alle regeringen, die hierna komen, dat voornemen niet zullen hebben.

Het heeft mij verbaasd – de Regering waarschijnlijk ook wel een beetje – dat de Staten van de Nederlandse Antillen geen enkele bedenking of opmerking hebben gemaakt over stuk nr. 14 200. Dat had ik eerlijk gezegd wel verwacht. Misschien heeft de Regering van de Nederlandse Antillen een zekere vrees voor een beperktere emigratiegolf dan wij uit andere delen van het Nederlandse koninkrijk in de afgelopen periode hebben gehad. Ter wille van de rechtszekerheid en de rechtsbescherming van de burger is het misschien van belang om voorbij te gaan aan het feit dat de Regering van de Nederlandse Antillen of de Staten geen bezwaar hebben. Afgezien daarvan kunnen wij, gelet op ons standpunt, dat bezwaar wél hebben.

Ik kreeg vandaag een brief waarin iets, dat mij toch wel aanspreekt, heel duidelijk werd gesteld, namelijk dat de Nederlandse en Antilliaanse Regering elkaar op dit punt hebben gevonden omdat in verband met de toekomstige onafhankelijkheid van de Nederlandse Antillen een versterkte emigratie te verwachten valt. 'Wij vinden echter' aldus de brief, dat er geen onderscheid mag zijn tussen Nederlanders afkomstig uit afzonderlijke gebiedsdelen. De emigratie is een consequentie van ons kolonialisme en Nederland zal deze consequentie moeten aanvaarden.'

Mijn fractie deelt dat standpunt. Ik heb daarom met mijn collega Van der Lek een amendement voorgesteld, dat letterlijk luidt dat alle Nederlanders in Nederland worden toegelaten en dat zij niet kunnen worden uitgezet; hun kan niet worden belet, het land te verlaten dan in gevallen bij of krachtens de wet bepaald.

□

Mevrouw **Lückers-Bergmans** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! De bijdrage tot dit debat spreek ik uit namens de fracties van de KVP, de ARP en de CHU. Tot mijn spijt moet ik zeggen, dat de Regering ons in de memorie van antwoord er niet van overtuigd heeft, dat het beter zal zijn, het recht van toelating en niet-uitzetting van Nederlanders niet in het onderhavige Grondwetsartikel op te nemen.

Lückers-Bergmans

De Regering betoogt in de memorie van toelichting, dat een Grondwetsartikel van deze strekking niet nodig is omdat de bedoelde materie al is geregeld bij verdragen. De Regering stelt echter zèlf in de memorie van antwoord, blz. 2, dat zij begrip heeft voor de opvatting van de Raad van State, die ervan uitgaat, dat het recht op toelating en verblijf in het land, waarvan men onderdaan is, als een fundamenteel recht is te beschouwen.

Dit moet men toch uitleggen in die zin, dat de Regering het ermee eens is, dat men genoemde rechten als grondrechten kan beschouwen. Waarom acht zij de opnemings van deze bepaling dan toch ongewenst? Waarom zou een recht, dat als fundamenteel wordt erkend, niet in de Grondwet opgenomen mogen worden?

De argumenten van de Regering hebben, zoals gezegd, ons niet overtuigd. Wij nodigen de Regering uit om te dezen met sterkere argumenten te komen.

In de memorie van antwoord op blz. 2 stelt de Regering, dat zij ons betoogten aanzien van dit recht niet geheel kan volgen.

Ik erken, dat de formulering zoals in het voorlopig verslag opgenomen, tot misverstand heeft kunnen leiden en ik wil deze passage nader verduidelijken. Wij willen veilig stellen, dat Nederlanders tot Nederland worden toegelaten, maar vinden, dat desondanks bij de wet uitzonderingen gemaakt moeten kunnen worden. Waar wij zeggen, dat de Grondwet niet de mogelijkheid moet openen om een toelatingsregeling voor een bepaalde groep Nederlanders te maken, ging onze vrees uit naar de mogelijkheid dat bij ministeriële beschikking zo'n toelatingsregeling gegeven zou kunnen worden. Dit wilden wij niet en daarom hebben wij zo nadrukkelijk verklaard, dat voor ons alleen maar aanvaardbaar zal zijn een bij de wet gemaakte uitzondering op het toelatingsrecht en recht van niet-uitzetting.

Van dit standpunt zijn we echter enigszins teruggekomen, omdat wij bij nadere bestudering van een en ander en naar aanleiding van sommige passages in de memorie van antwoord hieromtrent, tot de conclusie zijn gekomen, dat delegatie in zekere mate toch mogelijk moet zijn, in zoverre, dat zekere uitvoeringsbeslissingen genomen kunnen worden, welke niet allemaal in de wet vastgelegd kunnen worden. Wij zijn er ook niet voor dat toelating van Nederlanders slechts in het belang van de openbare orde beperkt kan worden, zoals de Raad van State voorstelt.

Artikel 12 van het internationaal verdrag noemt naast deze grond voor beperking nog heel wat andere mogelijkheden, zoals beperkingen, onderworpen aan die welke bij de wet zijn voorzien, beperkingen ook die nodig zijn ter bescherming van de nationale veiligheid, de volksgezondheid, de goede zeden of van de rechten en vrijheden van anderen. In feite maakt genoemd artikel elke beperking mogelijk, voor zover deze verenigbaar is met de andere in dit verdrag erkende rechten. Wij vinden dat wij ons nu niet moeten vastleggen op in de Grondwet omschreven mogelijkheden om af te wijken van het grondrecht.

Wij zijn van mening, dat er waarborg genoeg ligt in de clausulering bij of krachtens de wet. Immers, dan maken Regering en parlement samen uit op welke gronden een beperking tot toelating en niet-uitzetting gegeven kan worden. Wij overwegen om een amendement in te dienen.

De **Voorzitter**: Ik hoor, dat u overweegt een amendement op de Grondwet, waarvan wij de behandeling vandaag graag zouden willen afhandelen, in te dienen. Ik vraag u die overweging zo snel mogelijk in een daad om te zetten.

Mevrouw **Lückers-Bergmans** (KVP): Wij hebben zo juist fractie-overleg gevoerd. Wij hadden de tekst van het amendement al klaar, maar onze fractie hecht toch zo veel waarde aan het argument van de Regering, dat zij na het antwoord van de Regering pas zal besluiten of het amendement zal worden ingediend.

De **Voorzitter**: Ik weet, dat dat door velen als een goede gewoonte wordt gezien. Het is echter een heel slechte gewoonte. Uit het oogpunt van wetgeving is het een slechte procedure en wanneer het over amendementen op de Grondwet gaat, is het een nog slechtere procedure.

Mevrouw **Lückers-Bergmans** (KVP): Ik zal onmiddellijk na het uitspreken van mijn toespraak overleg plegen met mijn fractie.

Wij overwegen om een amendement in te dienen, behelzende dat in het onder artikel II voorgestelde artikel 1.2 de leden 2 tot en met 4 vernummerd worden tot 3 tot en met 5 en dat ingevoerd wordt een nieuw tweede lid, luidende: 'Nederlanders worden in Nederland toegelaten en kunnen daaruit niet worden uitgezet behoudens voor zover bij of krachtens de wet anders is bepaald.'

Slechts wanneer de Regering dit amendement ontraadt met argumen-

ten, welke ons kunnen overtuigen, zullen wij dit amendement niet indienen. Vooruitlopend op het antwoord van de Regering willen wij wel nu reeds het volgende betogen. Uit de argumentatie van de Regering op blz. 3 van de memorie van antwoord valt te proeven, dat de Regering bang is, dat opnemings van een tekst, zoals door ons voorgesteld in bovenomschreven amendement, bij de Nederlands-Antilleanse regering in verkeerde aarde zou kunnen vallen. De Regering zegt, dat er overleg gepleegd is tussen de Nederlandse en Nederlands-Antilliaanse regering en dat aan deze laatste duidelijk is gemaakt, dat de huidige wet en het voorliggende wetsontwerp mogelijk maken, dat regelingen worden getroffen welke beperkingen ten aanzien van toelating en niet-uitzetting inhouden.

Op grond van dit laatste moeten we aannemen, dat de Nederlandse Antillen er dan toch geen bezwaar tegen kunnen hebben, dat wij nu verankeren, dat Nederlanders recht hebben op toelating tot Nederland en daaruit niet kunnen worden uitgezet, behoudens wettelijke beperkingen. Dat is immers niet meer of niet minder dan wat er thans al mogelijk is. Het huidige beeld is, dat er niets geregeld is en dat daarom alles openstaat.

Het door ons gewenste beeld is, dat er in feite een grondrecht is tot toelating en een waarborg tot niet-uitzetting, tenzij er situaties ontstaan, waar bij de wetgever moet ingrijpen. Wij kunnen niet inzien, dat een grondwetsherziening, welke voor de duur van vele jaren bestemd is, moet worden beïnvloed door een actuele situatie. Met de Regering zijn wij van mening dat er in de toekomst situaties kunnen ontstaan welke een toelatingsregeling rechtvaardigen.

Dit klemt te meer, nu in het kader van voorontwerp van rijkswet, houdende vaststelling van nieuwe algemene bepalingen omtrent het Nederlandschap enkele wijzigingen worden voorgesteld, welke ver strekkende gevolgen kunnen hebben, zoals het laten vervallen van het verlies van Nederlandse nationaliteit bij rechtswege door zonder verlof in vreemde krijgsof staatsdienst te treden. Het zou dan misschien mogelijk moeten zijn dat wij Nederlanders, die met de vijand gecolaboreerd hebben of in diens krijgsof staatsdienst zijn getreden, de toegang tot ons land kunnen weigeren, tenzij de verdragen zich hiertegen zouden verzetten.

Ten slotte wil ik nog enkele vragen stellen, allereerst over de ratificatie van het Vierde Protocol en het Interna-

Lückers-Bergmans

tionaal Verdrag. De Regering zegt in haar antwoord, dat genoemde verdragen nog niet ter goedkeuring aangeboden zijn omdat mogelijk nog een voorbehoud moet worden gemaakt met het oog op de in de Nederlandse Antillen bestaande toelatingsregeling. Is dit het enige voorbehoud, dat de Regering voor ogen staat, of wordt op nog andere punten een voorbehoud overwogen?

Vervolgens wil ik nog een vraag stellen met betrekking tot de collectieve uitzetting. Is het niet mogelijk dat krachten de sanctiewet, waarvan het ontwerp thans in de Kamer behandeld wordt, collectieve uitzetting wel mogelijk zal worden? In het voorlopig verslag van dat wetsontwerp is door ons een vraag gesteld over de mogelijk te ver gaande consequenties van artikel 4 van deze wet. In lid 2 van dit artikel wordt bepaald, dat onze ministers vergunning tot verblijf en tot vestiging van vreemdelingen, die behoren tot één van de onder 1 bedoelde categorieën kunnen intrekken. Valt dit niet onder collectieve uitzetting? Als de Regering hierop bevestigend moet antwoorden, zou dan toch niet in overweging kunnen worden genomen, een verbod van collectieve uitzetting alsnog in de Grondwet op te nemen?

□

De heer **Van Mierlo** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen enkele moeilijkheid met het geformuleerde in het wetsvoorstel van de Regering. Ik heb echter wel een paar vragen over wat niet geformuleerd staat. De Minister zal begrijpen, dat dit betrekking heeft op de toelating van Nederlanders tot het grondgebied.

Waarom is er een probleem voor praktisch iedereen en waarschijnlijk – dat meen ik uit de stukken te kunnen opmaken – zelfs ook voor de Regering? Omdat het door bijna iedereen als hoogst onbevredigend wordt ervaren dat wij wellicht het eerste grondrecht, dat wij kunnen bedenken, uit opportuniteit niet kunnen opnemen. Eigenlijk is hierbij weer het wezen van de grondrechten aan de orde. Het verschil tussen grondrechten en andere rechten is naar mijn mening, dat soms een recht als zo individueel en zo fundamenteel wordt gevoeld, dat men het in zijn toepassing niet of zo weinig mogelijk afhankelijk wil maken van de opportuniteit. Dit is één van de vele omschrijvingen, die je ervan kunt geven, maar het is naar mijn gevoel een belangrijk aspect ervan.

Ik heb een heel andere conceptie van wat een grondwet zou moeten zijn, maar ik hecht wel aan consistentie in welke conceptie dan ook. In de conceptie, waarmee wij thans bezig zijn, komen we zelfs tot grondrechten, die helemaal niet zo vanzelfsprekend zijn. Ik denk nog eens aan de sociale grondrechten waar eigenlijk niemand goed raad mee weet. Nu moeten we op grond van opportunistische redenen nalaten een recht op te nemen, dat zowel in de overdrachtelijke als in de letterlijke betekenis van het woord door iedereen wordt ervaren als het 'grond'-recht bij uitstek.

Welnu, daarom is er een probleem en daarom zit iedereen er eigenlijk mee. Voordat ik die vragen ga stellen, wil ik even stil blijven staan bij de betekenis van dat vierde protocol van het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Wat is dat nu? Het is een soort internationale grondwet voor de verdragsluitende partijen, maar in wezen werkt zij sterker dan onze Grondwet. Immers voor onze Grondwet geldt dat de wetten daaraan niet worden getoetst en dat het een morele niet afdwingbare opdracht aan de wetgever is om die Grondwet te respecteren. Dat zijn de twee hoofdkarakteristieken van het functioneren van de Grondwet in onze rechtsstaat en ik kom daarop steeds weer terug.

De karakteristieken van het Europese verdrag zijn dat de wetten daaraan wel worden getoetst, zodat het dus een grotere en sterkere bescherming biedt van de grondrechten die daarin verankerd liggen. Het geeft evenzeer een morele opdracht aan de nationale wetgever. Ik geloof dat ook hier een sterkere werking zit dan in onze Grondwet zelf, omdat de nationale wetgever onder een soort zedelijke internationale controle staat en omdat bij schending van het verdrag of van de rechten die daarin verankerd liggen door de nationale wetgever, een schending die op het internationale vlak zal worden geconstateerd, de schaamte en het gezichtsverlies groter is, omdat het immers niet binnenshuis blijft. Wat zegt nu het vierde protocol ten aanzien van deze materie; in de eerste plaats wordt aan iedere onderdaan categorisch het recht gegeven om zijn land te betreden; in de tweede plaats wordt als enige uitzondering genoemd de mogelijkheid om een onderscheid te maken in grondgebieden en in de derde plaats kan een verklaring daarover – of ik moet het verkeerd hebben begrepen – te allen tijde worden afgegeven, herroepen of veranderd en dus niet alleen bij ratificatie.

De Raad van State zegt in haar advies dat dit grondrecht moet worden opgenomen met een clause dat de wetgever beperkingen kan aanbrengen. Even verder stelt zij op blz. 15 onderaan:

'De Raad van State van het Koninkrijk geeft dan ook in overweging in artikel 1.2 een recht op toelating en niet-uitzetting voor Nederlanders op te nemen, aldus geclausuleerd dat buiten twijfel staat dat de wetgever bevoegd is in het belang van de openbare orde een toelatingsregeling voor uit de Nederlandse Antillen afkomstige Nederlanders vast te stellen.'

Hiermede geeft de Raad van State een soort memorie van toelichting op een niet door haar geformuleerd grondwetsregel; het geeft de bedoeling van de Raad van State weer. Het antwoord van de Regering in het nader rapport aan de Koningin luidt – blz. 17 –:

'Wij menen echter, dat de richting die de Raad aanwijst, niet moet worden ingeslagen. In de eerste plaats wijzen wij erop, dat met de clausulering die de Raad suggereert, niet wordt bereikt dat deze clause slechts de bevoegdheid geeft tot een toelatingsregeling ten aanzien van uit de Nederlandse Antillen afkomstige Nederlanders en niet ten aanzien van andere Nederlanders.'

Ik vraag mij af, of dat een juiste constatering van de Regering is en dat dan weer in het licht van hetgeen ik zoëven heb gezegd over het vierde protocol, dat overigens nog steeds niet door Nederland is getekend, maar daar kom ik nog op.

Waarom zou de suggestie van de Raad van State niet bereiken dat deze clause slechts de bevoegdheid heeft tot een toelatingsregeling van de Nederlandse Antillen? Het vierde protocol spreekt categorisch uit dat iedere onderdaan moet worden toegelaten en dat slechts uitzondering wordt gemaakt voor afzonderlijke grondgebieden. Dus weer die morele opdracht aan de wetgever om gehouden aan het protocol, indien door ons geratificeert, geen wetten te maken die in strijd zijn daarmee.

Die wetten worden overigens ook getoetst. Ik denk dat de Raad van State op die manier wel bereikt wat hij wil bereiken. Als wij in de Grondwet zouden opnemen in de eerste plaats een grondrecht zoals bedoeld en in de tweede plaats een globale beperkingsmogelijkheid door de wetgever en wij ratificeren het vierde protocol en leggen bovendien de daarin voorziene mogelijke verklaring af, dan kan die

Van Mierlo

globale beperkingsmogelijkheid in onze Grondwet naar mijn gevoel alleen maar slaan op die exclusieve uitzondering met betrekking tot de grondgebieden.

Alle andere wettelijke beperkingen die de wetgever zou aanbrengen, zouden tegen het verdrag zijn en worden getoetst. Men zou zelfs kunnen zeggen dat, als een regel wordt opgenomen die aan de wetgever een beperkingsmogelijkheid geeft, die regel buiten werking zou zijn op het moment dat wij nog maar één grondgebied hebben. Mogelijk vergis ik mij, maar ik krijg graag een reactie van de Regering op deze redenering. Juist als die redenering hout zou snijden, zijn er twee interessante vragen.

De eerste is de volgende. Gaat het dan eigenlijk wel alleen om het probleem van de Antillianen, of denkt de Regering toch aan andere problemen, andere groepen en andere situaties? Nergens wordt daar in de stukken melding van gemaakt. Ik zie de Minister nu overigens 'neen' schudden. Ik geloof dat ook graag, maar, tenzij ik een fout heb gemaakt in mijn redenering, blijven enkele vragen zo onopgelost, dat je toch denkt: zou er dan toch iets uit opportune overwegingen worden verzwegen? Denkt de Regering toch aan een mogelijk probleem ten aanzien van Zuid-Afrikanen? Zo ja, laten wij het dan bespreken. Dat is beter dan er omheen te draaien. Ik wil hiermee overigens niet beweren dat het ook zo is.

Het lid **Van Rossum** vervangt het lid **Vondeling** op de voorzittersstoel.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Een tweede en veel belangrijker vraag is of er niet, in welk geval dan ook, meer dan ooit reden is om dat vierde protocol te ratificeren. Waarom gebeurt dat niet? Als de aarzeling ten opzichte van de ratificatie voor de Regering ligt in de vraag of die verklaring moet worden afgelegd, hoe moet ik dat dan rijmen met de nadrukkelijke mededeling dat die verklaring te allen tijde afgelegd, herzien en herroepen kan worden?

Ik zal aangeven waarom naar mijn gevoel in alle omstandigheden dat vierde protocol geratificeerd moet worden en waarom het juist nu bij dit wetsontwerp zo dringend noodzakelijk is.

Er is over een mogelijk amendement gesproken. Veronderstel nu eens dat dit amendement wordt ingediend en dat het wordt aanvaard. In het geval dat wij het grondrecht en een globale beperkingsmogelijkheid in de Grondwet opnemen, hebben wij het vierde

protocol nodig om de werking van die beperkingsmogelijkheid in te perken tot de afzonderlijke grondgebieden, want anders gaat de globale beperkingsbevoegdheid het grondrecht geheel uithollen. Wij hebben op dat moment dus het vierde protocol en de ratificatie nodig.

Voor het geval wij het grondrecht niet opnemen, hebben wij het vierde protocol nodig om nog enig recht te doen aan datgene wat eigenlijk een ongeschreven grondrecht is, namelijk het recht hebben op het betreden van zijn land. Met andere woorden: zonder het vierde protocol zou er alle vrijheid zijn voor deze wetgever om op dat punt zijn gang te gaan.

Ik heb twee situaties geschetst. Het wordt of het een of het ander. In beide gevallen moet het protocol zo snel mogelijk getekend worden.

Wat ik met ingediende of eventueel nog in te dienen amendementen zal doen en welke houding mij op dit moment het meest verstandig lijkt, daar heb ik wel een idee over, maar dat zal ik uit opportuniteitsoverwegingen nog even voor mij houden tot ik het antwoord van de Regering heb gehoord.

□

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik neem in deze discussie met enige schroom het woord, omdat ik door omstandigheden niet aan de schriftelijke voorbereiding heb kunnen deelnemen. Ik ben pas de stukken gaan bestuderen toen mijn collega's hun zegje al hadden gezegd. Op grond van de tot nu toe gevoerde discussie had ik verwacht dat op bepaalde punten wijzigingsvoorstellen zouden worden ingediend. Ik heb daar tot op het laatste moment op gewacht. Tenslotte heb ik begrepen dat die voorstellen niet zouden komen.

Het gaat om drie punten die in de hele discussie centraal hebben gestaan, namelijk om de toelating van Nederlanders tot Nederland, de bewegingsvrijheid van een ieder die toegelaten is tot Nederland en een eventueel verbod van collectieve uitzetting.

Ik heb samen met de heer **Waltmans** op het eerste punt een amendement ingediend. Ik ben zo vrij geweest op de twee andere punten ook wijzigingsvoorstellen aan de Kamer voor te leggen.

Ik zal de bespreking daarvan zo kort mogelijk houden. De meeste argumenten zijn al uitgewisseld. Wij zijn het er wel over eens dat het recht van Nederlanders om ooit en te allen tijde toegelaten te worden tot Nederland tot de fundamentele grondrechten be-

hoort, dus ook het recht om Nederland niet uitgezet te worden.

De Kamer heeft er in 1971, toen wel voorgesteld werd om het in de Grondwet neer te leggen, erg gereserveerd op gereageerd. Zij vroeg zich af, of het nu zo nodig was. Het was blijkbaar naar haar gevoelen zo evident dat het eigenlijk niet eens in de Grondwet behoefde te worden opgenomen.

Nu is het echter ter sprake. Hat maakt natuurlijk wel verschil. Als men nu zegt 'we doen het toch maar niet', dan ga je daar andere motieven achter vermoeden. En niet alléén vermoeden: één motief is ook expliciet uitgesproken, en wel het volgende: het zou toch nog wel eens nodig kunnen zijn, ook al overweegt deze Regering dit beslist niet, om een toelatingsregeling te maken voor Nederlanders uit andere rijkdelen. Welnu, er is er nog maar één. Gelukkig, zou ik zeggen, want het is een erg ongezonde toestand, het *Korinkrijk* met zijn ongelijke delen. Het kan dus alleen maar gelden voor de Nederlandse Antillen.

De Regering betoogt nogal uitvoerig dat zij helemaal niet denkt aan een dergelijke regeling. Het vraagstuk heeft aan actuele betekenis ingeboet, zegt zij. Dat meen ik ook, alleen al omdat het om veel minder mensen gaat en om een aflopende zaak. Toch wil de Regering het voor de toekomst niet uitsluiten. Daarbij wordt verder niet gezegd, wat dan die zwaarwegende belangen zouden kunnen zijn om er in de toekomst toch toe over te gaan. Wat zou die veranderde situatie moeten zijn waarin dat plotseling wel zo nodig is? Een nogal aanvechtbare reden om een zo belangrijk recht niet in de Grondwet op te nemen.

Nu heeft de heer **Van Mierlo** een zeer sluitende redenering opgezet die erop neerkomt, dat het grondrecht nog veel beter verzekerd zou zijn als wij het desbetreffende verdrag hadden geratificeerd. Daarin heeft hij natuurlijk wel gelijk, maar als je die redenering gaat volgen, zou het ook beter zijn – die situatie zal zich misschien in de toekomst ook nog wel voordoen – dat men grondrechten niet meer vastlegt in nationale grondwetten, maar in internationale verdragen. Wij zijn alleen nog niet zo ver dat alle grondrechten die wij belangrijk vinden, in die vorm zijn vastgelegd en door ons zijn geratificeerd, laat staan door vele anderen. Als men de redenering van de heer **Van Mierlo** tot haar uiterste consequenties doortrekt, heeft men geen nationale grondwetten meer nodig. Ik meen dat wij zo ver nog niet zijn. En, op het moment, waarop wij met de na-

tionale grondwetgeving bezig zijn, moeten wij ook alle zaken die wij fundamenteel vinden, in die nationale Grondwet neerleggen.

Wij hebben er geen enkele behoefte aan, de mogelijkheid van een toelatingsregeling voor Nederlanders uit de rijkdelen open te houden. Wij vinden het zelfs discriminerend ten opzichte van de bewoners van deze rijkdelen, gegeven de gehele geschiedenis, gegeven hun positie binnen het rijk en in het licht van het feit dat wij allen hopen dat zij zo spoedig mogelijk een politiek zelfstandig bestaan kunnen gaan leiden. Uit dien hoofde iets wat om andere redenen zo dringend is, weg te laten, kunnen wij in geen enkel opzicht onderschrijven. Wij stellen dus voor, de oorspronkelijke formulering van het vorige wetsontwerp, dus ook die van de staatscommissie, wel te volgen, zoals de bewindslieden inmiddels vermoedelijk al hebben gezien.

Ik wil een paar opmerkingen maken over de bewegingsvrijheid. Zowel in het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens als in het internationale verdrag inzake de burgerrechten en de politieke rechten, is het recht van een burger van een staat om zich binnen het grondgebied van die staat vrij te bewegen, expliciet opgenomen. In het voorlopig verslag bij wetsontwerp nr. 11 052 wordt hiernaar ook gevraagd; de Regering gaat er in de memorie van toelichting en de memorie van antwoord op in met de argumentatie dat het zo moeilijk zal zijn, alle gevallen waarin beperking van de bewegingsvrijheid op grond van allerlei belangen in onze gecompliceerde maatschappij nodig is, een formeel wettelijke basis te verschaffen. Is het ooit een goede grond om een recht dat men als grondrecht beschouwt, niet vast te leggen wanneer men zegt dat het zo lastig is om alle uitzonderingen die daarop werkelijk nodig zijn – en die natuurlijk in zekere zin marginaal moeten blijven omdat anders dat gehele grondrecht uitgehold is – netjes een formeel wettelijke basis te geven; zoals dat naar mijn mening in een rechtsstaat hoort?

De Regering komt in de memorie van antwoord met een aantal voorbeelden zoals een tippelverbod – dat misschien wel geen wettelijke basis heeft of in ieder geval erg moeilijk vast te leggen is – een verbod om op het gras te lopen en een verbod om in het park te slapen. Ik ben geneigd te zeggen dat ook de bevoegdheid van welke overheid dan ook om zulke maatregelen te nemen, inderdaad op een wet

behoort te berusten. Bovendien zal men ernaar moeten streven om de uitzonderingen die men op een dergelijke bewegingsvrijheid toelaat, wel degelijk op een aantal limitatieve rechtsgronden te laten berusten. Men kan natuurlijk niet zeggen: iedereen heeft in principe recht op bewegingsvrijheid, maar in onze gecompliceerde maatschappij zijn er een heleboel dingen die het nodig maken mensen te verbieden ergens te lopen of ergens te komen en ze tijdelijk het recht te ontfangen ergens te zijn. Men kan dat niet aan de gang van zaken, de wijsheid van incidentele besluiten van overheden en dergelijke overlaten. Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft daarover een zeer uitvoerige beschouwing gehouden waar ik mij zeer wel in kan vinden. Het is mij niet helemaal duidelijk of zij daar dan niet de conclusie uit trekt, dat ook in die gecompliceerde samenleving dat recht wel degelijk zou moeten worden vastgelegd.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Ik ging wel van die gedachte uit, maar wij zijn nog maar net begonnen met de grondwetwijziging. Bij andere hoofdstukken heb ik de ervaring gehad dat, wanneer het technisch niet mogelijk was om wettelijke uitzonderingen te formuleren, dan de kans op het aanvaarden van zo'n grondrecht erg klein was. Die overweging heb ik in mijn, enigszins op teleurgestelde toon gehouden beschouwing, betrokken.

De heer Van der Lek (PSP): Ik heb daar alle begrip voor; ik heb er ook nogal mee geworsteld. Ik heb ook begrip voor de problemen die de Regering heeft opgesomd. Het is ook best mogelijk dat het voorstel dat ik nu ter zake gedaan heb, nog voor verbetering vatbaar is. Maar ik meen dat als men van mening is dat het moet gebeuren, men dat dan moet proberen. Nogmaals, het spijt mij dat ik met dat voorstel op een wat laat tijdstip kom. Wij hebben gelukkig nog een paar dagen om het tot ons door te laten dringen en het te bestuderen.

Ik wil in het kort samenvatten waar het naar mijn mening om gaat. Er is niemand die veronderstelt dat een principiële recht op bewegingsvrijheid is ingeperkt wanneer men mensen verbiedt om bijvoorbeeld de zeereep van de duinen plat te trappen waardoor hij weg zou kunnen waaien en de zee naar binnen zou kunnen stromen. Niemand veronderstelt dat zijn bewegingsvrijheid fundamenteel is ingeperkt omdat het niet toegestaan is – dat is trouwens ook niet aan te bevelen – op de linkerweghelft te rijden.

Wij weten heel goed dat er tal van zaken zijn die in een geordende samenleving moeten worden geregeld. Ik heb geprobeerd de gronden van algemeen belang die daartoe zouden kunnen en moeten leiden zo beperkt mogelijk op te sommen. Ik heb het gehouden bij de bescherming van de veiligheid, de volksgezondheid en de rechten en vrijheden van anderen. Ik kan mij voorstellen dat men vindt dat het belang van het milieu niet direct onder 'volksgezondheid' valt. Ik meende het onder 'veiligheid' of 'volksgezondheid' te moeten vatten. Ik kan mij voorstellen dat mensen hechten aan het nog opnemen van 'openbare orde.' Ik ben geneigd, dat een nogal ongrijpbaar begrip te vinden en het eigenlijk heel wel te kunnen schikken onder 'bescherming van de veiligheid.' Wat mij betreft worden het niet drie maar vijf rechtsgronden. Ik meen echter dat het grondrecht, om te voorkomen dat het – zoals mevrouw Kappeyne van de Coppello vreesde – vanaf het moment dat het wordt opgenomen zal worden uitgehold, met limitatieve waarborgen zou moeten worden omkleed. Ik hoor graag wat de bewindslieden van mijn probeersel vinden.

Ik wil nog een korte opmerking maken over het verbod op collectieve uitzetting. Het enige argument dat ik in de stukken ben tegengekomen, is dat het niet gebeurt. Mevrouw Haas heeft er al op gewezen dat daaraan enige twijfel mogelijk is. Hierbij denk ik aan wat soms met groepen zigeuners gebeurt. Ik ben het met de Regering eens dat het, behoudens een enkele uitzondering, op dit moment inderdaad bepaald geen praktijk is in Nederland. Het is echter geen argument – dat kan het nooit zijn – om een recht, of een verplichting, van de overheid niet op te nemen omdat zij zich op dit moment netjes gedraagt. Vanuit een dergelijke redenering zou men ook kunnen betogen dat, uitgaande van het feit dat wij in Nederland geen censuur kennen – laten wij dat althans aannemen –, de vrijheid van drukpers niet behoefde te worden opgenomen. Iedereen kan zijn recht vinden in ons land, dus hoeft niet in de Grondwet te staan dat iedereen behoort te worden toegelaten tot de rechter. Op grond van deze redenering zouden alle zaken die op dit ogenblik goed lopen nooit te hoeven worden geregeld.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Ik meen dat de heer Van der Lek nu niet helemaal recht doet aan de historie. Deze rechten zijn geformuleerd in een tijd dat zij nog niet zo bestonden. Ten aanzien van de collectieve

Van der Lek

uitzetting heb ik betoogd dat ik mij niet kan voorstellen wat voor omstandigheden zich kunnen voordoen. Collectieve uitzetting betekent immers dat een hele groep vreemdelingen die in Nederland is, er om een bepaalde reden uit moet.

De heer **Van der Lek** (PSP): Zonder de gevallen individueel te bekijken, ja. Ik ben het met de omschrijving van mevrouw Kappeyne wel eens, niet met die, welke de Regering in de memorie van antwoord geeft. De laatste is mij toch wat al te gekleurd en ingevuld. Daarin wordt namelijk betoogd dat men onder collectieve uitzetting pas uitzetting op grote schaal verstaat – wat is groot? –, willekeurig en discriminerend. Het is evident dat collectieve uitzetting bij een zo ruime omschrijving in Nederland niet voorkomt.

Ik meen dat 'collectief' inhoudt dat in alle gevallen waarin de mensen die het betreft niet meer individueel worden bekeken, dus dat er geen individuele afweging plaatsvindt van de mogelijkheden of deze mensen kunnen worden toegelaten of niet, of gehandhaafd kunnen worden in Nederland of niet maar dat dit, integendeel, groepsgewijze wordt bekeken. Aan de hand van één geval zou men dan kunnen zeggen dat alle mensen die in een vergelijkbare situatie verkeren er 'dus' niet in mogen.

Gelukkig kennen wij het rechtsbeginsel dat in Nederland mensen individueel worden behandeld. Dit is echter als zodanig – en zeker voor vreemdelingen – nergens vastgelegd. Daarom lijkt het mij erg belangrijk dat wij in de zin zoals ik nu bedoel wel in de Grondwet vastleggen dat collectief uitzetten van vreemdelingen niet mogelijk is – en dit is geen nieuw verzinsel – juist omdat dit nu in discussie is, juist ook omdat het in een aantal verdragen staat, naar ik aanneem niet voor niets. Op grond hiervan meen ik dat het goed is, zeker te stellen dat ook de Nederlandse overheid nooit tot een dergelijke handelwijze zal overgaan.

Ik heb nog een paar kleine vraagjes. Ik zit een beetje met het asielrecht. In de stukken is eigenlijk niet helemaal uit de verf gekomen, of bij het toelaten van vreemdelingen – de praktijk is natuurlijk zo – de overheid een volledig vrije bevoegdheid heeft om te beoordelen wie wel en wie niet wordt toegelaten, of dat een ieder die politiek vervolgd wordt in principe het recht heeft – een recht dat ook in verschillende verdragen is geformuleerd – in ons land niet alleen asiel te vragen, maar ook te krijgen, als althans andere, zeer

zwaarwegende belangen zich daar niet tegen verzetten.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Dan zal het toch nog wel onderzocht moeten worden.

De heer **Van der Lek** (PSP): Natuurlijk.

Mijnheer de Voorzitter! Hebben de bewindslieden overwogen – misschien overval ik hen hiermee een beetje – om ook het recht op asiel van politiek vervolgd van waar ook ter wereld in onze Grondwet op te nemen? Zo ja, waarom hebben zij het dan niet gedaan? Als zij het niet hebben overwogen, verdient het dan toch geen overweging?

Ten slotte heb ik nog een heel korte opmerking over de uitlevering. Het gaat hier om een belangrijke zaak. Wij zijn er zeer verheugd over, dat de uitlevering, ook van vreemdelingen, volgens deze tekst nu nog alleen krachtens een verdrag kan gebeuren.

Wij vinden dat een juiste zaak. Er is echter een punt bijgekomen, namelijk dat Nederlanders nu in principe kunnen worden uitgeleverd onder zo'n verdrag. Wij vragen ons af, of dat niet met wat meer waarborgen moet worden omkleed. Moet het niet in de eerste plaats gaan om verdragen die uitdrukkelijk worden goedgekeurd? Zou dat er niet bij moeten staan?

Er is enige discussie geweest over het vraagstuk van de wederkerigheid. Wij hebben toch wel het gevoel dat, als het onder een verdrag gebeurt, er ook sprake moet zijn van wederkerigheid. Ik begrijp dus eigenlijk niet waarom de discussie daarover nog wordt gevoerd. Dit punt zou ik nog eens bevestigd of ontkend willen hebben.

Ik vind het toch wel van groot belang, dat de uitlevering, ook al gebeurt het dan onder een verdrag, alleen kan plaatsvinden als het strafrecht in het land waaraan wordt uitgeleverd niet wezenlijk van het Nederlandse strafrecht afwijkt. Er moeten dus geen situaties komen dat zij iemand uitleveren, die hier met een zeer geringe straf zou worden bedreigd voor een misdrijf of die in het land waaraan hij wordt uitgeleverd op een heel andere wijze zou worden behandeld, met veel minder waarborgen dan wij hier gewend zijn. Dit laatste wil ik wel in de bepaling hebben opgenomen, zij het dat ik er zo gauw geen formulering voor kan bedenken. In ieder geval wil ik graag horen of de Regering er net zo over denkt.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 13.10 uur tot 14.00 uur geschorst.

Voorzitter: Vondeling.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wijziging van de Wet van 16 juli 1958, Stb. 352, tot nadere regeling van de wettelijke tijd (14266).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Knot** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Bij het spreken over wettelijke tijd beseffen wij dat tijd een zeer relatief begrip is. De zomertijd, waarom het gaat, is ingevoerd als een tijdelijke oorlogsmaatregel. Wij hebben de zomertijd echter tweeënveertig jaar gekend. Nu gaan wij een periode afsluiten waarin wij de klok niet twee keer per jaar hebben verzet.

Het is opvallend dat, vooral in de eerste jaren waarin wij de zomertijd kenden, in den lande en in deze zaal zoveel te doen is geweest over de zomertijd. Wij stuiten hierbij op een aardig stukje parlementaire en sociale geschiedenis. De problemen zijn door de jaren heen dezelfde gebleven. Nog steeds zijn het de plattelandsbevolking en de vervoersbedrijven die moeilijkheden hebben met de zomertijd; in de twintiger jaren sprak men niet van 'vervoersbedrijven', maar van de Spoorwegen. Wat men toen wilde, was dat iedereen zo veel mogelijk aan zijn trekken kwam – dat willen wij nog – en dat wij een aan die van zo veel mogelijk omringende landen gelijke tijdsregeling zouden hebben.

Er zijn jaar na jaar veel initiatieven geweest om te proberen van de zomertijd af te komen. Dat is begrijpelijk in een tijd waarin het deel van de bevolking dat leefde en werkte op het platteland veel groter was dan nu. Geen van deze voorstellen heeft het gehaald, maar het is aardig te zien welke motiveringen men toen aanvoerde.

Een enkel voorstel heeft het wel in deze Kamer gehaald, maar sneuvelde aan de overzijde. Daar waren de stedelingen blijkbaar beter vertegenwoordigd dan aan deze kant van het Binnenhof. Dit heeft overigens tot de merkwaardige opvatting bij een aantal leden van de Tweede Kamer geleid – men kan haar in de Handelingen tegenkomen – dat het geen enkele zin heeft voor afschaffing van de zomertijd te stemmen, omdat de Eerste Kamer het toch wel niet zal aannemen.

Men zag het nut van de zomertijd toen blijkbaar anders dan nu. Men sprak erg gemakkelijk over de bezwaren die op het platteland leefden. Daarvoor hebben wij nu wel meer oog. In de Handelingen uit de twintiger jaren staat bijvoorbeeld dat het zou gaan om

Knot

de belangen van een kleine minderheid, terwijl in die tijd bijna een derde deel van de bevolking op het platteland woonde en werkte!

Men heeft in die jaren de bezwaren niet geteld en nu gelden zij veel minder. Vooral de belangen van recreatie en toerisme zijn gediend met de zomertijd die het seizoen verlengt en de avonden aangenamer maakt. Daar komt bij dat men op het platteland, waar de bezwaren worden gevoeld, gebaat is bij de recreatie en het toerisme.

Aan de ene kant zijn er minder bezwaren door de mechanisatie en de koeltanks, waardoor men 's morgens niet de melkbussen bij de weg hoeft te zetten, maar aan de andere kant heeft men ook meer belang bij die groepen in onze maatschappij die voordeel hebben bij de zomertijd. Daarom is het niet verwonderlijk, dat wij nu uit de kringen, die traditioneel bezwaren hadden, die bezwaren niet meer horen. Ik hoop overigens, dat wij die bezwaren, als zij er nu waren geweest, wat serieuzer genomen zouden hebben dan de mensen in de jaren twintig. Men komt namelijk merkwaardige uitspraken tegen. In deze Kamer werd destijds een dagblad geciteerd, dat beweerde: wij zijn er niet voor de boeren, maar de boeren zijn er voor ons. Het kamerlid, dat de krant in afkeurende zin citeerde, werd door de Voorzitter op de vingers getikt; de gemachtigde afgevaardigden waren hier immers om met elkaar te debatteren en niet met een krant.

Er is dus wel wat veranderd in de manier, waarop wij de mensen die er belang bij hebben, erbij betrekken en in de manier, waarop wij hun belangen afwegen. Het is duidelijk, dat de uitkomst van die afweging zeer positief is. Er blijven nog wel enige moeilijkheden voor de mensen in de agrarische wereld en natuurlijk ook voor het vervoer, maar die zijn allemaal – vooral wat het vervoer betreft – wel op te lossen.

Het is jammer, dat wij maar met een beperkt aantal buurlanden aan deze regeling gaan meedoen, want er is nog een categorie, die erg veel last heeft van de zomertijd. Dat zijn degenen, die over onze oostelijke grens pendelen om daar hun werk te doen. Als die in de zomer thuiskomen, is dat wel op een dermate laat uur, dat zij moeilijkheden in hun gezinsleven en met hun deelname aan het maatschappelijk leven zullen ondervinden. Dat is niet het gevolg van deze wet, maar dat is het gevolg van het betreu-

renswaardige verschijnsel, dat de Duitse Bondsrepubliek nog niet zo ver is. Wij hebben gelukkig het vooruitzicht, dat deze grenspendelaars het volgend jaar niet in deze beroerde situatie zullen verkeren, omdat wij er tegen die tijd wel op mogen rekenen, dat meer landen, met name de Duitse Bondsrepubliek, aan de zomertijdregeling gaan meedoen.

Met de wens, dat wij zo spoedig mogelijk een echte Europese regeling van de zomertijd zullen krijgen, beëindig ik mijn korte bijdrage.

De heer **De Kwaadsteniet** (ARP): Mijnheer de Voorzitter! Het is duidelijk, dat ik deze dag een mooie, bij wijze van spreken, een 'zomerse' dag vind.

Tijdens de behandeling van de eerste begroting van deze Minister van Binnenlandse Zaken op 30 oktober 1973 heb ik hem gevraagd om de invoering van de zomertijd en een eventueel initiatief van de Nederlandse regering te bevorderen.

Wie de Handelingen van toen naleest zal ontdekken, dat op dat moment ik mij niet maar ook deze Minister zich niet realiseerde dat uitgerkend de Minister van Binnenlandse Zaken de Minister van de tijd is en dat ik dus zomaar bij het allerjuiste adres aanklopte.

Ik wist toen alleen, dat óók het Ministerie van Binnenlandse Zaken bij de tijd betrokken was, evenals de Ministeries van Buitenlandse Zaken, van Verkeer en Waterstaat, van Landbouw en Visserij, van CRM, van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, van Economische Zaken en van Sociale Zaken.

Die wijsheid had ik toen op basis van een reeds vijf jaar eerder verschenen SER-rapport over de zomertijd. Dat rapport had toevalligerwijs als datum van verschijning 17 mei 1968.

Ik zeg 'toevalligerwijs', want dat was nu ook exact de datum van mijn promotie en een van de stellingen bij mijn proefschrift, dat overigens over een geheel ander en in sommige ogen veel griezeliger onderwerp ging, luidde: 'De zomertijd dient opnieuw te worden ingevoerd'. Een grappige coincidentie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan u zeggen dat ik die stelling tijdens de promotie, die plaatsvond onder verantwoordelijkheid van de toenmalige rector-magnificus van de VU, prof. mr. W. F. de Gaay Fortman, niet heb behoeven te verdedigen. Ik denk, dat men andere punten gemakkelijker voor bestrijding in aanmerking vond komen!

Mijnheer de Voorzitter! Bij de genoemde begrotingsbehandeling heb ik dan ook gesteld, dat een ruime meerderheid van de bevolking hiervoor mocht worden verwacht. Dat is in de afgelopen jaren uit allerlei publikaties en reacties juist gebleken en dat wordt onder andere ook weerspiegeld in hetgeen blijktens het verslag over dit wetsontwerp de volksvertegenwoordiging – althans in deze Kamer aanwezig – ter zake bezielt, terwijl ik geen reden heb aan te nemen dat het in de andere Kamer anders zou liggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er op 30 oktober 1973 op gewezen dat Italië in 1966 reeds onafhankelijk de zomertijd had ingevoerd, maar dat het natuurlijk plezierig zou zijn als op internationaal niveau overeenstemming zou kunnen worden bereikt, bij voorkeur zeker met de Benelux-partners, alsmede met Frankrijk en Duitsland. Wel, de Benelux-partners doen het dit jaar, terwijl Frankrijk – naar mij dunkt nogal merkwaardigerwijs – afzonderlijk reeds vorig jaar – naar mijn smaak overigens gelukkigerwijs – de zomertijd invoerde, nadat Spanje dit al weer twee jaar eerder, in 1974, had gedaan. Er is nu een schakel van aaneengesloten liggende landen, waarbij het alleen te betreuren blijft, dat de Bondsrepubliek Duitsland meende daartoe niet eerder dan volgend jaar mogelijk te kunnen overgaan. De Regering zegt in de nota naar aanleiding van het verslag, dat de Bondsrepubliek daartoe besloot 'op een nogal laat tijdstip'. Luisteren wij goed als wij daarin een zeker verwijt horen?

Het lijkt van veel belang, dat de pogingen worden voortgezet om in 1978 tot een communautaire oplossing te komen, waarbij ook de gelijktijdigheid van ingang en beëindiging van de zomertijd van veel belang is. Ook collega Berkhouwer bijvoorbeeld heeft daar een en ander maal hier en in Europees verband op gewezen.

Daarnaast is verder overleg met name met Spanje wat betreft de gelijktijdigheid, en met Oostenrijk, Zwitserland en eventueel met Noorwegen en Zweden wat betreft de invoering, van betekenis. Is momenteel ter zake nog iets naders over de verwachtingen te zeggen? Mag uit de nota naar aanleiding van het verslag geconstateerd worden, dat het zeer twijfelachtig is, dat Noorwegen en Zweden tot invoering van de zomertijd overgaan en dat dit dan ook niet het grootste probleem is, gezien de ligging van beide landen? Invoering in Oostenrijk en Zwitserland lijkt van meer belang dan in Noorwegen en Zweden, met name in

De Kwaadsteniet

de sector vervoer. Kan de Minister ook mededelen, hoe de situatie met betrekking tot Portugal is en waarom Portugal in dit rijtje ontbreekt?

De invoering van de zomertijd is belangrijk voor de openlucht recreatie en voor het toerisme. Er kan meer van het daglicht worden genoten.

Langer daglicht 's avonds geeft zeker meer mogelijkheden voor recreatie in de buitenlucht, sportbeoefening, natuuronderzoek en tuinieren. Wij denken bijvoorbeeld ook aan hengelaars, volkstuinders, zomeraavondvoetbal, watersport, atletiek, wandelsporters en strandbezoek.

Er zijn meer mogelijkheden voor de avond-, – wij kunnen ook zeggen door de weekse – recreatie, de weekendrecreatie en de vakantierecreatie. Bij het laatste is zeer belangrijk de bevordering van de mogelijkheid tot vakantie-spreiding in de maanden april/mei en september. Verder kunnen de recreatievoorzieningen beter worden benut. Er mag ook een gunstige invloed worden verwacht op de fysieke en psychische conditie van de mensen. Vervolgens kunnen de ondernemingen in de sector van het toerisme een groter rendement verkrijgen. Tevens zal er (toch) blijkbaar wel enige invloed op het energieverbruik zijn, alsmede mogelijk enige verbetering van de verkeersveiligheid en spreiding van de verkeersintensiteit. Mijnheer de Voorzitter! In dit kader past toch ook nog een kort citaat uit het SER-rapport: 'Dit is in het belang van vrijwel de gehele bevolking en het lijkt gewettigd ervan uit te gaan dat de recreatie in de buitenlucht een gunstiger uitwerking op de gezondheid uitoefent (meer lichaamsbeweging, meer zonnewarmte)'.

De Regering was ook in de afgelopen jaren voorstandster. Zij heeft de zaak in deze jaren dan ook wel onder andere in E.G.-verband bepleit, hoewel zij internationaal niet voorop wilde lopen. Het was ook van belang, dat deze Minister positief reageerde op ons verzoek in 1973. Misschien wil de Minister mij mijn onbedaarlijke nieuwsgierigheid niet evel duiden als ik vraag, waarom eigenlijk de Regering niet hem, of Staatssecretaris Polak, maar de Staatssecretaris van CRM vroeg een interdepartementale werkgroep in te stellen ter advisering van de invoering van de zomertijd. Is dat bijvoorbeeld omdat men de zaak niet zozeer vanuit energie-oogpunt, maar vooral vanuit de recreatiehoek heeft willen benaderen?

Wij gaan er uiteraard van uit, dat gevolgen en resultaten van de zomertijd ten aanzien van de diverse facetten van de samenleving nauwlettend zullen worden beschouwd en dat de Regering de gegevens zo spoedig mogelijk zal publiceren. Maatregelen ter bevestiging van eventueel gebleken nadelen kunnen dan voor zover mogelijk worden getroffen.

Wij zouden bijvoorbeeld ook nauwkeurig willen blijven letten op de mogelijkheden van opvang van nadelen in de agrarische sector en mogelijke problemen in het grensverkeer.

Wij gaan ervan uit, dat in het overleg met het KNMI gebleken is, dat ook op dat terrein de invoering van de zomertijd slechts leidt tot problemen die oplosbaar zijn, zoals dat eveneens in omliggende landen het geval is.

Kan de Minister ook nog uitleggen waarom dat 's nachts of voormiddags om 02.00 uur gebeurt. Het maakt mij natuurlijk niets uit, maar toen ik vorig jaar toevallig op dat tijdstip in Spanje was vond daar het einde van de zomertijd plaats door op zaterdag 25 september 1976 de klok om 24.00 uur terug te zetten op 23.00 uur.

Het schijnt – het is gepast daaraan te herinneren – dat voor het eerst een Engelsman, William Willet, die leefde van 1856 tot 1915, op de gedachte van de zomertijd is gekomen. Zijn denkbild vond weinig waardering. Men vroeg hem of hij ook kon voorkomen dat het 's winters ging vriezen door aan de schaal van de thermometer te sleutelen. Tijdens de eerste wereldoorlog, in 1916, is in Duitsland en Nederland tot invoering overgegaan. Er zijn naast tegenstanders – ik herinner aan de geachte afgevaardigde de heer Braat in deze Kamer – ook steeds grote voorstanders geweest. Zo moet dit jaar bijvoorbeeld ook een goed jaar worden voor de heer J. Swart, directeur van de Stichting Recreatie, na vele jaren ijveren.

De invoering van de zomertijd zal nu een grote leegte doen ontstaan, nadat ik er in ruim drie jaar drie maal over gesproken heb bij drie begrotingsbehandelingen van Binnenlandse Zaken, en nadat ik er éénmaal mondeling en vijf maal schriftelijk vragen over heb gesteld. Wij moeten met genoeg concluderen, dat de tijd nog tijdig is gekomen, dat – na betrekkelijk korte tijd van voorbereiding – voor de komende tijd de zomertijd kan worden ingevoerd door nadere regeling van de wettelijke tijd, door middel van een wetsontwerp, te tekenen door de Minister van de tijd, ja, wij zouden haast willen zeggen: de Minister van de zomertijd.

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het is vandaag een kleine historische dag. Als je praat over de zomertijd, dan ben je op het eerste gezicht geneigd te zeggen: Niks tegen, prachtig, leuk om de mensen meer van het daglicht te laten genieten; laat de wet op de zomertijd er zo spoedig mogelijk komen. Dat lijkt dan een uitgemakke zaak te zijn, maar als je dan de memorie van toelichting en ook de nota naar aanleiding van het verslag leest, ontstaat er enige verbazing. Wij hebben deze stukken met stijgende verbazing gelezen. Deze verbazing geldt niet zozeer de mogelijkheid tot invoering van de zomertijd in de wet te openen als wel de vraag naar het waarom en het tijdstip van ingaan, dat overigens niet kan worden losgezien van het moment van indiening van dit wetsontwerp.

Een motivering van het waarom wordt amper gegeven. De memorie van toelichting is een technische opsomming van wat al dan niet is overlegd en van wat is onderzocht. Kortom, zij is een schoolvoorbeeld van een onafgewogen keuze, wanneer men vraagt naar de redengeving. Die houdt eigenlijk in: Wij doen het, punt, uit.

Voorts wil ik iets zeggen over het tijdstip van invoering van de zomertijd in Nederland. Alle goede bedoelingen ten spijt, lijkt invoering op 3 april aanstaande in strijd te zijn met de oorspronkelijke opzet van de Regering om deze zaak in communautair Europees verband te regelen. Ik wil een paar argumenten de revue laten passeren. Van recreatieve zijde is volgens de memorie van toelichting aangedrongen op invoering van de zomertijd. Dat is begrijpelijk, omdat het in principe immers betekent dat men meer mogelijkheden krijgt om te doen aan daglichtrecreatie. Evenwel, de Regering onderbouwt dit argument vanuit de recreatie niet of amper, terwijl het toch doorslaggevend is voor de keuze die de Regering heeft gemaakt. Dat vinden wij toch wel jammer.

Het tweede probleem doet zich voor in de sector van de landbouw. In het verleden is uit die hoek nogal wat verzet gerezen tegen de invoering van de zomertijd. De Regering zegt terecht dat, met name door de ontwikkelingen in de melkveehouderij en in de akkerbouw, wat bijvoorbeeld schaalvergroting betreft, die problemen voor een deel zijn opgelost.

Niettemin moeten ook nu de koeien ongetwijfeld nog vroeg gemolken worden. Met de invoering van de zomertijd.

Evenhuis

mertijd wil men de boeren ook nog wat van het avonddaglicht laten genieten.

De oogsten van hooi en graan hangen nauw samen met het tijdstip waarop men in de zomer kan beginnen en met de droogte 's morgens, dat wil zeggen op welk tijdstip het 's morgens droog wordt. Door niets aan de stand van de zon te veranderen, zal dat tijdstip ook niet veranderen. Als men de tijd toch verandert, zal men in een latere fase met de oogstwerkzaamheden kunnen beginnen.

Een praktisch probleem ligt in de sector van het overwerk. Dit probleem komt ongetwijfeld om de hoek kijken. Ik denk met name aan het werk, dat gedaan moet worden in de loonwerkbetrieben en dergelijke.

Wij begrijpen de zinsnede 'door de omstandigheid dat de recreatie steeds nauwer met het gehele maatschappelijke leven verweven is, zijn de problemen in de landbouwsector minder geworden' niet. Het verband is ons niet goed duidelijk. Dit staat op de eerste bladzijde van de nota naar aanleiding van het verslag.

De vervoersproblemen gelden vooral bij het internationale verkeer. Waar de problemen in de landbouw zijn verkleind, is door de vlucht die het internationale verkeer heeft genomen het probleem in deze sector in de afgelopen jaren juist aanzienlijk toegenomen, als het gaat om het verzetten van de klok. Ik pleit ervoor – de Regering heeft die intentie ook gehad – om de regeling van de tijd in internationaal verband ter hand te nemen. Dit is ook gebeurd. Het SER-advies en een advies van een ambtelijke werkgroep wesen ook in de richting van een internationaal verband.

De Regering kiest echter toch voor een tijdstip van invoering buiten het communautaire EEG-verband. Ik vraag mij af waarom.

Het is een keuze die in Benelux-verband wordt gemaakt. Dat was toch niet de bedoeling? Waarom is geen rekening gehouden met de situatie in Duitsland? Wij krijgen straks de merkwaardige situatie dat de zon in ons land een uur eerder opkomt dan in Duitsland, terwijl Duitsland toch iets oostelijker van ons ligt, tenzij de Regering erin slaagt, de zon hier 's morgens iets eerder te doen opkomen dan in Duitsland.

Er zijn ook nog een paar praktische problemen. Ik denk aan het verkeer met Duitsland. Er is een zeer intensief grensverkeer – de heer Knot heeft daarop terecht gewezen. Ik denk aan

de pendel met Duitsland in vooral het Gelderse, Limburg en het noorden. Er zijn uit Limburg kritische geluiden gekomen, onder andere van de Kamer van Koophandel. Men plaatste nogal kritische kanttekeningen bij het eenzijdig invoeren van de zomertijd, dus los van Duitsland. Graag zou ik hierop de reactie van de Minister vernemen.

Waarom moet nu, in 1977, de zomertijd ingevoerd worden, als Duitsland en Denemarken dat in 1978 doen? De gezamenlijkheid in Europees verband is op dit punt niet gehandhaafd en dat is te betreuren. De Regering zegt zelf in de memorie van antwoord dat er nog wel overleg is. Met de Conférence Européenne des Ministres de Transport, waarin Spanje, Oostenrijk, Zwitserland, Zweden en Noorwegen vertegenwoordigd zijn. Dat benadrukt naar mijn idee toch wel het belang van een gelijke tijd in Europa voor het vervoerswezen. Het genoemde SER-advies duidde al in die richting, met name op de relatie met Duitsland. Ik vraag de Minister waarom de Regering daarvan is afgeweken. De ambtelijke werkgroep zegt namelijk in haar advies unaniem van oordeel te zijn, dat eenzijdige invoering van de zomertijd door Nederland moet worden afgewezen.

Het tijdstip van ingang, namelijk maart/april a.s., betekent een geweldig verschil in tijd dat zal ontstaan tussen Duitsland, de Benelux en Engeland. Engeland voert de zomertijd iets eerder in dan het vasteland. Dat betekent dat er eind maart-begin april een chaos op het terrein van de tijd kan ontstaan. Als men het resultaat van een en ander beziet – de Assemblée van de Raad van Europa heeft bij monde van de heer Piket daarop gisteren nog duidelijk gewezen – constateert men dat de EEG binnenkort op het gebied van de tijd in volstrekte desorde en disharmonie zal verkeren. Wij pleiten ervoor om vooral de harmonie op dit gebied met onze oosterburen in stand te houden. Met het oog daarop dien ik een motie in, die ik u hierbij overhandig, mijnheer de Voorzitter.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Evenhuis, Tuijnman, Scherpenhuizen, Van de Ven en Dees wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over een nadere regeling van de wettelijke tijd; overwegende, dat het in het voorname van de Regering ligt om per 3

april 1977 de Midden-Europese Zomertijd in ons land in te voeren;

van oordeel, dat, mede gezien een advies van de Sociaal-Economische Raad en van een interdepartementale ambtelijke werkgroep de invoering van een Midden-Europese Zomertijd in ons land

– bij voorkeur dient te gebeuren in het gemeenschappelijke verband van de EEG en

– in elk geval op hetzelfde moment moet plaatsvinden, als in de aan ons land grenzende landen, waarbij met name de eenheid in tijd t.o.v. West-Duitsland van belang is;

nodigt de Regering uit in die zin snel overleg te plegen, met name met de Regering van West-Duitsland, ten einde een gelijke tijd te verkrijgen, en gaat over tot de orde van de dag.

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik verneem graag of de Nederlandse Spoorwegen de spoorboekjes met de nieuwe tijd al heeft gedrukt.

Samenvattend merk ik op dat het regeringsvoorstel meer gewild dan afgevoegen aandoet. Invoering van de zomertijd in 1977 is wat onrijp, juist ook omdat daarover nog veel overleg aan de gang is. De communautaire gedachte in Europa wordt door het niet-meedoen van Duitsland en Denemarken op dit moment feitelijk verbroken. In principe zijn wij akkoord met de invoering van de zomertijd, maar dan te zamen met de aan ons land grenzende landen. Ook zeg ik de Minister dat langslapers de wekker een uurtje eerder kunnen laten aflopen om de zon te zien en de vogels te horen.

Wij prijzen het lovenswaardige streven van de Regering om de mensen meer van het daglicht te doen genieten. Tegen die achtergrond en tegen de achtergrond van het wijde perspectief dat de Regering met deze regeling van de tijd heeft willen bieden, hebben wij overwogen de Regering te vragen een stap verder te gaan! Zo zou zij ernaar kunnen streven om bijvoorbeeld de rotatie van de aarde zodanig te beïnvloeden dat de zon in het noorden opkomt en ook ondergaat! Dan zal de mens in principe in staat zijn maximaal van het daglicht te genieten! Wij hebben op die grond een uitspraak van de Kamer overwogen, maar wij hebben dat niet willen doen, omdat het ons op technische gronden moeilijk uitvoerbaar voor deze Regering leek. Misschien kan de Minister over dat toch wenkende perspectief voor de mensen nog iets zeggen!

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Mij bekoop even de lust aan de heer Evenhuis te vragen of het laatste dat hij opmerkte een grapje was of niet. Ik vroeg mij af, waar de heer Evenhuis toch naar toe wilde. Ik heb wel de indruk dat al te veel z'n het denken niet altijd gemakkelijk!

Laten wij echter de dag niet prijzen voor het avond is. Iemand heeft gezegd dat wij door invoering van de zomertijd meer 'kinderen van het licht' worden. Ook dat zag ik niet zo zitten. Ik ben ook niet zo lyrisch als de heer De Kwaadsteniet. De heer De Kwaadsteniet heeft een stelling van zijn proefschrift aangehaald. Het is prettig dat hij op dat punt gelijk heeft gekregen. Ik hoop dat ook ik gelijk zal krijgen wat een van de stellingen van mijn proefschrift betreft, die door het toenmalige christendemocratische gezelschap hoogleraren destijds niet werd bestreden, namelijk dat een combinatie van de drie confessionele partijen te zamen minder stemmen zal hebben dan de drie elk afzonderlijk.

Minister **De Gaay Fortman**: Het is de vraag, of de heer De Kwaadsteniet gelijk heeft gekregen, maar hij heeft wel zijn zin gekregen!

De heer **Waltmans** (PPR): Dat zou een heel goede opmerking bij de promotie zijn geweest!

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn voor- en nadelen aan dit voorstel verbonden, die allemaal niet zo goed kwantificeerbaar zijn. Ik kan me voorstellen dat de politie op de Veluwe of in de West-Brabantse bossen uit een oogpunt van openbare zedelijkheid enige nadelen vreest. Ik kan me ook voorstellen, dat je van voordelen spreekt uit het oogpunt van recreatie – het algemene aspect daarvan – maar ook daar zitten weer nadelen. Immers, een verlenging van de tijd, die men onder de zon doorbrengt, kan een vermeerdering van het alcoholisme met zich meebrengen. Al met al is het weinig kwantificeerbaar.

Wat wel kwantificeerbaar is, is de 1% energiebesparing. Dat argument lacht ons toch wel toe. 1% energiebesparing scheelt toch weer een kerncentrale en men zal begrijpen, dat wij dat niet onbelangrijk vinden. De vraag is echter in hoeverre die goede bedoeling van energiebesparing wordt tegengewerkt door andere elementen. Ik wil één element noemen, dat niet iedereen evenveel zal aanspreken. Als ik in de nieuwe tijd om 12 uur de Nederlandse televisie afzet op zaterdagavond, dan kan ik nog net de Bundesliga op de Duitse zender meenemen.

Men ziet, er zijn verschuivingen in het kijkgedrag in Nederland mogelijk.

Ik ga echter niet zover als de heer Evenhuis, die zich op een verrassende wijze ontpopt als een soort annexionist.

Hij zegt, dat wij naar Duitsland hadden moeten luisteren. Duitsland doet het niet, dus moeten wij het ook niet doen. Ik meen, dat dit niet een serieuze aanpak is en het was mij net zo lief geweest als de heer Evenhuis zijn tweede motie wel had ingediend en de eerste niet, want ik vind de eerste motie niet veel serieuzer dan de tweede.

Voor een paar nadelen van dit voorstel wil ik toch even de aandacht vragen. De heer Knot heeft al gewezen op de positie van de pendelaars naar de Bondsrepubliek. Er komen wellicht ook problemen ten aanzien van de winkelsluitingen, want de Duitsers kunnen een uur minder winkelen in Nederland na hun werk. Nu is er weer een trek van kopers in de Duitse richting, maar die trek wordt daardoor zeker niet afgeremd, eerder bevorderd. Ik heb echter begrepen, dat dit volgend jaar wordt rechtgetrokken. Voor de veeteelt heeft het in ieder geval minder consequenties dan in de tijd dat er veel meer mensen werkzaam waren in de agrarische sector.

Voor de toekomst lijkt mij een algemene Europese oplossing voor de hand te liggen, maar niet in die zin dat alle Europese staten er dezelfde tijd op nahouden. Er moet enige relatie blijven met de opkomst en de ondergang van de zon.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn conclusie ten aanzien van dit wetsontwerp is meer 'waarom niet' dan 'het moet nu zo geregeld worden'. We hebben in ieder geval geen principiële bezwaren.

Ik zou de Minister ten slotte nog een algemene vraag willen stellen. Ik kom herhaaldelijk het 'uitvoerig interdepartementaal overleg' tegen. Ik ben niet zo ingewijd in de departementale sfeer, maar het lijkt mij dat het niet altijd zo lang hoeft te duren. Het lijkt mij ook, dat bepaalde departementen de neiging hebben de zaak langer te rekken dan nodig is. In dit verband is wel eens de naam van het departement van Buitenlandse Zaken gevallen. Het interesseert mij of de lange tijd die met dit overleg gemoeid was, daarmee te maken heeft; het is echter wel een algemeen vraagstuk, dat onze aandacht verdient. Voor de rest niets dan goeds over dit wetsontwerp.

□

De heer **De Koning** (BP): Mijnheer de Voorzitter! De zomertijd houdt in, dat de klok een uur vooruit wordt gezet. Ik

heb al gelezen, dat alle politieke partijen zonder aarzelen akkoord gingen, maar dat is niet juist. Wij aarzelen namelijk nog, maar dat betekent niet dat wij niet akkoord gaan. Dat hangt van het antwoord van de Minister af. Wij gaan ervan uit, dat je het oude niet moet wegdoen, voordat je het nieuwe onderzocht hebt. Wij hebben het nieuwe onderzocht en daarvoor hebben wij het nieuwe ook niet veroordeeld.

Onze eerste vraag is, waarom nu uitgerend op zondag dat uur moet worden verzet. Het kan toch ook des zaterdags? Men heeft daarvan wel gezegd dat dit te maken heeft met de zomerdienstregeling van de Benelux, maar die gaat pas 's nachts om twee uur in en het zal daarom geen moeilijkheden teweegbrengen als het uur bij voorbeeld zaterdagavond zou worden verzet. Als wij zeven dagen in de week hebben en het kan niet op de andere zes dagen dan hoeft het op zondag ook niet meer. Zo denken wij over vele dingen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij vinden dat de Nederlandse bevolking in feite voor de gek wordt gehouden. Hier is dat heel gewoon; in de politiek gebeurt dat zo vaak in het bijzonder door de grote partijen. Er wordt gezegd dat de dag langer wordt en dat er een uur meer zou zijn na invoering van de zomertijd. De dag wordt helemaal niet langer en de zon schijnt niet langer en ook niet korter. De mensen worden gewoon een beetje voor de gek gehouden, maar wat ik nog erger vind, is, dat de Minister zichzelf en de andere kamerleden ook voor de gek houdt.

Ik kan mij voorstellen dat men probeert om de mensen dit te laten geloven, vooral als ik bedenk hoe dom sommige mensen hun stem uitbrengen, maar ik kan er niet bij dat de Minister het zelf gelooft. Degenen die langer van de dag willen genieten kunnen dat en hebben dat altijd al gekund en zij kunnen het ook zonder die zomertijd. Dat kan nu al in de fabrieken, de kantoren en in de agrarische bedrijven alhoewel er vandaag de dag niet veel meer op de agrarische bedrijven te genieten valt.

In sommige fabrieken is deze zomer ook al besloten om eerder te beginnen en ook eerder op te houden. Die mensen die dat niet willen, hoeven het ook niet te doen. De mensen kunnen zelf beslissen of zij langer of korter van de dag en de zon willen genieten. Ik vind dat deze Regering die toch al alles aan banden wil leggen ook niet het genieten van de zon aan banden moet gaan leggen, want dat gaat ons toch wel een beetje te ver. Als men het vrijwillig regelt, kan het spitsverkeer ook minder

Koning

worden. Als de mensen zelf kunnen beslissen of zij eerder zullen beginnen en dan ook eerder zullen ophouden, dan wordt het tijdens de spitsuren ook minder druk. Het is ook heel onnatuurlijk om tweemaal per jaar de tijd de verzetten.

Het is al bewezen dat het voordeel voor het energiegebruik vrijwel niets is en daarom zal ik er verder ook niet op ingaan.

Ik wil thans ingaan op de gevolgen voor de agrarische bedrijven. De Minister heeft gezegd dat het melken in de morgen vroeger met de hand gebeurde en nu machinaal en dat het dan ook vijfmaal zo snel gaat. Dat is wel zo, maar enkele jaren geleden melk men nog 20 koeien met drie mensen. Men had er toen de tijd voor en de belasting was ook nog niet zo hoog. Men had in die tijd nog de kans om zijn bedrijf fatsoenlijk te runnen. Door het plan-Mansholt echter moet één man 60 à 80 koeien melken en dat duurt doorgaans nog langer dan het melken van 20 koeien met de hand door drie man. Die stelling van de Minister gaat dus helemaal niet op. Een ander argument van de Minister is dat men dan nog een poosje van de avond kan genieten. Hoe vroeger de boeren moeten opstaan, hoe langer de dag is waarop zij in de weer moeten zijn. De boeren moeten immers werken tot de zon ondergaat en zelfs nog wel langer vooral gelet op de nieuwe onroerend-goedbelasting die er nu ook nog bij is gekomen. Als de boeren dus een uur eerder uit bed worden gehaald, moeten zij nog langer werken om de onroerend-goedbelasting te kunnen betalen. Het lijkt er wel op alsof men denkt dat de boer net een kastanjeboom is die moet worden gerost omdat hij dan goed draagt. Welnu, wij zijn het daar in ieder geval niet mee eens.

Een andere stelling van de Minister is dat de oogstwerkzaamheden minder uren per hectare vragen. Dat is wel zo; wat vroeger vijf man op een hectare deden, kan een machine nu op tien hectare, maar er zijn wel veel meer hectare bij gekomen. Uiteindelijk komt het dan ook weer op hetzelfde neer. Al die argumenten van de Minister zijn dan ook niet steekhoudend.

De Minister stelt vervolgens dat de positieve kant ervan ten goede komt aan de agrarische bevolking.

Dan houdt hij op. Je kunt dit nu wel zeggen, maar dan moet je het ook bewijzen. De Minister heeft echter nergens bewezen waar het ten goede komt aan de agrarische bevolking. Een voordeel van de tuinders zou zijn dat

zij een uur langer kunnen slijten in Duitsland met hun sla en tomaten. 's Avonds zit het er in, maar 's morgens valt dat uur weer weg. Het blijft dus lood om oud ijzer. Als het zo zou zijn ... nou ja, dan mochten ze weer een uur langer werken. Ik vind dat helemaal geen voordeel voor de tuinders.

Denk nu eens aan het verkeer bij de grens naar Duitsland. Als men daar om zeven uur aankomt, blijkt de grens nog een uur dicht te zitten. Men moet 's morgens dus een uur later beginnen als men denkt dat men begint. Het is wat verwarrend – wij begrijpen het wel – maar de Minister haalt het wat door elkaar. Als ze daar dan komen, menen ze dat ze een uur eerder thuis zijn, maar het haalt niets uit. Ze gaan alleen een uur eerder van huis af en zijn op dezelfde tijd thuis. Ze hebben dan niet van de zon genoten, want ze staan er 's morgens om zes uur, half zeven. Dat zijn dus heel grote moeïjkheden.

En dan degenen die in Duitsland werken. Die zullen twee klokken in huis moeten hangen. De kinderen moeten naar school en pa moet aan het werk. De ene moet om acht uur weg en de andere moet ook om acht uur weg, maar die tweede gaat om negen uur weg, om de reden dat het over de grens geen negen maar acht uur is. Dat is toch zeer verwarrend.

Duitsland zal dan in 1978 meedoen. Dat zal de tijd nog moeten leren, want het is nog helemaal niet zeker. Wat Duitsland doet, daar hebben wij ook helemaal niets mee uit te staan. Wij zitten hier in Nederland.

Dan de keuze. Het is tegen de EEG-regels. Wij hebben altijd gezegd: die EEG hoeft niet voor ons, het heeft geen enkele zin en het kost veel geld. Er zijn er best die er beter op worden. De EEG moest er nu eenmaal komen. Dat was toch zo gemakkelijk. Daar kon men alles op richten. Maar nu gaat men weer buiten de EEG om. Als je de EEG toch hebt, moet je je eraan houden, want anders kun je hem beter weg doen. Dit is tegen de regels van de EEG.

Dan heb ik nog iets waarvan men kan zeggen dat het misschien een onnozelen dingetje is. Het is bekend dat minder grond beschikbaar wordt gesteld voor woningen, omdat men anders de woningnood niet in stand kan houden. Dat wordt namelijk kunstmatig gedaan. Als er geen woningnood meer is, kunnen de ambtenaren het niet meer zo regelen dat zij over vijf jaar een vergunning kunnen geven voor een woning. Doordat er weinig ruimte is zijn veel huizen zo gezet dat men na het eten om twaalf uur of

kwart over twaalf even in de zon kan gaan zitten.

Wanneer nu de nieuwe tijdregeling wordt ingevoerd, zitten de mensen juist voor de zon komt te eten. Zij zouden dus een uur later moeten gaan eten. Dat kan echter niet omdat de tijd verzet is, dus moeten zij op dezelfde tijd eten. Het is maar een klein dingetje, maar het is een feit. De mensen kunnen om kwart over twaalf van de zon genieten. Naast het huis kan het niet omdat zij dan bij de buurman zitten. Zij zitten dus een uur eerder te eten.

De heer **Schakel** (ARP): Zij kunnen toch twee maal eten.

De heer **De Koning** (BP): Natuurlijk kunnen zij dat. Wij eten altijd drie keer, omdat wij nog hard werken. De zon is er in ieder geval niet meer.

Zo zijn er nog meer dingen, maar ik noem slechts een klein voorbeeld.

De heer Evenhuis heeft gezegd dat in Duitsland de zon een uur later opkomt dan hier. Dat is echter helemaal niet waar. Als de zon hier opkomt, komt hij in Duitsland ook op. Men kan draaien aan de klok zo men wil; de zon komt geen minuut eerder of later op.

De horeca zou met de zomertijd in zijn nopjes zijn. Maar dat is dan ook alles, 'in de nopjes'. De voordelen voor de horeca worden echter niet genoemd. Ik geloof er ook helemaal niets van, want in de vakantietijd gaat iedereen met vakantie, vaak tot het geld op is. Het geld is dan bij de horeca. Of de zon nu een uur eerder of later ondergaat heeft voor de horeca geen enkele zin. 's Avonds zullen de mensen die van hun werk komen juist niet een pilsje of iets dergelijks gaan kopen, omdat zij nog een uur langer van de zon kunnen genieten en nog een uur langer in de tuin kunnen zitten. Ik zie dus helemaal niet dat de horeca hier beter van wordt.

De zomertijd zou ook de recreatie ten goede komen. Wanneer de recreatie nu een verlies heeft van 20 mln., zal dan 30 mln. gaan verliezen. Het verlies wordt groter, dus ontstaat er een groter tekort bij CRM. De toeristen zouden er ook meer van kunnen genieten. Dat is mij helemaal een vraagteken. Het is een wonderlijke zaak dat de toeristen hier meer van kunnen genieten. Als de mensen 's zomers met vakantie zijn, hebben zij vierentwintig uur per dag tot hun beschikking. Het verzetten van de klok heeft met het toerisme helemaal niets te maken. Ik weet dat het leuk is de mensen te laten denken dat zij vier weken in de zon kunnen zitten, wanneer zij drie weken vakantie hebben. Dat is echter niet zo. Het blijft alle-

De Koning

maal gewoon hetzelfde. Het toerisme wordt er helemaal niet mee bevorderd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb opgegeven dat ik tien minuten zou spreken, maar zo kan ik nog wel een half uur doorgaan. Dan weet de Minister echter helemaal niet meer, in welke tijd hij leeft. Wij hebben gezegd, dat wij het nieuwe zouden onderzoeken voordat wij het zouden veroordelen. Wij hebben het nieuwe onderzocht. Er doen zich veel problemen voor. Die zijn op te lossen. Dat geldt voor alle problemen; die zijn er om opgelost te worden. Als wij echter het oude handhaven, doen er zich minder moeilijkheden voor dan bij invoering van het nieuwe. Dus voorlopig willen wij het houden bij de oude tijd.

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Bij de schriftelijke gedachtenwisseling is de kwestie al grotendeels uit de discutabiliteit gehaald. Mijn bijdrage kan dus eigenlijk zoveel zijn een stemverklaring een beetje in de kleren steken.

Wij zien hierin geen principiële kwestie, maar het is wel een vraagstuk met voor- en nadelen. Die zijn ook al uitgemeten. Dit betekent ook dat er voor- en tegenstanders zijn. De recreatie en de toeristische sector – soms is men bijna geneigd om van industrie te spreken – wenst het. Het energieverbruik zou in het gunstigste geval iets minder kunnen zijn. Het scheelt maar één kerncentrale op de 100 van de heer Waltmans; dat is ook nog maar een slok op een borrel. Het vervoerswezen zag wel leeuwen en beren op zijn weg, maar die zijn tembaar.

De internationale harmonisatie is een kwestie die wellicht metertijd wordt gladgestreken. Nederland kan in ieder geval ten aanzien van de Bondsrepubliek een tikkeltje de geliefde gidsfunctie vervullen.

De agrarische belangen bij de zomertijd zijn aanzienlijk minder dan in de dertiger jaren, door de technische voorzieningen en door economische verschuivingen. Het is in ieder geval een niet zo emotionele aangelegenheid. Men zou geneigd zijn om te zeggen: de tijd, ook de zomertijd, heelt alle wonden.

Toch blijkt ook zeer duidelijk uit de stukken dat de moeilijkheden in deze sector niet geheel en al verdwenen zijn, al geldt het misschien kleine, verdwijnende minderheden. Ik vind het wel een wat wrange notitie dat wordt

opgemerkt dat de overwerkproblematiek verdwenen is omdat men thans veelal gezinsbedrijven kent. Wanneer voor extra werkkrachten de tijd een extra betaalde tijd zou zijn, dan geldt dat natuurlijk, ook al wordt dat bedrag niet neergeteld, per definitie evenzeer voor de gezinsleden. Wanneer die extra werkkrachten echt noodzakelijk zijn, dan zal dat toch voornamelijk in de zomerperiode zijn. Dus alle bezwaren zijn nog niet weggeredeneerd en stellig nog niet weggemasseerd.

Bij de veehouderij is sprake van 60% minder moeilijkheden. Dan resteert er toch nog een aanzienlijk kwantum. Over de pendelaars is al het nodige gezegd, alsook over het grensverkeer.

Samenvattend merk ik op, dat er vooral een sterke druk uit de recreatieve hoek is en een, zij het verzwakkende, weerstand uit de agrarische leefwereld. Wat dit aangaat, willen wij toch ook graag, al is het een minderheid, aan deze zwakkere groepen denken, met name om hun het gevoel te geven dat hun moeilijkheden niet elke klankbodem in dit parlement ontberen en dat niet alle begrip afwezig is. Daarom neigen wij er toch wel toe, onze stem aan dit wetsontwerp niet te geven.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp

Vaststelling van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (14 100);

het **Verslag mondeling overleg van de bijzondere commissie over de nota 'Hoger onderwijs in de toekomst' (13 733, nr. 5);**
het **Wetenschapsbudget 1977 (14 101)**,
en de daarbij voorgestelde moties.

De (algemene) beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat de ingekomen schriftelijke antwoorden zullen worden opgenomen in een bijvoegsel bij de Handelingen van deze vergadering¹ [Opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]

□

Minister **Van Kemenade**: Mijnheer de Voorzitter! In deze vierde en voor ons – althans in deze kabinetsperiode – laatste begrotingsbehandeling, hebben wij vele waarderende woorden gehoord uit verschillende, zo niet alle

hoeken van deze Kamer. Hiervoor past een woord van dank.

Natuurlijk was het, om met de geachte afgevaardigde de heer Van Ooijen te spreken, niet alles goud wat in de smeltkroes blonk en zijn er ook bepaald kritische opmerkingen gemaakt, in velerlei schakering, lopend van de openbare biecht die mevrouw Smit-Kroes van ons verwachtte tot het meaculpa dat de heer Van Ooijen ons blijkbaar in een enkel opzicht voorhield.

Ook waren niet alle kritische geluiden verrassend. Zo miste met name het betoog van de heer Van Leijenhorst de bekoring van het nieuwe. Dat werd dan ook – naar ons bleek – slechts uitgesproken voor rekening van een klein deel van de huidige CDA-fractie. Ik ben zo vrij, zijn overigens opvallende uitspraak dat: 'continuering van dit beleid niet de toets van onze politieke welwillendheid kan doorstaan', als een politiek allerindividueelste expressie van een allerindividueelste emotie te beschouwen. Ik beschouw dit derhalve als een kunststukje dat, als ik de in hoofdlijnen positieve, zij het uiteraard bepaald niet kritiekloze betogen van mevrouw Kraaijeveld-Wouters, mevrouw Andela-Baur en de heren Beinema en Hermes beluister, ook in de naaste omgeving van de heer Van Leijenhorst uiteenlopende waardering ontmoet.

Vele geachte afgevaardigden hebben ook nu weer kritiek geuit op de haast die ons werk zou kenmerken, de onrust die daaruit zou voortvloeien en het gebrek aan overleg en begrip voor de problemen van het onderwijsveld dat voor ons optreden kenmerkend zou zijn. De kritiek op het zogenaamde gebrek aan overleg en bereidheid om de beleidsvoornemens naar aanleiding van opmerkingen uit het onderwijsveld bij te stellen, wijs ik met overtuiging af onder verwijzing naar het bepaald niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief zeer intensieve overleg dat wij formeel en informeel in de afgelopen jaren met onderwijsorganisaties hebben gevoerd, onder verwijzing ook naar de nota's die een zeer ruime discussie over vele facetten van het onderwijsbeleid mogelijk hebben gemaakt, al doet de geachte afgevaardigde Van Leijenhorst smalend hierover, met voorbijzien – denk ik – aan de toch ook omvangrijke wetgevende arbeid waarvan in de schriftelijke stukken een samenvatting is gegeven, en ook onder verwijzing naar de wel degelijk aanwezige en soms ingrijpende bijstelling van aanvankelijke beleidsvoornemens naar aanleiding van overleg en kritiek of commentaren uit het veld

Van Kemenade

van het onderwijs, zoals ten aanzien van de Structuurnota, de schoolbegeleiding, het buitengewoon onderwijs, de Contourennota, de bijscholing etcetera.

Ik erken, met de heer Huijsen en anderen, dat de spankracht en de veranderingscapaciteit van het onderwijsveld aan grenzen zijn gebonden en dat derhalve de weg van de onderwijsvernieuwing een weg van geleidelijkheid moet zijn, al wil ik velen in deze Kamer die nu met zorg hierop wijzen herinneren aan de politieke programma's van hun partijen, die de grondslag voor het beleid vormen, en ook al ben ik het volstrekt eens met mevrouw Andela-Baur die heeft gezegd, dat veranderingen in het onderwijs in onze veranderende samenleving noodzakelijk zijn en dat een zekere onrust hieraan inherent is. Zo blijft de spanning erin, zei zij letterlijk.

Ook zie ik – met de heer Van Ooijen – de coalitie van tegenkrachten, de bezwaren en de kritiek uit verschillende hoeken en op uiteenlopende gronden. Wellicht is het waar, dat wij niet altijd voldoende oog hiervoor hebben gehad, zoals hij zegt, dat wij niet voldoende hebben onderscheiden tussen oprechte zorg en maatschappelijke weerstand, een zaak waarover ook de heer Huijsen heeft gesproken.

In die afweging dient, dunkt mij, niet alleen de kritiek en de tegenkracht te worden betrokken maar ook de ondersteuning en de herkenning van vele ouders, onderwijsgeevenden en maatschappelijke groeperingen, zoals de vakbeweging, alsmede de oprechte zorg van die kant voor de ontwikkeling van een onderwijs dat alle mensen meer en beter voorbereidt op de samenleving van vandaag. Onderwijsbeleid dient immers, met respect en aandacht voor oprechte zorg en spankracht, uiteindelijk toch gebaseerd te zijn op maatschappelijke keuzen, op een keuze voor onderwijs dat opleidt tot mondige mensen, dat ieder kind de beste kansen op ontplooiing biedt van zijn of haar talenten, dat de mensen in staat stelt kritisch aan het maatschappelijk gebeuren deel te nemen en dat zo bijdraagt aan verdere ontwikkeling en hervorming van de samenleving en, daardoor, bij uitstek als een breekijzer in verstarde maatschappelijke verhoudingen kan werken. Is dat, zo wil ik mevrouw Smit-Kroes vragen, politieke geestdrijverij? Is dat staatspedagogiek? Is dat een intellectuele, nieuwlinkse hobby, zoals mevrouw Smit-Kroes ons met een variant op haar indoctrinatieverhaal weer wil doen ge-

loven? Dat is het niet. Het is een keuze voor prioriteiten, voor beleidsdoelstellingen binnen de grenzen die aan de overheid op het terrein van het onderwijs zijn gesteld.

In de memorie van toelichting bij deze begroting hebben wij geschreven dat de uitgangspunten van het beleid voldoende bekend leken. Ik vraag mij dat nu wel af, de opmerkingen beluisterend die bijvoorbeeld mevrouw Smit-Kroes, mevrouw Ginjaar-Maas en de heer Van Leijenhorst gisteren en vanmorgen naar voren hebben gebracht. Toch zal ik, om tijdswille, daarop nu niet nader ingaan. Ik hoop dat ook voor hen in de vervolgnota op de Contourennota, die – naar ik verwacht – in de loop van maart zal kunnen verschijnen, nog eens en met andere woorden te kunnen verduidelijken. Slechts bij één aspect wil ik nu in algemene zin stilstaan, omdat vele geachte afgevaardigden daarover hebben gesproken, namelijk de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt. De laatste jaren wordt, zoals ook gisteren en vandaag in deze Kamer is gedaan, de vrees geuit dat door de ontwikkelingen van het onderwijs de beroepsopleidingen in het gedrang komen, dat het onderwijs te weinig aansluit bij de arbeidsmarkt en dat te veel mensen te veel zouden leren, waardoor zij ongeschikt worden voor vele, met name eenvoudige, functies.

'Meestertje, meestertje, wat heb je nu gedaan?' zingen velen, ook in deze Kamer, met Wim Kan. Of zij spreken, meer geleerd, over overscholing, een begrip dat overigens dikwijls ongenueanceerd wordt gebruikt en niet zelden juist en alleen door diegenen die zelf rijkelijk lang van het onderwijs hebben genoten en dat ook voor hun eigen kinderen vanzelfsprekend achten. Een begrip dat vaak op een enge interpretatie van het onderwijs duidt als producent van geschoolde 'manpower'. Een begrip dat ook aan betekenis inboet naarmate men de taak van het onderwijs breder definieert.

Dat neemt overigens niet weg, dat algemeen een groeiende discrepantie wordt geconstateerd tussen het aanbod van de afgestudeerden en de vraag op de arbeidsmarkt, waarbij met name wordt gewezen op het feit dat het aanbod van academici en andere hoog opgeleiden de vraag sterk overtreft, dat de groeiende toestroom naar het algemeen voortgezette onderwijs niet overeenstemt met de behoeften, zowel in de dienstverlenende als in de industriële en ambachtelijke sector en dat de vakbekwaamheid van de afgestudeerden onvoldoende aansluit bij

de specifieke vereisten van de functies.

Over de precieze omvang en aard van die discrepanties bestaat echter weinig zekerheid, terwijl ook over de consequenties van de discrepantie verschillend wordt gedacht. Zo acht de Sociaal-Economische Raad het in zijn commentaar op de Contourennota voorbarig en eenzijdig om van overscholing te spreken en verwachten sommigen van een groot aanbod van hoger opgeleiden zelfs een gunstige invloed op de inkomensverhoudingen, op de ontwikkeling van de vraag en op de positie van de werknemers in de arbeidsorganisatie, terwijl anderen daartegenover wijzen op het rendement van de onderwijsuitgaven, de druk op de arbeidskosten, de frustraties van afgestudeerden die geen passend werk kunnen vinden en de problemen van het bedrijfsleven bij het zoeken naar of het opleiden van benodigd vakmanschap.

Het lijkt niet onaannemelijk, dat voor de verschillende standpunten grond bestaat en dat het ten slotte om een maatschappelijke keuze gaat tussen voor- en nadelen, die uit verschillend perspectief verschillend zullen worden gewaardeerd. Daarbij blijft het overigens noodzakelijk, meer inzicht te krijgen in de aard en omvang van het probleem. Met het oog daarop is dan ook reeds tot nadere studie en onderzoek besloten, waarover, als ik het wel heb, de heer Abma vragen heeft gesteld. Men kan echter inmiddels wel op een aantal aspecten van dit vraagstuk wijzen, die voor een evenwichtige beoordeling van het probleem en voor het te voeren onderwijsbeleid van belang zijn.

Allereerst dient men zich dan te realiseren, dat er altijd en als het ware per definitie spanning of discrepantie tussen onderwijs en arbeidsmarkt heeft bestaan en zal bestaan. Die discrepantie is met name het gevolg van het feit dat onderwijs verscheidene doelstellingen heeft en dat het onderwijs door zijn opbouw en de duur van de opleidingen slechts geleidelijk en met grote vertragingseffecten kan reageren op gewijzigde omstandigheden. De reguleringsmechanismen in onderwijs en arbeidsmarkt verschillen sterk qua doeleinden, achtergronden en criteria, juist omdat het onderwijs meer is dan een toeleveringsbedrijf van geschoolde mankracht. Voor een deel is de discrepantie dus inherent aan de aard van het onderwijs en de arbeidsmarkt zelf. Ook voor een deel is dit een gevolg van gewijzigde opvattingen over de beroepsopleiding.

Van Kemenade

Ik denk dat in dat verband met name de volgende aspecten van belang zijn. Ten eerste is dat het feit, dat door veranderingen in de arbeidsmarkt en de beroepswereld zelf, vooral door het toenemend aantal beroepen, door de snelle wijziging in de functie-eisen en door verandering ten gevolge van technologische, organisatorische en commerciële factoren, specifiek op bepaalde beroepen gerichte opleidingen praktisch onmogelijk en zeker voor de werknemer, onwenselijk zijn. De werknemer zou daardoor minder wendbaar worden op de arbeidsmarkt. Ten tweede is dat de door velen gedeelde en door ons onderschreven overtuiging, dat een adequate voorbereiding op de uitoefening van een beroep niet alleen een opleiding tot technisch vakmanschap mag inhouden, maar ook een voorbereiding op deelname aan de arbeidsorganisatie en op de positie van de werknemer moet omvatten. Dat impliceert bijvoorbeeld kennis van bedrijfsverhoudingen en van arbeidsverhoudingen en de vaardigheid om daaraan actief te kunnen deelnemen.

Vervolgens kan, zoals door sommigen wordt gedaan, de spanning tussen arbeidsmarkt en onderwijs niet alleen in termen van 'overscholing' maar ook in termen van 'onderbenutting' worden beschouwd. Daarbij wordt dan wel gewezen op de mogelijkheden van het bedrijfsleven om meer en beter gebruik te maken van en aan te sluiten bij de opleiding van de mensen door verbetering van de kwaliteit van het werk en vooral door verbetering van de kwaliteit van het functioneren in de arbeidsorganisatie. Men kan, met andere woorden, niet tegelijkertijd bezwaar maken tegen vergroting van de medezeggenschap, omdat de werknemers daarvoor nog niet voldoende zouden zijn toegerust, en tegen een te hoog scholingsniveau van de werknemers. Bovendien mag niet uit het oog worden verloren, dat het hier ten dele ook om een conjunctureel probleem gaat, dat samenhangt met de beperking van de economische groei en de ontwikkeling van de werkgelegenheid, waardoor de opnamecapaciteit voor hoger geschoolden wordt beperkt en zich op de arbeidsmarkt meer verdringings- en substitutie-effecten voordoen dan anders het geval is.

Ten slotte moeten wij ons daarenboven realiseren, dat deze discrepanties tussen onderwijs en arbeidsmarkt, althans de ervaring van die discrepanties, mede het gevolg zijn van een overgangssituatie waarin de beloningsstructuur en de hoge verwachtingen

met betrekking tot inkomen en werk die velen traditioneel hechten aan het behalen van bepaalde opleidingen nog niet in overeenstemming zijn met de verhouding tussen vraag en aanbod op de betreffende deelmarkten. Zo'n situatie doet zich bij een stijgende scholingsgraad permanent voor en meestal passen de beloningsstructuur en de inkomensverwachtingen zich daarbij ook wel geleidelijk aan. Zo zal, in tegenstelling tot 40 à 50 jaar geleden, waarschijnlijk niemand hoge inkomensverwachtingen meer ontlenen aan het doorlopen van de lagere school, terwijl ook waarschijnlijk niemand er behoefte aan zal hebben in dat verband van overscholing te spreken, hoewel veel van wat op de lagere school wordt geleerd voor uit te oefenen functies niet nodig zal zijn.

Een dergelijke overgang nu heeft zich de afgelopen 10 à 20 jaar wederom voorgedaan met betrekking tot hogere opleidingsniveaus, waarbij waarschijnlijk de geboortegolf, de versnelde democratisering van het onderwijs en de groeiende deelname van meisjes tot grotere frictieverschijnselen heeft geleid dan vroeger het geval was. Uit dat alles blijkt dat het probleem van de discrepantie tussen onderwijs en arbeidsmarkt vele aspecten kent, die men verschillend kan waarden en waarvoor de oplossing lang niet altijd in de richting van het onderwijs kan en mag worden gezocht. Dat neemt echter niet weg dat zonder twijfel ten minste een deel van het probleem verband houdt met de aard en de opzet van ons onderwijsbestel en dat ook in het onderwijs naar oplossingen moeten worden gezocht voor het behoud en de verbetering van de beroepsopleidingen en een betere afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt, met erkenning van de eigen aard en verantwoordelijkheid van beide maatschappelijke sectoren.

Met name de volgende factoren lijken ons in dat verband van belang.

Ten eerste: door de noodzakelijk toenemende aandacht voor persoonlijke ontplooiing en maatschappelijke voorbereiding wordt de ruimte voor beroepsvoorbereiding en beroepsopleiding in de eerste fase van het voortgezet onderwijs geringer. Bovendien zijn de mogelijkheden voor voortgezette, praktisch gerichte beroepsopleidingen nog beperkt en in ieder geval niet verplicht.

Ten tweede: door de vroege scheiding tussen algemeen voortgezet onderwijs en beroepsoponderwijs en door de groeiende stroom naar het AVO komen steeds grotere groepen leerlin-

gen niet of nauwelijks in aanraking met enigerlei vorm van technisch of ambachtelijke scholing en wordt de beroepsoriëntatie al op jeugdige leeftijd eenzijdig gericht. Ten derde: door de bestaande inkomensverdeling en het selectieve karakter van het onderwijs, de scheiding tussen de schooltypen en de vroege voorsortering zijn steeds meer leerlingen geneigd voor de langste en schijnbaar meest profijtelijke onderwijsweg te kiezen op een moment dat zij veelal nog weinig zicht hebben op beroepsmogelijkheden en beroepsinteressen. Ten vierde: de beroepsopleiding is te uitsluitend geconcentreerd in de eerste levensfase, waardoor weinig mogelijkheden bestaan zich later opnieuw te scholen, de keuze voor bepaalde opleidingen minder op ervaring gebaseerd kan zijn en men meer geneigd is de zekerheid van een lange onderwijsweg te kiezen.

Voor de langere termijn vinden deze knelpunten naar onze mening een oplossing in verschillende voorstellen, die in de contourennota zijn gedaan, zoals de middenschool met enige technische en ambachtelijke scholing en beroepsoriëntatie als normaal onderdeel van de basisopleiding voor allen, de bovenschol met een gevarieerd aantal beroepsopleidingen en een uitgebreid stelsel van wederkerend onderwijs en om-, bij- of herscholingsmogelijkheden.

Voor de kortere termijn kunnen de verbreding van het middelbaar beroepsoponderwijs, waarover de Staatssecretaris nog zal spreken, de voorzieningen voor werkende jongeren en de verbetering van beroepsvoorlichting enig, zij het waarschijnlijk beperkt, soelaas bieden. Ten slotte zal ook een regulering van de stroom naar het hogere onderwijs toe noodzakelijk zijn, ofwel door middel van beperking van de toelating tot sommige studierichtingen, dan wel door een zodanige verandering van het onderwijsstelsel, dat men niet meer genooddaakt is al zeer vroeg voor een lange onderwijsweg te kiezen; elementen, die ook door Albeda in zijn artikel in het onderwijsverslag naar voren zijn gebracht.

Het zou echter een illusie zijn te menen, dat daardoor op kortere of op langere termijn de spanning tussen onderwijs en arbeidsmarkt kan verdwijnen, zo men die illusie al zou willen koesteren. Het antwoord op de onlangs in Vrij Nederland gestelde vraag: 'Ik ben een prins, jij bent een prins, maar wie zal dan de varkens hoeden?' ligt immers niet zo zeer in de opleiding van de prinsen, maar veeleer in hun

Van Kemenade

bereidheid om ook het varkens hoe-den tot de taak van een prins te rekenen en om het vuile werk samen te de-len.

Verschillende sprekers, onder wie m.n. de heer De Leeuw, hebben vervol-gens gesproken over de ontwikkeling van de onderwijsuitgaven. Zij hebben er daarbij op gewezen, dat die ontwik-keling de laatste jaren wat florisanter had kunnen zijn. Ik stel het op prijs, er-op te wijzen, dat die opmerking op zich zelf juist is. Toch dient de relativiteit van die uitspraak in het oog te worden gehouden. Daarom wil ik hen nog graag met een paar cijfers confrontere-n. In de eerste plaats kan men con-stateren, dat de uitgaven voor on-derwijs en wetenschappen, bij voor-beeld in de periode 1969 tot en met 1973, met 4,9 promille van het nati-onaal inkomen zijn gestegen. In de pe-riode 1973 tot en met 1977 zal die stij-ging echter 7,5 promille van het nati-onaal inkomen bedragen, ondanks het feit, dat de uitgaven voor onderwijs en wetenschappen sinds 1976 relatief enigszins zijn teruggelopen in vergelij-king met die in de eerste jaren van dit kabinet.

Het is de Kamer bekend, dat de laat-ste jaren doelbewust om tal van rede-nen, waar ik nu niet op zal ingaan, een beleid wordt gevoerd, dat gericht is op een vertraagde groei van de overheids-uitgaven in relatie met het nationaal inkomen, mede gelet op de economi-sche situatie. Onderwijs loopt daar vanzelfsprekend in mee. Daarenboven hebben de laatste jaren andere over-heidsuitgaven, zoals de kosten van so-ciale voorzieningen, noodgedwongen een stijgend aandeel in het overheids-budget.

Hieruit mag niet worden geconclu-deerd, dat het onderwijs dus geen pri-oriteit meer heeft in het regeringsbe-leid, zeker niet als men dit over de ge-hele kabinetsperiode beziet.

Bovendien wijs ik er op, dat deze be-groting voor 1977, ondanks de nood-zakelijke en op zich zelf natuurlijk te betreuren bezuinigingen in het onder-wijs, nog altijd 170 miljoen en voor 1980 nog altijd 800 miljoen hoger uit-komt dan de VVD in haar commentaar op de miljoenennota onlangs heeft voorgesteld. Ik heb geen van de afge-vaardigden van de VVD vandaag of gisteren die extra bezuinigingen horen invullen. Ik betreur dat uit een oogpunt van politieke duidelijkheid.

De heer Van Ooijen heeft gesproken over de ondoorzichtigheid van de on-derwijsfinanciering. Het is juist, dat dit niet zo eenvoudig te doorgronden is. Dat ervaar ik ook wel. Wij streven er dan ook al een aantal jaren naar daarin verbetering te brengen. Er bestaat een

projectgroep, die al een tijd bezig is en die telkens kleine stappen in die rich-ting doet om nieuwe richtlijnen op het terrein van de bekostiging voor te stel-len, die mede grotere doorzichtigheid en uniformiteit kunnen bewerkstelli-gen. Daarnaast mag verwacht worden, dat ook de nieuwe Comptabiliteitswet, de in dat kader te ontwikkelen presta-tiebegroting en de nacalculatietechnieken een beter inzicht zullen geven in de realisering van het voorgenomen beleid.

De ondoorzichtigheid in de onder-wijsfinanciering is wellicht oorzaak van de vraag, die met name de heren Hermes en Van Leijenhorst hebben gesteld over de dekking van de ver-vroeging van de verlaging van de leer-lingenschaal bij het kleuteronderwijs, oorspronkelijk in de meerjarenraming voorzien per 1 augustus 1978. Onlangs is op een van de allerlaatste jaarverga-deringen aangekondigd, dat de verla-ging verzet wordt naar 1 augustus 1977.

Omdat deze maatregel op 1 augustus 1977 van kracht wordt, moet slechts incidenteel compensatie worden ge-vonden. Dit is mogelijk, doordat een aantal van de op bladzijde 12 van de memorie van toelichting vermelde maatregelen naar het zich laat aanzien, een grotere opbrengst geeft dan bij de opstelling van de begroting in juni 1976 kon worden voorzien. Hiervoor is geen nota van wijziging verschenen, omdat in overleg met mijn ambtge-noot van Financiën is besloten deze zaak bij de Voorjaarsnota te regelen. Dan is er namelijk pas een duidelijk beeld van de precieze opbrengst van de maatregelen waarom het hierbij gaat. In antwoord op een vraag, kan ik zeggen, dat het in 1977 gaat om f 11 miljoen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): In een krant is een rechtstreekse relatie ge-legd tussen de nieuwe regeling bij ziekteverzuim en deze maatregel. Be-staat deze rechtstreekse relatie en, zo ja, in hoeverre bestaat zij?

Minister **Van Kemenade**: Deze relatie bestaat ten dele, omdat het een van de maatregelen is waarover ik spreek. Het gaat om een grotere opbrengst van een aantal maatregelen, die op blz. 12 van de memorie van toelichting zijn vermeld, dan in juni 1976 kon wor-den voorzien. Hieronder bevinden zich maatregelen in de beperkte rechtsposi-tionele sfeer. Het is echter niet recht-streeks in de zin, dat het additioneel er-af is genomen om het te gebruiken voor de regeling van de leerlingen-schaal.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Hoe-veel levert deze regeling op voor het lager en voortgezet onderwijs?

Minister **Van Kemenade**: Dat staat op blz. 12 van de memorie van toelich-ting.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Er wor-den verschillende bedragen genoemd: f 5 miljoen, f 10 miljoen, f 19 miljoen.

Minister **Van Kemenade**: Dit is een van de problemen ten gevolge van de on-doorzichtigheid waarover de heer Van Ooijen heeft gesproken en waaraan wij zeker iets moeten doen. Het onder-wijsjaar overlapt het begrotingsjaar half. In mei/juni van bijvoorbeeld 1976 moest de onderwijsbegroting voor 1977 worden opgesteld op grond van gegevens uit 1975. Pas bij de Voor-jaarsnota beschikken wij over de gege-vens van het lopende schooljaar 1976/1977 en over een wat betere schatting betreffende het schooljaar 1977/1978 om tot een exacte bepaling van de maatregelen te komen. Soms is er sprake van een overschatting en de-ze wordt dan bij de Voorjaarsnota meegenomen. Soms – in dit geval – is er sprake van een onderschatting. In overleg met de Minister van Financiën, gelet op de werkgelegenheidssituatie, meenden wij, dat het verstandig is de-ze hiervoor te bestemmen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Het spijt mij, dat ik aanhoud, maar mis-schien komt u er nog op terug. Ik heb in eerste termijn concreet gevraagd, hoeveel u verwacht, dat dit de schat-kist oplevert. Ik begrijp nu van u, dat u het niet precies weet.

Minister **Van Kemenade**: Jawel, het staat in de memorie van toelichting. Telkenjare worden mede op grond van nadere gegevens in de Voorjaarsnota exacte berekeningen, bijgestelde bere-keningen, van de uitvoering van de be-groting gegeven. Er zit variatie in. Deze maakt het mogelijk, niet alleen op grond van deze maatregel, maar op grond van meer maatregelen, vervroeg-ing van de leerlingenschaal te reali-seren.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik sprak over het ziekteverzuim. Hoeveel moet dit concreet opleveren?

Minister **Van Kemenade**: Dat staat in de memorie van toelichting.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat is het juiste getal?

Minister **Van Kemenade**: Natuurlijk is dat het juiste getal. Voor alle cijfers van de begroting geldt dat zij juist zijn tot nader orde in de Voorjaarsnota.

De heer **Laban** (PvdA): Er bestond vol-doende zekerheid, die het u en de Mi-nister van Financiën rechtvaardigde deze maatregel nu te nemen. U heeft hiervan toch geen spijt?

Van Kemenade

Minister Van Kemenade: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot een aantal vragen die zijn gesteld met betrekking tot de rechtspositie en het arbeidsvoorwaardenbeleid. Dit is een zeer essentieel onderdeel van het beleid en het is ook zeer omvangrijk in de totale begroting: meer dan 85% van de begroting van Onderwijs en Wetenschappen heeft betrekking op rechtspositie en arbeidsvoorwaarden. Dit kan ook de suggestieve rekensom van de heer Van Leijenhorst over de verdeling van de bezuinigingen in een wat ander daglicht stellen. Het is ook een zeer belangrijk onderdeel, omdat – ik ben dat met iedereen die dit in en buiten deze Kamer heeft uitgesproken, eens –, zekerheid voor onderwijsgevendens juist op het terrein van hun primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden belangrijk is voor het goed functioneren van onderwijs, zeker als dit in beweging is.

Er zijn een aantal vragen gesteld met betrekking tot de akteweging. De heer Van Leijenhorst heeft hierover onder andere gesproken. Hij zei, dat hiermee een bedrag van f 24 miljoen zou zijn gemoeid. Dit is niet juist. Voor de te nemen maatregelen als gevolg van de akteweging was een bedrag van f 19 miljoen gereserveerd.

Aanvankelijk heb ik bij de keuze van de prioriteiten, waarover is gesproken in de memorie van toelichting, overwogen in 1977 nog geen gelden voor de maatregel akteweging te bestemmen, maar het verheugt mij dat het alsnog mogelijk is gebleken in het jaar 1977 te beginnen met de realisering daarvan. Wij kunnen, de prioriteiten opnieuw afwegend, per 1 augustus 1977 een start maken met de eerste fasering van de akteweging, een start die, zoals uit de begroting blijkt, op jaarbasis een bedrag van 6 mln. en voor 1977 een bedrag van 2,5 mln. vereist.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Kan de Minister zeggen wat er op de begrotingen van 1975 en 1976 stond en wat er op de begroting voor 1977 staat voor akteweging?

Minister Van Kemenade: Voor de totale realisering gaat het om een bedrag van 19 mln. dat wij aanvankelijk, mede in het licht van de afweging van de keuze van de prioriteiten, meenden geheel in 1977 daarvoor te moeten bestemmen, hetgeen dus niet het geval is. Daarvoor zal in 1977, omdat wij per 1 augustus van dit jaar beginnen, nog 2,5 mln. kunnen worden besteed. Verder zal dat worden opgebouwd, zodat binnen een aantal jaren de volledige realisering van de akteweging een feit zal kunnen zijn.

De heer Konings en ook andere kamerleden hebben gesproken over de individueel gespecificeerde weektaak, zoals dat heet. De heer Konings heeft gevraagd, waarschijnlijk om misverstand te voorkomen, of het daarbij gaat om een plaatsgebonden weektaak. Het onderzoek van Knight-Wegenstein, waarvan sprake is, is er om bestaande onrechtvaardigheden weg te nemen en verschillen die onder andere zijn geconstateerd in vroegere onderzoeken, waarvan de resultaten in 1973 zijn verschenen. Het bureau Knight-Wegenstein doet nu niets anders dan helpen met het opzetten van instrumenten voor de school om tot een systematischer taakverdeling binnen de school te komen.

Ik wil nog eens nadrukkelijk zeggen dat het er bepaald niet om gaat om de leraren in de toekomst voor veertig uren per week aan de school te binden. Het gaat erom, meer systematisch tot een goed gesprek met elkaar op de school te kunnen komen en tot een evenwichtigere taakverdeling. De heer Van Leijenhorst heeft gevraagd of de scholen daaraan zo'n geweldige behoefte hebben. Ik wil erop wijzen dat op grond van een onderzoek dat mede tot stand is gekomen op initiatief van de personeelsorganisaties – de resultaten van dat onderzoek zijn in 1973 gepubliceerd – unaniem is geconstateerd dat er van een ongelijke lastenverdeling sprake is.

Deze heeft betrekking op taken in de schoolorganisatie. Er is soms ook een ongelijke lastenverdeling per schoolsoort en over bepaalde vakken heen. Unaniem was de overtuiging dat het goed was te komen tot een instrumentarium dat tot een betere en meer verantwoorde taakverdeling binnen de school zou kunnen leiden. Daarom is verder gewerkt aan het experiment en is het bureau Knight-Wegenstein ingeschakeld. Daarom ook is en wordt gezocht naar de opzet voor verschillende besluitvormingsmodellen, niet omdat het nu zo nodig is die in te voeren, maar wel omdat de personeelsorganisaties er terecht op hebben gewezen dat, als men begint met een meer verantwoorde en systematischer taakverdeling, een goed besluitvormingsmodel of meer modellen, waaruit de scholen zouden kunnen kiezen essentieel zijn, ook voor de zekerheid van de onderwijsgevendens in de school. Het gaat er hierbij niet om bepaalde besluitvormingsmodellen wettelijk voor te schrijven, het gaat erom de scholen een handreiking te geven, opdat zij meer rechtszekerheid en met meer mogelijkheden van een goede besluitvorming in de school tot een meer verantwoorde taakverdeling kunnen komen.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Op welke wijze zijn de besturen hierin vertegenwoordigd? Ik denk aan de voorbereidingswerkgroep voor de experimenten en ook aan de modellen die worden ontwikkeld.

Minister Van Kemenade: Als ik het wel heb zijn ook waarnemers van besturenorganisaties toegelaten tot de voorbereidingsgroep voor de experimenten, juist omdat bij de besluitvormingsmodellen de besturen ook betrokken zijn. Het betreft natuurlijk wel een zaak die in eerste instantie uit het Georganiseerd Overleg is ontstaan.

De heer Van Leijenhorst heeft vervolgens gesproken over de toepassing van de Wet op de ondernemingsraden en een aantal bezwaren genoemd. Deze worden door mij gedeeld. Een van de hoofdbezwaren is wel dat deze wet alleen op het bijzonder onderwijs van toepassing is, waardoor discrepantie met het openbaar onderwijs ontstaat. Daarnaast is zonder twijfel een moeilijke factor dat het overleg over arbeidsvoorwaarden in het onderwijs op centraal niveau plaatsvindt. Als derde bezwaar wil ik noemen het feit dat het in een ondernemingsraad gaat om overleg tussen de werkgevers en de werknemers, terwijl in de besluitvorming in het onderwijs natuurlijk ook ouders en leerlingen in het geding zijn. Dat vereist een ander soort besluitvormingsprocedure.

Mijn standpunt is sinds 1975 niet gewijzigd, maar de correspondentie met mijn ambtgenoot van Sociale Zaken heeft er sindsdien toe geleid dat mijn verzoek om op deze gronden vrijstelling te krijgen voor het bijzonder onderwijs, is afgewezen. Ik kan overigens voor het standpunt van mijn ambtgenoot begrip opbrengen. Volgens de tekst van de wet is de wet ook op het onderwijs van toepassing en wordt ook voor andere bijzondere sectoren in onze samenleving geen uitzondering gemaakt.

Ik zie, evenals mijn ambtgenoot van Sociale Zaken, de toepassing van de Wet op de Ondernemingsraden als een interim-oplossing, zolang de democratisering binnen het onderwijs niet op andere wijze gestalte heeft gekregen. Ik ben het met mevrouw Van der Heem eens, dat er alle reden is, in de toekomst te zoeken naar een meer op het onderwijs toegesneden wettelijke regeling van een democratische besluitvormingsprocedure binnen de school. Wat de faciliteiten voor de leden van de ondernemingsraden betreft, ben ik van mening dat bij de huidige faciliteitentoeiding in voldoende mate rekening is gehouden met de diverse overlegstructuren binnen het onderwijs.

Van Kemenade

Mevrouw **Van der Heem-Wagemakers** (PPR): Ik wil een kanttekening maken bij uw tweede bezwaar. Arbeidsvoorwaardenbeleid is geen taak van de ondernemingsraad. U kunt dat bezwaar dus van uw lijstje van bezwaren schrappen. U zegt dat faciliteiten geen bezwaar zijn. Kunt u ook bevorderen dat bij de instelling van het bijzonder onderwijs de ondernemingsraad mag of moet werken?

Minister **Van Kemenade**: Dit geschiedt op aanvraag van de betrokkenen bij de onderwijsinstelling die daarvoor in aanmerking komt. Het gaat daarbij om instellingen die meer dan 100 man personeel in dienst hebben. Er zijn verschillende aanvragen geweest en daaraan is ook bekendheid gegeven. Er wordt ook overleg over gevoerd.

De heer **Konings** heeft gevraagd naar de regelingen van de rechtspositie van het niet-onderwijzend personeel. Op 20 januari is in de vijfde afdeling van de bijzondere commissie het overleg over de herwaardering van de functies van concierges, amanuenses en technische onderwijsassistenten bij het voortgezet onderwijs afgerond. De centrales zijn akkoord gegaan met de uitvoering per 1 januari 1977 van de voorstellen. Hoewel ik met de heer **Konings** de lange duur van het onderzoek en het overleg betreurt, verheugt dat bereikte akkoord mij bijzonder.

De heer **Konings** (PvdA): De Minister stelt dat de centrales akkoord zijn gegaan met de uitvoering. Dat is juist, maar zij zijn niet akkoord gegaan met de door de Minister gestelde voorwaarden.

Minister **Van Kemenade**: Niet helemaal, maar men kan ook niet altijd in overleg tot volledige overeenstemming komen. Ik vind, dat het verheugend is, dat wij nu per 1 januari 1977 uitvoering kunnen geven aan dit beleid.

De heer **Van Leijenhorst** sprak over de harmonisatie van de rechtspositie van exploitatiepersoneel. Dit is een zeer ingewikkelde zaak. Ik ben echter van oordeel, dat deze harmonisatie noodzakelijk is. Zoals ik in het GO heb gesteld, streef ik op een niet al te lange termijn naar de oplossing van dit moeilijke probleem.

De heer **Konings** en **Van Leijenhorst** hebben gesproken over het experiment inzake het vervroegd pensioneren en het vervroegd uittreden. Het is bekend, dat de Ministerraad heeft besloten, voor twee groepen werkenden bij wijze van experiment de mogelijkheid te openen, vervroegd uit het arbeidsproces te treden, namelijk voor 63- en 64-jarige werknemers in de

bouw en voor de groep 63- en 64-jarige kleuterleidsters, hoofdleidsters, hoofden van lagere scholen, rectoren en directeuren. Men kent de gegevens van dit experiment in het onderwijs. De Kamer is daarover bij de beantwoording van schriftelijke vragen informatie gegeven. Het doel daarvan is een inzicht te verkrijgen in tot dusverre vaak op dit terrein onzekere factoren. In welke mate zullen uitkeringsgenietenden vrijgekomen plaatsen innemen? In welke mate worden ouderen reeds wegens ziekte vervangen? In hoeverre maken ouderen op vrijwillige basis gebruik van deze mogelijkheid? Hoe groot zijn de kosten per vrijgemaakte arbeidsplaats?

De gegevens zijn eerst zeer recent verkregen, zodat de resultaten moeten worden afgewacht. Het is duidelijk, dat om deze reden uitbreiding van de genoemde mogelijkheden tot andere groepen van onderwijspersoneel op dit moment niet kan worden toegezegd. Ik meen, dat wij die resultaten eerst moeten afwachten.

De heer **Konings** (PvdA): Op welke termijn kunnen wij de resultaten tegevoet zien? Ik vind het belangrijk, dat wij hierover in de commissie verder kunnen spreken.

Minister **Van Kemenade**: Ik meen dat dat tussen nu en een maand of twee, drie het geval moet kunnen zijn.

De heer **Konings** heeft ook over de salariering van de vakleerkrachten gesproken. Ik deel mee dat ik binnen enkele weken een voorstel zal indienen bij het georganiseerd overleg om te komen tot een systeem van leeftijdsalariering voor deze categorie van onderwijsgeevenden. Op dit moment vindt voorts een onderzoek plaats naar de taak en functie van de vakleerkrachten. Het onderzoek richt zich op alle problemen die in het georganiseerd overleg aan de orde zijn gesteld. Het is de verwachting dat het onderzoek nog dit voorjaar zal worden afgerond. Het zal onjuist zijn met bepaalde uitspraken daarop vooruit te lopen.

Mevrouw **Ginjaar** heeft gevraagd naar de rechtspositie van de mensen bij de academie voor lichamelijke opvoeding. Ik streef, zoals ik in het georganiseerd overleg al heb meegedeeld, ernaar om binnenkort voorstellen voor de rechtspositieregeling van deze docenten te doen. Daarbij zal uitgangspunt zijn een harmonisatie met de rechtspositieregeling zoals die geldt voor de docenten bij het voortgezet onderwijs.

De heer **Konings** heeft gevraagd naar de voortgang van het overleg met betrekking tot de leraarlessenformules van het lager beroepsonderwijs. Men weet wellicht dat de personeelsorgani-

saties om redenen, waarop ik thans niet uitvoerig zal ingaan, niet willen beginnen met het overleg over de invoering van leraarlessenformules in bepaalde schooltypes. Zij willen dat over de algemene uitgangspunten van de leraarlessenformules in het voortgezet onderwijs zal worden gesproken. Ik heb mij tot die benadering bereid verklaard. Het overleg over de algemene uitgangspunten zal dus worden geopend.

Mevrouw **Ginjaar** en anderen hebben gesproken over de maatregelen met betrekking tot de vervanging van afwezige of zieke leerkrachten, zoals deze onder andere in deze begroting zijn opgenomen. Voor onderwijsgeevenden geldt evenals voor ambtenaren dat zij in beginsel bij een korte afwezigheid van een collega de taken van die collega moeten overnemen. In het voortgezet onderwijs is die vervanging meestal mogelijk voor een korte periode. Wanneer het waarnemen van een collega tot de taak van een leraar behoort, kan men zich afvragen, of daar een vergoeding tegenover moet staan, zoals die tot nu toe werd gegeven. Ik vind het niet onredelijk daarvoor een zekere vergoeding te geven, maar ik vind ook dat een leraar dat werk voor een deel zonder extra betaling moet kunnen doen. Bij het lager onderwijs moet nu eenmaal door buitenstaanders worden vervangen. Van die vervangers kan men zich afvragen, of zij van de eerste dag van hun vervanging af zodanig zijn betrokken bij de gang van zaken in het totale onderwijs dat zij ook een taakomvang hebben zoals de vaste krachten die hebben. Ik meen dat dat niet het geval is en dat daarom een zekere korting op het salaris in de beginperiode gerechtvaardigd is.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): U zegt zo gemakkelijk 'in het voortgezet onderwijs is het eenvoudig te regelen', maar hebt u daarover adviezen ingewonnen bij mensen uit de praktijk van het onderwijs? Ik denk daarbij bij voorbeeld aan uw Staatssecretaris. Hebt u hem gevraagd hoe moeilijk of gemakkelijk het is om een docent die ziek is door een collega te laten vervangen?

Minister **Van Kemenade**: Het is duidelijk dat wij voordat wij maatregelen nemen uiteraard eerst adviezen inwinnen, onder andere van de inspectie die ter zake deskundig is.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik heb uw collega, die bekend is uit de praktijk van het onderwijs, als voorbeeld genoemd. Hebt u van hem advies ingewonnen? Heeft zo'n inspecteur wel eens een rooster gemaakt? Daar gaat het om.

Interruptie van mevrouw Ginjaar-Maas

Interruptie van mevrouw Smit-Kroes

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Wil de Minister specificeren wat hij verstaat onder 'niet volledig in het schoolgebeuren zijn opgenomen van een invaller bij het lager onderwijs'? Wil hij ook de andere kant van de balans bekijken, namelijk dat het wellicht enige inspanning vereist voor die man of vrouw om te kunnen invallen?

Minister **Van Kemenade**: Enerzijds gaat het om invallers die het vrij regelmatig doen, maar u hebt daarin gelijk. Anderzijds, wanneer het gaat om een niet volledige taakomvang, wordt vooral daarop gedoeld dat men niet met vele aspecten, bij voorbeeld van de begeleiding en van de bespreking met de ouders en het opstellen en onderhouden van een documentatiesysteem van de leerplanontwikkeling, in de beginfase dat men wordt ingeschakeld, zal worden belast.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Wat levert die 10% korting op? Ik doel op die 46 mln.

Minister **Van Kemenade**: Het staat ook in de memorie van toelichting.

De heer **Konings** (PvdA): Ik dacht dat daaruit onder meer de 400 extra arbeidsplaatsen voor de kleuterleidsters worden gefinancierd.

Minister **Van Kemenade**: Dat is juist. Ik sta niet te juichen als ik dit soort van maatregelen moet nemen, maar ik verneem van u graag welke maatregelen u wilt nemen voor de extra 170 mln. in 1977. Als u deze maatregelen niet neemt, hoor ik van u graag welke maatregelen u wilt nemen wat betreft

het aantal arbeidsplaatsen, of aan welke andere maatregelen inzake de rechtspositie u denkt. Dat is de interessante vraag.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Het gaat er slechts om dat hier de zwakste schouders worden uitgekozen. Deze mensen zijn niet verenigd in een grote groep die bij u op de Nieuwe Uitleg komt protesteren.

Minister **Van Kemenade**: Daar zou ik mij maar niet in vergissen, mevrouw Smit-Kroes. De onderwijsorganisaties in het georganiseerd overleg hebben zeer uitvoerig en met grote klem over deze problematiek gesproken en het overigens ook afgewezen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Dees heeft de afschaffing van de 10% avondtoeslag toch nog weer eens opgevoerd in deze discussie. Hij heeft gezegd, dat er nieuwe argumenten zijn. In de eerste plaats de in de Eerste Kamer aangenomen motie, die ik niet heb uitgevoerd. Dat is juist. Ik kon die motie natuurlijk niet uitvoeren omdat de Eerste Kamer niet alleen die motie maar ook de begroting-1976 had aanvaard. Daarmee was ook het dekkingsplan aanvaard. Het was dus alleen al om financiële redenen niet mogelijk de afschaffing van de 10% toelage achterwege te laten, tenzij ik daarvoor alsnog geheel andere maatregelen in de plaats zou stellen, die ik echter in mijn afweging niet wenselijk achtte. Bovendien – het tweede punt – is het overleg met de personeelscentrales over het rechtspositie-hoofdstuk voor het avondonderwijs is afgerond. Met de grootst

mogelijke meerderheid hebben de centrales zich met het nieuwe hoofdstuk akkoord verklaard. Zij vonden terecht het belangrijkste winstpunt, dat de vroeger bestaande verschillen in rechtspositie tussen dag- en avondonderwijs door het nieuwe hoofdstuk zijn opgeheven. Bovendien worden er gecombineerde garanties in het dag- en avondonderwijs mogelijk. Dat zijn naar mijn en hun opvattingen belangrijke verbeteringen.

In de derde plaats heeft de heer Dees erover geklaagd, dat er niet veel verandert voor de leraren, die al een volle dagtaak in het dagonderwijs hebben en daarnaast nog in het avondonderwijs werken. Maar dat is natuurlijk nooit de bedoeling geweest. Ik wil nog eens duidelijk zeggen, dat mijn beleid erop gericht is de combinatie van dag- en avondbetrekkingen in het onderwijs te stimuleren. Zoals ik al heb gezegd, bevordert de nieuwe regeling die mogelijkheden. Ik zal mijn beleid er echter niet op richten dat leraren naast een volledige betrekking nog eens extra belast worden door een avondfunctie, vooral niet – ik heb dat in deze Kamer uitvoerig betoogd – als ik dat zie in het licht van de verdeling van de arbeid. Ik meen dan ook dat het opnieuw ter sprake brengen van deze problematiek ten onrechte verwachtingen wekt bij deze groep, temeer daar op geen enkele wijze – dat bleek ook uit het interruptiedebat – enigerlei dekking van de daarmee verbonden kosten werd aangeboden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans te spreken over zaken met betrekking

Van Kemenade

tot het kleuter- en lager onderwijs. De heer Van Ooijen heeft gewezen op de werkgroep-Londo en hij heeft opgemerkt, dat deze werkgroep op een bepaald terrein met beleidsaanbevelingen zou komen. Hij heeft gevraagd of wij daar snel op willen aansluiten met beleidsstandpunten. De heer Van Ooijen weet dat de werkgroep ten aanzien van de exploitatiekosten een interim-rapport heeft ingediend. De Regering heeft daarover begin 1976 haar standpunt bekend gemaakt en daarbij heeft zij de werkgroep verzocht om op bepaalde punten nadere voorstellen uit te werken. Die uitwerking maakte het noodzakelijk dat de werkgroep additionele ambtelijke ondersteuning kreeg. Daarin is recentelijk voorzien en in afwachting daarvan achtte de werkgroep het niet mogelijk om te vergaderen. Het ziet er nu naar uit, dat de werkgroep zeer binnenkort weer bijeen zal komen en met voortvarendheid aan de uitwerking van die voorstellen zal beginnen.

De heer Van Ooijen heeft illustratieve voorbeelden gegeven waaruit bleek wat er mis kan gaan bij de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Hij heeft echter zelf al gezegd, dat het niet per se mis hoeft te gaan als men de wetgeving terzake adequaat zou kunnen toepassen. Ik ben het met hem eens, dat een duidelijker en helderder wetgeving, die dit soort ontsporingsmogelijkheden voorkomt, gewenst is. Hij zal het echter met mij eens zijn, dat een wetswijziging op dit terrein nogal ingrijpend en tijdrovend is. Naar mijn oordeel is het beter thans alle wetgevende energie te gebruiken om een zo gaaf en doeltreffend mogelijke regeling op te stellen in het kader van het wetsontwerp op het basisonderwijs, temeer daar de werkingsduur van een door de heer Van Ooijen bepleite wijziging toch slechts een paar jaar zou zijn.

De heer Hermes heeft terecht opgemerkt dat hij de vierde fase met betrekking tot de exploitatievergoedingen van het kleuteronderwijs niet evenzeer kon toejuichen als de voorgaande drie fasen. De structurele verhoging van de vergoedingen voor het kleuteronderwijs in 1974, 1975 en 1976 – wij zijn het erover eens, dat dit niet onaanzienlijke verhogingen waren – had tot doel het verschil op te heffen tussen de vergoedingen van het rijk en de feitelijke uitgaven van de scholen, veelal ontstaan doordat in het verleden budgettaire prijsstijgingen achter bleven bij de werkelijke prijsstijgingen. Voor 1977 is

niet de verwachte prijsstijging toegepast.

Ik betreur dat, maar ook hier geldt dat ik een keuze heb moeten maken op grond van de prioriteiten die omschreven zijn ten aanzien van de noodzakelijke beperking van de groei van de uitgaven in het kader van onder andere het 1%-beleid. Daarbij moesten prioriteiten worden gesteld en in het streven om zoveel mogelijk personele uitgaven en uitgaven voor leerlingen in achterstandsituaties te ontzien, komt men al snel in de sfeer van de exploitatie en de investeringen en daarin hebben de verschillende onderwijssoorten gelijkelijk gedeeld, hoezeer los van het totale beleid – ik onderschrijf die opvatting – een dergelijke maatregel in het licht van de voorgaande fasen niet toe te juichen is.

Mevrouw Van Veenendaal heeft met vele anderen gesproken over de werkloosheid onder het onderwijzend personeel bij kleuter- en lager onderwijs. Zij heeft daar zelfs een motie voor ingediend, waarin wordt gesproken over meer dan 10.000 werkloze kleuterleiders en onderwijzers. Dat aantal is volgens mij niet juist.

Mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb die motie niet ingediend, maar slechts om een duidelijk antwoord van de Minister gevraagd. Ik heb de motie in concept klaar en afhankelijk van het antwoord van de Minister zal ik haar al dan niet indienen.

Minister Van Kemenade: Ik had inderdaad moeten zeggen dat zij die motie had aangekondigd, mijnheer de Voorzitter! Volgens de cijfers die mij zijn overhandigd, waren per 12 december 1976 – dat is overigens niet mis – 5 832 kleuterleiders, onderwijzers en onderwijzeressen als werkzoekenden bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus ingeschreven. Uiteraard is dat een zeer grote betreurenswaardige hoeveelheid.

Mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen (DS'70): Dat hoeft nog niet het totale aantal te zijn, want niet iedereen hoeft ingeschreven te zijn.

Minister Van Kemenade: Dat is juist, maar het ingeschreven zijn is een statistisch criterium waarop wij bij de cijfers moeten varen. Aan de andere kant hoeft niet iedereen die is ingeschreven als werkzoekende te worden aangemerkt.

Mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen (DS'70): Maar wel werkloos kunnen zijn!

Minister Van Kemenade: Dat is inderdaad juist, mijnheer de Voorzitter!

Het aantal is zonder meer groot en wij hebben er in deze Kamer ook vele malen over gesproken. Ik wil er echter op wijzen dat in deze regeringsperiode in vier jaar tijd de schaal èn in het kleuteronderwijs èn in het lager onderwijs vier punten is verlaagd – in vergelijking met andere jaren na de oorlog is dat een unicum – dat bovendien een beperkte verdere verlaging van 1 punt is voorzien en dat het vervolgens natuurlijk volstrekt ondenkbaar is dat wij het grote overschot dat in belangrijke mate mee ontstaat èn door de daling van de geboorte èn door de grote toeloop naar de pedagogische academies ooit kunnen inlopen, afgezien van de kosten, door schaalverlaging – binnen de kortste keren zouden wij bij gouvernantenonderwijs terecht komen – zodat ik moet zeggen dat verdere schaalverlagingen, zeker op korte termijn en binnen geplande meerjarenramingen niet zijn voorzien en dat wij dus naar andere maatregelen zullen moeten zoeken om deze problematiek het hoofd te kunnen bieden. Mede gegeven de motie die verleden jaar in deze Kamer is aangenomen over de onwenselijkheid om een numerus fixus toe te passen, moet er dan worden gedacht aan de voorlichting aan de abiturienten die naar de klos en de pa gaan.

De heer Konings (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb begrepen dat de Minister heeft toegezegd dat de schaalverlaging die is aangekondigd voor 1 augustus 1978 door zal gaan.

Minister Van Kemenade: Dat is juist, mijnheer de Voorzitter! Ik loop nu wat vooruit, maar in de planning naar de invoering van een nieuwe basisschool zijn nog andere faseringen voorzien.

Het lid **Jansen** vervangt het lid **Vondeling** op de Voorzittersstoel.

Minister Van Kemenade: Mevrouw Smit heeft gesproken over de ontwikkeling van de nieuwe basisschool en met name gevraagd naar de gedachte aanvang van de leerplicht. Ik dacht dat ik al eens had gezegd dat mijn gedachten uitgaan naar een verlaging tot de vijfjarige leeftijd, vooral om de brugfunctie te garanderen tussen wat nu nog de lagere school en de kleuterschool wordt genoemd. Voorshands neig ik er nog niet toe om die leerplicht op een nog jongere leeftijd te laten aanvangen. Ik denk dat het zeer goed mogelijk zal zijn om dat in een flexibele opzet van een nieuwe basisschool te realiseren. Wat het toekomstig onderwijs aan kinderen in de kleuteronder-

Van Kemenade

wijsleeftijd betreft, wil ik nog eens de grondgedachte samenvatten.

De grondgedachte is om onderwijs-systemen te verkrijgen waarbij de continuïteit van de ontwikkeling zoveel mogelijk is gegarandeerd. Enerzijds houdt dat in dat de werkwijze van het kleuteronderwijs en de verworvenheden daarvan wel degelijk een belangrijke rol zullen spelen en zullen door-dringen in wat nu het lager onderwijs wordt genoemd en anderzijds dat zaken uit het lager onderwijs in beginsel afhankelijk van de continuïteit van de ontwikkeling van de kinderen, aan de orde kunnen komen bij bepaalde kinderen in het onderwijs dat nu nog het kleuteronderwijs wordt genoemd.

Het gaat niet om twee systemen, maar om één, doorlopend systeem dat wenselijk is voor het kind. Dat is het uitgangspunt voor de basisschool. Daarom heb ik mij zo gekeerd tegen gedachten om de middenschool reeds op elfjarige leeftijd te laten beginnen, omdat ik hiervan een ernstige inbreuk vrees op de verworvenheden van het kleuteronderwijs.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): De opzet van die nieuwe basisschool was mij bekend. Het ging mij met name om de reactie van de bewindsman op de woorden, gesproken door de inspectie in het onderwijsverslag over de doelstelling van het kleuteronderwijs die in gevaar komt.

Minister **Van Kemenade**: Ik deel die opvatting niet. Ik meen dat het een verkeerde verwachting is ten aanzien van de doelstelling. Ik vind ook dat het een verkeerde verwachting is ten aanzien van de kracht en de verworvenheden van het kleuteronderwijs. Zelfs als men dat vreest, moet men een versterkend effect van het in elkaar dringen van de periode van basisonderwijs niet bevorderen.

Mevrouw Smit-Kroes heeft ook gevraagd of de uitkomsten van de experimenten bepalend zijn voor de vormgeving van de toekomstige basisschool en hoe dat spoort met het indienen van een wetsontwerp. Ik heb daarover vroeger al het een en ander gezegd. Bovendien is daarover ook het een en ander te lezen in de concept-memorij van toelichting op het concept-wetsontwerp basisonderwijs dat ik de Kamer medio 1976 ter kennisname heb toegezonden. Voor het wettelijk kader waarbinnen de integratie zich zal voltrekken, zijn de uitkomsten van de experimenten niet beslissend. Ze gaan niet over de vraag of er al of niet een basisschool moet komen. De

zaken die voor een wettelijk kader bepalend zijn – de ene school waarin de ongestoorde ontwikkeling mogelijk is – staan naar mijn smaak voldoende vast. Als ik dan van een wettelijk kader spreek, bedoel ik bepaald niet een wettelijke regeling met zo weinig mogelijk inhoud en zeer veel delegaties. Wij komen daarover nog te spreken. Ik doel dan wel op een kader dat ruimte laat voor ontwikkelingen en de vrijheid van de scholen om het onderwijs op eigen wijze vorm en inhoud te geven. Voor dat laatste zijn de ervaringen in de experimenten van groot belang.

De heer Van Ooijen heeft gevraagd of het departement wel voldoende is toegerust om adequaat te reageren op vernieuwingen en ontwikkelingen in het onderwijs, met name op de activiteiten van de innovatiecommissies. Mede daarom is al spoedig een aanvang gemaakt met de reorganisatie van het departement. In het kader daarvan zijn hoofddirecties ingesteld voor beleidsontwikkelingen en planning bij de betrokken directoraten-generaal. Die nieuwe eenheden zijn nu in opbouw. Zowel bij de hoofddirectie beleidsontwikkeling en planning in het basisonderwijs, als bij de hoofddirectie beleidsontwikkeling en planning in het voortgezet onderwijs zijn al enkele mensen speciaal belast met beleidstaken die op het terrein van de ontwikkeling en de vernieuwing liggen. Die mensen kunnen dus in nauw contact staan met de innovatiecommissies, de stuurgroepen en de andere adviescommissies.

Naast de vele beheerstaken die het departement heeft, kan het dus ook adequaat reageren op de vele adviezen die binnenkomen.

De heer Van Ooijen heeft opgemerkt dat er in zijn kring bezorgdheid bestaat over het gehalte van de adviezen van de innovatiecommissies voor de basisschool en de middenschool. Wij hebben daarover gesproken bij het overleg in de vaste commissie. Ik deel die opvatting zeker niet wanneer ik de zaak zie in het licht van de vrij korte periode waarin een zo ingewikkeld proces op gang is gekomen. Ik heb bijvoorbeeld grote waardering voor het achtste advies van de innovatiecommissie. Wij zullen dit advies nog bespreken samen met de beleidsconclusies. Het is een moeizaam proces, waarbij het onderwijsveld zelf aan die experimenten vorm moet geven, hetgeen zo nieuw en belangrijk is dat wij niet mogen verwachten dat die zaken al in zo korte tijd vast zouden liggen, hoewel – ik heb het in de vaste commissie al gezegd – natuurlijk een

steeds verdere specificatie van criteria, doeleinden en toetsingsmogelijkheden tot stand zal moeten komen.

De heer Van Leijenhorst heeft vragen gesteld over de relatie tussen een aantal advies- en innovatiecommissies. Hij noemde de adviesgroep landelijke brugklas, de adviescommissie AVO/LBO, de CAVO en de ICM. Hij vroeg of er wel een regelmatig onderling overleg plaatsvindt. Tussen een aantal van de genoemde adviescommissies zijn er regelmatig contacten, dus ook tussen de CAVO en de ICM bestaan periodieke contacten. De hele problematiek van de coördinatie van ontwikkelingen en vernieuwingen moet nader vorm krijgen. De Kamer weet overigens dat destijds de gedachte van een adviescommissie voor de programmering uit de discussie is verdwenen. Naar mijn mening was dat terecht.

Dat betekent nu wel dat wij andere vormen van overleg en regelmatig contact tussen een aantal van deze commissies moeten vinden, binnen en buiten het departement, om tot een goede afstemming te komen. Er zal binnenkort gestart worden met een extern overleg van voorzitters van stuurgroepen en innovatiecommissies om de mogelijkheden van verdere coördinatie te onderzoeken.

Mevrouw Smit-Kroes en anderen hebben gesproken over de kleine scholen. Ik ben met haar van oordeel dat wij ervoor moeten oppassen, het probleem van de kleine scholen alleen als een getalsprobleem te zien. Het is zonder enige twijfel ook een belangrijk sociaal-cultureel probleem. Ik meen overigens dat er tot nu toe in het beleid geen aanleiding kan worden gevonden voor de vrees, dat wij het alleen als een getalsprobleem beschouwen. Er moeten drie aspecten in dit verband in de beschouwingen worden betrokken: het onderwijskundige, het sociaal-culturele en het kostenaspect. Mijn beleid is er, ook in het kader van de ontwikkeling van de wet op het basisonderwijs, op gericht om deze zaken in onderling evenwicht tot hun recht te laten komen. Op het departement is een studie gaande die meer licht moet werpen op evenwicht tussen deze drie componenten en op het beleid met betrekking tot de kleinere school die ik, ook sociaal-cultureel, van grote waarde acht. Het verzoek om onderzoek op dit terrein is naar mijn mening dus overbodig, omdat het te beperkt is en omdat er al onderzoek gaande is.

De heer Van Ooijen heeft opgemerkt dat het van belang zou zijn, de proble-

Van Kemenade

matiek van de groepsgrootte in de verschillende onderwijsvormen nader te analyseren. Hij had zeker niet alleen het oog op het kleuter- en lager onderwijs, maar met name ook op de verschillende soorten voortgezet en wetenschappelijk onderwijs. Ik deel zijn opvatting. Natuurlijk zijn die verschillende groepsgrootten in de loop der jaren niet door wetenschappelijk onderzoek tot stand gekomen. Zij zijn vaak het gevolg geweest van overleg, afspraak en verschillende waardeningen. Wij zijn al doende, een nadere analyse te maken van de achtergronden van de verschillen in groepsgrootten bij de verschillende onderwijstypen.

De heer Hermes heeft een uitvoerige beschouwing gehouden over het activeringsplan basisschool. Hij vroeg zich af, hoe het mogelijk is, een breedtestrategie door te voeren zonder dat een wetenschappelijk gefundeerd innovatieplan aanwezig is. Ik denk dat de heer Hermes het activeringsadvies op een andere manier heeft geïnterpreteerd dan bedoeld is. Het activeringsplan beoogt niet meer maar ook bepaald niet minder dan het stimuleren, activeren van de spontane ontwikkelingen die er binnen ons kleuter- en lager onderwijs al vele jaren aan de gang zijn, die meer reliëf te geven en die meer met elkaar in contact te brengen, zodat in Nederland meer zicht hierop ontstaat, vooral ook om te voorkomen dat er een kloof ontstaat tussen de meer intensief begeleide samenwerkingsprojecten en de ontwikkelingen binnen dat ruime onderwijsveld, ook om te voorkomen dat wat zich nu in vele jaren binnen scholen heeft ontwikkeld, geïsoleerd binnen die bepaalde scholen zou blijven. Wij kunnen zo geweldig veel leren van wat er overal in den lande aan mislukkingen en positieve resultaten is bereikt.

Het is niet verwonderlijk, dat in het nadrukkelijk als proefjaar aangekondigde jaar 1977 de aspecten creativiteit en differentiatie centraal zijn gesteld. Daaraan is op diverse scholen langs zelf gekozen lijnen aandacht besteed. Van een verplichting is overigens geen sprake, omdat de scholen vrijwillig tot deelname aan de plannen besluiten op basis van belangstelling voor die aspecten en de daarmee opgedane ervaring. Vooral ook omdat uit het overleg in de innovatiecommissie is gebleken en uit de ervaringen met de begeleiding in het onderwijsveld is gebleken dat deze twee aspecten veelal centraal staan in het kleuter- en lager onderwijs.

De heer **Hermes (KVP)**: Die aspecten zijn wel verplicht.

Minister Van Kemenade: Het gaat inderdaad om die aspecten in dit proefjaar. Die zijn verplicht, maar men kan er vrijwillig aan deelnemen. Het zijn centrale aspecten in het project-basischool en als wij een te grote variëteit van aspecten toelieten, zouden wij wederom niet de mogelijkheid hebben, daarover gerichte, systematische informatie aan alle scholen door te geven.

Die lopende ontwikkelingen in het onderwijsveld worden en werden reeds ondersteund door de schoolbegeleidingsdiensten. Dat blijkt ook uit de programma's van die schoolbegeleidingsdiensten. Aparte projectsubsidies aan de schoolbegeleidingsdiensten acht ik dan ook met de adviescommissie in het kader van het activeringsplan niet noodzakelijk. Als de heer Hermes veronderstelt dat de benodigde gelden voor het activeringsplan worden geput uit artikel 284, is dat juist. De voorbereiding daartoe is geheel in overeenstemming met de Comptabiliteitswet, die bepaalt dat de Minister voor het voeren van zijn beleid over 4/12 van de bedragen die in voorafgaande jaren zijn toegestaan, kan beschikken.

Het juridische kader, waarbinnen het activeringsplan moet worden gezien, is zodanig dat de uitvoering van dit plan is gebaseerd op de mogelijkheden die de huidige wetgeving biedt. Het wetsontwerp nr. 13 603 daarentegen voorziet in activiteiten die het bestaande wettelijke kader overschrijden. Ik wil nadrukkelijk zeggen dat het proefjaar 1977-1978 is bedoeld om na te gaan, op welke wijze de ontwikkelingen en de intensief begeleide samenwerkingsaspecten ook voor het onderwijsveld met elkaar in verband kunnen worden gebracht, en om na te gaan of het mogelijk is op deze manier concrete ervaringen, die in de scholen zo menigvuldig liggen opgetast, naar boven te laten komen in het belang van de verschillende scholen in Nederland.

Ik begrijp dat de geachte afgevaardigde de financiële consequentie voor 1977 aanvaardt. Dat verheugt mij, omdat ik het zo belangrijk vind, dat de scholen zelf daarmee kunnen gaan werken. Zoals in het activeringsadvies is aangegeven, zal de Innovatiecommissie voor het basisonderwijs op basis van de bevindingen gedurende 1977, vóór 1 januari 1978 haar eerste vervolgadvisie over deze zaak uitbrengen. Overigens ben ik graag bereid om in een mondeling overleg - zoals de

geachte afgevaardigde suggereerde - over alle zaken met betrekking tot de uitvoering van het activeringsplan te spreken. Ik betreur het wel dat de geachte afgevaardigde heeft gesproken over een goedkope reclamestunt. Het gaat hier naar mijn mening juist om een zaak waar de scholen in de breedte bij worden betrokken om datgene - ik heb dat al gezegd - wat aan ervaringen van vele jaren bestaat, naar boven te laten komen. Het gaat ook om een zaak - dat weet de heer Hermes -, die in goed overleg met de onderwijsorganisaties tot stand is gekomen. Als de heer Hermes - daar heb ik wel enig begrip voor - wijst op het wat vroeg verzenden van circulaire, dan wijs ik hem anderzijds op de klachten uit het onderwijsveld die inhielden dat die circulaire te laat verzonden waren om nog voldoende rekening te kunnen houden met de inschrijving op dat activeringsplan. Overigens - ook dat weet hij - gebeurt het met regelmaat dat, reeds vooruitlopend op de goedkeuring van begrotingen, circulaire moeten worden verzonden om de uitvoering van het beleid verantwoord mogelijk te maken. Natuurlijk staat dat voortdurend onder het voorbehoud van de feitelijke realisatie van de begroting en datgene wat de Comptabiliteitswet toelaat.

De heer **Hermes (KVP)**: Ik meen toch dat het verstandig is dat daar geen gewoonte van wordt gemaakt. Ik kom daar echter in tweede termijn nog op terug. Ik wil graag weten hoe het met de wettelijke regeling van het een en ander zit. Het is mij niet duidelijk wat de Minister met het wetsontwerp nr. 13 603 bedoelde.

Minister Van Kemenade: De extrakosten die in verband met deelname aan het activeringsplan worden gemaakt, kunnen door het Rijk rechtstreeks of niet-rechtstreeks - dat laatste bijvoorbeeld via een schoolbegeleidingsdienst of een pedagogisch centrum - worden vergoed, mits de begroting daarvoor ruimte laat.

De heer **Hermes (KVP)**: Welke ruimte?

Minister Van Kemenade: De wet verbiedt niet dat van rijkswege dergelijke kosten aan een school worden vergoed. Een dergelijk verbod geldt echter wel voor provincies en waterschappen (artikel 5 van de Lageronderwijswet en artikel 2 van de Kleuteronderwijswet). Ik heb hierbij wetsontwerp nr. 13 603 genoemd, omdat men anders zou kunnen vragen waar wetsontwerp 13 603 goed voor is. Een uitdrukkelijke bepaling in de wet, zoals

Van Kemenade

wetsontwerp nr. 13 603 onder andere wil realiseren, biedt meer rechtszekerheid. Tegen een beslissing van de Minister is dan, op grond van zo'n wettelijke bepaling, beroep mogelijk. Op grond van de regelingen volgens welke op het ogenblik de activeringsgelden worden gegeven, is dat niet mogelijk.

Bovendien kan men zeggen, dat het effect van zo'n wettelijke regeling (13 603) het ook mogelijk maakt, aan te geven in welke gevallen de Minister een extra vergoeding kan toekennen. Zij houdt dus een beperking van de bevoegdheid van de Minister in. Het betekent, dat 13 603 – niet alleen op dit punt – zinvol is. Het is echter niet per se nodig, het hiervoor te doen.

De heer **Hermes** (KVP): Dus u beweert, dat het binnen de huidige wetgeving kan?

Minister **Van Kemenade**: Ja.

De heer **Hermes** (KVP): Zonder inschakeling van de schoolbegeleidingsdiensten?

Minister **Van Kemenade**: Ja.

De heer **Hermes** (KVP): Rechtstreeks aan de scholen?

Minister **Van Kemenade**: Ja. Eventueel kan het ook indirect, via de schoolbegeleidingsdiensten. Het kan echter ook rechtstreeks aan de scholen.

Mijnheer de Voorzitter! Verschillende geachte afgevaardigden hebben gesproken over onderwijsstimulering en het onderwijsstimuleringsbeleid. Mevrouw Smit-Kroes heeft gezegd, dat sprake is van nalatigheid bij de uitvoering van de motie-Evenhuis met betrekking tot selectiecriteria en het stimuleringswerk. Ik meen het niet met haar eens te moeten zijn. In de loop van 1976 is nagegaan, op welke manier verbetering van de criteria kan worden bereikt. Ik wijs erop, dat – dit wisten wij echter ook reeds toen wij hierover spraken – voordat dit kan worden gedaan de zaak nogal uitvoerig moet worden bezien en een geheel nieuw selectiesysteem moet worden ingebracht. Zo is voor het komende schooljaar, vooruitlopend op een ingrijpendere wijziging in de toekomst, de categorie 'werkloos' vervangen door de categorie 'laatst uitgeoefend beroep', een niet onbelangrijke wijziging. In het stelsel zijn er aanpassingen geweest, afhankelijk van de opgedane concrete ervaringen. Het vaststellen van de beroepsgroep van de ouders kan – dit blijkt uit de ervaring – plaatsvinden zonder dat de leerlingen erin

worden betrokken. Bovendien worden de faciliteiten toegekend aan de school in haar geheel. De mogelijkheden om maatregelen ad hoc meer per rayon of district uit te vaardigen en niet per school, zijn nog steeds voor veel gebieden – ik zeg niet, voor alle – in Nederland op korte termijn niet te realiseren. Wat de aanwending van de faciliteiten betreft, wil ik de scholen een zo groot mogelijke vrijheid laten. Uiteraard heeft de rijksinspecteur, zoals gebeurt, tot taak erop toe te zien of die faciliteiten zo doeltreffend mogelijk worden gebruikt. Een verfijning van de voorwaarden, waaronder de faciliteiten worden verleend, zou op dit moment de bewegingsvrijheid van de school te zeer doorkruisen. Ik ben van mening dat wij verder moeten gaan in de ontwikkeling van de criteria. Wij zijn daarmee echter – ik zeg dit nogmaals – slechts korte tijd bezig. Er is al een aantal concrete aanpassingen geweest op grond van concrete ervaringen die wij hebben opgedaan. Ik ben niet van mening dat er, wat de onderwijsstimulering betreft, sprake is van een opeenstapeling van maatregelen ad hoc. Het gaat om een zeer systematische uitwerking, een nogal doelgericht beleid, gebaseerd op de uitgangspunten die zijn neergelegd in het beleidsplan voor onderwijs aan groepen in achterstandsituaties, dat in deze Kamer is besproken.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): De Minister hoort mij niet klagen over de inhoud van de maatregelen ad hoc. Ik kan mij echter voorstellen dat het, als een hoofd van een lagere school te maken heeft met zes van dergelijke maatregelen, nogal problematisch is op die gronden de betrokken mensen in een teamvergadering bij elkaar te krijgen. Het geeft extra problemen om een anderstalige kracht, een stimuleringskracht etc. op deze manier te moeten 'verwerken'. Ik meen dat het een opluchting voor het onderwijs zou betekenen wanneer dit gestructureerd zou zijn.

Minister **Van Kemenade**: Dat is juist. Mevrouw Smit-Kroes moet zich echter wel realiseren dat vanuit de verschillende categorieën toekenningen plaatsvinden. Het is erg moeilijk, daarbij alle mogelijke gemeleerde systemen toe te passen.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik zeg ook niet dat dit de gemakkelijkste klus zou zijn. Mijn tweede punt gaat over aanpak van het beroepscriterium. Verleden week nog is in een vrij grote gemeente in het oosten van Nederland de hele rataplan op de kleuter- en lage-

re scholen met een briefje naar huis gestuurd, waarop het beroep van de ouders diende te worden ingevuld. Ik vind dat onjuist.

Minister **Van Kemenade**: Ik ook.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik vind het, om eerlijk te zijn, nogal beneden peil.

Minister **Van Kemenade**: Dat is het inderdaad, tenzij dit in de oudercommissie, de ouderraad en de oudervereniging is besproken, hetgeen ik niet uitsluit. Niet alle scholen kennen die. In dat geval zou ik het terecht vinden. Wanneer zulks zonder meer gebeurt, zonder daarin van te voren de ouders te kennen, vind ik het ook nogal ver gaan. Ik heb, zoals de Kamer weet, echter geen directe bevoegdheden op dit terrein.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** heeft gevraagd naar de effecten van compensatieprogramma's. Daarbij wil ik nu niet te lang stilstaan. Ik verwijs haar onder andere naar het beleidsplan voor onderwijs aan groepen in achterstandsituaties en naar de daarin genoemde literatuur, alsmede naar een nummer van Mens en Maatschappij in 1976, dat zeer specifiek over onderwijs en sociale ongelijkheid ging en waarin onder andere een inventariserend artikel over de effecten van compensatieprogramma's is opgenomen. Overigens gaat het bij het onderwijsstimuleringsbeleid, met name bij de toekenning van boventalligen, niet, zoals wij weten, om compensatieprogramma's. Mevrouw **Van Veenendaal** heeft hierover ook gesproken en onder andere gezegd, dat er niet zoveel zekerheid bestaat over de effecten van die maatregelen. Wij hebben daarover gesproken bij het beleidsplan in achterstandsituaties. Ik kan geen wetenschappelijke zekerheid op dat punt geven. Wat ik wel aan zekerheid kan geven is het feit dat er op tal van scholen zeer intensief wordt gewerkt met leerlingen met specifieke problemen ten aanzien van de aansluiting tussen school en ouderlijk milieu. Om die onderwijsgegenden extra steun en meer mogelijkheden te geven in het belang van de kinderen, is het alleszins gewenst – daartoe hebben wij in 1974 ook besloten – om dit soort van beleid uit te voeren en door te zetten.

Mevrouw **Kraaijeveld** heeft ook gesproken over objectieve criteria. Het is duidelijk, dat die vraag zich niet zo eenvoudig laat beantwoorden. Ik deel wel een aantal van haar bezwaren tegen de huidige criteria, maar ik heb nog geen bruikbare alternatieven, behoudens bijstellingen. Hierover sprak

Van Kemenade

ik reeds aan het adres van mevrouw Smit-Kroes. In de loop van de tijd hebben wij kleine bijstellingen gedaan. Daarom ook is het punt van de criteria opgenomen in de wetenschappelijke evaluatie die onder auspiciën van de SVO zal worden uitgevoerd.

Mevrouw Kraaijeveld heeft ook gevraagd naar het verzadigingspunt met betrekking tot de stimuleringscholen. Naar mijn mening is dat punt nog niet geheel bereikt. Dat blijkt onder meer uit een nog steeds toenemend aantal aanvragen en uit het feit – dat laatste vind ik sterker – dat er regionaal nog steeds aanzienlijke verschillen bestaan in het aantal deelnemende scholen. Ook kan het worden afgeleid uit het relatief lager aantal kleuterscholen dat tot nu toe aan deze maatregelen deelneemt. Ik meen dat wat dit betreft nog niet over een verzadigingspunt kan worden gesproken, ook al deel ik de opvatting van de geachte afgevaardigde, naar ik meen impliciet uitgesproken, dat het wel eens het geval zou kunnen zijn dat geleidelijk aan de grenzen naderen van wat men stimuleringschool kan noemen, respectievelijk dat sommige stimuleringscholen die zich aanmelden zich al erg makkelijk in de stimulering weten te administreren. Daar is toenemende, nauwgezette analyse noodzakelijk.

Ik ben er uiteraard op uit een evenwichtige verdeling tot stand te brengen van de beschikbare leerkrachten. Voor zover er in het stimuleringsbeleid gebruik wordt gemaakt van verlaagde leerlingenschalen, is in de begroting rekening gehouden – de geachte afgevaardigde vroeg ernaar – met 1100 extra leerkrachten. Dat is ongeveer 50% van het totaal aantal beschikbare extra leerkrachten. Voor het kleuteronderwijs is dat percentage het zelfde.

Mevrouw Kraaijeveld heeft nog even gesproken over het probleem van de vertraging bij het uitzenden van de circulaire. Dit heeft er overigens nochtans toe geleid, dat binnen de gestelde termijn 2500 verzoeken zijn binnengekomen.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Zijn daar ook scholen bij die nog niet met dit fenomeen te maken hebben gehad? Als je eenmaal in de molen zit, is het makkelijk te weten hoe je binnen drie dagen de zaak op tafel moet krijgen.

Minister Van Kemenade: Dat weet ik niet.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Mijn andere vraag betreft het wetenschappelijk onderzoek. Mijnheer de

Voorzitter! De Minister zegt, dat er nogal een verschil per regio is. Dat moet toch wel boven tafel te halen zijn? Komt dat daarbij ook ter sprake?

Minister Van Kemenade: Ja. Mijnheer de Voorzitter! De evaluatie – mevrouw Smit-Kroes heeft er ook al even over gesproken – wordt uitgevoerd door het ITS in Nijmegen en het RITP in Amsterdam. Zij hebben daarvoor een raamplan opgesteld. Er komen een aantal zaken aan de orde, waaronder de zaken die de geachte afgevaardigde nu noemde. Bovendien wordt extra aandacht aan welke manier de andere faciliteiten zijn ingezet en wat de effecten daarvan zijn in termen van onderwijskundige verbeteringen. Ik denk hierbij aan het pedagogisch klimaat, eventueel taalbeheersing, vorderingen bij bepaalde meetbare vakken, contacten met ouders en veranderingen in het doorstromen naar het voortgezet onderwijs. Dit zijn meetpunten die naar voren komen.

Bij de evaluatie zal bijzondere aandacht worden besteed aan de stimuleringsprojecten, waarin Onderwijs en Wetenschappen en CRM samenwerken. Dat is ook overeenkomstig het verzoek bij de behandeling van het beleidsplan in februari 1976. Ik herinner aan de motie-Hermes daarover. Met name wordt ook nagegaan wat de invloed is van inschakeling van CRM-werk op het schoolgebeuren en omgekeerd, hoe een nauwe relatie tussen het schoolgebeuren en het CRM-veld inwerkt op de maatschappelijk sociaal-culturele begeleiding.

De heer Van der Spek heeft onder andere in dit verband nog gesproken over voorzieningen en onderwijsfaciliteiten voor kinderen van buitenlandse werknemers. Het totaal aantal kinderen van buitenlandse werknemers in het voortgezet onderwijs bedraagt ongeveer 3700.

Bij een aantal van minder dan 8 leerlingen kan bij het voortgezet onderwijs in de brugklas 1 taakeenheid per leerling beschikbaar worden gesteld. In hogere leerjaren is dat een kwart. Aan culturele vorming, vergelijkbaar met hetgeen in het lager onderwijs wordt gedaan, wordt wel iets gedaan, zij het dat het in het lager onderwijs meer en beter tot zijn recht komt dan in het voortgezet onderwijs. Ik vind de situatie ook wat anders. Wat betreft het voortgezet onderwijs zullen in 1977 weer extra gelden beschikbaar worden gesteld, zij het in bescheiden mate, ten behoeve van het onderwijs aan kinderen van buitenlandse werknemers.

Mevrouw Smit heeft gevraagd of ik de stigmatiserende werking van het

buitengewoon onderwijs als uitgangspunt hanteer voor mijn beleid. Dat is bepaald niet het geval. Ik ben met haar van mening, dat uitgangspunt van het beleid moet zijn de problemen en de hulpvraag van het kind, zowel met betrekking tot de vraag in hoeverre het reguliere onderwijs buitengewoon zal moeten worden als met betrekking tot de herindeling van het buitengewoon onderwijs. Stigmatiserende werking is het uitgangspunt niet en kan het ook niet zijn maar dat neemt niet weg – ik denk dat mevrouw Smit die opvatting deelt – dat de stigmatisering op zich als een probleem moet worden gezien en in de beschouwingen moet worden betrokken bij maatregelen op dit gebied. De huidige praktijk dat kinderen met problemen toch vaak automatisch worden verwezen, veelal ook moeten worden verwezen, naar het buitengewoon onderwijs lijkt mij noch vanuit pedagogisch noch vanuit maatschappelijk oogpunt een zo maar te wensen situatie. Juist vanuit de hulpvraag van het kind is het nodig een flexibele overgang tussen regulier en buitengewoon onderwijs te bevorderen. Dat houdt in dat binnen het regulier onderwijs voorzieningen moeten worden getroffen, op den duur, voor de opvang van kinderen met problemen die het regulier onderwijs aan zou kunnen. Ik ben het in die zin eens met de door mevrouw Smit geciteerde uitspraak van de voorzitter van de subcommissie basisschool buitengewoon onderwijs.

Mevrouw Smit-Kroes en de heer Konings hebben geïnformeerd naar de wetgeving voor het speciale onderwijs. Een regeling van dat onderwijs in de Wet op het basisonderwijs, die naar ik hoop binnenkort aan deze Kamer zal worden aangeboden, zou gegeven de ontwikkelingsproblematiek die in het buitengewoon onderwijs aan de orde is, tot zeer grote en ernstige vertragingen van de ontwikkeling van de Wet op het basisonderwijs leiden en is daarvoor niet nodig. De vraag rijst of het wenselijk is dat het speciale onderwijs zijn wettelijke basis zal ontleenen aan bepalingen van de Lager-onderwijswet 1920, die op grond van het overgangsrecht in de Wet op het basisonderwijs in stand zou moeten worden gehouden. Dan komt de gedachte aan een interimwet voor het speciale onderwijs met een beperkte werkingsduur op. Die zou een tijdelijke oplossing kunnen brengen en zou meer in overeenstemming zijn met de ontwikkelingsfase waarin het buitengewoon onderwijs zich momenteel bevindt.

Daarin zouden ook wettelijke voorzieningen kunnen worden getroffen die noodzakelijk zijn voor invoering

Van Kemenade

van de voorstellen die zijn gedaan in het rapport Randvoorzieningen, waarmee ook rekening moet worden gehouden. De vraag is echter of het voordeel opweegt tegen het nadeel, dat het treffen van voorzieningen in de vorm van een interimwet wederom groot beslag legt op de wetgevende capaciteit. Ik weet het antwoord op deze vraag nog niet. Wij moeten daarvoor de meest adequate vorm vinden. Het is duidelijk dat er iets moet gebeuren door óf een wettelijke regeling van het Besluit buitengewoon onderwijs met aanpassing op te stellen óf een interimwet. Dit speelt een rol bij de realisering van wettelijke maatregelen, in het rapport Randvoorzieningen genoemd.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Kunt u ongeveer aangeven wanneer u een beslissing neemt? Ik wil nog een argument aanvoeren waarom een interimwet dé oplossing zou zijn. Als de normering straks aan de orde komt met de financiering, kunnen wij er niet over praten.

Minister **Van Kemenade**: Daarvoor moeten een aantal wettelijke maatregelen worden getroffen.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Daar hebben wij ervaring mee! Wij hebben ervaring met de regeling van de kosten van het buitengewoon onderwijs in de Financiële-verhoudingswet. Als wij hier niet met een interimwet of straks met een wet gaan werken, kunnen wij in grote problemen belanden als het erom gaat de Minister ter verantwoording te roepen over de hoogte van de normen.

Minister **Van Kemenade**: Ik wil graag met de Kamer in overleg treden na een interdepartementaal en 'interbewindsliedelijk' overleg over het rapport Randvoorzieningen. Dan komt deze problematiek ook aan de orde.

De heer **Hermes** (KVP): Een wetswijziging is nodig, maar als mevrouw Smit-Kroes zegt dat wij ervaringen hebben met de Wet financiële verhoudingen.....

Minister **Van Kemenade**: Dat spreekt u aan!

De heer **Hermes** (KVP):wijs ik erop dat bij de behandeling dat aspect aan de orde kan komen.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ja, maar wij hebben ervaringen gehad in het verleden, dat dan die communicatie niet alles is.

De heer **Hermes** (KVP): In die wet zou die communicatie ook verbeterd kunnen worden.

Minister **Van Kemenade**: Ik zeg niet, dat ik daar tegen ben, maar ik vind, dat wij het moeten afwegen, omdat er nogal wat kanten aan zitten, die ik hier ruwweg heb geschetst.

Vele afgevaardigden, de heer Van Ooijen, de heer Hermes, mevrouw Smit, hebben vastgesteld, dat het een zeer goede zaak is, dat het rapport randvoorzieningen er is en openbaar is geworden. Zij hebben ook aangedrongen op nader overleg daarover. Het spreekt vanzelf, dat ik nu op korte termijn met de desbetreffende bewindslieden, met de Staatssecretarissen Polak en De Goede, de beheerders van het Gemeentefonds en met de vaste Commissie in overleg wil treden over de wijze, waarop wij daarmee moeten voortgaan. Onderzocht moet daarbij worden, welke maatregelen zonder wetswijziging kunnen worden uitgevoerd, voor welke maatregelen wetswijziging nodig zal zijn, welke wetten zullen moeten worden gewijzigd, hoe de hele fasering zal moeten zijn – daar zijn nogal wat budgettaire consequenties aan verbonden – en hoe de afgrensdeling zal moeten zijn om te voorkomen, dat bepaalde zaken ongewilde neveneffecten krijgen.

Ook van dat laatste zijn voorbeelden te vinden in het rapport randvoorzieningen. Daarover kunnen wij te zijner tijd uitvoerig spreken. Wij zouden, zoals gevraagd is in deze Kamer, een relatie kunnen leggen met de nota speciaal onderwijs en de daarin genoemde voorzieningen op korte termijn en met de nota schoolbegeleiding of de bestuursbeschikking of elementen daarvan in die schoolbegeleiding.

Met betrekking tot de integrale invoering van het te wijzigen artikel 15, lid 1, van het Besluit buitengewoon onderwijs van 1967 kan ik mededelen, dat ik voornemens ben per 1 augustus 1977 een volgende fase te realiseren. Volledige uitvoering van dat lid van het artikel is nog niet mogelijk, omdat daarmee inderdaad in de meerjarenraming geen rekening is gehouden.

In dit verband heb ik nog een opmerking over wat de heer Van Ooijen en mevrouw Smit hebben gezegd over de logopedie aan scholen voor slechthorenden, hetgeen tot uitdrukking kwam in een van de ingediende amendementen met betrekking tot extra logopedisten.

De heer **Hermes** (KVP): Voordat de Minister overstapt op een ander onderwerp, heb ik nog een vraag. Het feit dat er voor 1 augustus 1977 iets is geraamd en dat daar in de meerjarenraming geen rekening mee is gehouden, is mij bekend. Dat heb ik zelf gezegd. Ik wil graag weten waarom.

Minister **Van Kemenade**: Ja, hoe gaat dat? Er zijn wel meer rijke gedachten, die nog niet in de meerjarenraming zijn opgenomen.

De heer **Hermes** (KVP): Het is wel een artikel van 10 jaar geleden.

Minister **Van Kemenade**: Maar de heer Hermes geeft ook wel toe, mijnheer de Voorzitter, dat ik ben begonnen met de gefaseerde uitvoering daarvan.

De heer **Hermes** (KVP): In het tweede stadium, want er was al iets gerealiseerd.

Minister **Van Kemenade**: Ja, goed, maar dat artikel was toen nog niet ingevuld.

Ik ben graag bereid om in het overleg, waarover ik sprak, met betrekking tot het rapport randvoorzieningen met prioriteit aandacht te schenken aan het vraagstuk van de logopedie op scholen voor slechthorenden. Ik ben mij van dat vraagstuk bewust. Daarvoor behoeft geen specifieke actie te worden ondernomen. Ik vind alleen, dat wij de hele zaak nu in het overleg in verband met het rapport randvoorzieningen moeten bekijken. Daar moeten wij de faseringen bekijken voor de verschillende maatregelen. Wat dat betreft is het amendement naar mijn mening wat prematuur, omdat ik de zaak liever in zijn totaliteit, in de totale systematiek zou willen zien. Bovendien wijs ik er voor de volledigheid op, dat de vraag om 50 extra logopedisten – op zich zelf natuurlijk een sympathieke gedachte – wel de systematiek van de Financiële Verhoudingswet doorkruist. Het is niet uitgesloten om het te doen, omdat de Financiële Verhoudingswet het niet verbiedt, dat deze zaken in de begroting van onderwijs geregeld zijn, maar het loopt wel door de systematiek van deze wet heen. Dat kan voor de feitelijke toeneming enkele problemen opleveren. Ik geef er de voorkeur aan, die zaak te bekijken in de totale fasering en prioriteitstelling naar aanleiding van de bespreking van het rapport-Randvoorzieningen.

De heer **Konings** (PvdA): Ik heb alle begrip voor de systematiek van de Financiële Verhoudingswet. Er worden echter op dit moment lessen, door keel-, neus- en oorarts voorgeschreven, aan gehoorgestoorde kinderen niet gegeven. Dat lijkt mij een ernstiger zaak dan de systematiek van wetgeving.

Minister **Van Kemenade**: Dat is wat te gemakkelijk gezegd. Ik erken dat probleem. Daarom zijn er een werkgroep en een rapport-Randvoorzieningen gekomen, daarom is het rapport openbaar gemaakt en daarom gaan wij er binnen-

Van Kemenade

kort over spreken. Dat neemt nog niet weg, dat de verschillende problemen, die daarbij aan de orde zijn, ook naar hun prioriteit en in hun verhouding zouden moeten worden bekeken. Ik wijs alleen voor de volledigheid van het probleem op het feit, dat het door de systematiek van de Financiële Verhoudingswet heen loopt.

De heer Hermes en anderen hebben een opmerking gemaakt over het karakter van de Nota speciaal onderwijs, die nu uitkomt. Door velen is gezegd: die nu eindelijk uitkomt; de nota is steeds maar uitgesteld. Dat de nota nog niet uit is, is weer een voorbeeld van goed overleg, zou men kunnen zeggen. De heer Hermes heeft gevraagd, waarom dat nu zo nodig een beleidsnota moet zijn. Om misverstand te voorkomen deel ik mee, dat in die nota een aantal concrete maatregelen op korte termijn staan.

Dat is het beleid. Het moet niet ter discussie worden gesteld. Ik stel het voor aan de Kamer met complete voorstellen erbij. Erin staan wel een aantal elementen van langere-termijnbeleid, maar deze zijn veel meer vragenderwijs aan de orde gesteld en staan volstrekt open voor discussie. Dat is ook de bedoeling. Op de maatregelen op korte termijn die hierin staan, ga ik nu niet verder in. Hierbij behoren de toelatingsproblematiek – de coördinatie ervan en de relatie tussen toelating en begeleiding – en de problematiek van de opleidingen voor het speciale onderwijs.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Kunnen wij deze nota niet splitsen? Ik kan mij namelijk nog de discussie herinneren over de nota Participatie-onderwijs, waarbij de toenmalige voorzitter van de vaste commissie, de heer Masman, nogal uitdrukkelijk heeft gesteld, dat een gemengde nota niet mogelijk is.

Minister **Van Kemenade**: Ik meen, dat dit in dit geval geen moeilijkheden zal opleveren, omdat langere-termijnaspecten slechts bij algemene inleiding aan de orde worden gesteld.

De heren Van Leijenhorst en Abma hebben gesproken over de problematiek van schipperskinderen. De heer Van Leijenhorst heeft gewezen op het vraagstuk van de verlaging van de *groepsgrootte voor internaten*. Hierbij is waarschijnlijk van een misverstand sprake. Ik heb mijn waardering uitgesproken voor het onderzoeksrapport van de Rijksuniversiteit Utrecht. Ik heb daarbij echter nimmer toegezegd, dat ik de hierin voorgestelde verlaging van

de gemiddelde groepsgrootte voor internaten zal doorvoeren. Afgezien hiervan zullen de internaten – de heer Van Leijenhorst weet, dat dit in het rapport is gesteld – aan een aantal voorwaarden moeten voldoen, voordat zo'n verlaging zelfs maar effect kan sorteren, zoals opleidingseisen voor het groepspersoneel. De onrust in de kringen van de schippers in verband met de eventuele verlaging van de leerplichtige leeftijd – deze onrust loopt als het ware vooruit: wij zijn nog niet zover – is mij bekend. Het is een reëel vraagstuk. Ik wil graag met de schippersorganisaties overleggen over het voor hen bestaande dilemma. Enerzijds achten ook zij plaatsing van zulke jonge kinderen in een internaat onaanvaardbaar. Ik begrijp dit wel. Anderzijds willen ook zij, dat hun kinderen een evenwaardige en equivalente opleiding krijgen. In overleg met de schippersorganisaties – wij hebben hiervoor nog even de tijd – kunnen wij tot verstandige oplossingen komen die met de ontwikkeling van het onderwijs noch met de specifieke situatie van de schippers in strijd behoeven te zijn.

Over onderwijs en vorming van werkende jongeren is door verschillende geachte afgevaardigden, met name door de heren Worrell en Hermes, gesproken. De heer Worrell heeft in een mij zeer aansprekend betoog gevraagd, wanneer de grens is bereikt, om via stimulerende maatregelen en faciliteiten integratie tussen vormingswerk en beroepsbegeleidend onderwijs op vrijwillige basis van de grond te krijgen. Hij heeft met bezorgdheid geconstateerd, dat de bereidheid tot samenwerking wellicht aan het afnemen is. Verwijzend naar wat in de afgelopen maanden in het vormingswerk te doen is geweest, heeft hij ook geconstateerd, dat er reden is voor zorg met betrekking tot de ontwikkeling van het vormingswerk en de mogelijkheden van deze 'poot', zoals wel eens wordt gezegd, bij de ontwikkeling van het nieuwe part-time-onderwijs en het participatie-onderwijs. Ik deel deze opvatting en heb dit ook een- en andermaal gezegd. Hoewel ik met hem over de ontwikkeling hieromtrent niet zal staan te juichen, is de situatie met betrekking tot de samenwerking tussen vormingswerk en BBO niet zo somber als wel eens ten onrechte wordt voorgesteld. Dit doet hij niet, maar noodklokken kunnen soms te luid worden geluid. Uit mijn gegevens blijkt – dit staat in de nota naar aanleiding van het eindverslag – dat de samenwerking dit jaar weer belangrijk is toegenomen.

De indruk bestaat ook – hoewel dit niet 'hard' te maken is – dat de kwaliteit van de programma's van vormingswerk en BBO dit jaar weer beter is dan het vorige jaar. Niettemin zal ik in de nieuwe basiscirculaire aankondigen, dat de streekscholen voor beroepsbegeleidend onderwijs en de vormingsinstituten er rekening mee moeten houden, dat met ingang van 1 augustus 1978 door mij in het algemeen nog slechts tweedagenprogramma's worden gehonoreerd die berusten op een of andere vorm van samenwerking. Gezien het stappenschema, zoals het in de nota is geschetst, en op grond van de daardoor verstrekte faciliteiten mag ik dit vragen.

Ik hoop daarmee een versnelling in het integratiebeleid te krijgen. Het zal bekend zijn dat ik bepaalde afspraken heb gemaakt ten aanzien van bijvoorbeeld de harmonisatie van de rechtspositieregelingen; dat is gebeurd in het overleg van 6 december. Ik denk dat het vervolgens ook noodzakelijk zal zijn om niet alleen door middel van facilitaire maatregelen maar ook door middel van nadere wettelijke maatregelen – de heer Worrell heeft daarover gesproken – te komen tot een versnelling, een versteviging en een bevestiging ten aanzien van de ontwikkeling van het nieuwe part-time-onderwijs. Ik denk dat een van de hoofdpunten waarover wij zullen moeten denken in het begin van de volgende kabinetsperiode zal zijn met spoed te komen tot een wet op het part-time-onderwijs. Dat is niet eenvoudig – ik zeg dit ook niet zo gemakkelijk – omdat het nodig is dat er zicht komt op de uitwerking van de regionalisatie en op aangepaste planprocedure-aspecten enzovoort. Als wij deze beide componenten van belang achten – ik vind dat en de heer Worrell met mij – en een belangrijk moment ook achten in de ontwikkeling van het part-time-onderwijs voor onder andere werkende jongeren, dan hebben wij ons zeer reëel op dit vraagstuk te bezinnen. Ik denk dat de tijd vóór mei te kort is om dit te realiseren.

De heer Hermes heeft gesproken over de regionalisatie als onderdeel van zijn motie. Hij heeft in herinnering gebracht dat hij geen ja in verband met hoofdstuk 6 heeft gezegd en meegedeeld dat het hem bekend is dat er alternatieve suggesties op tafel liggen. Hij verwijst daarbij naar een notitie van de LOCv. Ik denk dat hij doelt op de notitie van de bestuurraad van het protestants christelijk onderwijs.

De heer **Hermes** (KVP): Er ligt er nog een.

Van Kemenade

Minister **Van Kemenade**: In de notitie van de PCO zie ik overigens, waar-schijnlijk met de heer Hermes, dat in zeer grote lijnen de voorstellen van hoofdstuk 6 worden gevolgd, tot mijn vreugde en ook tot zijn vreugde, denk ik.

De heer **Hermes** (KVP): Daar laat ik mij niet over uit.

De heer **Laban** (PvdA): Dat doet u dan toch bij dezen.

Minister **Van Kemenade**: In die notitie wordt gevraagd nu alvast over te gaan tot de oprichting van IVO's. Ik denk dat dit niet mogelijk zal zijn. Wij moeten dan wel een nader beeld hebben van de relatie tussen beroepsbegeleidend onderwijs en vormingswerk en van de betekenis van een IVO in een regionale spreiding. You cannot have your cake and eat it. Ik geloof dat dit te meer dringt tot een wettelijke regeling, waarover ook de heer Worrell heeft gesproken. Dat zal geen eenvoudige zaak zijn.

De heer **Worrell** (PvdA): Dat maakt denk ik toch juist ook de haast, waar-mee een en ander moet gebeuren wel noodzakelijk. De Minister zal beseffen dat instituten die wel op deze weg zijn enorm belemmerd worden in goede uitwerkingmogelijkheden. Het is de vraag of de Minister niet een soort experimenterbeleid in deze richting zou kunnen bevorderen.

Minister **Van Kemenade**: Ik heb aan de ICP een nader advies gevraagd over het beginnen met experimenteren in het kader van het regionalisatiebeleid. Ik heb het nader advies echter nog niet.

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Als het gaat over het oprichten van IVEO's en de spreiding daarvan, dan zal het nodig zijn te weten wat IVEO's zijn en wat men gaat spreiden. Daarover ging steeds de discussie. Wij hebben gevraagd: Laat nu criteria ontwikkelen om aan te geven, wat men onder een IVEO verstaat, die men op een gegeven moment hier en daar gaat oprichten. Ik heb het idee dat wij nog geen stap verder zijn sinds de discussie over de participatienota.

Minister **Van Kemenade**: Ik heb daar wel gedachten over, ik heb daarover zelfs uitgewerkte gedachten, maar ik had de indruk dat sommige kamerleden het niet met die gedachten eens waren. Als men dit nader wil uitwerken, moet men dat in de wet nader uitwerken, maar men kan nu natuurlijk geen IVEO's gaan oprichten. Dat zou een

heel nieuwe onderwijsvorm zijn, waarvoor men een apart besluit zou moeten hebben. Men zou ook moeten weten hoe de verhouding is tussen BBO en vormingswerk daarin enzovoort.

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Dus heel hoofdstuk 6 kan dan niet.

Minister **Van Kemenade**: Ik heb ook nooit gezegd dat men hoofdstuk 6 zo zou kunnen invoeren; ik heb gezegd dat men hoofdstuk 6 als uitgangspunt zou kunnen hanteren voor een regionalisatiebeleid. In hoofdstuk 6 staat zelfs dat men wettelijke maatregelen moet hebben als men het invoert, zoals een planprocedure.

De heer **Hermes** heeft gesproken over de integratie van het vormingswerk met andere vormen van beroeps-onderwijs. Hij heeft gewezen op de tweede lijn van de ICP. Ik denk toch dat datgene wat hij bedoelt wat anders is dan dat waarover de ICP heeft gesproken.

Dat staat heel duidelijk in het advies. De heer **Hermes** heeft dat voorbeeld genoemd. Hij heeft letterlijk gezegd 'geef het vormingswerk meer kansen.' De ICP wil in haar voorstellen over de tweede lijn de mogelijkheid openen, ook in afzonderlijke vormen van volledig dagonderwijs, met name het volledige beroepsonderwijs, experimenten met participeren op te zetten. Zij spreekt daarbij niet over de inschakeling van vormingswerkers.

De heer **Hermes** (KVP): Het raakt elkaar wel.

Minister **Van Kemenade**: Het zou elkaar kunnen raken. Hoewel ik eerst wat aarzeling had tegenover de hele lijn, ben ik in overleg met het CCOO akkoord gegaan. Er is ook een beleidsnotitie over het openen van de tweede lijn.

De heer **Hermes** heeft ook wat kanttekeningen geplaatst bij de voorgenomen verhoging van de groepsgrootte van 14,2 naar 15. In de huidige situatie acht ik het niet onmogelijk van vormingsleiders te vragen de overigens theoretische verhouding vormingsleiders-deelnemers te brengen van 1 op 32 naar 1 op 33,75 bij acht begeleidingsuren per deelnemer per week. Ik weet wel dat geen enkele verslechter-ing is toe te juichen, maar in de totale afweging moet ook hier de redelijkheid worden betracht. Hetzelfde vind ik met betrekking tot de afschaffing van de subsidie voor de weekends en kam-pen.

De heer **Hermes** (KVP): Dat is een es-sentieel verschil. Het ging mij niet om de bezuiniging als zodanig, want daar-over valt te praten. Het ging mij om het

feit dat destijds is toegezegd dat er eerst een onderzoek zou komen. De Minister heeft mij daarop geen antwoord gegeven. En valt misschien best over te praten. Ik wil het vormingswerk niet uit-zonderen van eventuele bezuinigingen.

Minister **Van Kemenade**: Het probleem is dat het rapport met betrekking tot het vormingswerk voor jeugdigen, vanwege de complexiteit van de materie of wat dan ook, niet aan die kwalitatieve beoordeling van taak en functie van de vormingswerker is toegekomen. Daarvoor – en dat wordt ook aanbevolen – zal verdergaand onderzoek noodzakelijk zijn. Ik begrijp het allemaal wel, maar op een bepaald moment moeten bin-nen zo'n kader toch beleidsbeslissingen worden genomen.

De heer **Hermes** (KVP): Dus, men houdt zich niet aan die toezegging?

Minister **Van Kemenade**: Blijkbaar niet.

Mevrouw **Ginjaar-Maas**: Het zij zo.

Minister **Van Kemenade**: Dat is een beetje vragen naar de bekende weg. Die maatregel is voorgesteld in de memorie van toelichting.

Hetzelfde zou ik willen zeggen ten aanzien van de ook door de heer **Worrell** bepleite herinvoering van de bekostiging van weekends en kampen. Ik zie best in dat voor deze beleidsmaatregel te pleiten is. Aan de andere kant dacht ik dat men bij zo'n afweging niet in alle opzichten ook aan deze werksort voor-bij kan gaan.

De heer **Worrell** (PvdA): Het gaat hier niet om bezuinigingen. Hier gaat het inderdaad om een terugnemen in een es-sentieel onderdeel van het vormings-proces. Het gaat hier om een onderwijs-kundige zaak. Het is toch wat anders dan de groepsgrootte. De Minister zegt 'bezuiniging'. Het gaat er juist om dat het op dit punt niet kan. De Minister heeft dat trouwens al erkend, want hij maakte ook de vergissing het op 1 janu-ari in te voeren, terwijl het pas op 1 aug-ustus gebeurt.

Minister **Van Kemenade**: Er is ook nog een andere mogelijkheid. Men kan na-melijk nagaan – ik ben wel bereid om dat te doen – of men de uitgaven daar-voor deel kan laten uitmaken van een groep van uitgaven waarvan aan het vormingsinstituut is toegestaan de be-stedingen zelf te bepalen, zoals dat in andere onderwijssoorten het geval is. Dan kan men een keuze maken. Dat zou dan nog tot enige beperking kunnen lei-den.

Mevrouw **Smit-Kroes** heeft ge-vraagd naar de stagenota, waarvoor

Van Kemenade

trouwens in het algemeen een ruime belangstelling was. De stagenota is praktisch klaar. Het departementale en interdepartementale overleg is gevoerd. De eindversie wordt samengesteld, waarbij de nodige besprekingen nog worden gevoerd. Eind april zal de definitieve versie, naar het zich laat aanzien, voor de discussie met onderwijsorganisaties, werkgevers- en werknemersorganisatie gereed zijn en in de openbaarheid worden gebracht.

De heer Worrell heeft met name gevraagd naar de situatie in het experiment-Hengelo. De bestuurlijke situatie in het experiment-Hengelo is belangrijk verslechterd. Mede onder mijn aandrang hebben de betrokken moederinstituten, Streekschool Twente, Vormingsinstituut Waag, weer geprobeerd greep te krijgen op de gang van zaken in het experiment. De streekschool heeft mij nu laten weten dat de samenwerking op bestuurs- en stafniveau is opgeschort. Als reden daarvoor geeft men op dat bepaalde voorstellen voor herstructurering van bestuur en leiding zijn verworpen. De heer Worrell wees daar al op. Het is dus inderdaad zeer ernstig. Waar beide moederinstituten samen aan zo'n experiment willen werken, komt het mij echter voor, dat dit soort problemen in het belang van zo'n experiment en van de werkende jongeren oplosbaar zouden moeten zijn.

Ik heb de besturen van het vormingsinstituut en de streekschool dan ook verzocht mij op korte termijn te informeren over de wijze waarop zij liefst samen uit de impasse denken te komen en wat zij verder van plan zijn aan de situatie te doen. Ook de inspectie heb ik om advies gevraagd. Ik zal de verschillende alternatieven die ik hoop te krijgen overwegen. Vervolgens zal ik met een voorstel komen met betrekking tot de eventuele voortgang van het experiment.

De heer Worrell heeft gesproken over de verhoging van de leeftijdsgrens van het VJV van 27 naar 30 jaar. Het is bekend dat met ingang van 1 januari 1975 deze leeftijdsgrens door mij is verhoogd van 25 naar 27 jaar. Daarmee werd een harmonisatie van leeftijdsgrenzen bereikt met het leerlingwezen en met de wetgeving op het terrein van kinderbijslag en kinderaftrek. Wij moeten op het terrein van de leeftijdsafbakening natuurlijk tot een zeker evenwicht komen. De heer Worrell heeft op goede gronden gepleit voor verhoging van de leeftijd voor het VJV tot 30 jaar. Hij wijst in dat verband op de harmonisatie met het proefproject

'open school'. Ik sta daar in principe positief tegenover. Ik deel ook de gronden van de heer Worrell, maar het lijkt mij verstandig om voordat wij daarover een beslissing nemen eerst de ervaringen met de proefprojecten af te wachten. Wij kunnen een en ander dan in het licht van die ervaringen bekijken en behoeven daartoe niet nu over te gaan.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Bij het emancipatiebeleid hebben wij dit punt eveneens aan de orde gehad. Ook toen zou de Minister het bekijken. Wij zijn nu een stapje verder. Ik heb de indruk dat wij niet behoeven te wachten totdat het open school-project is geëvalueerd, maar dat wij naar de ervaringen met het VJV kunnen kijken. Het gaat om de categorie van de vrouwen die in dit gehele aspect mijns inziens de doorslag mag geven in de richting van een verhoging van de leeftijd.

Minister Van Kemenade: Ik begrijp het en heb al gezegd begrip te hebben voor de overwegingen.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Als wij wachten totdat de proefprojecten 'open school' zijn geëvalueerd, zijn wij weer jaren verder.

Minister Van Kemenade: Ik heb niet gesproken over 'evalueren', maar vind dat wij daarmee eerst ervaring moeten opdoen, voordat wij nu al onmiddellijk treden in de suggestie van de verhoging naar 30 jaar.

De heer Worrell (PvdA): De argumenten inzake leerlingwezen en kinderbijslag zou ik wel eens op gehuwde vrouwen van 30 jaar willen betrekken. Wat is dan de relatie in die situatie?

Minister Van Kemenade: Het gaat natuurlijk niet alleen om gehuwde vrouwen.

De heer Worrell (PvdA): Neen, maar daarover heb ik gesproken. Ik heb alleen gesproken over de mogelijkheid tot dispensatie, voor een leeftijdverhoging. Wij praten daarover nu al drie jaar met deze minister.

Minister Van Kemenade: Neen, in januari 1975, twee jaar geleden, is de grens van 25 naar 27 verhoogd.

De heer Worrell (PvdA): Toen was het probleem ook al aan de orde, omdat het juist om een categorie van vrouwen gaat die op een latere leeftijd in het VJV-werk komt. Toen heeft de Minister de leeftijdsgrens groots met twee jaar opgetrokken, maar hij heeft het werkelijke probleem niet opgelost. Ik denk dan aan de mogelijkheid om met de leeftijden te schuiven.

Minister Van Kemenade: U doelt op zeer speciale gevallen.

De heer Worrell (PvdA): Ik doel op het openen van de mogelijkheid voor een percentage van het aantal deelnemers van vrouwen en mannen boven 27 jaar om tot de cursus te worden toegelaten.

Minister Van Kemenade: Ik zal hierop in tweede termijn graag nader terugkomen.

Velen hebben over het tweede kans-onderwijs gesproken, waarbij vooral is gevraagd om overleg met de vaste Commissie over het derde advies van de commissie-open school en om een beleidsnotitie daarover. Op voorhand zeg ik graag toe dat ik tot het voeren van dat overleg bereid ben.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Op welke termijn?

Minister Van Kemenade: Het zal tussen nu en over drie maanden moeten gebeuren, wil het nog enige zoden aan de dijk zetten!

De heer Dees heeft een nogal somber beeld geschetst van onze aandacht voor het volwassenonderwijs. Hij noemt ter illustratie een aantal maatregelen die ten dele, soms zelfs in sterkere mate, ook voor het dagonderwijs hebben gegolden. Zijn opsomming is bovendien nogal selectief. Hij noemt bijvoorbeeld niet de verbetering van de subsidiëring van het VJV die heeft plaatsgevonden, de verbetering van de rechtspositie van het avondonderwijs. Ook heeft hij niet gesproken – de Staatssecretaris zal dit nog behandelen – over de ontwikkeling van de moedermap's op zich zelf noch over de aanpak van de open school als zodanig. Wel heeft de heer Dees gewezen op het mogelijke gevaar dat de open school zich zal ontwikkelen tot een apart instituut dat zelf onderwijs en vormingsactiviteiten gaat ontplooiën. Ik ben van mening dat de kans hierop minder groot is dan de heer Dees vreest. Ook ik vind dat het niet mag gebeuren. Het is niet de bedoeling van de open school. Het is de bedoeling dat in de voorfase een aantal proefprojecten zal worden uitgevoerd. Daarvoor moet een aanbod worden gerealiseerd in de aparte daarvoor opgerichte stichting Uitvoeringsprojecten.

Het is zeker niet de bedoeling, dat het in de definitieve fase zal gaan om een instelling, die een eigen aanbod gaat realiseren. Het gaat hier primair om een coördinatie van landelijk aanbod en het stimuleren en richten van het bestaande aanbod op de nieuwe behoeften.

Van Kemenade

Mevrouw Kraaijeveld heeft gevraagd om inzicht in de wijze waarop de plaatselijke commissies van de proefprojecten worden samengesteld, hoe men medewerkers aantrekt enz. De samenstelling van de plaatselijke commissies behoort natuurlijk niet tot mijn competentie maar tot die van de Commissie Open School, al is het natuurlijk wel mogelijk dat ik de COS daarover adviseer. Vanuit het werk-overleg heb ik gehoord, dat men probeert om in de samenstelling van de plaatselijke commissies een zo groot mogelijke pluriformiteit te krijgen. De COS streeft naar deelname van onderscheiden onderwijsvormen in de plaatselijke onderwijscommissies. Verder kan gedacht worden aan vrouwenorganisaties, club- en buurthuiswerk en andere werksoorten van plaatselijk vormings- en ontwikkelingswerk. De pluriformiteit geldt ook met betrekking tot de levensbeschouwing van de leden van de plaatselijke commissies.

Mevrouw Kraaijeveld heeft verder gezegd, dat in de praktijk het eerste enthousiasme met betrekking tot de open school wat wegeeft. Zij wijst dat aan 'telkens weer' uitstellen van de experimenten. 'Telkens weer' is wat veel, want het is één keer uitgesteld. Dat is niet gebeurd op mijn verzoek maar op verzoek van de COS. Wat betreft de uitvoerbaarheid van de experimenten richt ik mij graag naar datgene wat de COS erover zegt.

Mevrouw Kraaijeveld heeft gevraagd of ik van plan ben aan belanghebbende organisaties commentaar te vragen op het derde advies van de COS. Dat ben ik inderdaad van plan. Samen met de Staatssecretaris van CRM zal ik een voorlopige beleidsnotitie opstellen omtrent het derde advies. Deze notitie wordt vervolgens besproken met de CCOO. De Staatssecretaris van CRM zal de voorlopige beleidsnotitie bespreken met de voorlopige Landelijke Raad voor het Culturele Werk. Die besprekingen zullen op zeer korte termijn plaatsvinden. Ik verwacht, dat de organisaties hun achterban daarbij zullen raadplegen.

Mevrouw Kraaijeveld heeft verder gesproken over de samenwerking tussen de departementen op het terrein van de volwassenen-educatie. Ik meen te mogen zeggen – ik ga er nu niet uitgebreid op in – dat er vele voorbeelden aan te geven zijn in de afgelopen 4 jaar dat de samenwerking tussen CRM en het departement van Onderwijs en Wetenschappen op het terrein van de onderwijsstimulering, van de kunstzinnige vorming, van de schoolbegelei-

ding enz. zeer intensief en zeer goed is geweest. Vaak ook zijn er interdepartementale actieve groepen, die aan bepaalde problemen werken. Ik meen, dat hier een goede vorm is gevonden – ik deel deze opvatting van mevrouw Kraaijeveld – om in toenemende mate een geïntegreerd beleid op het grote terrein van onderwijs en vorming voor volwassenen mogelijk te maken.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Het was ook geen kritiek op de bestaande samenwerking. Ik heb gevraagd of er in de toekomst niet één directoraat-generaal moet komen. Ik denk bij voorbeeld aan de gedecentraliseerde benadering van CRM ten aanzien van financiering en de gecentraliseerde aanpak van Onderwijs. Ook ten aanzien van andere zaken ligt het nogal verschillend.

Minister Van Kemenade: Die lijn lijkt mij niet uitgesloten, maar ik denk dat wij op grond van de ervaringen met die samenwerking moeten besluiten of en wanneer dat zou moeten gebeuren.

De heer Dees heeft onder meer opgemerkt dat van het onderzoek naar de mogelijkheden van een Nederlandse open universiteit niet zoveel meer gehoord is. Ik kan hem verzekeren dat het destijds aangekondigde voornemen niet een leeg gebaar is geweest. Niet alleen binnen het departement is de mogelijkheid van een open universiteit onderzocht; ook een sub-commissie, gevormd uit leden van de Commissie Open School en de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs, heeft een studie aan dat onderwerp gewijd. Het is mij bekend, dat die twee commissies binnenkort een gemeenschappelijk rapport zullen aanbieden. Ik heb van het concept reeds kennis kunnen nemen en ik zeg graag toe dat ik binnenkort mede naar aanleiding van het rapport daarover mijn standpunt bekend zal maken.

Er zijn verschillende vragen gesteld over wat men verzorging zou kunnen noemen. Mevrouw Smit-Kroes en de heer Van der Spek hebben gevraagd naar een vervolg op de discussie over de nota schoolbegeleiding. Korthedshalve merk ik op dat wij niet weer zullen overgaan tot een beleidsnota over de schoolbegeleiding. Dat is in de Kamer besproken. We zullen toewerken naar een bekostigingsbeschikking. Een kleine werkgroep, gevormd door een vertegenwoordiging uit het CCOO en het WPRO-bestuur, heeft samen met mensen van het departement gewerkt aan een concept-regeling. Ik verwacht die conceptregeling in maart aan die groep te kunnen toezenden. Dan zal er

gedurende een aantal weken overleg moeten plaatsvinden met de achterban en daarna zal het bijgestelde concept aan de orde worden gesteld tijdens een plenaire CCOO-vergadering en in het georganiseerd overleg. Daarna wordt het toegestuurd aan de Onderwijsraad.

Met vele leden van deze Kamer ben ik van mening dat het een zeer lange weg is, maar ik denk dat het noodzakelijk is, die te gaan. Daarna zal ik natuurlijk toezending aan de vaste Commissie garanderen, maar ik geef geen garantie dat ik dat zal doen voor 25 mei.

De heer Jongeling heeft gevraagd, of het juist is dat onderdeel van die bekostigingsbeschikking zal zijn de begeleidingscontracten tussen school en dienst. Ik beantwoord zijn vraag bevestigend, maar die contracten zullen wel zijn gebonden aan enkele voorwaarden bijvoorbeeld wat betreft de opzegtermijn en de regionale reikwijdte. Het voert te ver om daar al te diep op in te gaan. De gedachte van begeleidingscontracten is in principe de gedachte die in die bekostigingsbeschikking aanwezig is.

De heer Hermes heeft gesproken over de groei in de verschillende sectoren van de verzorgingsstructuur en heeft daarmede gesuggereerd dat er een zekere prioriteitenstelling uit te voeren zou komen. Ik heb bij interruptie al gezegd dat dit niet helemaal juist is en dat het mede zeer sterk afhangt van het aanvangsniveau in een bepaald jaar. De SLO en in sommige gevallen ook een CITO hebben niet zoveel hogere prioriteit dan andere activiteiten. De verklaring voor de sterke stijging in de jaren die de heer Hermes als meetpunt heeft gebruikt, is veel meer gelegen in het feit dat die instellingen nog niet zo volgroei zijn als andere. Daarentegen hebben bijvoorbeeld de SVO en de landelijke pedagogische centra tot op zekere hoogte al langere tijd een groter bedrag en volwassenheid bereikt. Dat verklaart eveneens waarom de schoolbegeleiding sterker stijgt dan de LPC's, ook de schoolbegeleiding is vrij sterk in ontwikkeling. Pas wanneer enige stabilisatie in de verzorgingsstructuur heeft plaatsgevonden, kan naar mijn idee de afweging van de begroting meer verantwoord plaatsvinden ten opzichte van het totaal van de taken. Overigens is het ook heel goed mogelijk, omdat wij ook in de komende jaren nog komen te spreken over bijvoorbeeld vragen over wettelijke maatregelen over de verzorgingsstructuur. Daar zal dit ook een aardige plaats in kunnen krijgen.

De heer Hermes heeft in zijn beschouwing over de verhouding tussen

Van Kemenade

centrale organen en directe ondersteuning eraan herinnerd dat wij afgesproken zouden hebben dat een horizontaal model te prefereren zou zijn boven een verticaal model. Hij bedoelt daarmee dat begeleidingsorganen, integratie van leerplanontwikkeling en toetsontwikkeling moeten verzekeren en dat die centrale organen die school alleen via de begeleiding zouden kunnen benaderen. Dat laatste is bepaald niet mijn opvatting. Ik heb dat ook in het overleg met de landelijke pedagogische centra nadrukkelijk naar voren gebracht en op dat punt is ook overeenstemming bereikt.

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Niet uitsluitend!

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Het was niet verboden om er buitenom te gaan, maar het streven was er echter wel op gericht. Dat was althans mijn indruk.

Minister **Van Kemenade**: Ik wil wel zeggen dat de werking van de leerplanontwikkeling, toetsontwikkeling en onderzoek voor de scholen vruchtbaarder zal zijn wanneer het ook geïntegreerd en via het begeleidingsgeheel zou worden opgenomen, maar ik ben sterk tegen het model dat wel in discussie is geweest dat als het ware de leerplanontwikkeling wordt afgeschermd van de individuele scholen. Dat lijkt mij niet juist.

Ik wil nog enkele opmerkingen maken over hetgeen de heren Hermes en Van Leijenhorst hebben gezegd over de rechtstreekse subsidiepost voor het CIO. Zij menen dat dit moet worden ondergebracht bij de landelijke pedagogische centra, maar ik heb daar toch wel bezwaar tegen. In de eerste plaats zou dat suggereren en wel ten onrechte dat het CIO inwoont bij de landelijke centra en dat is niet juist, want het KPC voert het secretariaat en in de tweede plaats gaat het in de bedoelde begrotingspost niet om een subsidie voor het CIO maar uitsluitend om middelen die nodig zijn voor het documentatie- en informatiepunt. Het CIO en niet de LPC's en niet de WPRO heeft mij inmiddels bericht dat het in principe bereid is, dit informatiepunt in te richten. In beginsel is op dat punt overeenstemming bereikt. Dat informatiepunt zou bij een van de LPC's worden ondergebracht.

De heer **Hermes** (KVP): Dus kan het op de LPC's.

Minister **Van Kemenade**: Neen, het is geen geld dat gelijkelijk over al de LPC's zal worden verspreid, maar het

zal vanuit het CIO aan een van de LPC's worden gegeven omdat het informatiepunt daar zal worden ondergebracht.

De heer **Hermes** (KVP): Het kan dan toch nog worden geboekt op de landelijke pedagogische centra, want een dergelijke figuur komt nu al voor! Er zijn nu al taken die door een landelijk pedagogisch centrum worden gedaan voor alle drie.

Minister **Van Kemenade**: Dat kan wel, maar het is geen geld dat voor de LPC's bestemd is. Dat is ook uitdrukkelijk door het CIO gezegd.

De heer **Hermes** heeft nog gevraagd of de f 300.000 voor het onderzoek naar het sociaal milieu onder het artikel is ondergebracht. Het betreft hier inderdaad een abuis. Het staat er op, maar het zal er volgend jaar weer af worden gehaald.

De heer **Hermes** heeft nog gevraagd wat het bedrag van f 200.000 voor centrale werkgroepen betekent. Dat gaat om centrale werkgroepen van het CIO. Dat is een nogal belangrijke activiteit. Het gaat niet om nieuwe werkzaamheden, maar om werkzaamheden die verleden jaar onder een LPC-artikel geboekt stonden. Aangezien het om een CIO-activiteit gaat, vonden wij het juist om het ook als zodanig kenbaar te maken.

De heer **Hermes** (KVP): Ik had dus gelijk toen ik zei dat het in het verleden al gebeurde. Het wordt hiermee dus in een andere richting getrokken. Ik preferer dan toch de oude regeling. Waarom moet het bedrag van f 300.000 volgend jaar pas worden veranderd?

Minister **Van Kemenade**: Och ja, dat is toch niet zo'n probleem...

De heer **Hermes** (KVP): Ik houd toch wel van een correcte boekhouding. Neem me nu niet kwalijk zeg!

Minister **Van Kemenade**: Ach, op een begroting van f 18,5 mld...

Ik kom nu te spreken over enkele vragen die zijn gesteld, met name door mevrouw Kraaijeveld, ten aanzien van de problematiek van de SLO en de CML's. Zij heeft zorgen over de overgang van de CML's in SLO-verband. Ik merk op dat het door de oprichting van de SLO uiteraard nodig was de functionering van de CML's te herzien. Ik heb toen in principe besloten – dat staat in de SLO-nota, welke opvatting de Kamer deelde – dat de CML's zullen worden omgezet in adviescommissies op het terrein van de leerplanontwikkeling. Het zouden dus adviescommissies worden ten dienste van de

SLO en de Minister. Andere werkzaamheden van de CML's zullen, voor zover ze de leerplanontwikkeling betreffen, worden overgenomen door de SLO. Overige activiteiten – vaak van uiteenlopend karakter – zullen of door andere instituten worden overgenomen of geleidelijk worden opgeheven.

Het is mevrouw Kraaijeveld bekend dat de overgang van de CML's naar ACLO's zeer zorgvuldig wordt voorbereid. Het overgangsproces maakt deel uit van een gedetailleerd en intensief overleg in de werkgroep ACLO – met excuses voor de term, mijnheer de Voorzitter – waar een advies aan mij over deze problematiek wordt voorbereid. Het lijkt mij wat prematuur nu al te spreken over een advies dat mij nog niet heeft bereikt. Ik verwacht eind februari of begin maart het advies en ik verzeker mevrouw Kraaijeveld dat ik mijn beslissingen omtrent de omzetting van CML's in ACLO's uiteraard zorgvuldig zal nemen en dat ik acht zal slaan op het goed functioneren van de SLO en de ACLO's.

Ik ben het met mevrouw Kraaijeveld eens dat zodanige regelingen moeten worden getroffen dat de onafhankelijkheid van de secretaris en de adviescommissies ten opzichte van de SLO's gewaarborgd is, zonder dat het in strijd komt met de beslissing van de Kamer inzake de vestigingsplaats van de SLO.

De heer **Evenhuis** (VVD): Wij hebben nu iets gehoord over de onafhankelijkheid van de ACLO's. Maar hoe zit het nu met de samenstelling? Die kan namelijk voor de onafhankelijkheid van betekenis zijn. Het maakt namelijk verschil of u de ACLO's samenstelt, of dat het onderwijsveld dat doet.

Minister **Van Kemenade**: Het gaat om ministeriële adviescommissies. In de SLO-nota is dat al besproken. De adviescommissies brengen onafhankelijke adviezen uit. De mensen worden dus à titre personnel door de Minister benoemd en de taak wordt bij instellingsbeschikking vastgesteld. Wat de representativiteit betreft zullen de leden van de ACLO's benoemd worden uit verschillende sectoren van het betreffende veld en daarbij zullen adviezen worden ingewonnen van de representatieve organisaties, terwijl de leden later op voordracht van een aantal organisaties benoemd zullen blijven zoals ook nu soms het geval is. Het zijn echter adviescommissies die als zodanig benoemd worden. Het zijn dus geen overleg instanties waarin vertegenwoordigers van het veld zitting hebben.

Van Kemenade

Mevrouw Ginjaar en de heer Van der Spek hebben gesproken over de beslissing met betrekking tot de opheffing van het IOWO. Zij hebben gevraagd of die opheffing nog enige jaren zou kunnen worden uitgesteld. Ik meen bij mijn antwoord op vraag 79 van het voorlopig verslag te moeten blijven. Er moet dus een einde komen aan de uitzonderingspositie van het instituut in het geheel van de structuur van de leerplanontwikkeling. De opheffing moet geleidelijk plaatsvinden, zodat de werkzaamheden op het punt van de leerplanontwikkeling naar de SLO kunnen overgaan en zodat de inbreng van het instituut op de meest verantwoorde wijze kan worden overgedragen.

Dat kan gezien het overleg dat ik hierover met het IOWO voer, nader worden bekeken naar tempo en inhoud. Dat wil overigens niet zeggen dat ik geen groot respect zou hebben voor de werkzaamheden van het IOWO. Ik vind alleen – ook dat was duidelijk toen wij over de SLO spraken – dat het niet denkbaar is om dat onderdeel van de leerplanontwikkeling voor langere tijd buiten de leerplantontwikkeling te laten, het er geen geïntegreerd onderdeel van te laten zijn. Dat betekent ook niet dat ook daardoor weer de beslissing die deze Kamer heeft genomen omtrent de vestigingsplaats van de SLO op deze wijze zou kunnen worden doorbroken. Zeer duidelijk was toen die problematiek aan de orde.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Zou de Minister op zijn minst willen toezeggen dat het uitgangspunt voor het overleg met het IOWO is, dat er continuïteit is in de leerplanontwikkeling wat de wiskunde betreft, opdat er geen deskundigheid verloren gaat waardoor de scholen straks niet meer zouden kunnen terugvallen op een ter zake kundig college?

Minister **Van Kemenade**: Mevrouw Ginjaar weet dat ik dat niet kan toezeggen omdat dat mede afhankelijk zal zijn van wat individuele mensen op een bepaald moment menen te moeten doen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ja, maar nu maakt de Minister, ook met dit antwoord, de indruk dat de structuur voor hem belangrijker is dan de inhoud. Hij zegt dat hij het niet wil garanderen. Ik vraag toch iets zeer simpels, continuering van het belangrijke werk.

De **Voorzitter**: Ik heb weer het gevoel, dat hier een puntje voor de tweede termijn aan het ontstaan is.

Minister **Van Kemenade**: Dan nog het CITO. De heer Van der Spek heeft gevraagd, hoe het zit met de verpleegkunde en de relatie tussen volksgezondheid en milieuhygiëne en het CITO. Het komt erop neer, dat men om financiële redenen een goedkopere oplossing heeft gezocht. Of het nu op kwalitatief dezelfde wijze gebeurt, weet ik niet.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat is een geheel ander antwoord dan in de nota stond.

Minister **Van Kemenade**: Als u het antwoord al wist, dan had u de vraag niet behoeven te stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Kraaijeveld heeft gesproken over de bevoegdheidsregeling maatschappijleer. Voor maatschappijleer is tot 1 augustus 1977 een tijdelijke regeling van kracht. Het ligt in mijn bedoeling om de werkingsduur van die tijdelijke regeling te verlengen. Voor de langere termijn gaan de gedachten uit naar professionele lerarenopleidingen maatschappijleer 1e, 2e en 3e graad. De 1e-graadsopleiding zal in het kader van de herprogrammering van het wetenschappelijk onderwijs moeten worden gerealiseerd, de 2e en 3e-graadsopleiding zullen worden verbonden aan de nieuwe lerarenopleiding waarvoor in deze begroting geld voor de eerste aanzet is uitgetrokken.

Bespreking van de verlenging van de huidige tijdelijke regeling lijkt mij niet zo zinvol. Ten aanzien van het tot stand komen van de professionele opleidingen en ten aanzien van de definitieve bevoegdheidsregeling moet de adviesprocedure nog geheel worden doorlopen. Daarna ben ik gaarne tot overleg met de Kamer bereid.

Mevrouw Kraaijeveld heeft ook gezegd dat het MAVO onvoldoende bij de CML-maatschappijleer betrokken is. Het zal haar duidelijk zijn dat in de herstructurering CML/ACLO ook een nieuwe adviescommissie maatschappijleer zal worden ingesteld. Voor de structurering van die adviescommissie gelden uiteraard dezelfde criteria als voor de andere. Dat wil zeggen dat leden uit de verschillende sectoren, ook het MAVO, door mij op voordracht van de in dat veld representatieve organisaties zullen worden benoemd.

De heer **Evenhuis** (VVD): Zou de Minister het wenselijk vinden dat ook leden van het MAVO en LBO in de programmacommissies terechtkomen?

Minister **Van Kemenade**: Programmacommissies voor de nieuwe lerarenopleiding?

De heer **Evenhuis** (VVD): Voor maatschappijleer. De programmacommissies die binnenkort zullen worden ingesteld, ter opvolging van de huidige.

Minister **Van Kemenade**: Het is opleidingsproblematiek. Er zijn echter ook vragen gesteld door mensen uit het veld, er zitten ook mensen uit het veld in.

De heer **Evenhuis** (VVD): In de programmacommissies die de Minister binnenkort gaat instellen, zitten dus ook MAVO-mensen?

Minister **Van Kemenade**: Dat durf ik niet te zeggen. Het zijn wel mensen uit het veld.

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat is natuurlijk nogal ruim. Bij de samenstelling van de kerngroepen is het natuurlijk anders dan bij de samenstelling van de programmacommissies. Ik vind het nogal essentieel.

Minister **Van Kemenade**: Ik wil er nog wel eens naar kijken. Ik weet het niet uit mijn hoofd. Er is dus geen bewust beleid om het een of het ander te doen.

De heer **Evenhuis** (VVD): Het zou misschien wel wenselijk zijn als de Minister op dit punt een zeer bewust beleid ging voeren.

Minister **Van Kemenade**: Mijn enige punt is dat ik het niet weet op dit moment.

Mevrouw Kraaijeveld heeft een opmerking gemaakt over de naar haar mening weinig elegante behandeling van de werkgroepen leraren maatschappijleer. Uit een brief van de leden van de vaste commissie zou kunnen blijken alsof alle werkgroepen daarachter staan. Later aan mij gerichte correspondentie heeft duidelijk gemaakt dat de protestbrief in werkelijkheid bepaald niet met instemming noch met stilzwijgende goedkeuring van een aantal werkgroepen is geschreven, noch met goedkeuring of met medeweten van de leden van de kerngroep maatschappijleer. Een uitvoerige verklaring over het beëindigen van die werkzaamheden heb ik al eens eerder in antwoord op kamervragen gegeven.

Ik kom tot de algemene hogere opleidingen. De heren De Leeuw, Van Leijenhorst, Beinema en Verbrugh hebben bezwaren gemaakt tegen het stimuleren van de AHO's, voordat de Nota hoger onderwijs in deze Kamer is

Van Kemenade

behandeld. Reeds in juni hebben de Staatssecretaris en ik in een brief aan de Kamer gevraagd over de aan de nota toegevoegde maatregelen voor de korte termijn, afzonderlijk overleg te mogen plegen. Ik ben er erkentelijk voor dat in oktober en november een gesprek hierover met de bijzondere commissie kon plaatshebben. In beide gesprekken zijn diverse bezwaren, vooral tegen de introductie van de AHO's naar voren gekomen. Bovendien heb ik gewezen op verschillende argumenten om aan de beleidsvoorname met betrekking tot de AHO's uitvoering te geven. In het kort komt het hierop neer. In de brief van 29 oktober gericht aan de voorzitter van de bijzondere commissie, heb ik de aandacht gevestigd op het toenemend aantal afgestudeerden van het HAVO, waarvoor het bijzonder moeilijk is een plaats op een HBO-opleiding te krijgen.

Te constateren valt dat velen hoger onderwijs zouden willen volgen en dat er een grote belangstelling is voor een algemene opleiding die toegang tot een ruime kring van beroepen biedt. In de brief van 29 oktober heb ik duidelijk gemaakt dat aan de AHO's een dergelijke opzet zou worden gegeven. Het gaat om een nieuwe vorm van geïntegreerd hoger onderwijs, waarin de nadruk valt op probleemgerichte benadering. Ik meen dat er aan een dergelijke vorm stellig behoefte is, naast de discipline-gerichte opleidingen in het WO en de meer op specifieke beroepen gerichte hogere beroepsopleidingen. In die mening wordt ik gesterkt, het is uitvoerig toegelicht in het schriftelijk stuk, door ervaringen in verschillende Westerse landen, waar dit soort probleemgerichte opleidingen zeer in de belangstelling staat.

De behoefte aan een dergelijke vorm van hoger onderwijs blijkt ook uit de motivatie van verschillende studenten in diverse hogere beroepsopleidingen, een motivatie die lang niet altijd parallel blijkt te lopen met de nu eenmaal gekozen studie en het beroep waarop die studie voorbereidt. De algemeen hogere opleiding zou niet alleen veel ruimere en gevarieerde mogelijkheden openen, maar ook aan het bestaande hoger beroepsonderwijs de kans geven om de opleiding terug meer duidelijk op de desbetreffende beroepssectoren te richten. Ik kan daaraan toevoegen dat sinds de publicatie van de Nota hoger onderwijs, op verschillende plaatsen in het onderwijsveld, belangstelling voor deze nieuwe vorm van hoger onderwijs

blijkt te bestaan. Niet alleen omdat men daartoe wordt gestimuleerd en geprest. Dat is niet waar. Om die redenen heb ik in de gesprekken met de bijzondere commissie aangedrongen op een voortgaan van de beleidsmaatregelen op korte termijn. Bij de nieuwe onderwijsvorm zijn experimenten nodig, waartoe toepassing van de Experimentenwet de basis biedt. Die weg is ook in het overleg door de meerderheid van de commissie geweest.

Vorbereiding op korte termijn van dergelijke experimenten zou nu juist belangrijke gegevens kunnen verschaffen voor een beter inzicht in en beoordeling van het Experimenteerplan van die algemene hogere opleiding. Wij kunnen niet in een vicieuze cirkel draaien waarbij ons zou worden gevraagd daartoe een uitgewerkt plan te maken. Juist het experimenteren daarmee en het toepassen van de Experimentenwet, waarin zo'n experimenteerplan is gevraagd, biedt de garantie dat het onderwijs dat op grond van algemene richtlijnen zou kunnen doen. Als gevolg daarvan heb ik in een circulaire aan de schoolbesturen laten weten dat men zich volgens de Experimentenwet kan aanmelden om op basis van een experimenteerplan hierin een rol te spelen.

Uitdrukkelijk is in de circulaire gesproken over experimenten op bescheiden schaal. In dit stadium gaat het nog voornamelijk om een meer gerichte inventarisatie van de belangstelling in het onderwijs. Aan de uitspraak, die van die belangstelling blijkt geeft, meen ik met de geachte afgevaardigde groot gewicht te moeten hechten, want het zijn de docenten en de instellingen, die aan die nieuwe opleiding vorm zullen moeten geven en die nu juist in het kader van de Experimentenwet daaraan ook vorm kunnen geven, die nu juist de vele vragen kunnen beantwoorden die zijn gerezen – die ik voor een deel wel zie, maar die de heer Beinema en ik verschillend waarderen – omtrent de inhoud van het leerplan, de didactiek, de aanpassing van de methoden. Via de Experimentenwet zullen de scholen, de docenten en de instellingen daaraan vorm moeten geven. Anders kan het eenvoudig niet gebeuren. Daarom meen ik dat wij de weg moeten volgen, die in de bijzondere commissie ook zeer uitvoerig is besproken.

Mevrouw Kraaijeveld heeft belangstelling getoond voor de samenhang van het beleid op het gebied van de internationale culturele betrekkingen. Ik wil haar verwijzen naar de op 1 november jongstleden bij de Kamer inge-

diende nota, ondertekend door de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken en de Ministers van CRM en van O en W, waarin wordt uiteengezet hoe bij voorbeeld de Coördinatiecommissie Internationale Culturele Betrekkingen, die is samengesteld uit mensen van BZ, CRM en O en W, de coördinatie van het beleid nastreeft.

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters (ARP): Het gaat mij niet om de structuur, maar om de vraag hoe het werkt en of er in de praktijk overlappings e.d. zijn. Ik heb daarover een enkele vraag gesteld.

Minister Van Kemenade: Als mevrouw Kraaijeveld daaraan behoefte heeft, wil ik er graag in tweede termijn op terugkomen. Misschien hebben wij er dan iets meer gelegenheid voor dan nu het geval is.

Mevrouw Smit-Kroes – ik kom nu bij het punt van de opleidingen – heeft een vraag gesteld over de integrale experimentele opleidingen KLOS/PA. De voorbereidingscommissie voor een geïntegreerde opleiding tot onderwijsgevende in het toekomstig basisonderwijs – in januari 1976 ingesteld – heeft in haar vijfde advies een tijdschema voor die activiteiten opgenomen. Ik wil hier waardering uitspreken voor de voortreffelijke werkzaamheden van die voorbereidingscommissie. Dat vijfde advies van de commissie is in de septembervergadering van het CCOO gunstig beoordeeld en door mij ook overgenomen. De voorbereidingscommissie is van mening dat de combinaties van opleidingscholen die per 1 augustus 1978 zijn aangewezen, in de periode 1978–1979 een schoolwerkplan moeten ontwikkelen. Het ontwikkelen van dat plan moet geschieden overeenkomstig de strategie die de programmacommissie heeft aangegeven. Per augustus 1979 moeten die combinaties dan met de uitvoering van integrale experimenten beginnen. Ik wil overigens nog – er komen nog voortdurend nieuwe adviezen binnen – met het CCOO daarover spreken.

De heer Hermes heeft een vraag gesteld over de toelating tot de pedagogische academies en de opleidingscholen voor kleuterleidsters. Het resultaat – het is duidelijk, daar heb ik al eerder over gesproken, dat er in de toekomst aanzienlijke overschotten zullen zijn – geeft wat de pedagogische academies betreft te zien, dat het overschot in 1980 zodanig is, dat voor alle richtingen geldt dat ongeveer de helft van het aantal geslaagden geen aanstelling bij het lager onderwijs zal kunnen krijgen. Voor de opleidings-

Van Kemenade

scholen voor kleuterleidsters is volgens deze berekeningen – de tweede prognose inzake vraag en aanbod – voor 1980 te verwachten – het is goed om dat hier in alle duidelijkheid uit te spreken – dat van de geslaagden van het openbaar, protestants-christelijk en rooms-katholiek onderwijs, respectievelijk 40, 50 en 35% geen aanstelling bij het kleuteronderwijs mag verwachten. Voor alle richtingen van het lager onderwijs mag dus voor de geslaagden in 1980 worden verwacht dat 50% geen aanstelling bij het lager onderwijs zal kunnen krijgen. Gezien die cijfers, zal het u niet verbazen dat het in mijn voornemen ligt om wederom met de organisaties in overleg te treden om te komen tot – niet tot een numerus fixus, daarover heeft de Kamer zich uitgesproken – een beheerste toelating in het licht van de mogelijkheden.

De heer **Konings** (PvdA): Het lijkt mij dat in een intensieve voorlichtingscampagne het op grote schaal verspreiden van deze cijfers volop op zijn plaats is.

Minister **Van Kemenade**: Daarom heb ik er hier ook zo met nadruk aandacht aan willen besteden. Ik wil er ook met de organisaties over praten.

De heer Van Leijenhorst en mevrouw Kraaijeveld-Wouters hebben naar mijn standpunt inzake de eventuele start van nieuwe instituten voor de lerarenopleiding gevraagd, dit naar aanleiding van het op 22 december 1976 uitgebrachte advies van de ad hoc-groep overlegplan van scholen.

Dit advies vraagt, in verschillende opzichten, om een zorgvuldige analyse: rechtsonderhoudend, budgettair, met betrekking tot de capaciteit. Het ligt in mijn voornemen, de zorgvuldige analyse – die ik essentieel acht in het belang van iedereen die hierbij betrokken is – spoedig voor mij zelf af te ronden en ter zake op zeer korte termijn advies aan de Onderwijsraad te vragen. Het is mij derhalve nu nog niet mogelijk, op vragen van de geachte afgevaardigden over deze zaak in te gaan. Dat zou niet verantwoord zijn. Ik denk wel, dat het mogelijk zal zijn binnen nu en enkele maanden. Hiervan zal ik dan uiteraard blijf geven.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Zou de Minister nog willen antwoorden op de vraag inzake het vakkenpakket voor de HAVO-abituriënten? Zou dit wellicht aan een onderzoek moeten worden onderworpen?

Minister **Van Kemenade**: Ik zou hierop willen ingaan in tweede termijn.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Jongeling heeft gesproken over de Onderwijsraad en over de relatie tussen deze raad en de Minister. Met de secretaris van de raad heeft informatief overleg plaatsgevonden met het doel, het departement in informele sfeer zo volledig mogelijk te informeren over de werkwijze van de raad en over de gedachten van de raad die tot verbetering van het functioneren van de raad kunnen leiden. Op basis van de voorstellen in de structuurnota en van het informeel overleg wordt op dit moment een concept-wetsontwerp voorbereid. Het ligt in het voornemen, in het komende voorjaar met de leden van de Onderwijsraad overleg te plegen over dit concept. In dit overleg zullen uiteraard ook andere aspecten van communicatie en van informatie aan de orde kunnen komen.

Er is een aantal amendementen en moties ingediend, op een aantal waarvan ik al impliciet een reactie heb gegeven. In algemene zin wil ik nog op een aantal amendementen een reactie geven. De Staatssecretarissen zullen nader, inhoudelijk, ingaan op diverse aspecten. Staatssecretaris De Jong zal spreken over de exploitatie van het MAVO en het LBO en over het MSPO, Staatssecretaris Klein zal spreken over de problematiek van het 'dekkingsamendement', zoals ik het nu maar aanduid. Een korte opmerking heb ik al gemaakt over de logopedische hulp, over de weekends en kampen. Een korte opmerking wil ik maken over het amendement van de heer Dees, dat beoogt, gelden van de open school over te hevelen en voor andere doeleinden te bestemmen. Ik wil de Kamer dit bepaald ontraden, omdat het bij de open school nu juist gaat om ontwikkelingswerkzaamheden ten behoeve van de minst gemotiveerden, om inzicht te krijgen in de vraag, hoe mensen die nooit van dit soort voorzieningen gebruik maken ertoe kunnen worden bewogen en gemotiveerd dit te doen. Daarmee kan erg veel inzicht worden verkregen in hoe dit ook bij andere vormen van tweede-kansonderwijs zinvol zou kunnen gebeuren. Staatssecretaris Klein zal de Kamer natuurlijk uitvoerig informeren over de juridische en beleidsmatige aspecten van wat ik aanduid met het 'dekkingsamendement'. De Kamer zal tot een zeer zorgvuldige afweging moeten komen. In meer algemene zin wil ik echter opmerken dat zelfs indien de Kamer zou menen, deze dekking te moeten aangeven, het daarbij slechts om een éénma-

lige, incidentele dekking voor 1977 kan gaan. Ik heb begrepen, bij analyse van de ingediende amendementen, dat het voor ongeveer 12 mln. om incidenteel en voor ongeveer 12 mln. om structureel – dat wil zeggen voor meerdere jaren noodzakelijk – geld zal gaan. Daardoor zou derhalve voor 1978 en volgende jaren ten bedrage van 8 mln. geen dekking bestaan, hetgeen ik in het kader van een verantwoord begrotingsbeleid niet juist acht.

Op verschillende moties ben ik al ingegaan. Kortheidshalve, voor de volledigheid, wil ik nog zeggen dat ik de motie met betrekking tot de randvoorzieningen in het buitengewoon onderwijs, waarover ik al heb gesproken, overbodig acht. Ik heb gesproken over de problematiek van de kleine school. De motie daarover acht ik ook overbodig. Ik heb gesproken over het avondonderwijs. De Staatssecretaris zal spreken over de situatie in Limburg. Ik heb gesproken over de problematiek van de vergelijkingen en het onderzoek naar de groeps grootte. Ik heb eveneens gesproken over de verdere verlaging met betrekking tot de groeps grootte boven hetgeen ook weer in 1977 wordt gerealiseerd. Als ik daarvan de consequenties zie, die niet alleen incidenteel maar ook structureel zijn voor de financiering omdat die niet in de meerjarenraming zijn opgenomen, vind ik het niet juist om dat nu te realiseren. Bovendien draagt het fundamenteel niet tot een oplossing bij.

Aan de motie van de heer De Leeuw over de prijscompensatie ligt duidelijk een misverstand ten grondslag. De heer De Leeuw heeft dat in zijn betoog vergeleken met de discussie die deze Kamer heeft gehad over de prijscompensatie bij Defensie. Er is hier een andere zaak aan de orde, namelijk een reëel door Onderwijs en Wetenschappen van tevoren aangebrachte verlaging van de pot voor de prijscompensatie voor 1977 om dekking te vinden voor een aantal voor Onderwijs noodzakelijke bezuinigingsmaatregelen in de afweging van prioriteiten binnen Onderwijs zelf. Dit niet te doen, zou ons noodzaken bijvoorbeeld arbeidsplaatsen in te leveren. Wij meenden, hoewel het moeilijk is, toch hiervoor te moeten kiezen. Een uitspraak als volledige compensatie in de context die ik nu schets, zou betekenen dat daarvoor dekking moet worden aangegeven binnen Onderwijs zelf.

Tot zover mijn toch nog helaas wat uitvoerige beantwoording in eerste termijn. Ik realiseer mij, dat ik niet alle

Van Kemenade

geachte afgevaardigden tot in details heb kunnen beantwoorden. Daarvoor moge ik trouwens ook verwijzen naar het hedenmorgen ingediende schriftelijke stuk.

Ik realiseer mij ook, dat met deze beantwoording de lakmoesproef van de heer Van Leijenhorst niet minder zuur zal uitvallen. Daarop was deze beantwoording dan ook niet gericht.

Wel moge zijn gebleken dat, om met mevrouw Kraaijeveld te spreken, zwarte bessen niet alleen rood zijn als ze nog groen zijn, maar dat het sap rood blijft, ook als ze al zwart zijn en eetbaar. Daarmee wil ik niet zeggen, dat in de afgelopen vier jaar alle bessen al voldoende hebben kunnen rijpen. Het onderwijsbeleid is wellicht, meer dan onderwijsbeleid ook, een zaak van lange adem.

Met de geachte afgevaardigde de heer Van Ooijen ben ik dan ook van mening, dat na de noodzakelijke tijd van discussie en overleg de aandacht in een volgende periode met name op wetgeving dient te worden gericht.

De vergadering wordt van 17.23 uur tot 17.30 uur geschorst.

□

Minister Trip: Mijnheer de Voorzitter! Het wetenschapsbudget voor 1977 heeft in de begrotingsbehandeling maar een bescheiden aandacht gekregen en dat is ook heel begrijpelijk tegen de achtergrond van het feit dat er met de vaste kamercommissie op 18 oktober jl. zes uur lang over is gesproken. Misschien geldt voor het wetenschapsbudget ook de spreuk dat de eersten de laatsten zullen zijn, want het was het eerste stuk direct na de algemene en financiële beschouwingen dat met de Kamer werd besproken en ik neem aan dat het ook het laatste stuk van deze begrotingsronde zal zijn waarover de Kamer een uitspraak zal doen. Ik heb ter voorbereiding hiervan de Handelingen van de openbare commissievergadering doorgelezen en gezien dat bij die gelegenheid heel wat belangrijke punten aan de orde zijn geweest, waarvan sommige intussen een uitwerking hebben gekregen of waarvan de uitwerking op gang is gebracht.

Al lezend trof mij een uitspraak die mij het meest dierbaar is. Het was een uitspraak van mevrouw De Boois, die zei: 'De vaste Commissie voor het Wetenschapsbeleid – het is misschien een beetje gek om te zeggen – heeft gezicht gekregen door het optreden van de Minister. Voor die tijd sluimerde de-

ze commissie enigszins, want haar leden moesten toen coördinerend optreden. Sinds het optreden van een coördinerend minister hadden wij iets meer mogelijkheden.' Dat citaat is mij zo dierbaar omdat ik mij nogal eens zorgen heb gemaakt over de relatie tussen een coördinerend minister als ik mag zijn en het parlement. Het is namelijk niet zo'n eenvoudige relatie omdat er betrekkelijk weinig aanleiding is tot contacten. Toch wordt juist, en ik verwijs daarvoor naar de regeringsverklaring van het kabinet-Den Uyl, bij de wetenschap het afwegen van maatschappelijke prioriteiten belangrijk geacht. Daarover dient ook naar mijn stellige overtuiging het parlement het laatste woord te spreken. Ik ben blij dat wij langzamerhand in de contacten hebben kunnen overschakelen van het meer organisatorische aspect van het wetenschapsbeleid naar de inhoudelijke kant ervan. Dat is bij een aantal punten in de afgelopen dagen gebleken. Er komt nog wat overleg met de vaste Commissie, onder andere over TNO, maar toch is dit wellicht het laatste optreden van mij in een plenaire vergadering gedurende deze kabinetsperiode. Daarom zou ik nog eens, zoals toen in de openbare commissievergadering, willen vaststellen – ik hoop dat de Kamer het met mij eens is – dat het wetenschapsbeleid niet meer weg te denken is uit het regeringsbeleid.

De Kamer heeft mij in deze startperiode gesteund met haar kritische belangstelling en mijn opvolger of opvolgster, die misschien meer mogelijkheden, meer bevoegdheden, meer faciliteiten krijgt – ook daarover heeft de Kamer bij herhaling gesproken – zal tegen die tijd wellicht kunnen vaststellen bij het nalezen van de Handelingen over het wetenschapsbudget, dat het startschot in deze periode is gegeven, dat de lopers uit de startblokken zijn weggegaan – zoals u bekend is, is dat een inspannende bezigheid – maar dat overigens nog een lange en boeiende renbaan ligt te wachten.

Enkele punten die in deze vergadering aan de orde zijn geweest zal ik nu behandelen en wel allereerst het onderwerp contractresearch dat door de heer Dees is aangevoerd. Hij heeft ervoor gepleit dat vanuit de universiteiten en hogescholen meer aandacht aan contractresearch zou worden besteed.

Hij heeft daarbij gewezen op de vergroting van de dienstbaarheid en naar wat erover in de nota wetenschapsbeleid en in de nota selectieve groei te vinden is.

Ik zou het door hem aangeroerde probleem iets willen veralgemenen door erop te wijzen, dat een bijdrage van de wetenschappelijke instellingen aan de behoeften van de maatschappij een belangrijke zaak is. Er zijn natuurlijk vele wegen, waarlangs die relatie loopt. Veel fundamenteel onderzoek in ons land wordt daar verricht en het resultaat ervan zal, al is dat geen rechtlijnige relatie, zijn weg vinden naar die maatschappij. De universiteiten en hogescholen leiden de wetenschappers op, die in allerlei andere onderzoeksinstituten weer nodig zijn. Dat is geen geringe taak, als men bedenkt, dat er in ons land ongeveer 30.000 academici dagelijks in die wetenschap bezig zijn en dat het dus ook belangrijk is, dat daar steeds weer jongeren aan worden toegevoegd. Ten slotte is er natuurlijk het toegepaste onderzoek, dat ook vanuit de universiteiten en zeker vanuit de hogescholen wordt verricht.

Voor die relatie met de maatschappij zijn er verschillende mogelijkheden. De eerste mogelijkheid is, dat universiteiten en hogescholen deel nemen aan de activiteiten van de sectorraden, zoals ik die in de nota wetenschapsbeleid heb voorgesteld, via probleemwerkgroepen, zoals de RAWB gesuggereerd, of via werkgemeenschappen in het kader van GAVWO of ZWO. In de tweede plaats is er de mogelijkheid, naar mijn mening een heel reële, van deelneming aan nationale programma's, waarvan er nu vier zijn. Ook daarvoor is extra geld beschikbaar, waarom de universiteiten en hogescholen zouden kunnen vragen. Ik wijs uiteraard ook op de activiteiten vanuit de para-universitaire instituten, die vaak sterk gericht zijn op dit soort mogelijkheden. Ten slotte is er dan – daar doelde de heer Dees in het bijzonder op – de contractresearch. Over het plegen van contractresearch moeten de universiteiten en hogescholen zelf beslissen. Ik spreek de wens uit, dat zij de uitdaging, die daarin gelegen is, zullen aanvaarden. Straks zal ik erop wijzen, dat ook in het kader van de net ingediende ontwerp-wet op de investeringsrekening nieuwe mogelijkheden ontstaan. Ik acht het van belang, dat de wetenschappelijke instellingen daarop inspelen, speciaal met het oog op de mogelijkheden en behoeften van het middelgrote en kleine bedrijf. Juist in die sector is de behoefte aan technologische ontwikkeling groot.

Niet alleen de industrie kan de universiteiten en hogescholen nodig hebben, ook de overheid heeft hen nodig, als het gaat om een wetenschappelijke onderbouwing van de vraagstukken,

Trip

die samenhangen met milieu, energie en grondstoffen, waarvoor wij goede en gefundeerde criteria hard nodig hebben. De instrumenten, die daarvoor ter beschikking staan aan universiteiten en hogescholen, zijn velerlei. Natuurlijk worden er allerlei adviezen ad hoc gegeven. Er zijn aparte stichtingen opgericht. Ik geef de voorkeur – dat is denk ik ook de mening van Staatssecretaris Klein – aan de meer directe benadering, waarbij de instelling als zodanig aan de hand van een goed gefundeerde eigen beslissing tot deze contractresearch overgaat. Staatssecretaris Klein zal op de betekenis van artikel 100, lid 2, dat door de heer Dees werd genoemd, ingaan.

De heren Dees en De Leeuw en mevrouw Van Veenendaal hebben gesproken over het belang van de industriële innovatie. Een nadere uitwerking van de mogelijkheden van de wet op de investeringsrekening, aangekondigd in de nota selectieve groei, ten behoeve van de technologische vernieuwing van het bedrijfsleven is belangrijk. Ik meen, dat het belang van die technologische vernieuwing voor de toekomst van onze maatschappij niet overschat kan worden. Er is op dit moment overleg gaande met de collega's van Economische Zaken en Financiën over het zoeken naar een vorm in het kader van de WIR.

Mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen (DS'70): U zei: 'niet overschat kan worden'.

Minister Trip: Ik bedoelde: 'niet onderschat mag worden'.

Mijnheer de Voorzitter! Nu wij met industriële innovatie bezig zijn, wil ik ook de heer Beuker antwoorden, die over de schone motor heeft gesproken. Het is waar, dat het project, waarover hij sprak, een serieus project is en dat er gunstige rapporten over zijn verschenen van TNO en anderen. Er is alom waardering en toch tot zover, naar mij is gebleken, geen grote bereidheid de volgende stap naar een verdere uitwerking van het project te doen, die lange tijd en veel geld zou kosten. Ik wil mij echter bij de adviezen die stellen, dat er op dit moment niet veel te doen is, niet neerleggen, juist omdat ik het idee heb, dat hier van een bijzonder serieuze zaak sprake is. Ik zal mij voor nader advies nog tot anderen wenden. Ik kan niet garanderen, dat hier iets uitkomt, maar wel, dat ik deze zaak zeer serieus wil bekijken.

De heer Beuker (RKPN): Mijnheer de Voorzitter! Acht de Minister het niet vreemd, dat de Minister van Volksge-

zondheid en Milieuhygiëne miljoenen guldens uittrekt voor andere projecten, die nog helemaal niet ontwikkeld zijn, terwijl dit – hij zegt zelf, dat dit een serieuze zaak is – niet van de grond kan komen?

Minister Trip: Dit acht ik niet zo vreemd. Het project waarop de heer Beuker waarschijnlijk doelt, is al enige tijd geleden ingediend met het oog op de bestaande 'pot' voor grote technologische projecten. Daarvoor is dit project destijds niet aangemeld. Het is bovendien niet een miljoenenbijdrage, maar een betrekkelijk bescheiden bijdrage. De heer Beuker kan ervan verzekerd zijn, dat ik mijn best zal doen om dit project een eerlijke kans te geven. Ik zeg echter nogmaals, dat ik niet kan garanderen, dat hieruit ook het gewenste resultaat zal komen.

De heer Beuker (RKPN): Ik ben de Minister hiervoor zeer dankbaar, mijnheer de Voorzitter.

Minister Trip: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen heeft zeer terloops – het trof mij echter wel – iets gezegd over het medisch-wetenschappelijk onderzoek. Ik maakte eruit op, dat zij van mening is, dat dit eigenlijk meer geld nodig heeft. Ik wil haar verwijzen naar een speech die ik onlangs voor de medische faculteit in Nijmegen heb gehouden. Ik wees er toen op, dat in Nederland tussen de f 400 miljoen en f 500 miljoen voor medisch-wetenschappelijk onderzoek wordt uitgegeven. Dit is een zeer belangrijk percentage – ongeveer 20% – van alle overheidsuitgaven voor research. Ik ben doende met de raad voor medisch-wetenschappelijk onderzoek van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, de raad voor gezondheidsresearch van TNO en ZWO/FUNGO na te gaan, hoe wij in het ingewikkelde veld van het medisch-wetenschappelijk onderzoek de prioriteiten voor de toekomst goed kunnen onderkennen. Wellicht komt er een verkenningcommissie om hierbij behulpzaam te zijn. Op dit moment beschikken wij echter niet over voldoende inzicht om de prioriteiten af te wegen. Ik heb ook niet de indruk, dat hiervoor op dit moment te weinig geld beschikbaar wordt gesteld.

Mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen (DS'70): Om de Minister niet in onduidelijkheid te laten: ik sprak over het natuurwetenschappelijke onderzoek, waarbij inbegrepen het medisch-wetenschappelijke onderzoek. Ik heb dit dus niet eruit getild, wat de Minister nu wel doet, maar ik heb het er-

bij inbegrepen. Ik meen, dat mijn betoog als zodanig gericht was op het natuurwetenschappelijke onderzoek en het zuiver natuurwetenschappelijke onderzoek.

Minister Trip: Ik kom over het natuurwetenschappelijk onderzoek nog te spreken. U had in uw opmerking ook het medisch-wetenschappelijk onderzoek meegenomen. Juist omdat dit onderzoek door zijn omvang en zijn ondoorzichtigheid er zo uitspringt, meende ik er goed aan te doen dit kort te vermelden.

De heren Dees, Van Ooijen en Beinema en mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen hebben op verschillende wijzen gesproken over het vraagstuk van de mobiliteit van de wetenschappelijke onderzoekers. Dit is een belangrijk vraagstuk, dat alles met wetenschapsbeleid heeft te maken. Ik kan misschien zeer kort even aangeven wat de situatie is.

De Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid heeft zijn langverwacht rapport onlangs bij mij ingediend. Het is gepubliceerd vrijwel onmiddellijk na het verschijnen. Er is op dit moment over dat rapport nog geen regeringsstandpunt, maar dat is wel onmiddellijk in voorbereiding gekomen. Interdepartementaal overleg, vooral ook met de Departementen van Binnenlandse Zaken, van Sociale Zaken en van Onderwijs en Wetenschappen is gaande. De verwachting is dat uit dat overleg, gezien de omvangrijkheid van het probleem voorlopig nog maar een beperkt standpunt zal kunnen komen, althans tijdens de komende maanden. Dat komt omdat er in deze hele problematiek zeer veel raakvlakken zijn met het totale personeelsbeleid en met het arbeidsvoorwaardenbeleid. Dat zijn nu eenmaal zaken, die niet op heel korte termijn tot uitspraken kunnen leiden. De moeilijkheid is daarbij natuurlijk ook dat in het veld van het wetenschappelijke onderzoek mensen zijn die de status van ambtenaar hebben en anderen die dat niet hebben. Dat maakt de zaak niet eenvoudiger.

Ik wil echter op een aspect wijzen, waarvan naar mijn mening al vrij snel iets te doen valt. Dat is daar waar de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid wijst op het belang van de interne mobiliteit, intern binnen de universiteiten en hogescholen, intern binnen de semi-overheidsinstituten. De Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid pleit ervoor dat men ook nagaat of het mogelijk is mensen van de ene faculteit of subfaculteit naar de andere faculteit of subfaculteit te laten

Trip

verhuizen of binnen een organisatie van het ene instituut naar het andere. Ik denk daarbij aan het feit dat er, naar mij destijds uit eigen ervaring ook wel is gebleken, soms goede mogelijkheden zijn om uit de wetenschappelijke staf over te stappen naar beheersfuncties, centrale diensten binnen een bepaalde organisatie. Ik heb wel eens de indruk dat het imago van de wetenschapper die niet graag die status opgeeft nog wel eens een hinderpaal is om tot dat soort stappen te komen. Niettemin denk ik – Staatssecretaris Klein werkt in zijn beleid ook in die richting – dat het nuttig kan zijn om die zeer voor de hand liggende mogelijkheden ook te benutten.

De heer Van Ooijen heeft mij gevraagd in te gaan op problemen als het vrijkomen van giftige stoffen zoals bij Seveso is gebeurd en de genetische manipulaties. De heer Van Kuijen heeft daarover wat uitvoeriger dan de heer Van Ooijen gesproken. Hoewel deze twee voorbeelden, dus Seveso en de genetische manipulaties nogal verschillen, is het toch frappant dat een aantal van de ethische vragen, die ik dan vooral in hun praktische uitwerking zou willen zien, voor beide voorbeelden toch gelijklopend zijn. Er zijn natuurlijk ook grote verschillen, waarbij ik denk aan het verschil tussen de commerciële productie van een onkruidbestrijdingsmiddel, waarover het ging bij Seveso en het zeer fundamenteel wetenschappelijk onderzoek, nog maar nauwelijks in gang gezet. Om het laatste gaat het bij de genetische manipulaties.

Bij de productie van chemicaliën is de vraag aan de orde of een voldoende veilig productieproces is aan te geven, of het eindproduct wel aan allerlei te stellen normen voldoet en ook of er wellicht nog veiliger alternatieve producten te bedenken zijn voor het doel. Over dit soort onderwerpen is in de laatste tijd tot mijn vreugde goed overleg op gang gekomen met mijn collega van Sociale Zaken, die daarmee natuurlijk ook zeer veel te maken heeft. Zijn belangstelling voor het medisch-biologisch laboratorium waar fundamenteel werk op dit gebied gebeurt, zeker nu de overgang naar de gezondheidsorganisatie aanstaande is, verheugt mij ook. De bedoeling is om alle activiteiten op dit gebied in Nederland via een TNO-commissie goed te coördineren.

Soortgelijke vragen als ik zoëven stelde met betrekking tot dit soort chemische problematiek kan men stellen over de nieuwe technieken van gene-

etisch onderzoek, zij het dat daarbij de implicaties eventueel nog veel verder zouden kunnen strekken. De risico's moeten dan worden afgewogen tegen de mogelijkheden die men zou kunnen verwerven met het zogenaamde recombinant DNA-onderzoek.

Die mogelijkheden – ik kan ze niet helemaal overzien – liggen op het terrein van de moleculaire biologie in het algemeen, wellicht ook van het kankeronderzoek en de bereiding van anderszins moeilijk te synthetiseren stoffen, zoals hormonen. Als voor-naamste denkbaar risico noem ik het ontstaan en de verspreiding van ziektenverwekkende organismen waartegen men zich nog niet heeft kunnen wapenen. Dat is voorwaar geen geringe zaak.

Het meest in het oog vallende verschil met de eerder genoemde commerciële productie van gevaarlijke stoffen zoals in Seveso het geval was, die bij een bedrijfsongeval zeer gevaarlijke, niet bedoelde produkten kunnen vormen, is dat de discussie over het onderzoek zelf en de eventuele toepassing daarvan, in wetenschappelijke kring al in een heel vroeg stadium door de onderzoekers zelf is aangezwengeld en dat het zich inmiddels in een wat bredere en steeds groeiende kring begint af te spelen.

Op zich zelf vind ik dat een verheugend verschijnsel. Het wijst op een groeiend maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef aan de kant van de onderzoekers zelf.

U weet dat een en ander in internationaal verband heeft geleid tot allerlei afspraken over richtlijnen voor en regulering van dit soort onderzoeken. U weet waarschijnlijk ook dat in Nederland op dit terrein vragen op verzoek van Staatssecretaris Klein en mij aan de Koninklijke Academie zijn gesteld. Dat was overigens – die eer geef ik ook graag aan de Kamer – naar aanleiding van een discussie over het wetenschapsbudget 1975.

Ten aanzien van de aspecten van dit soort onderzoek, van belang voor de bescherming van de volksgezondheid, heeft de gezondheidsraad de commissie Genetic Engineering ingesteld. Tussen de twee commissies, van de Koninklijke Academie en de Gezondheidsraad, is een personele unie tot stand gebracht, zodat zij ook gelijk kunnen rapporteren. Over de werkzaamheden van die commissie bent u onlangs geïnformeerd in antwoord op vragen die de heer Van Kuijen had gesteld. Over die vragen en de antwoorden daarop heeft hij nu nog nadere vragen gesteld. Hij vroeg zich af, of er

een tegenstelling te bespeuren viel tussen de wens die de Staatssecretaris en ik hebben uitgesproken voor een discussie over recombinant DNA-onderzoek in brede maatschappelijke kring aan de ene kant en de gentlemen's agreements tussen de onderzoekers en de commissie aan de andere kant. Naar de mening van de heer Van Kuijen zou het voor de hand gelegen hebben in afwachting van het rapport van de commissies geen experimenten te starten.

Ik wil nog eens benadrukken dat ik het inderdaad van belang vind dat een discussie over de maatschappelijke implicaties van dit soort onderzoek niet beperkt blijft tot de wetenschappelijke wereld.

Die discussie is, al was het alleen maar hier, op gang gekomen. Wat de consequenties betreft heeft de commissie met goede zorg en grote voortvarendheid aan het rapport gewerkt, zodat het, naar het zich laat aanzien, zeer binnenkort en in ieder geval in februari beschikbaar zal zijn. Die korte tijd tussen nu en het verschijnen van het rapport en mijn overtuiging dat de betrokkenen, dus de onderzoekers, de commissies, de colleges van bestuur, de gepaste zorgvuldigheid en terughoudendheid in acht nemen en ook zullen nemen, maken dat Staatssecretaris Klein en ik menen te kunnen volstaan met een nader dringend beroep op terughoudendheid aan de colleges van bestuur. Daarbij ben ik mij er overigens van bewust dat dit soort activiteiten wellicht ook een rol kunnen spelen buiten de universiteit en hogescholen bijvoorbeeld in bedrijfsleven of andere instituten van TNO.

Ik voeg eraan toe dat de Regering op dit moment geen wettelijke middelen ten dienste staan om het onderzoek in deze richting voorlopig te doen stoppen, zelfs als wij dat zouden wensen. Daarvoor verwijs ik naar de antwoorden op de tweede serie vragen van de heer Van Kuijen over dat onderwerp.

Ik heb mede namens Staatssecretaris Klein aan de Koninklijke Academie-commissie gezegd met haar op korte termijn een gesprek te willen beleggen om over de gehele problematiek nog eens van gedachten te wisselen.

Het lijkt mij heel goed mogelijk dat de Staatssecretaris, Minister Vorrink en ik zelf spoedig na het uitbrengen van het rapport door de commissie, met bijvoorbeeld de vaste commissie voor wetenschapsbeleid gaan overleggen over de inhoud daarvan en de beleidsconclusies die de Regering daaraan dan zal verbinden.

Trip

Ten slotte zal ik zodra dat mogelijk is dat rapport gaarne in bredere kring verspreiden, zodat de maatschappelijke discussie op gang kan komen.

De heer Van Ooijen heeft gesproken over de noodzaak van verschuivingen in het onderzoek. Ik ben het met hem eens dat het bewerkstelligen van noodzakelijke verschuivingen in het onderzoek, herprogrammering in het inhoudelijke vlak en daarnaast nieuwe organisatorische verhoudingen, het centrale punt voor de uitvoerbaarheid van een wetenschapsbeleid zal moeten zijn. In de situatie van een min of meer constante stroom van onderzoeksgelden moet voor nieuwe initiatieven om de beweeglijkheid in het onderzoek te houden veel aandacht worden gegeven aan de mogelijkheid van herprogrammering. Dat zal bijvoorbeeld een vereiste zijn voor de uitvoering van nationale programma's of voor een zinvol werken van de sectoren die het kader moeten bieden voor een betere afstemming van onderzoek op maatschappelijke behoeften. Dat op dit ogenblik al enkele voorbeelden inzake herprogrammering zijn te noemen, is misschien bekend: De omvorming van het Reactorcentrum in Energiecentrum Nederland, gekoppeld aan en gevolgd door een herprogrammering, waarover de Kamer morgen een brief zal bereiken; de overgang van het Medisch Biologisch Laboratorium van de Rijks Verdedigings Organisatie naar de Gezondheidsorganisatie; het richten van een deel van de capaciteit in het landbouwkundig onderzoek op onderzoek ten behoeve van ontwikkelingssamenwerking. Ik erken dat de financiële problemen die hieraan soms zijn verbonden niet altijd eenvoudig oplosbaar zijn, maar misschien vormt dat gegeven een extra rechtvaardiging voor het bestaan van een coördinerend minister.

Mevrouw De Boois (PvdA): Het herprogrammeren van het programma is misschien nog het eenvoudigst. De moeilijkheid zit hem permanent bij de financiële herprogrammering op interdepartementaal gebied. Welke bevoegdheden heeft u om daar alle knelpunten weg te nemen? Ik heb het gevoel dat het wetenschapsbeleid daarover telkens weer struikelt.

Minister Trip: Ik ben het met u eens dat het niet altijd eenvoudig is. Mijn belangrijkste bevoegdheid daar is mijn overredingskracht, die zeer groot is. Daarnaast, iets meer formeel, is er het feit dat vele van deze uitgaven onder-

deel uitmaken van de 'homogene groep wetenschapsuitgaven'. Zoals u zich zult herinneren, vindt de vaststelling van die groep, die op dit moment ruim 1 mld. omvat – daarbij gaat het om vrijwel alle onderzoek, exclusief de universiteiten, dat door de overheid wordt betaald – plaats binnen de Ministerraad in overeenstemming tussen de betrokken vakministers en de Minister voor Wetenschapsbeleid. Ik geef toe dat zich op dat punt soms moeilijkheden voordoen die belemmerend werken in de tijd.

Mevrouw Van Veenendaal heeft geïnformeerd naar de samenstelling van de RAWB. Zij vroeg zich af waarom het zuiver natuurwetenschappelijk onderzoek daarin niet is vertegenwoordigd. Bij de gedeeltelijke vernieuwing die onlangs heeft plaatsgevonden, is zeer zorgvuldig te werk gegaan. Een brede raadpleging van vele organen heeft plaatsgevonden om namen boven water te krijgen. De wet schrijft nu eenmaal voor dat er niet meer dan negen leden mogen zijn. Met dat beperkte aantal mensen moeten verschillende invalshoeken worden gecombineerd, maatschappelijke sectoren, ervaringen en facetten, zoals milieu en energie en wetenschappelijke disciplines. Niet alle disciplines kunnen bij dit kleine aantal zijn vertegenwoordigd. Wel is de technisch-natuurwetenschappelijke hoek vertegenwoordigd, maar gezien de totale samenstelling en gezien de posities van diverse leden is het mijns inziens onwaarschijnlijk dat de belangen van het fundamentele onderzoek, ook van het natuurwetenschappelijke onderzoek, niet voldoende aandacht zullen krijgen.

Staatssecretaris Klein: Mijnheer de Voorzitter! Om meteen maar met de deur in huis te vallen, merk ik op, dat de heer Hermes mij heeft verzocht informatie aan de Kamer te verschaffen met betrekking tot een bepaald fonds, dat in de wandeling 'Smallenbroekpot' wordt genoemd. Die informatie zou de Kamer nodig hebben om de diverse amendementen op hun waarde te kunnen schatten. Het lijkt mij daarom voor de Kamer nuttig deze kwestie eerst te behandelen. Ik mag hiertoe in de eerste plaats duidelijk maken, hoe de 'Smallenbroekpot' is ontstaan en wat de status ervan is.

Deze pot is in april 1970 ingesteld naar aanleiding van een brief van minister Veringa, die aan de academische ziekenhuizen toestond 60% van de opbrengsten van poli-klinische behandelingen te reserveren en te stor-

ten op een geblokkeerde rekening. Dat gebeurde in afwachting van een nieuwe regeling voor de honorering van de universitaire medici. Zoals men weet zou dit moeten worden voorbereid door de commissie-Smallenbroek. Deze geblokkeerde gelden werden daarbij uitdrukkelijk bestempeld als het honorarium-bestanddeel van de poliklinische inkomsten.

Sinds januari 1972 werden de fondsen daarnaast ook nog aangevuld met het in de toenmalige tariefsverhoging van de academische ziekenhuizen voor ziekenfondspatiënten opgenomen bedrag van f 10 per verpleegdag, ook als honorarium-bestanddeel.

Op dit moment bedraagt het in de gezamenlijke fondsen aanwezige bedrag ongeveer f 180 mln., zoals reeds eerder is meegedeeld. De totale toestroom naar de fondsen is nog wat groter geweest. Uit de fondsen is namelijk sinds 1971 de zogenaamde Quering-regeling gefinancierd, aangezien zij niet langer uit de rijksbijdrage kon worden bekostigd.

De bestemming van de fondsen is van begin af aan geweest het mogelijk maken van de financiering van de toekomstige honoreringsregeling voor de universitaire medici. Aan deze regeling wordt momenteel hard gewerkt en ik vertrouw, dat zij in de loop van volgend jaar kan worden ingevoerd. De fondsen zullen daarvoor moeten worden gebruikt, met name voor de aanloopfinanciering. Hoewel ik er op dit moment geen harde kwantificering van kan geven, heb ik toch wel de indruk dat de nu gevormde fondsen voor dat doel toereikend zullen zijn.

In dit verband wil ik erop wijzen, dat de fondsen als zodanig niet zomaar kunnen worden aangetast. Ik heb begrepen dat het ook niet de bedoeling van de heer Hermes is de fondsen zelf voor een ander dan het bestemde doel te gebruiken. De vragen van de heer Hermes betroffen de jaarlijkse toestroom naar de fondsen. Daarover wil ik het volgende zeggen.

Zoals de situatie thans is te overzien, zal deze jaarlijkse toestroom nodig zijn om de naar verwachting in 1978 tot stand te komen honoreringsregeling te bekostigen. Het is dus de bedoeling dat na de aanloopperiode de financiering van die regeling volledig door de jaarlijkse inkomsten wordt gedekt. In concreto vraagt de heer Hermes of een deel van die toestroom kan worden gebruikt voor verlaging van de rijksbijdrage aan de onderscheiden academische ziekenhuizen. Ik heb begrip en ook wel waardering voor die suggestie, al heb ik wel de nodige aarzelingen ter zake, om het in dit stadium zachtjes uit te drukken.

Klein

Ik hoop, dat ik goed begrepen heb, dat het niet de bedoeling van de heer Hermes is om de inhouding van dat deel van de toestroom een structureel karakter te geven. Ik neem zonder meer aan, dat hij een eenmalige inhouding op het oog heeft, want uit hetgeen ik hiervoor gezegd heb, moet voldoende duidelijk zijn dat de gehele jaarlijkse toestroom voor de bekostiging van de nieuwe honoreringsregeling nodig zal zijn, nadat de aanloopkosten uit de Smallenbroek-pot zelf zullen zijn gefinancierd. Uiteraard is een eenmalige inhouding van f 20 mln. uit de toestroom in dit begrotingsjaar een aanzienlijk lichtere operatie, maar gelet op het voorgaande zal de Kamer er begrip voor hebben dat ik het nog steeds een fikse ingreep acht. Technisch-juridisch zou het mogelijk zijn.

Echter, de Kamer dient zich dan goed te realiseren – en dat is tevens het antwoord op de vierde vraag van de heer Hermes – dat dan voor één jaar gebruik wordt gemaakt van gelden, die door de ziektekostenverzekeraars voor medische doeleinden zijn betaald. De Kamer moet zich ervan bewust zijn dat zij hiermede een voorkeur uitspreekt voor een andere, niet-medische bestemming boven een mogelijke tariefsverlaging. Aangezien hier verpleegtarieven in het geding zijn, heb ik overleg gepleegd met mijn collega van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Mede namens hem wijs ik de Kamer erop, dat een dergelijke gebruikmaking van een deel van de tariefopbrengsten door velen als een oneigenlijk gebruik zal worden beschouwd. Wij moeten derhalve de Kamer een en ander ontraden.

De heer **Dees** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Staatssecretaris nader verklaren dat het technisch-juridisch mogelijk is? Hij heeft in de eerste plaats aangeduid dat het een honorariumbestanddeel is en de vraag rijst dan van wie dat honorarium is en in de tweede plaats zijn de ziekenhuizen toch zelfstandige publiekrechtelijke lichamen.

Staatssecretaris **Klein**: Wel zelfstandig, maar niet volledig onafhankelijk handelend. De Minister van Onderwijs en Wetenschappen stelt de tarieven van de academische ziekenhuizen vast in overeenstemming met zijn collega van Volksgezondheid. Zoals de vroegere minister Veringa een aanwijzing heeft gegeven, kan de Minister van Onderwijs vervolgens ook aanwijzingen geven aan de besturen van academi-

sche ziekenhuizen wat zij met het geld moeten doen. De Minister kan dat ook doen bij de universiteiten. De heer Veringa heeft indertijd een brief gestuurd, waarin hij een gedeelte van de instroom van het geld uit de tarieven – de tweede instroom is het geld dat de ziekenhuizen krijgen via de rijksbijdrage, waarover wij thans spreken – namelijk een bepaald percentage wilde laten blokkeren door de besturen vanwege zijn beleidsvoornemen om te komen tot een honorering van het wetenschappelijke corps. Dat was dus een aanwijzing aan de besturen van de academische ziekenhuizen. Formeel-juridisch kan ik nu een andere aanwijzing geven door een brief te laten uitgaan, waarin de besturen wordt opgedragen om dit jaar geen bepaald percentage te blokkeren.

De heer **Dees** (VVD): Wat dat betreft zou er een verschil kunnen zijn tussen tarieven en het honorariumbestanddeel van de tarieven waarover indertijd overleg is gevoerd en overeenstemming is bereikt om een gedeelte van de instroom uit de tarieven te blokkeren.

Staatssecretaris **Klein**: Het gaat erom dat de Minister de tarieven kan vaststellen. Welnu, die tarieven moeten worden betaald. Het is vervolgens een beheersvraag wat er met die gelden gebeurt. De vroegere minister Veringa heeft indertijd bepaald dat een gedeelte ervan moest worden geblokkeerd voor een bepaald doel. Nu zou er van onze kant een brief kunnen uitgaan om die blokkering voor 1977 niet te doen plaatsvinden, zodat bijvoorbeeld het geheel van die instroom aan de exploitatie ten goede kan komen. Formeel-juridisch zouden wij dat kunnen doen. Het is heel iets anders of vervolgens de contractanten met wie in goede overeenstemming de tarieven zijn vastgesteld dat een goede handeling zouden vinden.

De heer **Dees** (VVD): Ik ben het ermee eens dat u de bevoegdheid heeft om de tarieven vast te stellen, maar binnen die tarieven is er nog het honorariumaandeel.

Staatssecretaris **Klein**: Door de Minister vast te stellen.

De heer **Dees** (VVD): Door de Minister in overleg en in overeenstemming met alle betrokkenen, diegenen die normaal over dat honorarium beschikken.

Staatssecretaris **Klein**: Daar is geen sprake van; ik zou trouwens niet weten met welk orgaan op dat punt zou moeten worden overlegd en tot overeenstemming moet worden gekomen.

Mevrouw **Van Veenendaal-van Megelen** (DS'70): Kan de Staatssecretaris dat doen buiten de ziektekostenverzekeraars om?

Staatssecretaris **Klein**: Wederom formeel-juridisch moet ik zeggen dat de Minister de tarieven vaststelt. Als hij de tarieven bijvoorbeeld verhoogt dan komt het geld binnen – het is een andere vraag of het aantal klanten ook gelijk blijft – en vervolgens is het een kwestie van beheeren van binnengekomen gelden. De Minister heeft ook de bevoegdheid om aanwijzingen te geven wat betreft de besteding van dat geld, net zoals ik dat gelukkig nog bij de universiteiten mag doen, ondanks de autonomie. Het is dan ook een beperkte autonomie, want als de rijksbijdrage van 0 gulden afwijkt, is de autonomie niet meer volledig zoals ik meestal zeg.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! De Staatssecretaris heeft een aspect niet behandeld en ik zou het op prijs stellen indien hij dat aspect alsnog zou behandelen. Dat aspect zou namelijk wel eens kunnen aantonen dat er geen sprake kan zijn van oneigenlijk gebruik. Ik heb het idee dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden in de huidige begroting in vergelijking met de begroting 1976 tussen aan de ene kant datgene wat door het departement van O en W wordt bijgedragen aan de totale kosten van de academische ziekenhuizen en datgene wat uit de verpleeggelden komt. Ik zou graag willen weten of dat waar is, want hieruit zou kunnen blijken dat een terugschuiven niet zo oneigenlijk is.

Staatssecretaris **Klein**: De heer Hermes constateert terecht dat er weer een positieve trend is ten aanzien van het aandeel van de rijksbijdrage in de totale exploitatiekosten. De heer De Brauw heeft destijds een verlaging aangebracht. Wij hebben dat ook een keer gedaan. De tendens bestaat echter dat het aandeel van het rijk weer groter wordt.

Wij kunnen daar echter geen rechten aan ontlenen. In verhouding tot de tarieven moeten wij er meer geld bij leggen om het 'bedrijf' draaiende te houden. Wij kunnen daar als financier geen rechten aan ontlenen.

Mevrouw Van Veenendaal sprak over de algemene ziekenhuizen. Als het gaat om een non profit-organisatie, waarbij men met één financier te maken heeft, dan kan die financier volledige inspraak hebben in de tarieven en dergelijke. Ten aanzien van de academische ziekenhuizen is er een ande-

Klein

re situatie. Daar zijn er twee geldstromen, namelijk één uit de tarieven en één uit de rijksbijdrage. In 1974 heeft de commissie-Groot de zaak al eens in korte tijd globaal gezien.

Die commissie heeft toen globaal een scheiding aangebracht tussen datgene wat typisch in de academische ziekenhuizen op rekening van de volksgezondheid moet komen en datgene wat moet worden toegerekend aan het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Daar zit nog een stuk tussen dat wij in gemeen overleg in de tariefadviescommissie proberen te analyseren. Alle belanghebbenden zijn hierbij betrokken, dus zowel de rijks-overheid als financierende instantie, als de ziektekostenverzekeraars. De Kamer zal begrijpen dat dit een flink karwei is, nog afgezien van het feit dat de uitkomsten bepaalde consequenties zullen hebben.

Wij moeten dat inzicht krijgen, al was het maar om duidelijkheid te krijgen wat het onderwijs en het onderzoek kosten in samenhang met de totale volksgezondheidskosten. Het heeft een hoge prioriteit. Ik ben er blij dat dezelfde professor Groot wederom het voorzitterschap van deze commissie op zich heeft willen nemen, omdat het een van de grote experts is op het gebied van de economie van de volksgezondheid.

In afwachting daarvan volgen wij, wel op een verschillend niveau – de tariefsverhoging in de algemene ziekenhuizen. Het is echter niet zo – zoals men wel eens hoort van die ene financierderskant – dat zij volledige zeggenschap zouden kunnen hebben over de bedrijfsvoering in de academische ziekenhuizen, want wij betalen – de heer Hermes heeft het zojuist nog even voorgerekend – altijd nog 40%. Dat is de problematiek. Op dat punt moet de Kamer nu van mij geen uitspraken verwachten dat ik vind dat de volksgezondheidsbijdrage hoger of lager moet worden. Het is een onderwerp van studie. Hoe eerder wij het resultaat daarvan weten, hoe beter het is. Ik weet niet welke kant het zal opgaan, maar duidelijkheid is vereist, omdat wij anders iedere keer dezelfde problematiek hier krijgen.

De heer **Hermes** (KVP): Dat is begrijpelijk. Wij moeten het inderdaad veranderen, of dat nu omlaag of omhoog is. Zou het echter niet verstandig zijn de verhoudingen van 1976 maar te handhaven?

Staatssecretaris **Klein**: Waarom zouden de academische ziekenhuizen, nu zij op een hoger niveau zitten, in de prijsstijging er meer bovenop krijgen? De tarieven van Academisch Ziekenhuis en Algemeen Ziekenhuis lopen dan uit elkaar, terwijl zij nu parallel lopen.

Wij hebben het niveauverschil ver groot bij de 30 gulden-maatregel. Primair is, dat wij er met elkaar uitkomen. Men kan er natuurlijk een aardige stagnatie veroorzaken door te zeggen: Er moet nog veel bestudeerd worden, maar ik heb het inmiddels al gezien, ik anticipeer er maar op.

Mevrouw **Van Veenendaal-Van Megelen** (DS'70): Vooruitlopend op de grondige analyse waarmee onder andere prof. De Groot zich gaat bezighouden, vindt de Staatssecretaris het dus niet verantwoord, alvast 20 mln. uit deze pot te halen?

Staatssecretaris **Klein**: Dat ontraad ik de Kamer, mede namens mijn collega.

De heer **Hermes** (KVP): Dat betekent dus dat Onderwijs en Wetenschappen accepteert, dat voor 1977 20 mln. meer wordt uitgetrokken dan de verhouding 1976 zou hebben aangegeven.

Staatssecretaris **Klein**: Dat is een consequentie van de beheersbaarheid van het beleid ten aanzien van de academische ziekenhuizen. Ik meen dat wij grote vooruitgang hebben geboekt op dat punt, maar wij zijn er beslist nog niet uit. Het belangrijkste is dat wij vanuit de deskundigheid goed inzicht krijgen in het bedrijfsgebeuren in de academische ziekenhuizen en op basis daarvan een goede analyse van de kosten, gesplitst naar volksgezondheid en naar onderwijs en onderzoek.

Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek mijn dank uit jegens de kamerleden die het in deze kabinetsperiode gevoerde beleid met betrekking tot het wetenschappelijk en hoger beroeps-onderwijs positief hebben beoordeeld. Ik ben zeer erkentelijk voor de opmerkingen van degenen die erop hebben gewezen, dat het bepaald geen gemakkelijke taak moet zijn geweest, getuige op de beginsituatie in 1974 en gegeven de noodzaak om in straf tempo naar een nieuwe situatie toe te werken.

Indien men mij een zeer korte terugblik en een evaluatie toestaat, wil ik beginnen met op te merken, dat het door ons werd en nog steeds wordt gewaardeerd dat de Staten-Generaal er direct na het begin van ons optreden mee hebben ingestemd, een zodanige wij-

ziging in de Collegegeldwet aan te brengen, dat deze ontregelende factor van het universitair onderwijs kon worden weggewerkt.

Toen de desbetreffende kruiddampen waren opgetrokken, kon een inventarisatie worden gemaakt van de stand van zaken en kon inzicht worden verkregen in de mogelijkheden om het ons voor ogen staande beleid in de gewenste vorm uit te voeren. Wanneer ik mij tot het naar mijn mening belangrijkste manco dat ik aantrof beperk, was dat dat er met betrekking tot het beheer van de middelen weinig of geen effectieve informatie en overlegstructuren tussen de instellingen van hoger onderwijs en de centrale overheid waren.

Indien wij nu, drie en een half jaar later via de meerjarencijfers voor het wetenschappelijk onderwijs en het nauwe overleg daarover met de instellingen van wetenschappelijk onderwijs op het punt staan beleidsindicaties alsmede richtlijnen aan de instellingen te geven die noodzakelijk zijn voor het opstellen van realistische ontwikkelingsplannen en financiële schema's voor de periode 1979 tot 1983, dan is daarmee een belangrijke vooruitgang geboekt. Mede door het tempo, waarin een en ander heeft plaatsgevonden, kon een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de bevordering van de zo nodige doelmatigheid bij het wetenschappelijk onderwijs.

In het kader van de planning is in het bijzonder ook voor het overleg met de instellingen van hoger onderwijs van belang, de oprichting van het planning overlegorgaan en de adviesgroep planning. In dat planningskader is tevens het hoger beroeps-onderwijs betrokken. Daarmee komt het meerjarenperspectief op de juiste wijze voor ogen te staan.

Ik vind dat er veel is gepresteerd, al moet ik er direct aan toevoegen dat er nog heel wat met betrekking tot de beheersbaarheid van het hoger onderwijs zal moeten worden verricht. Het doet mij veel genoegen dat ondanks de verkrapting van de voorziening van de middelen en de noodzaak, de uiterste doelmatigheid te betrachten, de relatie met de instellingen van wetenschappelijk onderwijs en die van het hoger beroeps-onderwijs in toenemende mate een open en begripvol karakter heeft gekregen.

Ik voeg hieraan gaarne toe dat ook het overleg en de informatiestructuur met de academische ziekenhuizen, ook al verloopt de voortgang daarvan wat langzamer vanwege de ingewikkeld-

Klein

heid van de problematiek, duidelijk is verbeterd.

Gaarne wil ik bekennen dat de druk die uitgaat van de beperkte middelen, processen als hier bedoeld, kan versnellen. Dat dit gebeurt in een goede sfeer met respectering van de eigen verantwoordelijkheid van alle betrokkenen, stemt tot tevredenheid.

Ik wil hieraan graag nog iets kwantitatiefs toevoegen. Zoals bekend, kennen wij bij het wetenschappelijk onderwijs sedert enkele jaren weer harde, met elkaar vergelijkbare cijfers van de aantallen studenten. Voor de jaren 1974–1975, 1975–1976 en 1976–1977, luidden deze respectievelijk, het aantal ingeschreven studenten: 108, 116 en 124.000. Dit betekent dat in twee jaar tijd een groei heeft plaatsgevonden van circa 15%. In die twee jaar zijn de exploitatiekosten in reële termen, toegevoegd met rond 2,5%. Hoewel alle ingeschreven studenten geen onderwijs-vragende studenten zijn, kan voor deze laatste categorie wel ongeveer hetzelfde worden aangenomen. Dit betekent dat de doelmatigheid in deze sector van het onderwijs in twee jaar tijds met rond 10% is gestegen. Over de periode van 4 jaar werkt dit voorzichtig geschat uit op ten minste 15%. Hieraan moge de wens worden toevoegd dat dit resultaat voor toekomstige Kamers en regeringen een reden moge zijn de druk op het wetenschappelijk onderwijs niet onnodig verder te doen toenemen, gezien de verantwoordelijkheid die de instellingen van het wetenschappelijk onderwijs, ook in het huidige tijdsbestek moeten kunnen dragen. Wat dat aangaat, kan ik de laatste zin van het betoog van de heer Beinema in essentie van harte onderschrijven.

Zoals ik reeds stelde, is in het planningoverleg met de instellingen van hoger onderwijs belangrijke voortgang geboekt. De in het overleg bereikte resultaten, maken het mij mogelijk op korte termijn een verdere stap te zetten in het proces van de planning van het hoger onderwijs. Deze stap zal eruit bestaan dat ik in het begin van de volgende maand onze beleidsindicaties voor het wetenschappelijk onderwijs aan de instellingen bekend zal maken. Tevens is het overleg inzake de richtlijnen voor de inrichting van ontwikkelingsplannen, financiële schema's en meerjarenafspraken, zodanig gevorderd dat mag worden verwacht dat ook deze richtlijnen op korte termijn kunnen worden uitgevaardigd.

Ik wil de betekenis van deze stap kort toelichten mede in antwoord op een

vraag van de heer Dees. In een eerder stadium heb ik reeds kenbaar gemaakt dat naar mijn mening de meerjarenavisies, zoals die tot op heden vorm hebben gekregen, onvoldoende basis bieden voor een consistent landelijk beleid ten aanzien van het wetenschappelijk onderwijs. Tijdens het overleg in het overlegorgaan is gebleken dat de partners in dit overleg – overheid en instellingen – met name belang hechten aan het verbeteren van de tot op heden sterk kwantitatief gerichte operatie in het kader van de middelenverdeling door het inbrengen van kwalitatieve elementen. De bedoeling van de uit te vaardigen beleidsindicaties is deze meer kwalitatieve inbreng te realiseren. Een ander betekent dat de procedure rondom het ontwikkelingsplan, het financiële schema en het algemeen financiële schema, weer zal worden geactiveerd. In het planningsoverleg is reeds overeenstemming bereikt over de thema's die de komende jaren in het planningsproces aan de orde zullen komen. Als eerste prioriteit is aangegeven, de aanpassing van de personele middelen aan de instroom der studenten en de benodigde onderwijs capaciteit.

Een ander belangrijk element is dat ernaar wordt gestreefd het onderzoek nu ook concreet te onderscheiden als aparte parameter. Dat deze belangrijke maatschappelijke activiteit als een afzonderlijke institutionele taak van de universiteit onderscheiden wordt, acht ik van grote betekenis. Bij deze prioriteiten zal in de beleidsindicaties worden aangesloten. Deze beleidsindicaties en richtlijnen zijn van belang voor de door de instellingen op te stellen begroting voor 1978 en het ontwikkelingsplan voor 1979 tot 1983. Uitgangspunt is de best mogelijke schatting die van de situatie in 1983 kan worden gemaakt.

Van de instellingen zal worden gevraagd, in het ontwikkelingsplan aan te geven hoe zij zich voorstellen, de in de beleidsindicaties kwalitatief en kwantitatief aangeduide situatie te bereiken. Een belangrijke veronderstelling, die ik bij deze schatting zal hanteren, is dat het totaal aan voor het wetenschappelijk onderwijs beschikbare middelen in de komende periode gelijk zal blijven en dat derhalve nieuwe initiatieven in het beleid hun weerslag zullen moeten vinden in verschuivingen binnen het vastgestelde totaal der middelen.

In dit kader verdient het voorts de aandacht, dat sommige instellingen al te zeer zijn uitgegroeid, terwijl andere zich onvoldoende hebben ontwikkeld.

Verwacht wordt, dat de discussie ertoe zal kunnen leiden dat bijvoorbeeld bepaalde taken, die nu zowel door de zeer grote als door de kleine instellingen worden verricht, in de toekomst meer zullen worden geconcentreerd in de kleine instellingen.

Gelet op de huidige budgettaire situatie acht ik een herziening van de taakverdeling de enig mogelijke stap om te bereiken dat de nu onvoldoende ontwikkelde instellingen zullen uitgroeien tot een meer evenwichtige omvang.

Het zal duidelijk zijn, dat een belangrijke taak in het planningsproces is weggelegd voor de Academische Raad. Krachtens artikel 6 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs is de Academische Raad immers gebonden, de ingediende ontwikkelingsplannen in hun onderling verband te beschouwen. Ik hoop dat de Academische Raad zijn verantwoordelijkheid in dezen volledig waar zal maken.

Ik heb reeds vermeld, dat ik op korte termijn richtlijnen voor de inrichting van de ontwikkelingsplannen en de andere financiële schema's en meerjarenafspraken zal uitvaardigen. Ten aanzien van die meerjarenafspraken moet er geen misverstand bestaan: het gaat hier niet om overeenkomsten in civielrechtelijke zin, maar om intentieverklaringen waarbij de betrokken partijen ieder op grond van hun eigen verantwoordelijkheid trachten een optimale verdeling van de middelen te waarborgen.

Dit onderwerp afsluitend, wil ik nog de vraag van de heer Beinema beantwoorden, hoe het staat met het gevolg geven aan de op 8 april 1976 door de Kamer aanvaarde motie-Ter Woorst inzake een adviesgroep van onafhankelijke deskundigen. In de nota naar aanleiding van het verslag heb ik op de vraag over deze motie – zie onder 180 – medegedeeld dat ik tegen het gebruik maken van een onafhankelijk adviesorgaan op zich geen bezwaren heb. De ontwikkeling van het planningsoverlegorgaan verkeert echter nog in een te vroeg stadium om dit ontwikkelingsproces nu te belasten met de oprichting van een onafhankelijk orgaan.

Mijnheer de Voorzitter! Staat u mij toe dat ik deze inleiding afsluit...

De heer **Beinema** (ARP): Heeft de Staatssecretaris enig idee wanneer het in die situatie wel dragelijk is die groep in te stellen?

Staatssecretaris **Klein**: Van het begin af aan heb ik gezegd dat wij ten opzichte van de vorige planning toch – naar mijn mening is dat nog steeds een

Klein

zeer goede gedachte, de praktijk wijst dat ook uit – willen overstappen van een modelmatige naar een procesmatige benadering. Dit klinkt een beetje organisatorisch, maar het is toch vrij essentieel. In zo'n heel proces zal op zeker ogenblik naar mijn mening – zoals wij nu bezig zijn – al of niet bij partners de behoefte ontstaan om ook nog een onafhankelijk orgaan daarbij in te stellen.

De heer **Beinema** (ARP): Dat betekent dus dat de Staatssecretaris in wezen zegt dat hij nog niet weet of hij die motie zal uitvoeren en dat hij dat nog wel zal zien.

Staatssecretaris **Klein**: Ik stel vast dat – de Kamer heeft met betrekking tot dat punt een verlangen uitgedrukt – deze vrijheidsgraad in het optimaliseren van het hele proces, namelijk dat men ook nog een onafhankelijk adviesorgaan zou kunnen instellen, dezerzijds met name niet moet worden weggegeven. Wanneer ik die vrijheidsgraad nu als het ware weer ongedaan zou maken door dat orgaan in te stellen, heb ik minder flexibiliteit. Met andere woorden: men moet die mogelijkheid blijven overwegen.

De heer **Beinema** (ARP): U beantwoordt mijn korte vraag met veel woorden dus eigenlijk met ja. Ik doel nu op mijn laatste vraag.

Staatssecretaris **Klein**: Mijn antwoord op uw vraag hield in dat ik op dit ogenblik geen behoefte heb aan het gebruik maken van een onafhankelijk adviesorgaan.

De heer **Beinema** (ARP): Dat is uw vertaling.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Ik meen dat de Staatssecretaris daarmee consistent is met hetgeen hij daarover heeft gezegd bij de behandeling in de openbare commissievergadering en de behandeling in de Kamer, waar deze motie in stemming is gebracht.

De heer **Beinema** (ARP): Mijn punt is niet, dat hetgeen de Staatssecretaris zegt niet consistent zou zijn, maar dat hij onduidelijk was.

Staatssecretaris **Klein**: Ik hoop dat dit inmiddels is opgeheven.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Ik zie, eerlijk gezegd, in dit verband niet het verenigbaar zijn van consistent met onduidelijk.

Staatssecretaris **Klein**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn inleiding afsluiten door ook een onderwerp aan te

stippen dat mij qua verwacht resultaat tot op heden heeft teleurgesteld, namelijk dat van de studiefinanciering. De politicologen zullen over deze keuze waarschijnlijk teleurgesteld zijn. Ik verzoek hun, op mijn memoires te wachten....

In januari 1974 kwam de beleidsnota studiefinanciering uit. In mijn toen nog Haagse onschuld dacht ik, dat wij het vóór het zomerreces van dat jaar door intensief overleg over de hoofdelementen van een nieuw stelsel eens zouden kunnen worden. Met voortvarendheid zou dan aan een gedetailleerde, precieze invulling in de vorm van een wetsontwerp kunnen worden begonnen. Met enige inspanning had het nieuwe stelsel dan in september 1976, doch zeker in september 1977 van kracht kunnen worden.

De heer **Dees** (VVD): Het was niet alleen de Haagse onschuld van de heer Klein, maar de Haagse onschuld van de regering in haar geheel, want in de regeringsverklaring werd aangekondigd, dat een nieuw stelsel van studiefinanciering reeds zou ingaan in 1974/1975.

Staatssecretaris **Klein**: De heer Dees weet, dat men zich hierbij vooral richt op de eerst-verantwoordelijke bewindsman, in dit geval de Staatssecretaris, die reeds rijke gedachten over deze zaak had ontwikkeld, voordat hij deze functie kreeg. Ik maakte toen een schatting. Ik had inmiddels enkele maanden ervaring in dit huis. De voortvarendheid was toen zo groot – ik denk aan de behandeling van bepaalde wetsontwerpen – dat ik meende, dat de zaak ongeveer in juni 1974 rond zou kunnen zijn: over het punt van het plegen van overleg met elkaar over de vraag, welke elementen erin zouden moeten worden gebracht.

Het heeft niet zo mogen zijn. Van het één is het ander gekomen. De stroom van geschreven woorden steeg al meer en meer. Ik wil u wel bekennen dat als ik alles vooruit had geweten...

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dan was u er niet aan begonnen.

Staatssecretaris **Klein**: Neen, mevrouw Ginjaar! ... ik ofwel in de nota veel explicieter tot uitdrukking zou hebben gebracht dat het vóór alles ging om met het parlement uitsluitend een inventariserende discussie te hebben over de verlangens met betrekking tot een dergelijk, nieuw stelsel van studiefinanciering, ofwel, gelet op al het voorwerk dat al bestond, de voorkeur had gegeven aan het indienen van een wetsontwerp. Ik meen, dat het proces daarmee een ander verloop zou hebben gekregen.

Gegeven mijn, op dit punt, gedaald aspiratieniveau doet het mij genoegen, de Kamer thans te kunnen mededelen dat de nota naar aanleiding van het eindverslag van de bijzondere commissie u één dezer dagen zal bereiken.

Mevrouw **Van Veenendaal-van Meggelen** (DS'70): De Staatssecretaris had natuurlijk ook een voorontwerp kunnen indienen, waarover wij hadden kunnen discussiëren. Dan hadden wij ten minste precies geweten wat hij in de wet had willen zetten.

Staatssecretaris **Klein**: Daartussen bestaat inderdaad nog deze variant.

Mevrouw **Van Veenendaal-van Meggelen** (DS'70): Die is wèl overgeslagen.

De heer **Dees** (VVD): Zal het concept-program van de PvdA de Staatssecretaris nog aanleiding geven, wijziging in zijn voorstellen aan te brengen?

Staatssecretaris **Klein**: Volgende week kan men het antwoord verwachten in de nota. Wellicht hoort men ook met betrekking tot dit programma één dezer dagen nog een wijziging. Het lijkt mij, gelet op de status van de desbetreffende stukken binnen mijn partij, niet goed om daarop reeds nu te anticiperen.

Het zou mij verheugen als de Kamer de komende maand – of wellicht de komende twee maanden – gelegenheid wist te vinden voor een plenaire behandeling van – ik kan het nummer dromen – kamerstuk 12 778.

Ik wil tot slot van het algemene gedeelte opmerken dat, juist omdat uit het gegeven voorbeeld blijkt dat ook bij een volop aanwezige goede wil van betrokkenen processen aardig uit de hand kunnen lopen, bij mij de vreugde overheerst door het vele dat in het hoger onderwijs in de afgelopen periode met medewerking van uw Kamer en die van de instellingen voor het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs is bereikt.

Ik moge dan nu overgaan op de meer gerichte beantwoording van de gestelde vragen, waarbij ik een indeling naar enkele hoofdontwerpen heb gemaakt.

Allereerst de vragen met betrekking tot de beheersing van de kosten van het wetenschappelijk onderwijs.

De geachte afgevaardigde de heer Dees heeft gevraagd naar maatregelen om de gemiddelde kosten per student omlaag te brengen. Ik ben reeds uitvoerig ingegaan op de beleidsindicaties voor de ontwikkelingsplannen van de universiteiten en hogescholen. Ge-

Klein

let op de randvoorwaarden zal daarbij ook aandacht moeten worden besteed aan de gemiddelde kosten per student. Ik wil hier nog het volgende aan toevoegen.

Het zal duidelijk zijn dat, behalve maatregelen binnen het wetenschappelijk onderwijs, ook andere beleidsmaatregelen aandacht vragen om meer studenten in het hoger onderwijs een opleiding te doen volgen, uiteraard voor het zelfde totale bedrag dat beschikbaar is. Ik wijs op de versterking van het hoger beroepsonderwijs, experimenten met algemene hogere opleidingen, het zoeken van een hechtere structuur van het part-time studeren en het beperken van de studieduur. Al deze maatregelen zullen moeten worden gezien als een samenhangend geheel dat erop gericht is om een hoger onderwijs voor velen te verwezenlijken.

In dit beleid worden ook de mogelijkheden van toepassing van de onderwijstechnologie betrokken. Niet lang geleden hebben de Minister en ik een kleine adviescommissie ingesteld, bestaande uit enkele deskundigen in de onderwijsresearch en enkele beleidsambtenaren, die voorbereidend werk zal verrichten voor beleidsrelevant onderzoek. Tot de onderwerpen waaraan deze commissie aandacht zal schenken, behoort de verhoging van de onderwijsdichtheid, de toepasbaarheid van multi-mediale methoden en eventuele andere mogelijkheden om de doelmatigheid te verhogen. Ook van deze commissie verwachten wij een bijdrage tot het verkrijgen van een beter inzicht in de door de heer Dees genoemde problematiek en de oplossing ervan.

De geachte afgevaardigden de heren Dees en Van Ooijen hebben hun ongerustheid uitgesproken over de financiële positie van het wetenschappelijk onderwijs. Met de heer Van Ooijen ben ik het geheel eens, dat een efficiënter en effectiever wetenschappelijk onderwijs wenselijk is. Uiteraard zijn er grenzen aan het besnoeien. Het is echter niet zo, als de heer Dees zegt, dat bij de toewijzing van middelen een 'piep- en knijp-systeem' wordt gehanteerd, omdat onvoldoende inzicht zou bestaan in de gang van zaken binnen de instellingen.

Niets is minder waar, mijnheer de Voorzitter. In gezamenlijk overleg en in het kader van technische werkgroepen, waarin het departement en de instellingen zitting hebben, worden verdeelmodellen ontwikkeld en besproken. De inbreng van de universiteiten

en hogescholen is hiermede voldoende verzekerd. Zoals reeds is gesteld, worden thans in het kader van de planning beleidsindicaties en richtlijnen ten behoeve van de ontwikkelingsplannen en financiële schema's ontwikkeld, waarin een verdergaande afstemming van taken en middelen zal kunnen worden bereikt. Ik wil het als volgt samenvatten. Indien in de 4 à 6 komende jaren een zelfde groei in relevante informatie wordt bereikt als in de afgelopen jaren, kunnen en de instellingen en de dan aanwezige bewindslieden bogen op een uitstekende verantwoordings- en overlegstructuur.

Mijnheer de Voorzitter! In het doorwrochte betoog van de heer Beinema werd een aantal gedachten naar voren gebracht, welke ook bij mij leven. De door de heer Beinema bepleite flexibiliteit, door in de middelentoewijzing aan de instellingen van wetenschappelijk onderwijs een grotere manoeuvreerruimte in te bouwen, is een doelstelling welke ook door mij wordt onderschreven. Uiteraard geldt dit niet alleen voor het wetenschappelijk onderwijs, maar ook voor het HBO. In het betoog van de heer Beinema ging het voor alles om het wetenschappelijk onderwijs. In feite zou een lump-sum-financiering zeer zeker de doelmatigheid kunnen bevorderen.

Om dit echter verantwoord te realiseren, zal een aantal fasen moeten worden doorlopen, waarvan enkele reeds in gang zijn gezet. Reeds in 1974 werd bij de nota 'Meerjarencijfers wetenschappelijk onderwijs een aanzet tot middelenverdeling' nadrukkelijk het voornemen uitgedragen om wederom tot ontwikkelingsplannen en een algemeen financieel schema te komen. De bestuurlijke informatie waarover beschikt kon worden, bleek echter niet van dien aard dat dit voornemen althans in de korte termijn kon worden geëffectueerd.

Het bepalen van een lump sum vraagt immers een grote mate van inzichtelijkheid, opdat een vaststelling niet alleen verantwoord is, doch ook recht doet wedervaren aan de nodige differentiatie in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. De inmiddels voortgeschreden verijning in de verdeelmethodieken heeft het in 1974 uitgedragen voornemen thans veel dichterbij de realisatie gebracht.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Speelt daarbij ook een rol de uitvoering van een motie, juist over deze verdeelproblematiek, die ik inder tijd heb ingediend en die naar ik meen door een zeer groot deel van de Kamer is gesteund? Ik geloof dat dit nu rele-

vant is. Wordt er inderdaad gestreefd naar een verwezenlijking van wat daarin werd uitgedrukt met daarbij de mogelijkheden voor een grotere autonomie van de instellingen?

Staatssecretaris **Klein**: Door de Kamer aangenomen moties spelen uiteraard altijd een rol in het beleid.

De heer **Beinema** (ARP): Zij het soms een negatieve.

Staatssecretaris **Klein**: Het is duidelijk, dat zo'n uitspraak in het beleid wordt meegenomen. Je moet het uiteraard wel op de juiste wijze inbrengen in het beleid waarmee je bezig bent. Op dat punt wil er nog wel eens een verschil zitten. De Kamer denkt soms dat het eerder kan dan degenen die het proces trachten te optimaliseren.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Dat is wel een zeer algemeen antwoord...

Staatssecretaris **Klein**: In deze fase van de planning lijkt mij dat ook terecht.

De heer **Kolthoff** (PvdA): ...op de vraag of een door de Kamer aanvaarde motie van mij in de fase van uitvoering is. Uit dit antwoord kan ik niet opmaken of het wel of niet het geval is.

Staatssecretaris **Klein**: Om de discussie te bekorten wijs ik erop, dat ik heb toegezegd dat op betrekkelijk korte termijn een voortgangsrapport aan de Kamer zal worden aangeboden met betrekking tot de planning. Dat stuk is in een vergevorderd stadium van voorbereiding. Ik hoop het binnen afzienbare tijd aan de Kamer te kunnen voorleggen. Zoals wij hebben toegezegd bij de behandeling van de planingsnota is het het volgende stuk waarover de Kamer uitvoerig overleg kan plegen.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Naar ik begriep kan ik het antwoord daar wel in vinden.

Staatssecretaris **Klein**: Ik zal er zorg voor dragen dat op die vraag wordt ingegaan. Zoals ik al tegen de heer Beinema heb gezegd zal ik ook mededelen hoe ik denk over de mogelijkheid, gebruik te maken van een onafhankelijk adviesorgaan.

De geachte afgevaardigden mevrouw Van Veenendaal en de heer Dees hebben zich in het meedenken over de kostenbeheersing bij het w.o. voorstanders betoond van de verhoging van de eigen bijdrage van de student in zijn studiekosten in samenhang met een nieuw stelsel van studie-financiering. Mede gelet op de mededeling die ik zoëven heb gedaan dat de nota naar aanleiding van het eindver-

Klein

slag zeer binnenkort is te verwachten, hoop ik dat wij daarna in plenaire vergadering de beleidsnota studiefinanciering kunnen behandelen. In dat kader en gelet op de gehele correspondentie in het voorlopig verslag, het eindverslag en de antwoorden daarop lijkt het mij goed pas dan over deze materie wederom indringend met elkaar van gedachten te wisselen. Ik heb overigens andere gedachten over de omvang van de eigen onderwijsbijdrage dan de geachte afgevaardigden.

Mevrouw Van Veenendaal-van Megelen (DS'70): Maar die discussie komt er?

Staatssecretaris Klein: Binnen enkele dagen kan de Kamer beslissen wanneer die discussie zal plaatsvinden.

De heer Dees (VVD): Met dien verstande dat er wel een nieuw feit bij is gekomen, namelijk dat u de middelen na 1977 wil stabiliseren. Dat is een nieuw feit van betekenis.

Staatssecretaris Klein: Ik sprak over de exploitatie en de kosten van alle universiteiten. Zoals u weet is er een aparte post op de begroting voor de studiefinanciering. Daarbij wordt een ander regime gevolgd.

De heer Dees (VVD): Ik bedoel dat het vraagstuk van de hoogte van de eigen bijdrage van studenten in een ander licht komt te staan gezien uw voorstellen de uitgaven voor het wetsontwerp te stabiliseren.

Staatssecretaris Klein: Dit voornemen kunt u als beleidsvoornemen aannemen en daarmee in uw verdere betoog rekening houden. Het is inderdaad iets anders dan wanneer er een groei van 10% in zit.

De Minister voor Wetenschapsbeleid heeft reeds iets gezegd over contractresearch. Voorwaarde voor de besteding van de inkomsten uit contractresearch is volledige administratieve en financiële doorzichtigheid in de rapportage. Voorts moet het bedrag zijn bestemd voor de financiering van activiteiten waarvoor de rijksbijdrage wordt verleend.

Met andere woorden, de subsidieabiliteit – een heel mooi woord, dat ik in de afgelopen drie jaar heb geleerd – van de activiteiten moet vaststaan. Men kan dus niet ineens met een nieuwe activiteit beginnen, bijvoorbeeld speeltuinwerk, die niet tot de primaire taak van de instellingen behoort. De opdracht moet passen in het kader van de onderwijs- en onderzoektaak.

De regelingen, die de instellingen zelf hebben opgesteld aangaande de openbaarheid van gegevens bevatten geen beperking van die openbaarheid die niet acceptabel is. Om mijn betoog op dit stuk kort te houden volsta ik verder met een verwijzing naar het antwoord op de vragen die de heer Kolt-hoff enige tijd geleden heeft gesteld.

Inzake de financiering binnen het hbo heeft de heer Van Ooijen gesignaleerd, dat in het kunstvakonderwijs grote beroering is ontstaan vanwege een aantal knelpunten. Het gaat daarbij, zo stelt men, om het optrekken van de lage begroting van het kunstonderwijs voor 1977, om snelle aanwending van het overschot op de begroting 1976 ten bate van het kunstonderwijs van nu en om meer geld voor speciale voorzieningen die voor het kunstonderwijs nodig zijn. In de schriftelijke beantwoording heb ik op bladzijde 22 bij artikel 99 al met cijfers aangetoond dat het een volledige misvatting is, te stellen, dat het bedrag voor kunstonderwijs voor 1977 extra laag is. Er is geen sprake van extra bezuinigingen op die tak van onderwijs. Zoals men weet zijn de bedragen op de begroting, berekend op basis van een bepaalde verhouding staf/student en het te verwachten aantal studenten. Het is merkwaardig, dat bepaalde organisaties bij een snelle stijging van het uitgetrokken bedrag niets laten horen, maar dat zij menen dat er demonstraties moeten worden georganiseerd als er op een zeker ogenblik vanwege een te ruime raming van het aantal studenten geld overblijft. Dat organiseren gebeurt klaarblijkelijk op basis van een merkwaardige interpretatie van cijfers die kennelijk niet lineair is. Men interpreteert in de ene richting kennelijk heel anders dan in de andere richting. Dit is een tamelijk triviale aangelegenheid. Nochtans hebben vele studenten in deze sector van onderwijs naar ik heb begrepen reiskosten moeten maken om aan een demonstratie deel te nemen, die op deze verkeerde interpretatie was gebaseerd.

Staatssecretaris Klein: Ik ben van mening dat het gezien de positie van de HBO-raad, het daartoe aangewezen adviescollege, niet opportuun is om een commissie ad hoc in te stellen die de problemen van het kunstonderwijs inventariseert en eventueel suggesties aandraagt voor de oplossing daarvan. Er zijn natuurlijk wel degelijk problemen in het kunstonderwijs te inventariseren, maar ik beweer dat zij gelet op de andere sectoren van het hoger beroeps-onderwijs niet primair van materiële aard zijn. Als het onderwijsgebeuren moet worden geïnventariseerd moet

dat geschieden door de daarvoor bestemde sectie van de HBO-raad, die immers is ingesteld om te voorkomen, dat er weer overal allerlei commissies ad hoc ontstaan.

Mijnheer de Voorzitter!

Ik wijs de heer Van der Spek erop dat men zich bij het kunstonderwijs echt niet moet beklagen over de gemiddelde groeps-grootte en over gebrek aan experimenteermogelijkheden. In vergelijking met de overige takken van HBO is het kunstonderwijs echt heel goed af.

De heren De Leeuw, Van Leijenhorst en Van der Spek hebben aandacht gevraagd voor de bezuiniging bij het hoger sociaal pedagogisch onderwijs. Ik geef toe, dat op het hspo tijdseenhedenpakket diverse malen is bezuinigd. Ik moet er evenwel op wijzen, dat in vergelijking met andere onderwijsvormen het HSP0 zeer bevoorrecht was en dat de genomen maatregel geheel verantwoord is. Wij zijn inderdaad bezig met een diepgaand vergelijkend onderzoek maar de relatief bevoorrechte positie van het HSP0 was zo duidelijk, dat wachten op nauwkeuriger gegevens onbillijkheid jegens anderen zou hebben betekend.

De heren De Leeuw en Van der Spek hebben ook nog het voorbereidend jaar bij de hts ter sprake gebracht. Over dit onderwerp is in deze Kamer herhaalde malen uitvoerig gesproken. Ik blijf van mening, dat de nu getroffen regeling, te weten het creëren van extra faciliteiten voor de opvang van nieuwe studenten in plaats van het voorbereidend jaar, de voorkeur verdient.

Het lid **Vondeling** neemt de voorzittersstoel weer in.

Staatssecretaris Klein: Ik deel de zorgen van de heer Van Ooijen met betrekking tot het herstructurerings- en herprogrammeringsproces. Ook wij zijn er niet geheel gerust op of de doelstellingen van de Wet herstructurering, die met grote meerderheid in beide Kamers is aanvaard, ook gerealiseerd zullen worden. Ik behoef over de belangrijkste doelstellingen niet uit te weiden. Iedereen herinnert zich deze zonder twijfel. Duidelijk is ook, dat indiening van een zeer groot aantal voorstellen inzake een vijfjarige cursusduur zich slecht zal verdragen met de doelstellingen. Uiterlijk 1 mei zullen deze voorstellen worden ingediend. Dan krijgen wij de toetsingsprocedure. Ik neem aan, dat in veel gevallen sprake zal zijn van afwijking van vier jaar. De toetsing geschiedt aan de hand van de bekende richtlijnen. Het zal dan de vraag zijn, of de toetsing er ook toe zal leiden, dat de doelstellingen van de

Klein

herstructurering kunnen worden gerealiseerd. Het is niet uitgesloten, dat wij tijdens het toetsingsproces zullen moeten concluderen, dat nader beraad en wellicht nadere voorzieningen nodig zullen zijn om de doelstellingen alsnog te realiseren. Het heeft, mede gelet op de tijd, betrekkelijk weinig zin hierop te anticiperen.

De heer Verbrugh heeft in het kader van de herstructurering gevraagd naar de postdoctorale activiteiten. Om hierover een uitspraak op kwantitatief gebied te kunnen doen, moeten wij eerst afwachten wat in het herprogrammeringsproces in de predoctorale fase uit de bus komt.

De heer Verbrugh heeft ook enkele vragen gesteld over het voorontwerp van wet wederzijdse doorstroming met name vanwege het bijzondere karakter van vele HBO-scholen. Ik wil hem op dit punt – ik meen, dat ik dit al eerder heb gedaan – geruststellen. Juist vanwege het bijzondere karakter van de meeste HBO-scholen is in het voorontwerp van wet de beslissing over de toelating van naar het HBO overstappende studenten voorbehouden aan het bevoegd gezag van de desbetreffende school. De landelijke commissies wederzijdse doorstroming adviseren over de doorstroming van WO naar HBO en over eventuele vrijstellingen, maar beslissen niet. Met het aspect van het bijzonder onderwijs wordt, zoals altijd, ook bij dit wetsontwerp ten volle rekening gehouden. Binnenkort zal een wetsontwerp worden ingediend, dat op dit punt dezelfde regeling zal hebben als het voorontwerp.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik heb ook nog een vraag gesteld over clustering, die nodig is, het samengaan van HBO-scholen gemeenschappen, wat erg moeilijk is voor bijzondere scholen.

Staatssecretaris **Klein**: Ik meen dat wij dit al eens in het overleg met de vaste commissie uitvoerig aan de orde hebben gehad.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik heb het niet in het verslag gevonden. Helaas kon ik niet aan het overleg deelnemen, maar ik heb het verslag ervan wel goed gelezen en daarin stond het niet. Daarom ben ik er nu op teruggekomen.

Staatssecretaris **Klein**: Bij de behandeling van de nota moet die problematiek nog uitvoerig aan de orde komen. Het is duidelijk, dat het een van de punten is waarop de Kamer de kwaliteit van de nota zal beoordelen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Leijenhorst heeft gepleit voor een samenhangend MBO-HBO-beleid voor opleidingen in de sector van de gezondheidszorg. Ik moet erop wijzen, dat de 5 MBO-V's experimentele opleidingen betreffen, ressorterend onder het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Deze experimenten zullen afgerond en geëvalueerd moeten worden, voordat aanvragen op het scholenplan kunnen worden gerealiseerd.

Naast deze experimentele opleidingen bestaan talloze zogenaamde in-service opleidingen verbonden aan ziekenhuizen. De verhouding tussen het aantal opleidingen op MBO- en HBO-niveau is dus niet zo bevreemdend.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Wat gebeurt er nu op korte termijn op dit punt? Deze samenhang tussen MBO-V en HBO-V is zeer dringend.

Staatssecretaris **Klein**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben uiteraard met het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne zeer intensief overleg, niet alleen over academische ziekenhuizen, een onderwerp dat veel overleg vereist, maar ook over alle opleidingen. Naar aanleiding van de vraag van de heer Beinema over de gewenste opleiding in de gezondheidskunde, verheugt het mij dat ik ongeveer twee weken geleden te zamen met mijn collega van Volksgezondheid en Milieuhygiëne de adviescommissie Opleiding Geneeskundigen heb kunnen installeren. In deze adviescommissie – die zich vooralsnog beperkt tot de opleidingen op WO-niveau – zijn behalve de twee betrokken departementen, de medische faculteiten en de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst vertegenwoordigd. Het is juist de bedoeling dat daarin door de confrontatie van het veld, de opleiders en de centrale overheid discussies ontstaan, opdat wij de best mogelijke aanpassing kunnen krijgen tussen opleiding en toekomstige werkkringen.

Wij hebben ook overleg over andere opleidingen en het zal duidelijk zijn dat de problematiek op het paramedisch niveau groter wordt en dat het overleg daarover zal moeten worden geïntensiveerd. Er zijn grenzen aan hetgeen men ambtelijk in een aantal jaren met elkaar kan opbrengen. Per slot van rekening zijn er grenzen aan het aantal overuren dat gedurende zeer lange tijd op ambtelijk gebied moet worden gemaakt. Op dat punt hebben wij de verantwoordelijkheid dat een zwaar belast departement voldoende wordt af-

geschermd in verband met overbelasting doordat eigenlijk alles opnieuw in studie moet worden genomen. Er mag geen enkel misverstand over bestaan; wij zijn daarover druk doende en ik meen dat het in de naaste toekomst wederom intensief zal worden bestudeerd. Ik meen voorts dat een en ander bij de behandeling van de begroting van Volksgezondheid en Milieuhygiëne had moeten worden gevraagd, omdat aldaar de primair verantwoordelijke voor deze opleidingen zit.

De Minister is reeds ingegaan op de open universiteit. Misschien mag ik dan naar de gesloten technische hogeschool gaan, waarover de heer Beuker heeft gesproken. Hij heeft gezegd dat het beter zou zijn om de TH in Enschede te sluiten en vrij te maken voor kantoorruimten en dergelijke en niet eens voor andere onderwijsdoeleinden. Met de heer Beuker ben ik het eens dat de leegstand in deze hogeschool zorgen baart. Gedurende de laatste jaren is dan ook het nodige gedaan om de onderwijsmogelijkheden in Twente te verbreden. Ik noem in dit verband de ontwikkeling op het gebied van de bestuurskunde en de onderwijskunde. Voorts wil ik erop wijzen dat de taakverdeling tussen de instellingen een intensievere aandacht zal krijgen. Er moet derhalve rekening worden gehouden met de mogelijkheid van een reallocatie van de middelen tussen grotere en kleinere instellingen. Tevens mag niet uitgesloten worden gedacht dat aan een instelling zoals in Twente in de toekomst andere onderwijstaken zullen worden gegeven. Het voorstel van de heer Beuker is wel zeer drastisch, want als wij dat ten aanzien van andere maatschappelijke activiteiten die stagneren deden, dan zouden wij wel een vrij woest beleid in dit land krijgen.

De heer **Beuker** (RKPN): Het gaat om 100 mln.

Staatssecretaris **Klein**: Jawel, maar er zijn ook andere maatschappelijke activiteiten, die niet de groei hebben die men had voorspeld. Wil de heer Beuker ook met zulk een voorstel komen, als het aantal leerlingen op bepaalde scholen twee of drie jaren een enigszins negatieve ontwikkeling doormaakt? Moet die school dan ook dicht?

De heer **Beuker** (RKPN): Neen, maar de planning voor deze technische hogeschool is verkeerd geweest. Ik geloof dat wij deze conclusie toch wel mogen trekken.

Staatssecretaris **Klein**: Dat constateert de heer Beuker omdat er aldaar min-

Klein

der studenten zijn dan wij hadden gehoopt.

De heer **Beuker** (RKP): Veel minder.

Staatssecretaris **Klein**: Ik hoor dat dit ook wel eens het geval is bij sommige scholen, zodat ook aldaar stagnatie optreedt. Zegt de heer Beuker dan ook: Drie jaar aankijken en dan weg?

De heer **Beuker** (RKP): Dit hebben wij nu lang genoeg aangezien. De studenten zijn gemakkelijk elders onder te brengen en de Regering krijgt een ruimte van meer dan 100 mln.

Staatssecretaris **Klein**: Afvloeiingsregelingen enzovoort zijn er in uw voorstel niet bij?

De heer **Beuker** (RKP): Voor de hogleraren zijn er open plaatsen in Delft, Rotterdam en op verschillende andere plaatsen.

Staatssecretaris **Klein**: De heer Beuker vergist zich. Delft moet personeelsplaatsen inleveren en dat kost al een hoop moeite. De heer Beuker weet dat Delft dit jaar 1 à 2% aan personeelsplaatsen moet inleveren. Hij moet niet denken dat daar nog veel vacatures zijn, die dan automatisch kunnen worden opgevuld door anderen. In het totale proces is het voorstel van de heer Beuker een iets te hevige ingreep, als ik het zo mag samenvatten.

Op de numerus fixus problematiek kan de Kamer nog uitvoerig terugkomen. Er is nu een wetsontwerp dat een verlenging beoogt. Wij zijn bezig met de voorbereiding van het definitieve wetsontwerp. Wij zullen uitvoerig ingaan op de gehele problematiek van de selectie en op het werk van de commissie-Warries, die een rapport heeft uitgebracht. Het voorontwerp bevindt zich in een vergaand stadium van voorbereiding.

Ik heb nog een enkele opmerking over het personeelsbeleid. Mevrouw Van Veenendaal heeft gesuggereerd, extra aandacht te geven aan het automatisme in het bevorderingsbeleid van wetenschappelijke medewerkers naar wetenschappelijk hoofdmedewerkers. Zoals zij wellicht heeft gezien in de memorie van toelichting, gaat onze belangstelling daarnaar eveneens uit. Wij zijn er druk mee bezig. Wij hebben hier te maken met aspecten van de rechtspositie, en zoals ik inmiddels zeer wel heb begrepen, hebben dat soort processen per definitie een lange looptijd.

Met de geachte afgevaardigde ben ik van mening dat er iets moet gebeuren, gelet op het eerder genoemde au-

tomatisme. De gedachten gaan dan inderdaad uit naar een wellicht wat lichtere, maar toch overeenkomstige procedure als welke met name bij de Kroondocenten bestaat of bij soortgelijke overgangen van functies in overeenkomstige maatschappelijke activiteiten. Het is mij niet bekend dat ook daar dit soort automatismen bestaat.

Mijnheer de Voorzitter! De kwestie van de salarisbedragen van de studenten-assistenten komt iedere keer weer naar voren. Ik wil dit nog eens uitvoerig toelichten.

Oorspronkelijk waren de salarisbedragen van de studenten-assistenten in 1966 gekoppeld aan de beginsalarissen van de jonge wetenschappelijke medewerkers. Deze waren op hun beurt weer gekoppeld aan de salarissen van de jonge academici in rijksdienst. Op een bepaald moment is door de hiervoor primair verantwoordelijke – de Minister van Binnenlandse Zaken, die hierover heeft overlegd met de centrale commissie voor georganiseerd overleg – besloten tot een verlaging van de aanvangssalarissen van de jonge academici, met twee periodes. Dit gold ook voor de salarissen, die hieraan waren gekoppeld. Echter, dit kon niet worden toegepast bij de jonge wetenschappelijke medewerkers. Als deze namelijk twee periodes in salaris achteruit waren gegaan, waren ze 'door de vloer van de schaal gezakt'. Zij hadden namelijk schaal 114 met één periodiek. Daarom is hun salaris slechts met één periodiek omlaag gegaan.

De studenten-assistenten waren wat betreft hun salaris voor 60% hieraan gekoppeld en hebben dus ook niet een volledige doorwerking in het salaris gekregen van de genoemde maatregel. Overigens hoorde men heel weinig bezwaren tegen dit koppelingssysteem toen de salarissen van jonge academici, in dienst bij de rijksoverheid en instellingen van wetenschappelijk onderwijs, in opwaartse richting gingen, gelet op de marktpositie. Het effect is nu andersom en nu ziet men een niet-lineairiteit in reactie.

Mijn verhaal vervolgd: Ik vond het niet juist dat de salarissen van student-assistenten zijn gekoppeld aan de salarissen van de wetenschappelijke medewerkers, namelijk op 60% van die salarissen, hetgeen mij ertoe heeft gebracht voor hen een eigen schaal te maken, namelijk 57, de dichtstbijzijnde. Dat betekent dat tweede- en derdejaars studenten er f 7,50 per maand op vooruit gaan, terwijl vierde- en vijfdejaars er f 3,70 op achteruit gaan. Ik moest immers een ambtelijke schaal

nemen. Een aantal vergelijkbare functies in diezelfde schaal: Analist-A, Hoofdtechnicus en de secretaresse van een staatssecretaris. Een afgestudeerde HTS-er komt eveneens in schaal 57 terecht. Alle beschouwingen uit het wetenschappelijk onderwijs, dat men eigenlijk in een hogere schaal zou moeten zitten, vind ik niet juist.

Ik begrijp niet waaraan tweede-, derde- en vierdejaars studenten dat recht menen te moeten ontlenen. Een tweedejaars student-assistent krijgt op maandbasis 1809 gld. en een vijfdejaars 2161 gld. per maand. Voor deze activiteiten lijkt mij dat alleszins redelijk. Natuurlijk zijn er mensen die vinden dat je niet in neerwaartse richting mag bijstellen. Nu opeens vinden zij dat een functie-analyse moet plaatsvinden. De aard van het werk laat dit niet toe. Het beleid is altijd geweest dat de werkzaamheden in overeenstemming moeten zijn met het niveau waarop de student-assistent zich in zijn opleiding bevindt. Je zoekt adequaat werk.

Mevrouw **Van der Heem-Wagemakers** (PPR): De Staatssecretaris zegt dat de aard van het werk het maken van een functie-analyse niet toelaat. Kan hij die uitspraak nader toelichten?

Staatssecretaris **Klein**: Het werk is zeer gedifferentieerd. Het bestrijkt een terrein van eenvoudig tekenwerk, dat bij de rijksdienst beslist niet volgens schaal 57 wordt gehonoreerd, tot het meedoen aan wetenschappelijk onderwijs, aan praktica en dergelijke. Ik krijg voorbeelden van mensen die kennelijk bezig zijn met grensverleggend onderzoek. Dat lijkt mij vreemd als ik let op de fase waarin zich hun opleiding bevindt. Het betreft immers derde- en vierdejaars studenten.

Mevrouw **Van der Heem-Wagemakers** (PPR): De Staatssecretaris gaat er kennelijk vanuit dat de functie-analyses niet kunnen worden gemaakt wanneer in het takenpakket een grote mate van differentiatie zit.

Staatssecretaris **Klein**: De gehele benadering hiervan is een eenvoudige. Het gaat om een looptijd van een jaar. Men kan toch niet verlangen dat wij een apparaat gaan inschakelen om bij duizenden studenten die een jaar in dienst zijn te analyseren wat zij precies gaan doen om vervolgens naar aanleiding van de uitkomsten van dergelijke analyses de honorering vast te stellen. Dan moet ik misschien de schaal weer loslaten, want er kan uitkomen dat sommigen in schaal 18 moeten komen en anderen misschien in 78 of in 112.

Klein

Schaal 112 is dezelfde schaal als die, waarin wetenschappelijk medewerkers zitten. In dat geval zou ik de student willen adviseren om af te studeren, gelet op het kennisniveau dat hij inmiddels heeft bereikt. Organisatorisch is het allemaal niet goed mogelijk. En dan ziet men weer acties op gang komen, die dan weer worden gesteund etcetera. Het kost een hoop energie op basis van flauwekul. Ik heb daartegen bezwaren.

De rechtspositie van student-assistenten geldt voor een jaar. Contracten kunnen worden verlengd. Dat is nooit anders geweest. Het college van bestuur van de TH-Delft heeft mij onlangs bericht dat daar van oudsher weliswaar jaarcontracten werden gesloten, maar dat deze eveneens als vanouds slechts administratieve betekenissen hadden. Usance is aldaar steeds geweest dat men, eenmaal student-assistent geworden, dit bleef zo lang men bij de TH vertoeft, behoudens onvoorziene omstandigheden. Dat lijkt mij rechtsonderling gezien een geweldige formulering! Een eigenschap van onvoorziene omstandigheden is immers nu juist dat ze zich moeilijk laten definiëren!

Hoe dan ook, de zittende student-assistenten achtten zich inderdaad zittend en mochten daar ook onder het oude beleid op rekenen. Wel, ik heb het college van bestuur geantwoord, dat ik dit 'beleid-vanouds' geen goed beleid kan noemen, maar dat ik nu inmiddels zie dat zij als bevoegd gezag kennelijk verplichtingen zijn aangegaan, waar zij zich dan ook aan moeten houden. Ik heb hen wel meegedeeld dat voor de extra kosten van het aflopend zittend bestand – het woord 'zittend' zegt natuurlijk ook al iets – mijnerzijds geen extra middelen aan de TH/Delft zullen worden verschafte.

Mevrouw Van der Heem heeft mij nog gevraagd geen centrale maatregelen op het gebied van het personeelsbeleid te nemen zonder daarover van tevoren overleg te plegen met de samenwerkende bonden van overheids-personeel. Dat gebeurt ook niet. Ik pleeg overleg met het COPWO, waarin de SBO's zijn vertegenwoordigd. Van het nemen van maatregelen moet echter wel worden onderscheiden het bekend maken van beleidsvoornemens op het gebied van het personeelsbeleid, zoals dat bijvoorbeeld ook in het kader van de begroting wordt gedaan. Daarmee wordt het overleginstituut echter op geen enkele wijze tekort gedaan omdat die voornemens nog geheel open staan voor overleg met het

COPWO, alvorens daarover definitief wordt beslist. Ik heb wel eens begrepen dat sommigen – niet het COPWO – van mening zijn dat ik eerst vooroverleg moet plegen over beleidsvoornemens. Dit lijken mij overlegstructuren, die zelfs niet binnen één kabinetsperiode tot resultaten zouden leiden. Op die manier zou je natuurlijk wel eindeloos bezig zijn.

De heer Dees heeft nog een vraag gesteld over de academische ziekenhuizen. De basisfilosofie, die mede is onderschreven door mijn collega van volksgezondheid, is volledig aanvaard. Genoemde stukken zijn inmiddels in ruime mate verspreid. Daarbij is niet gebleken, dat zij voor meer dan één uitleg vatbaar zijn. Het beleid zal dan ook conform deze basisfilosofie en de daaraan gekoppelde intentieverklaring worden uitgevoerd.

De heer **Dees** (VVD): Mijn vraag was of deze basisfilosofie niet vertaald zou moeten worden in een meer concrete visie ten aanzien van beddental, functie e.d. Op die manier kunnen verschillende interpretaties worden voorkomen.

Staatssecretaris **Klein**: In de intentieverklaring wordt een aanzet tot beleid gegeven. Verder hebben wij maar rekening te houden met de situatie, die wij in concrete gevallen aantreffen. Op basis van de gemaakte afspraken moeten wij zien eruit te komen. Het maakt wel verschil of je in Amsterdam, Maastricht of Utrecht aan nieuwbouw begint. Het ging de heer Dees er echter om in hoeverre de functie van het academisch ziekenhuis ter discussie wordt gesteld. De basisfilosofie laat op dit punt geen tweërlei uitleg toe. Die is duidelijk.

De heer **Dees** (VVD): Het is toch ook de Staatssecretaris bekend dat, hoewel er een basisfilosofie en intentieverklaring zijn, velen in dit land zeer verschillend denken over de concretisering daarvan? Daarbij gaat het met name om de vraag hoe het academisch ziekenhuis eruit moet zien.

Staatssecretaris **Klein**: Over ieder onderwerp wordt natuurlijk erg pluriform gedacht. Afspraken kunnen getoetst worden in de volksvertegenwoordiging, maar er is dan wel sprake van beleid. Als de basisfilosofie u niet aanstaat, kunt u daarover een uitspraak verlangen en ons eventueel corrigeren. Het gaat erom dat wij, gegeven de veelheid van meningen in dit land, toch tot een beleid komen. Over alles en nog wat, maar in het bijzonder over de rol van de academische ziekenhuizen binnen de volksgezondheid wordt

verschillend gedacht in Nederland. Dat is mij bekend, maar wat dat betreft hebben de betrokken bewindslieden in de Regering een bepaald beleid afgesproken.

De heer Dees heeft ook nog gevraagd naar mijn rol bij de heroverweging. Welnu, het kabinet heeft destijds besloten de ambtelijke commissie heroverweging overheidstaken te verzoeken een nader advies uit te brengen met betrekking tot de nieuwbouw c.q. renovatie van de academische ziekenhuizen in Leiden en Utrecht.

Voor Utrecht is men hiermede bezig en in dit stadium blijft mijn inbreng beperkt tot de ambtelijke vertegenwoordiging. Dit komt neer op het maximaal verschaffen van al die informatie die de desbetreffende commissie nodig had. Leiden is al aanmerkelijk verder, het is namelijk al in het kabinet geweest en het kabinet heeft besloten, nog advies te vragen aan de gemeente, het academisch ziekenhuis en de rijksuniversiteit Leiden over de twee aangeboden alternatieven, te weten de alternatieven C en D.

Ik kom nog even op de rijksuniversiteit Limburg. Ik kan zeer kort zijn en ik wil mij aansluiten bij hetgeen de heer Konings heeft gezegd. Wanneer uit de onderwijskundige planning in Limburg zou blijken dat afgeleide activiteiten, bijvoorbeeld de bouwactiviteiten, bepaald zouden worden voor het tempo voor de totale ontwikkeling dan is de centrale overheid naar mijn mening verplicht om ervoor te zorgen dat die belemmering wordt weggenomen. Vanuit de informatie die ik op dit ogenblik heb en geruime tijd geleden ook had, heb ik gezegd dat in het kader van de normale planning vermoed kon worden dat 1985 de datum voor Maastricht zou worden. Als Maastricht onderbouwd zou aantonen dat het totale onderwijskundige gebeuren dan zou stagneren, dan hebben wij, gelet op het feit dat in Maastricht deze activiteit op onderwijskundig gebied is gefiatteerd, zorg te dragen voor de afgeleide activiteiten zoals de bouw en dergelijke.

De heer **Dees** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De Staatssecretaris noemt de onderwijskundige factor maar er zijn nog tal van andere factoren die in zijn proces van besluitvorming een rol kunnen spelen. Ik denk daarbij aan het niveau van patiëntenzorg en aan de relatie met de herstructurering van Zuid-Limburg. Die factoren noemt hij echter niet, maar hij noemt uitsluitend de onderwijskundige factor.

Klein

Staatssecretaris **Klein**: Mijnheer de Voorzitter! Zoals men zal weten verdiep ik mij wel degelijk in de patiëntenverzorging die ook voor mijn verantwoordelijkheid, vanwege de academische ziekenhuizen komt. Uiteraard zit dat erbij.

De heer Dees heeft gevraagd, of dat niet in de gehele herstructurering van Limburg kan worden meegenomen. Ik heb het reeds vele malen publiekelijk gezegd: wij moeten diverse zaken goed uit elkaar houden. Ik heb dat ook gedaan bij de beantwoording van de desbetreffende mondelinge vragen. Het departement van Onderwijs en Wetenschappen heeft in het kader van de herstructurering van Limburg onder andere de rijksuniversiteit Limburg en de medische faculteit die in 1974 is gestart, ingebracht. Bovendien heeft zij het groene licht gegeven voor de ontwikkeling van een algemene faculteit. Als men dat vergelijkt met hetgeen Limburg mocht verwachten voordat dit kabinet optrad, moet men toch vaststellen dat er een duidelijke intensivering heeft plaatsgevonden. Als daaraan wordt gewerkt, hebben wij ervoor te zorgen dat ook de rest van de voorzieningen door kan gaan.

De heer **Dees** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij mogen toch verwachten dat er een geïntegreerd regeringsbeleid is en als de Staatssecretaris zegt dat hij geen 'bouwsecretaris' of 'bouwminister' is, dan is dat toch een slag in de lucht.

Staatssecretaris **Klein**: Gelet op de situatie in Limburg heb ik toegezegd de start van de universiteit aldaar te versnellen. De centrale overheid heeft met de regionale overheid op verschillende maatschappelijke deelactiviteiten afspraken gemaakt. Het regionaal bestuur is er primair verantwoordelijk voor dat er wordt geïnventariseerd wat er op het gebied van economische zaken, verkeer en waterstaat, etc. en op het gebied van onderwijs en wetenschappen aan bijdragen wordt geleverd. Het regionaal bestuur heeft dan een optelsommetje te maken en moet dan in overleg treden met het centrale bestuur om te zeggen dat de totale activiteit al dan niet te klein is. Het is te gek dat men niet in overleg treedt met de Regering in zijn totaliteit, wanneer men vindt dat het niet zo is, maar dat men via een Staatssecretaris zegt dat er een intensivering in zijn portefeuille moet plaatsvinden. Dat is niet goed benaderd vanuit de regio.

De heer **Konings** (PvdA): Als ik het goed begrijp, krijgen wij binnenkort uw inbreng in de perspectievennota.

In die nota zal het een en ander geëvalueerd worden.

Staatssecretaris **Klein**: De perspectievennota is natuurlijk een coördinerend stuk. Niet alleen in het hoger onderwijs gebeurt er iets. Ook in bijvoorbeeld het wetenschappelijk onderwijs en andere sectoren gebeurt het nodige.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gedurende deze periode met een pluriform veld te maken gehad. Dat gaf natuurlijk ook pluriforme reacties, die ook in deze Kamer doorgedrongen zijn. Dat loopt van de beschrijving van de heer De Leeuw, waarbij ik 'strooptochten' maak langs de universiteiten – Mijnheer de Voorzitter, hoewel het 'absenteïsme' nog steeds niet die lage waarde heeft bereikt die ik noodzakelijk vind, dacht ik niet dat men mij dit zou hebben toegestaan – tot de vergelijking van de heer Beinema. Hierover ben ik meer verheugd, vooral als men het desbetreffende lied verder zingt: Piet Hein, zijn naam was Klein, zijn daden benne groot, maar hij heeft gewonnen de Zilvervloot. Ik vind dat het beleid moet worden gecontinueerd, om alsnog aan die derde regel te voldoen.

De (algemene) beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 19.24 uur tot 21.00 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van rijkswet **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de toelating, uitzetting en uitlevering, het Nederlanderschap en het ingezetenschap (14 200, R 1048)**.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn er erkentelijk voor, dat dit wetsontwerp zo snel na het reces op de agenda van de Kamer is geplaatst. Daardoor wordt het mogelijk, dat de Eerste Kamer dit ontwerp tegelijk met een ander wetsontwerp inzake de grondrechten kan behandelen. Ik acht dit een goede gelegenheid om ook mijn dankbaarheid uit te spreken voor het vruchtbare overleg dat met de Nederlands-Antilliaanse regering over dit ontwerp van Rijkswet is gevoerd.

Met de behandeling van dit ontwerp wordt wat de Tweede Kamer betreft de discussie in eerste lezing afgerond over het eerste hoofdstuk van een nieuwe Grondwet. Dat eerste hoofdstuk bevat een catalogus van grondrechten. Ik heb niet vergeten, dat de Kamer een van de voorstellen voor dit hoofdstuk heeft verworpen. Desniettenstaande heeft naar mijn oordeel het overleg dat in december van het vorig jaar hier heeft plaatsgevonden over de wetsontwerpen inzake de grondrechten geleid tot een goed resultaat. Wat tot nu toe tot stand is gekomen, is een 'bill of rights' die de nieuwe Grondwet zal sieren. De laatste steen in dat bouwwerk wordt gevormd door het ontwerp van wet dat wij thans behandelen.

Dit ontwerp verschilt in een aantal opzichten van het ontwerp dat onder het kabinet-De Jong is ingediend, kamerstuk 11 052, dat na de indiening van dit wetsontwerp is ingetrokken. Wanneer wij die twee ontwerpen naast elkaar leggen, valt het volgende op. Het ontwerp van het kabinet-De Jong bevatte de waarborgen van toelating tot Nederland en niet-uitzetting uit Nederland voor Nederlanders. In wetsontwerp 14 200 wordt voorgesteld, op dit punt geen bepaling op te nemen. Op dit onderdeel kom ik nog terug.

Ten tweede stelde het ontwerp van het kabinet-De Jong slechts bij de uitlevering van Nederlanders de eis, dat deze uitsluitend zou kunnen plaatsvinden op basis van een verdrag; het huidige ontwerp stelt die eis ook ten aanzien van de uitlevering van vreemdelingen.

Ten derde was bij het ontwerp van het kabinet-De Jong delegatie van regelgeving met betrekking tot uitlevering mogelijk; het thans voorliggende ontwerp sluit zulk een delegatie uit.

Ten vierde: het recht, het land te verlaten werd in het ontwerp van het kabinet-De Jong slechts voor Nederlanders gewaarborgd; het ontwerp dat wij nu behandelen, beoogt dit recht voor ieder te garanderen.

Beide wetsontwerpen zijn overigens op enkele punten gelijk aan elkaar. Ik wijs op de opdracht tot regeling van het Nederlanderschap en ik noem de opdracht tot regeling van de toelating en uitzetting van vreemdelingen. Ik vermeld bovendien het voorgestelde additionele artikel, dat de inwerkingtreding van het recht, het land te verlaten uitsluit, tot de wettelijke regeling van de beperkingen op dit recht gereed zullen zijn.

Ik heb met genoegen geconstateerd, dat hetgeen in het ontwerp wel wordt voorgesteld, vrijwel algemeen instemming heeft gevonden. Er zijn hier en

De Gaay Fortman

daar wel wat kanttekeningen gemaakt en vragen gesteld, maar in het algemeen heeft het ontwerp instemming gevonden. De kritiek betrof het ontbreken van bepalingen omtrent enkele punten in het door de Regering voorgestelde artikel, te weten het recht op toelating en niet-uitzetting van Nederlanders, het verbod van collectieve uitzetting van vreemdelingen en het recht op bewegingsvrijheid. Ik beperk mij tot de kwestie van de toelating van Nederlanders tot Nederland. De Staatssecretaris van Justitie zal de overige punten voor zijn rekening nemen.

De staatscommissie-Cals-Donner heeft voorgesteld, in de Grondwet de garantie op te nemen, dat alle Nederlanders in Nederland worden toegelaten en de waarborg dat zij niet kunnen worden uitgezet. De staatscommissie-Van Schaik en de Proeve hadden dat ook reeds gedaan; het kabinet-De Jong heeft het overgenomen in wetsontwerp 11 052. Het huidige kabinet heeft het voorstel niet gevolgd. Wij hebben nu eenmaal te maken met de feitelijke omstandigheid dat het Nederlanderschap een koninkrijksnationaliteit is. Naast tot het Rijk in Europa behorende Nederlanders zijn er andere Nederlanders.

Omdat het Nederlanderschap een koninkrijksnationaliteit inhoudt, zou eigenlijk de garantie moeten luiden: alle Nederlanders worden in het Koninkrijk toegelaten. Het zal echter duidelijk zijn dat de Grondwet niet de plaats is om zo iets te bepalen, dat zou alleen in het Statuut kunnen. Wat kan de Grondwet dan nog zeggen? Alle sprekers hebben vanochtend aan die kwestie aandacht gewijd. Ik noteerde dat de geachte afgevaardigden Haas en Kappeyne van de Coppelio geneigd zijn het voorstel van de Regering te volgen. Mevrouw Lückers heeft een suggestie gedaan en die zelfs al verwoord in wat mogelijk een amendement zou kunnen worden. Ik kom hierop straks nog terug.

De heren Waltmans en Van der Lek hebben een amendement ingediend dat strekt tot opnemings in de Grondwet van de waarborg van toelating tot en van niet-uitzetting uit Nederland voor alle Nederlanders, onverkort.

Ik begin met de vraag: moet de Grondwet de waarborg van toelating tot Nederland van alle Nederlanders onverkort bevatten? Die vraag beantwoordt het kabinet ontkennend. De grondwetgever zou door onverkorte opnemings van de toelatingswaarborg voor Nederlanders, de wetgever aan banden leggen, in die zin dat er dan

geen enkele toelatingsregeling voor Nederlanders zou kunnen komen. De Regering meent te dien aanzien de situatie, zoals deze op het ogenblik binnen het Koninkrijk is, te moeten handhaven. De Regering is niet voornemens een wettelijke regeling tot beperking van de toegang van buiten het Koninkrijk gevestigde Nederlanders voor te stellen. Daarover zijn door verschillende geachte afgevaardigden vragen gesteld.

Het maken van een toelatingsregeling voor andere Nederlanders zou naar mijn opvatting in strijd komen met artikel 3 van het Vierde Protocol van het Verdrag van Rome en met artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. De verklaring die, *casu quo* het voorbehoud dat wij bij deze verdragsbepalingen beogen af te leggen, onderscheidenlijk te maken strekken ertoe de in de Antillen bestaande toelatingsregeling te saveuren. Die verklaring en dat voorbehoud brengen ook mee dat het maken van een toelatingsregeling van Nederlandse zijde dan mogelijk blijft. Dat slaat uitsluitend op Nederlanders die buiten het Rijk in Europa gevestigd zijn, maar wel binnen het Koninkrijk. Andere Nederlanders zullen krachtens de verdragsbepalingen onverkort het recht hebben Nederland binnen te komen. Nu ik artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten noemde, moge ik mevrouw Lückers erop wijzen dat die verdragsbepaling in het derde lid wel een aantal beperkingsgronden bevat, maar dat die beperkingsclausule niet slaat op het recht op terugkeer naar het eigen land dat wordt gegarandeerd in het vierde lid van dat artikel 12. Het is bekend dat dit kabinet niet beoogt een toelatingsregeling voor Antillianen tot stand te brengen. Van onze zijde is voor een dergelijke toelatingsregeling geen voorstel te verwachten. Wij achten het echter onjuist de huidige situatie zodanig te veranderen dat een dergelijke toelatingsregeling überhaupt onmogelijk zou zijn. Wij menen dat wij met het oog op allerlei omstandigheden die zich zouden kunnen voordoen, de huidige situatie op dit punt niet moeten veranderen.

De heren Waltmans en Van der Lek hebben, zoals ik al zei, een amendement ingediend om de toelating en niet-uitzetting onverkort voor Nederlanders te waarborgen. Ik moet er op wijzen dat, afgedacht van het bezwaar dat ik al genoemd heb dat dit naar mijn mening niet onverkort kan, in de tweede volzin van het amendement van de heren Waltmans en Van der Lek 'het recht het land te verlaten', slechts

wordt toegekend aan Nederlanders en niet aan een ieder, zoals het vierde lid van het regeringsvoorstel doet.

De Raad van State heeft geopperd de waarborg van toelating niet onverkort, maar geclausuleerd in de Grondwet op te nemen. Mevrouw Lückers heeft de mening van de Regering gevraagd over een mogelijke amendering van het wetsontwerp in deze zin. Dit mogelijke amendement zou strekken tot opnemings van toelating en niet-uitzetting van Nederlanders, maar daaraan zou worden toegevoegd de clausule: behoudens voor zover bij of krachtens de wet anders is bepaald.

Ik heb er nota van genomen dat in de suggestie van mevrouw Lückers de wetgever bij die beperkingen niet is gebonden aan de beperkingsgrond in het belang van de openbare orde. De Raad van State heeft een suggestie in die geest gedaan.

Naar mijn mening zou het niet verstandig zijn een dergelijke beperkingsgrond op te nemen. Het belang van de openbare orde dekt waarschijnlijk niet alle eventualiteiten. Men zal een ruimere formule moeten kiezen, wil men die weg opgaan. De geachte afgevaardigde mevrouw Lückers heeft daarover ook gesproken.

Aan de andere kant sluit de beperkingsgrond in het belang van de openbare orde voor de wetgever de mogelijkheid niet uit, ook beperkingen ten aanzien van het recht tot toelating van buiten het Rijk in Europa maar binnen het Koninkrijk gevestigde Nederlanders te stellen.

Ik moet er nu verder op wijzen – het betoef van de geachte afgevaardigde de heer Van Mierlo strekte daartoe eveneens – dat de wetgever die een toelatingsregeling wil maken, gebonden is – uiteraard na ratificatie – aan het Vierde Protocol en het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. Dat geldt zowel in de opzet die de Raad van State voorstelde, als in de opzet die mevrouw Lückers suggereert, als in de door de Regering voorgestane opzet: het wetsontwerp zoals het er ligt en geen verandering in de huidige situatie. Wat dat betreft ontlopen de drie alternatieven, dat van de Raad van State, dat van mevrouw Lückers-Bergmans en dat van de Regering, elkaar niet zoveel. De geachte afgevaardigde de heer Van Mierlo beklemtoonde in dit verband naar mijn mening terecht de noodzaak van ratificatie van het Vierde Protocol. Daarop zal collega Zeevalking zo dadelijk ingaan.

De drie alternatieven ontlopen elkaar daarom niet zoveel, omdat de

De Gaay Fortman

wetgever steeds de genoemde verdragen in acht zal moeten nemen. Toch houd ik vol dat het verschil maakt of in de Grondwet een sterk geclausuleerde toelatingswaarborg wordt opgenomen dan wel of de Grondwet op dit punt zwijgt. Dan is er namelijk dit verschil: in de opzet die de Regering heeft voorgesteld, zwijgt de nieuwe Grondwet – evenals de huidige – weliswaar over de toelating van Nederlanders tot Nederland, maar er bestaat geen twijfel over dat in elk geval de tot het Rijk in Europa behorende Nederlanders, Nederland mogen binnenkomen. Als de Grondwet zo zou komen te luiden als door de geachte afgevaardigde mevrouw Lückers wordt geopperd, dan rijst de vraag of er niet onzekerheid ontstaat bij groepen tot het Rijk in Europa behorende Nederlanders, die zich buiten het Koninkrijk bevinden, bijvoorbeeld Nederlanders die hier niet geboren zijn of Nederlanders die al jarenlang in het buitenland werken.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Waarom staat het eerste wat de Minister zei buiten iedere twijfel?

Minister **De Gaay Fortman**: Omdat iedereen de huidige Grondwet op deze wijze interpreteert.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ja, maar er is geen verplichting voor de wetgever. Wij hebben op het ogenblik niets van die strekking in de Grondwet staan. Zolang wij dat Protocol niet hebben getekend, hebben wij ook niet de verdragsverplichting die de wetgever een morele plicht oplegt zo te handelen. Het staat dus niet buiten twijfel. Men kan hoogstens zeggen dat de ervaring ons tot nu toe niets anders leert.

Minister **De Gaay Fortman**: Laat ik zeggen dat het voor mij buiten twijfel staat.

De heer **Van Mierlo** (D'66): U weet dat de Grondwet u zal overleven. Dat is geen garantie.

Minister **De Gaay Fortman**: U kunt natuurlijk zeggen: wat is de doctrine waard? De doctrine is gelukkig nog een hele hoop waard. Het is op het ogenblik onbestreden dat de huidige Grondwet de mogelijkheid schept om een toelatingsregeling te maken voor Nederlanders die buiten het Rijk in Europa wonen.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Zelfs voor Nederlanders die hier gewoond hebben of nog wonen.

Minister **De Gaay Fortman**: Iemand die hier woont, heeft geen behoefte aan toelating tot dit land.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Iemand die geacht mag worden verbondenheid met dit grondgebied te hebben.

Minister **De Gaay Fortman**: Mits hij erbuiten is.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ja, dat is waar.

Minister **De Gaay Fortman**: Het is toch wat anders of men kan zeggen dat er een algemene, onbestreden opvatting over het huidige recht bestaat of dat men in het nieuwe recht uitdrukkelijk zegt – dat is mijn bezwaar tegen de suggestie van mevrouw Lückers – dat iemand erin mag, behoudens beperkingen bij of krachtens de wet te stellen. Op het ogenblik twijfelt buiten Nederland – tenminste als het goed is – niemand eraan dat hij terug kan komen. Gaat men dit in de Grondwet zetten, dan is de menselijke natuur zo – en dat was ik aan het betogen – dat men denkt: hé, zijn ze wat van plan?

De heer **Van Mierlo** (D'66): Bij ratificatie van het Protocol, zijn wij gelimiteerd door die uitspraak.

Minister **De Gaay Fortman**: Precies! Er is echter niemand – de Kamer heeft immers gevraagd het Protocol te ratificeren – die beter weet dan de Kamer dat het op het ogenblik nog niet geratificeerd is.

Ik heb voortdurend gezegd: als de verdragen er komen, dan is er tussen het alternatief van de Raad van State, het alternatief van mevrouw Lückers en het alternatief van de Regering in feite heel weinig verschil meer. Dit is juist! Ook hiervan durf ik te zeggen, dat er dan geen twijfel meer is.

In antwoord op het betoog van de geachte afgevaardigde de heer Van Mierlo, zojuist gehouden, heb ik reeds gezegd, dat ik ducht, dat als men een dergelijke regeling in de Grondwet opneemt, men onrust creëert, niet in de Nederlandse Antillen – want daar weet men, hoe de zaak ervoor staat – maar wel bij al diegenen, die zich op het ogenblik buiten Nederland bevinden; op een bepaalde groep van hen kom ik nog terug.

Door het gesuggereerde amendement zou uitdrukkelijk een bepaalde onzekerheid in de Grondwet worden ingebouwd. Ik vind dit niet aan te bevelen, al moet ik erkennen, dat door de ratificatie van het Vierde Protocol en de ratificatie van het Internationaal Verdrag over de burgerrechten en de politieke rechten juridisch gezien deze onzekerheid dan weer verdwijnt.

Hierbij komt, dat de beperkingsmogelijkheid die het gesuggereerde amendement wil geven, ook in ander

opzicht aan tijd gebonden zou zijn, meer aan tijd gebonden dan wettelijke voorschriften in het algemeen reeds zijn. Ook daarom zou een dergelijke bepaling niet goed in de Grondwet passen, want deze beperkingsmogelijkheid zou haar zin verliezen op het moment, waarop de koninkrijksband tussen Nederland en de Nederlandse Antillen wordt opgeheven. Ik meen te hebben beluisterd, dat ik in een betoog van deze strekking in ieder geval de geachte afgevaardigden mevrouw Haas en mevrouw Kappeyne van de Coppello aan mijn zijde vindt.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Zeker!

Minister **De Gaay Fortman**: Als nu, door het opheffen van de koninkrijksband tussen Nederland en de Nederlandse Antillen, de toescheiding van nationalen tussen Nederland en de Nederlandse Antillen heeft plaatsgevonden, zijn er alleen nog maar Nederlanders die tot het land Nederland behoren. Hen niet in Nederland toelaten, zou blijven beneden de internationaal algemeen aanvaarde standaarden, althans zoals het staat in het Statuut van het Internationale Hof van Justitie, althans in die landen die tot de beschaafde landen kunnen worden gerekend.

Als het moment is aangebroken dat de Antillen hun eigen volkenrechtelijke weg willen gaan, zitten wij dus – nogmaals: in de gedachtengang van het gesuggereerde amendement – met een Grondwet die de wetgever een beperkingsbevoegdheid geeft die hij volgens internationale bepalingen niet eens mag gebruiken.

De geachte afgevaardigden mevrouw Haas en mevrouw Kappeyne van de Coppello hebben gesproken over Zuidafrikaanse Nederlanders, Nederlanders die zijn gevestigd in Zuid-Afrika. Dat zijn dus mensen die daar wonen en die de Nederlandse nationaliteit hebben behouden. Ik kan verklaren dat in het kabinet geen woord is gewisseld over Nederlanders die in Zuid-Afrika gevestigd zijn of die al dan niet hier toegelaten zouden behoren te worden. Ik wil wel zeggen dat ik van mening ben – ik kan mij niet voorstellen dat één van mijn collega's, minister of staatssecretaris, van een andere opvatting zo zijn – dat een beperking van de toelating van dergelijke Nederlanders onmogelijk is.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik heb ook niet mijn twijfel geuit over dit kabinet, het ging mij om volgende kabinetten. De verklaring van de Minister dat daarover niet is ge-

De Gaay Fortman

sproken, stelt mij overigens zeer teleur. Bij een aantal begrotingsbehandelingen heb ik over deze kwestie namelijk vragen gesteld, waarop ik bij die gelegenheden van de zijde van de Regering een stellig antwoord heb gekregen. Ik hoop dus, dat er toch wel over is gesproken.

Minister De Gaay Fortman: Ik heb gezegd dat er in de ministerraad niet over is gesproken. Ik meen dat collega Van Agt – over hem gaat het hierbij – zo overtuigd was van de volstrekte instemming van de ministerraad – zoals gewoonlijk het geval is – met hetgeen hij wilde antwoorden, dat hij geen reden had, het in de ministerraad aan de orde te stellen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Ik meen dat het wat boud is, te veronderstellen dat het, als ik spreek van 'bewindlieden', om de heer Van Agt gaat. Ik heb mijn vragen gericht tot de heer Den Uyl, Minister van Algemene Zaken, tot de heer Zeevalking, Staatssecretaris van Justitie en tot de heer Van Doorn, Minister van CRM. Er waren dus twee bewindlieden, leden van de ministerraad, bij.

Minister De Gaay Fortman: Dan deugt mijn documentatie niet, want ik heb een fotocopie uit de Handelingen gezien, waarin het ging om de behandeling van de Justitie-begroting. Waarschijnlijk zal dat inderdaad toen door Staatssecretaris Zeevalking zijn behandeld. Hij handelt echter binnen de grenzen van het door de Minister uitgestippelde beleid.

Mevrouw Haas-Berger (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik sprak niet expliciet over de Nederlanders die in Zuid-Afrika wonen, maar wel over allen die sinds de Tweede Wereldoorlog geëmigreerd waren. In dit opzicht is het niet zo relevant, of de Ministerraad daarover had gesproken. Mijn opmerking was – ik wil graag weten of de Minister die kan bevestigen – dat, mochten wij ooit het Vierde Protocol ratificeren, wat ik hoop, het inderdaad juridisch niet mogelijk zou zijn hen niet toe te laten. Daar gaat het om.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan deze vraag zonder meer bevestigend beantwoorden, omdat ik die vraag al twee keer in mijn betoog bevestigend heb beantwoord. Ik heb het al een keer gezegd en daarstraks ontdekte ik, dat ik het herhaalde.

De geachte afgevaardigde mevrouw Haas heeft gevraagd, of niet met een a contrario-redenering van het voorgestelde tweede lid, luidende: de wet re-

gelt de toelating en uitzetting van vreemdelingen, kan worden gezegd, dat aan dit recht ten aanzien van Nederlanders niet getornd mag worden en dat dus de waarborg ter zake toch in de Grondwet verankerd zou liggen. In het algemeen moet men voorzichtig zijn met a contrario-redeneringen. Het wordt wel als algemene stelling aangevaard, maar als het zo uitkomt, beleef men die stelling niet in de praktijk. Ik geloof dat ik mij bevind in het gezelschap van een groot aantal knappe lieden, die zeggen, dat men juist bij de Grondwet met a contrario-redeneringen voorzichtig moet zijn, omdat men langs die weg van interpretatie al gauw zaken waarover de Grondwet zich niet uitlaat, het stempel van ongrondwettigheid opdrukt.

De huidige Grondwet zwijgt over de toelating en de niet-uitzetting van Nederlanders. Uit dat zwijgen mag men opmaken, dat het maken van een toelatingsregeling mogelijk is. De historie van artikel 4 van de Grondwet geeft ook grond voor die interpretatie. Ik wijs er ten slotte op, dat de meerderheid van de staatscommissie-Cals Donner de waarborg van toelating voor Nederlanders in de Grondwet heeft willen zetten. Daarmee gaf de meerderheid impliciet te kennen, dat die waarborg er nu niet in ligt. De minderheid van de staatscommissie wilde die waarborg niet in de Grondwet zien opgenomen. Ook die minderheid geeft daarmee impliciet te kennen dat de huidige Grondwet geen verbod van de toelatingsregeling inhoudt.

Thans, bij deze grondwetsherziening, wordt van de kant der Regering voorgesteld om wat de toelating en de uitzetting van Nederlanders betreft, de huidige Grondwet te blijven volgen met het oog op de verhoudingen binnen het Koninkrijk. Bij deze grondwetsherziening zijn ook suggesties aan de orde voor het opnemen van de toelatingswaarborg. Uit de tekst en uit de wetsgeschiedenis van artikel 1.2 – als dit artikel blijft zwijgen over de toelating en niet-uitzetting van Nederlanders – moet men dan ook noodzakelijk de gevolgtrekking maken, dat de grondwetgever het maken van een toelatingsregeling mogelijk heeft geacht.

Ik kom nu op een belangrijke vraag die door de geachte afgevaardigden mevrouw Haas en mevrouw Lückers is gesteld, namelijk of, wanneer de Grondwet niets zegt over toelating en niet-uitzetting van Nederlanders, het mogelijk is dat toelating en uitzetting van Nederlanders niet bij de wet, maar door een lagere wetgever geregeld

wordt. Ik wijs op het door de Regering voorgestelde tweede lid. Daarin staat, dat de toelating en uitzetting van vreemdelingen door de wet moet worden geregeld. Welnu, als voor de toelating en uitzetting van vreemdelingen de Grondwet de eis van regeling bij of krachtens de wet stelt, dient toch zeker de toelating en uitzetting van Nederlanders – mocht het zover komen, hetgeen echter niet in ons voornemen ligt – niet anders dan bij of krachtens de wet te worden geregeld. Dat is geen a contrario-redenering, maar een a fortiori-redenering.

Daar komt nog bij, dat het in ons staatsbestel niet denkbaar is, dat een dergelijke regeling, die zo diep zou ingrijpen in de positie van Nederlanders, zou worden vastgesteld bij een zelfstandige algemene maatregel van bestuur, of een zelfstandige ministeriële verordening. In het geheel van ons constitutioneel recht kan dat niet anders dan bij formele wet geschieden.

Aanneming van het amendement van de geachte afgevaardigden de heren Waltmans en Van der Lek moet ik de Kamer ten sterkste ontraden. Het gesuggereerde amendement van mevrouw Lückers vind ik op de door mij aangegeven gronden bezwaarlijk. Ik ontraad de Kamer daarom in de richting van de suggestie te gaan.

Zoals ook in de stukken staat bestaat over het voorstel, af te zien van een grondwettelijke bepaling inzake de toelating en niet-uitzetting van Nederlanders overeenstemming met de regering van de Antillen. Ik verschuil mij daar niet achter. Ik noem het als een feit dat bij de beoordeling moet worden betrokken en waaraan een zeker gewicht niet kan worden onzegd. Het is ook een feit dat de Staten van de Nederlandse Antillen een verslag hebben uitgebracht waarin zij hebben laten weten tegen het voorgedragde ontwerp geen bedenkingen te hebben. Dat zijn belangrijke feiten die men mede in de overwegingen moet betrekken, waar het gaat om een aangelegenheid waarbij Antilliaanse Nederlanders zeer nauw zijn betrokken.

De heer Van Mierlo (D'66): Bij grondwetszaken geven wij kamerleden het advies van de Raad van State mee ter overdenking. Vindt de Minister het niet jammer dat een gedachtenwisseling die heeft plaatsgehad tussen de Antillen en Nederland op dit punt ontbreekt?

Minister De Gaay Fortman: Het hangt ervan af wie u van gedachten wilt laten wisselen. Er is tussen het kabinet van de gevolmachtigd minister en mijn departement overleg geweest.

De Gaay Fortman

Er is overleg geweest tussen de gevolmachtigde Minister en mij en tussen de Minister-President van de Antillen en mij. Er is geen overleg geweest tussen de Staten van de Antillen en het parlement. De Antillen hebben het niet nodig gevonden bij de behandeling van het ontwerp van rijkswet gedelegeerden te sturen.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Toch zou het mij interesseren wat de beweegredenen en de inhoud van de overeenstemming tussen de twee regeringen zijn geweest.

Minister **De Gaay Fortman**: De overeenstemming is de indiening van dit wetsontwerp.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ja, dat is waar. Ik zou echter willen weten wat de gedachtenwisseling is die daaraan ten grondslag ligt.

Minister **De Gaay Fortman**: Die is zoals ik heb getracht uiteen te zetten: laat de situatie zoals zij nu is.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Maar wat zijn daartoe de motieven?

Minister **De Gaay Fortman**: De motieven zijn exact dezelfde! Wij hebben overeenstemming bereikt. Geloof u dat niet?

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Heeft de Ministerraad gehandeld als de Raad van Ministers van het Koninkrijk?

Minister **De Gaay Fortman**: Ja zeker,

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Dan zou het niet stroken met de eenheid van het beleid van de Ministerraad als hier opening van zaken werd gegeven hoe onderscheidene ministers uit die Raad met elkaar hebben overlegd. Dan moeten wij volstaan met het verslag dat wij van de Statenvergadering van de Antillen hebben gekregen. Als de heer Van Mierlo iets anders wil, kunnen wij ook wel minderheidsnota's uit het kabinet op tafel krijgen.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Formeel is er veel te zeggen voor dit argument. Het gaat hierbij echter specifiek om een zaak die twee grondgebieden betreft, die onder andere een rol spelen bij het protocol. Het is een typisch probleem. De opstelling van het kabinet van de Nederlandse Antillen tegenover dit probleem zou net zo welkom zijn als indertijd de opstelling van Suriname tegenover een toelatingsregeling.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Het gaat hier om een wijziging van de Grondwet die voor het hele Koninkrijk geldt.

De heer **Van Mierlo** (D'66) Daaraan ontzeg ik de zin niet.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik maak geen verschil in kwaliteit, maar wij kunnen net zo goed de provinciale staten van Drenthe vragen nog eens apart te adviseren over artikelen waarin samenwerkingsregelingen aan provincies worden opgelegd.

Mevrouw **Haas-Berger** (PvdA): Valt dat dan op bij de regering van de Antillen? Mij is het nog nooit opgevallen.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Het geheel overziende meen ik te moeten vasthouden aan het uitgangspunt dat het voorstel van de Regering vertolkt. De waarborg van toelating van Nederlanders tot Nederland ware onder de huidige omstandigheden niet in de Grondwet op te nemen. Hetzelfde geldt voor de daarmee samenhangende waarborg van niet-uitzetting van Nederlanders. De uitzetting van Nederlanders is ook in het huidige constitutionele bestel ondenkbaar.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gesproken over de Staten van de Nederlandse Antillen die een bepaald standpunt hebben weergegeven, dat vrij eenvoudig was, namelijk: wij hebben geen bezwaar. Het is wat speculatief, maar het is best mogelijk dat de staatsraison in de ogen van Regering en Staten van de Nederlandse Antillen precies het spiegelbeeld is van de staatsraison van het Nederlandse kabinet en dat men het, omdat het samenvalt, ermee eens is dat een bepaling als door ons wordt voorgesteld niet in de Grondwet wordt opgenomen. Dat behoeft op zich zelf natuurlijk nog niet te betekenen dat dat in het belang is van de bevolking.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Als wij zo redeneren, gaan wij een gevaarlijke weg op; dan zou immers ieder besluit van een minister, een ministerraad of van een parlement mogen worden getoetst – en wie zou dat moeten doen? – aan het belang van de bevolking. De geachte afgevaardigde houde het mij ten goede, maar ik vind dat wij die weg beslist niet op moeten gaan.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik bedoel alleen maar te zeggen, dat ik het advies van de Staten van de Nederlandse Antillen maar een beperkt advies vind.

De heer **Van der Lek** (PSP): In ieder geval meten wij ons in deze kwestie het recht aan te denken dat wij beter dan de Regering weten wat in het belang van de bevolking is.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn overwegingen, waarop ik niet behoef in te gaan, want ik meen dat, wat ik in de twee kwaliteiten die ik mag hebben verdedigd, in het belang is van het Koninkrijk.

□

Staatssecretaris **Zeevalking**: Mijnheer de Voorzitter! De bewegingsvrijheid is ter sprake gebracht door de geachte afgevaardigden mevrouw Haas-Berger, mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heer Van der Lek. Zij zijn met name ingegaan op de clausuleringen, die moeten worden voorzien, indien het recht op bewegingsvrijheid als grondrecht in de Grondwet zou worden opgenomen. Aan de vraag, welke beperkingen van het recht mogelijk zouden moeten zijn en op welke wijze die zouden moeten worden aangebracht, gaan enige andere vragen vooraf. Ik doel op de kwestie, aan wie het recht zou toekomen en wat precies de inhoud van het recht is. In de schriftelijke voorbereiding zijn die vragen niet aan de orde gekomen. Ook in de mondelinge interventies zijn zij nauwelijks aangeroerd. Alleen de heer Van der Lek heeft blijkens het door hem ingediende amendement, voorkomend op stuk nr. 12, waarop ik nog nader zal ingaan, op beide punten een, zij het impliciete, keuze gedaan.

Een minderheid van de staatscommissie Cals-Donner had voorgesteld het recht te binden aan het Nederlandschap. Alleen aan Nederlanders zou het recht moeten worden gegarandeerd, zich vrij binnen het grondgebied te bewegen. Het komt mij voor, dat het onderscheid tussen Nederlanders en vreemdelingen in dit opzicht geen aanknopingspunt zou vinden in de Nederlandse traditie. Ook volgens artikel 2 van het Vierde Protocol bij de Europese mensenrechtenconventie en artikel 12 van het Internationale Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten komt het recht op bewegingsvrijheid toe aan een ieder, die zich wettig op het grondgebied van een staat bevindt.

De bewegingsvrijheid kan verschillend worden opgevat. Men kan haar opvatten als de vrijheid om te gaan en te staan waar men wil. In die richting wijzen de uiteenzettingen in de schriftelijke stukken van het wetsontwerp, dat wij thans behandelen. De genoemde minderheid van de staats-

Zeevalking

commissie had echter iets anders voor ogen. Zij verwees naar een soevereine besluit van 1813, waarin het ging om de vrijheid om zonder paspoort en ongecontroleerd door het land te reizen. Ook de verdragsbepalingen, die ik zoëven aanhaalde, hebben naar het mij voorkomt op die reisevrijheid betrekking. Hoe dan ook, wij moeten het eens zijn over de inhoud van het recht, voordat wij ertoe besluiten het in de Grondwet op te nemen.

In beide concepties zal de bewegingsvrijheid niet ongeclausuleerd in de Grondwet kunnen worden vastgelegd, zij het, dat op de reisevrijheid minder beperkingen nodig zullen zijn dan op de vrijheid te gaan en te staan waar men wil. Mevrouw Haas-Berger heeft de vraag opgeworpen, of het vierde protocol vereist, dat deze beperkingen bij formele wet worden gesteld. Mijn antwoord hierop luidt ontkennend. Waar in het Verdrag van Rome en de daarbij behorende protocollen sprake is van beperkingen bij de wet, wordt de wet in materiële zin bedoeld. De voorbeelden van beperkingen die in de memorie van antwoord zijn gegeven, zoals een tippelverbod en het verbod in een park te slapen, heeft mevrouw Haas-Berger als niet ter zake doende van de hand gewezen. In de opvatting van de bewegingsvrijheid als vrijheid om te gaan en te staan en ook te liggen waar men wil, zijn zij echter wel degelijk relevant. In deze opvatting is het ook nodig, dat een grondwettelijke bepaling de mogelijkheid openhoudt, dat beperkingen bij regeling van de lagere organen worden gesteld. Daarom heb ik ook moeilijkheden met de door de heer Van der Lek gestelde eis, dat alle uitzonderingen bij of krachtens de wet moeten worden voorzien. Dit zou bij voorbeeld uitsluiten, dat een verbod om in een plantsoen te lopen bij algemene politieverordening wordt gesteld. Het zou zelfs eigenlijk het gehele artikel 168 van de Gemeentewet buiten werking stellen.

De geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello achtte de in de memorie van antwoord genoemde maatschappelijke doeleinden die tot het stellen van beperkingen zouden nopen aanvaardbaar. Zij was echter beducht voor het gevaar, dat bij afwijking van het maatschappelijk deelbelang en de bewegingsvrijheid van de burger de laatste vrijheid automatisch het onderspit delft. Zij haalde in dit verband een methode van verwijdering van ordeverstoorders door de politie aan waarover in de jaren zestig nogal wat stof is opgewaaid. Ik leid uit

deze opmerkingen niet af, dat de geachte afgevaardigde van mening is, dat het beter is, dat geen beperkingen kunnen worden gesteld. Anderzijds zal mevrouw Kappeyne van de Coppello begrijpen, dat een opsomming in een grondwetsbepaling van belangen uit hoofde waarvan beperkingen kunnen worden gesteld, geen garantie biedt tegen een onjuiste afweging, die in elk concreet geval zal moeten worden gemaakt.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): U verbindt aan een voorbeeld dat ik als uiterste noemde, en een situatie die ik redelijk achtte, a contrario redematies die in het kader van de Grondwet juist door collega's van u worden afgewezen. De argumentatie is niet geheel redelijk en evenwichtig.

Staatssecretaris Zeevalking: Of er een geclausuleerde grondwettelijke garantie van de bewegingsvrijheid is of niet, het zal toch altijd aankomen op een democratische controle van het optreden van de overheid.

Na de ratificatie van het vierde protocol in het internationale verdrag zal er tevens – dit in antwoord op een vraag van mevrouw Haas-Berger – een garantie zijn in de rechterlijke toetsing van het overheidsoptreden aan de bepalingen van deze verdragen betreffende de bewegingsvrijheid. In de stukken is erop gewezen, dat het vastleggen van de bewegingsvrijheid, hoe ook opgevat, in de Grondwet weinig rendement oplevert en tevens tot uitgebreide clausuleringen zou nopen, tenzij men de regelgevende organen carte blanche zou willen geven voor het stellen van beperkingen, waardoor de garantiewaarde van de grondwetsbepaling nog meer zou dalen. Ik deel ten volle de opvatting van de meerderheid van de staatscommissie, die de aan de bepaling verbonden voordelen zo gering achtte in vergelijking met de nadelen, dat zij de opneming ervan in de Grondwet ontried. Het door de minderheid aangevoerde argument, dat de grondwettelijke waarborging van het recht op bewegingsvrijheid met name van belang is met het oog op de rechterlijke toetsing van wettelijke regelingen dienaangaande, heeft in de thans gekozen opzet, waarbij geen plaats is voor rechterlijke toetsing van de formele wet, aanmerkelijk aan kracht ingeboet.

Overigens wijs ik erop dat in de grondwetsvoorstellen wel degelijk bepalingen voorkomen die de bewegingsvrijheid betreffen. Naast het vierde lid van artikel 1.2, inzake het recht het land te verlaten, noem ik artikel

1.14, voorgesteld bij wetsontwerp stuk nr. 13 872 dat waarborgen tegen onrechtmatige vrijheidsbeneming bevat. Aan verdergaande garanties bestaat naar mijn mening geen behoefte.

In het door de heer Van der Lek voorgestelde amendement op stuk nr. 12 valt allereerst op dat het zich niet tot de bewegingsvrijheid beperkt. Naast het recht zich vrijelijk in het land te verplaatsen, wordt het recht van keuze van een verblijfplaats genoemd.

Bij de vrijheid van verblijf komen onderwerpen als huisvesting en woongenlegenheid ter sprake, die in het kader van deze grondwetsherziening nog in het geheel niet zijn aangeroerd. Hierover zou eerst nog eens 'ten gronde' moeten worden gediscussieerd.

Uit de terminologie van het amendement maak ik op dat de geachte afgevaardigde bewegingsvrijheid opvat in de beperkte zin van de vrijheid om te reizen. Zoals ik al heb gezegd zouden voor die vrijheid minder beperkingsmogelijkheden nodig kunnen zijn dan voor de vrijheid om te gaan en te staan waar men wil. Niettemin zijn de clausuleringen die de voorgestelde tekst toelaat naar mijn mening onvoldoende. Er zijn ook andere belangen, zoals dat van de voorkoming en bestrijding van strafbare feiten, die tot beperking aanleiding moeten kunnen geven. Als voorbeeld noem ik artikel 27 van de algemene wet inzake de douane en accijnzen, dat de aanwijzing van terreinen als verboden terrein voorschrijft ter beteugeling van smokkelarij. Ook in het belang van de openbare orde, hoe ruim ook, kan onze beperkingsgrond wellicht niet worden gemist. Voorts geldt – dit heb ik al eerder opgemerkt – dat de tekst van het amendement regelingen van lagere organen tot beperking van de bewegingsvrijheid uitsluit.

De heer Mierlo (D'66): Dat begrijp ik niet. Er staat nu duidelijk dat beperkingen bij of krachtens de wet kunnen worden gemaakt. Ik ben geen voorstander van het amendement, maar ik heb nu de indruk dat het toch verkeerd gelezen wordt, tenzij ik alles moet vergeten wat in de vorige vergadering over de Grondwet in deze Kamer is gezegd over de betekenis van 'bij of krachtens de wet'. Dat betekent delegatiemogelijkheid naar beneden.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): De Staatssecretaris bedoelt vermoedelijk, dat er allerlei gemeentelijke verordeningen zijn, opgesteld ter handhaving van de openbare orde, die binnen de gemeentelijke autonomie vallen en dus niet op een wet steunen.

Zeevalking

Staatssecretaris Zeevalking: Dat bedoel ik inderdaad. Ik heb namelijk verwezen naar de algemene politieverordening. Als het amendement wordt aangenomen, zou deze in strijd zijn met de Grondwet. Die verordeningen steunen immers niet op een wet in formele zin.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ik heb de indruk, dat ook de algemene politieverordening bestaat bij de gratie van het feit, dat de wet haar toestaat.

Staatssecretaris Zeevalking: Jazeker, de gemeentewet staat dit toe.

De heer **Van der Lek** (PSP): Ik neem dan wel aan, dat in de gemeentewet op de desbetreffende plaats een opsomming voorkomt van gronden, waarop dergelijke verordeningen opgesteld mogen worden.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): In de Grondwet staat, dat de gemeente verordeningen kan maken in het belang van de huishouding. Dit zegt niets over de onderwerpen. Als de gemeente verordeningen maakt om de openbare orde te handhaven, zegt dit niets over de wijze, waarop dit zal gebeuren. Het gaat in feite om een onbeperkte ruimte, waarin men kan regelen, die door geen enkele wet verder wordt beperkt.

De heer **Van der Lek** (PSP): Ik heb er geen enkel probleem mee, dat die ruimte wel wordt beperkt door bijvoorbeeld deze bepaling.

De **Voorzitter:** Nu is het toch echt het woord aan de Staatssecretaris.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Ik hielp hem alleen maar even!

Staatssecretaris Zeevalking: Mijnheer de Voorzitter! Mede in verband met hetgeen ik in het algemeen omtrent de wenselijkheid van een grondwetsbepaling over de bewegingsvrijheid heb opgemerkt, moet ik de Kamer de aanname van het door de heer Van der Lek ingediende amendement ontraden. Ik vind het – het is niet mijn bedoeling om de discussie opnieuw op gang te brengen – ergens een nogal ernstige aantasting van de gemeentelijke autonomie.

De heer **Van der Lek** (PSP): Ik wil niet vals worden beschuldigd van het willen aantasten van de gemeentelijke autonomie. Ik meen echter dat de gemeentelijke autonomie zich op dit moment ook moet bewegen binnen de ruimte die de Grondwet laat. Ik vind die autonomie een wezenlijk punt. Het amendement perkt de autonomie wel-

licht aan de rand wat in, maar doet mijns inziens geen aanslag op de autonomie als zodanig. Die moet zich immers steeds binnen het grondwettelijke kader bewegen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): U weet toch wel wat 'autonomie' in dit verband betekent? Zij betekent de bevoegdheid om zelf wetten te maken.

De heer **Van der Lek** (PSP): Het is toch te gek te veronderstellen dat een Grondwet voor Nederland wel geldt voor wat de rijksoverheid doet, maar niet voor wat een gemeente doet?

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Die autonomie wordt feitelijk beperkt door een aantal wetten, waarbij het autonome gebied van de gemeente telkens wordt teruggenomen. Zo lang men geen wet maakt over de inhoud van het begrip 'openbare orde' beperkt men de autonomie van de gemeente op dat punt niet.

De heer **Franssen** (PvdA): Ik denk dat u er beter aan doet te spreken van 'autonomie die beperkt is tot de eigen huishouding der gemeente'.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Daarmee ben ik begonnen, mijnheer Franssen!

Staatssecretaris Zeevalking: Mevrouw Haas-Berger, mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heer Van der Lek hebben gesproken over de kwestie van de collectieve uitzetting van vreemdelingen. Mevrouw Haas en de heer Van der Lek toonden zich voorstanders van het opnemen van een verbod van collectieve uitzetting in de Grondwet, terwijl mevrouw Kappeyne dit overbodig acht. Zoals ook in de memorie van antwoord al is vermeld, is het verbod van collectieve uitzetting, vervat in artikel 4 van het vierde protocol bij het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens, gericht tegen de uitzetting op grote schaal van vreemdelingen, waarbij sprake is van willekeur en discriminatie. Zoals de heer Van der Lek heeft opgemerkt, ligt de kern van de zaak hierin, dat bij collectieve uitzetting geen sprake is van individuele beoordeling van gevallen, maar dat een hele groep die zekere gemeenschappelijke kenmerken of een innerlijke samenhang vertoont, zonder beoordeling van elk geval afzonderlijk uit het land wordt gezet.

Gelet op de waarborgen die het Nederlandse staatsrechtelijke en politieke bestel biedt, is het onwaarschijnlijk dat de Nederlandse Regering ooit tot collectieve uitzetting als bedoeld in het

vierde protocol zal overgaan. In de regel betreft de uitzetting uit Nederland individuele gevallen. Een enkele maal komt het voor dat een groep vreemdelingen gezamenlijk wordt uitgezet. Te denken valt bij voorbeeld aan gelijktijdige uitzetting van een aantal heroïne-handelaren, gedroste zeelieden, of geronselde gastarbeiders die het land illegaal zijn binnengekomen. In zulke gevallen vindt de uitzetting niet plaats wegens een gemeenschappelijk groepskenmerk en is dus geen sprake van collectieve uitzetting in de door mij genoemde zin. Hetzelfde geldt, indien wordt overgegaan tot uitzetting van een groep illegaal ons land binnengekomen zigeuners. Deze vreemdelingen moeten evenals andere vreemdelingen volgens de bepalingen van de Vreemdelingenwet aan bepaalde voorwaarden voldoen om in Nederland te mogen rondtrekken. Deze voorwaarden zijn in het algemeen het bezit van geldige reispapieren, het beschikken over voldoende middelen van bestaan en het niet opleveren van gevaar voor de openbare orde. Vindt uitzetting van zigeuners plaats – de praktijk op dit punt is echter soepel – dan geschiedt deze uitsluitend op de grond dat zij niet aan een of meer van de voorwaarden voldoen. Van geval tot geval wordt dit vastgesteld. Het gaat hierbij dus niet om een collectieve maatregel, maar om het gelijktijdig uitvoeren van een aantal individuele beslissingen. Er is dan ook geen sprake geweest van het uitzetten van zigeuners die een geldige verblijfstitel in ons land hadden.

Mevrouw Haas heeft voorts gevraagd of gevallen bekend zijn van illegaal in ons land verblijvende zigeuners die verzoeken om een vergunning tot verblijf hebben ingediend en wier verzoek werd afgewezen. In de mij beschikbare tijd heb ik niet kunnen vaststellen dat zich dergelijke gevallen hebben voorgedaan. Het is mij bekend dat op het ogenblik door een groep te Assen verblijvende zigeuners een verzoek om een vergunning tot verblijf is gedaan. Op die verzoeken is nog niet beslist. In een enkel geval zal het verschaffen van Nederlandse reispapieren aan illegaal in ons land rondtrekkende zigeuners wellicht in overweging kunnen worden genomen. Nederland zal zich daardoor dan wel enigermate in een uitzonderingspositie plaatsen ten opzichte van de andere Westeuropese landen met als risico een grote toestroming van andere illegale rondtrekkende zigeuners naar ons land.

Zeevalking

Terecht heeft mevrouw Haas er dan ook op gewezen dat het hier om een Europees vraagstuk gaat, dat dan ook in Europees verband moet worden opgelost. Zoals bekend heeft Nederland dit onderwerp herhaaldelijk aan de orde gesteld in de Raad van Europa; nadat gebleken was dat het Comité van Ministers de problematiek van de internationaal rondtrekkende zigeuners niet wilde betrekken in zijn Resolutie over de sociale toestand van nomaden zijn van de zijde van de Nederlandse regering opnieuw stappen ondernomen om deze kwestie in de Raad van Europa onder de aandacht te brengen. Het punt is sinds eind vorig jaar in studie bij het ambtelijk Comité voor juridische samenwerking. Ik kan de geachte afgevaardigde verzekeren dat van Nederlandse zijde alles in het werk zal worden gesteld om het overleg te stimuleren en tot een bevredigend einde te brengen.

Na deze uitweiding over de buitenlandse zigeuners keer ik weer terug tot het onderwerp collectieve uitzetting. Mevrouw Haas heeft namelijk tevens als haar mening te kennen gegeven dat de omschrijving van dit begrip in de memorie van antwoord wijziging behoefde in deze zin dat niet uitsluitend van oudsher in een land gevestigde vreemdelingen door het verbod zouden worden beschermd. Met mevrouw Haas ben ik van mening dat inderdaad ook van collectieve uitzetting sprake kan zijn indien niet legaal in het land verblijvende vreemdelingen uitsluitend omdat zij bepaalde groepskenmerken vertonen uit het land worden gezet. Zelfs al zou het een lid van zo'n groep betreffen, dan zou de uitzetting wegens het discriminatoire karakter daarvan ongeoorloofd zijn. Gelijk de geachte afgevaardigde bekend is, worden in Nederland vreemdelingen slechts uitgezet indien daarvoor een in de Vreemdelingenwet genoemde grond bestaat.

Krachtens de bepalingen van die wet staat het bovendien elke vreemdeling vrij, zich tegen de uitzetting te verzetten door zich te beroepen op omstandigheden van politieke of humanitaire aard. Hierbij dient met name te worden gedacht aan een beroep op asiel.

De geachte afgevaardigde mevrouw Lückers heeft de vraag, of een verbod tot collectieve uitzetting moet worden opgenomen, in verband gebracht met artikel 4 van het wetsontwerp, inhoudende het treffen van sancties tegen bepaalde staten of gebieden, de zogeheten sanctiewet. Artikel 4 biedt de

mogelijkheid dat de toelating en het verblijf van vreemdelingen wordt beperkt in de gevallen die in dat artikel zijn opgesomd (onder andere indien men onderdaan is van de aan te wijzen staat). Een toepassing van deze bepaling kan echter niet inhouden dat er een collectieve uitzetting plaats vindt. Het artikel noemt namelijk niet een bepaalde groep als zodanig. Het gaat om individuele gevallen, die aan de vereisten van het artikel voldoen en waarin op die gronden een persoon als individu wordt uitgezet of niet toegelaten. Van een uitzetting zonder aanzien des persoons kan geen sprake zijn. Deze gevallen kunnen niet anders dan stuk voor stuk worden behandeld, omdat in ieder afzonderlijk geval moet worden bezien of iemand aan de vereisten, die de wet stelt, voldoet.

Wat dit punt betreft, kom ik tot de volgende conclusie: Hoe begrijpelijk de opname van het verbod van collectieve uitzetting in het Vierde Protocol ook is, in de Grondwet zou het naar mijn mening minder op zijn plaats zijn. Het zou zich dan tevens moeten uitstrekken tot discriminatoire uitzetting in individuele gevallen. Een grondwettelijk verbod van collectieve uitzetting zou bovendien – althans ten dele – een overlapping inhouden van het algemene discriminatieverbod, dat in het voorgestelde artikel 1.1 is opgenomen. Discriminatoire uitzetting is immers onmiskenbaar in strijd met die bepaling. Ik ontraad dan ook het door de heer Van der Lek ingediende amendement op stuk nr. 13.

De geachte afgevaardigde de heer van der Lek heeft zich afgevraagd of er geen aanleiding bestaat tot het opnemen van een bepaling in de Grondwet, waarbij een politiek vervolgd het recht heeft, niet alleen om politiek asiel te vragen, maar ook om het te krijgen, behoudens gewichtige uitzonderingen. Hij ging van de veronderstelling uit dat de overheid bij het toelaten van asielbezoekers de volledige vrijheid heeft om te beslissen wie zij wel of wie zij niet wil toelaten. Deze laatste veronderstelling komt mij niet geheel juist voor. Ten aanzien van vluchtelingen in de zin van het Geneefse Vluchtelingenverdrag hebben de aangesloten staten geen volledige vrijheid van handelen meer, maar de verplichting om de asielzoeker bescherming te verlenen in die zin dat hij – zeer bijzondere omstandigheden voorbehouden – nimmer teruggezonden mag worden naar het land dat hij is ontvlucht.

De vraag of hem behalve dit recht op bescherming ook een recht op verblijf

moet worden toegekend in het land van toevlucht, is op het ogenblik in internationaal verband aan de orde. Te Genève wordt in het kader van de Verenigde Naties gewerkt aan een verdrag inzake het verlenen van territoriaal asiel waarbij voorshands als uitgangspunt geldt dat het verlenen van asiel een soeverein recht van de staat is dat door andere staten – ook door het land van herkomst – behoort te worden geëerbiedigd. Met andere woorden: een asielverlening mag door het land, dat de vreemdeling is ontvlucht, niet als een onvriendelijke daad worden beschouwd. Het asiel recht wordt dus niet opgevat als een subjectief recht van de vreemdeling tot het verkrijgen van verblijf in het land van toevlucht. Het verdient aanbeveling het resultaat van deze conferentie af te wachten en niet op de mondiale ontwikkelingen op dit punt vooruit te lopen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft gevraagd om voorbeelden van gevallen, waarin de uitlevering van Nederlanders zou kunnen worden toegestaan.

1. Voor de praktijk lijken het meest van betekenis verzoeken uit Angelsaksische landen, om uitlevering van een Nederlander, die daar een strafbaar feit heeft begaan, wanneer een dergelijk land om te respecteren redenen een ingestelde strafvervolgning tegen de Nederlandse verdachte niet wenst over te dragen. Die landen nemen een bijzondere positie in. Immers in het omgekeerde geval, waarin wij wel bereid zouden zijn een strafvervolgning tegen een van hun onderdanen over te dragen, kan dit niet, aangezien de rechter daar niet bevoegd is van buiten 's lands gepleegde feiten kennis te nemen.

Dit gegeven verklaart de bereidheid bij die landen om hun eigen onderdanen ter berechting uit te leveren, maar geeft hun tevens een zekere aanspraak op reciprociteit.

2. Een tweede voorbeeld waarin het denkbaar is, dat Nederlanders worden uitgeleverd noemde Mevrouw Kappeyne al, nl. indien er sprake is van ernstige, in vereniging gepleegde misdrijven door daders van verschillende nationaliteit begaan. Het is in beginsel inderdaad wenselijk dat alle daders ook gezamenlijk worden berecht in het land van de locus delicti. Men moet echter ook rekening houden met de mogelijke duur van een op te leggen straf en het belang van de voorbereiding op de terugkeer in de maatschappij en dat belang afwegen tegen het belang van een gezamenlijke berechting.

Zeevalking

3. Een derde voorbeeld zou kunnen zijn, wanneer de uitlevering wordt gevraagd van een Nederlander, die in het buitenland is veroordeeld tot een vrijheidsstraf, doch die zich door vlucht aan de tenuitvoerlegging daarvan heeft onttrokken. Zolang de overdracht van executie van strafvonnissen tussen de verschillende landen niet mogelijk is, kan, als de verzoeken de staat niet bereid is Nederland te verzoeken opnieuw de berechting voor hetzelfde feit ter hand te nemen, het rechtsgevoel toch de meeste bevrediging vinden in 's mans uitlevering.

4. Ten slotte zou men zich kunnen voorstellen, dat uitleveringsverdragen, waarin uitlevering van eigen onderdanen mogelijk wordt gemaakt, daarmee bijvoorbeeld het oog hebben op het feit dat de opgeëiste persoon zijn woon- of verblijfplaats en zijn werk in de verzoekende staat heeft en doorgaans niet in zijn eigen land pleegt te vertoeven of dat hij de nationaliteit van de aangezochte staat eerst heeft verkregen nadat hij het feit, waarvoor zijn uitlevering wordt gevraagd, heeft begaan.

Voor de goede orde: wel blijft voor uitlevering altijd vereist, dat de strafbare feiten, die aan een uitleveringsverzoek ten grondslag liggen, ook strafbare feiten opleveren naar Nederlands recht.

Ook de heer Van der Lek stelde enkele vragen over uitlevering. Met name vroeg hij om rechtswaarborgen voor het geval een nieuw te sluiten verdrag uitlevering van Nederlandse onderdanen mogelijk zou maken. Ik wijs erop, dat ingevolge artikel 3 van de Uitleveringswet elk van die wet afwijkend verdrag aan de goedkeuring van de Staten-Generaal moet worden onderworpen, waarbij tevens een wetsvoorstel tot wijziging van de Uitleveringswet wordt ingediend. Aangezien artikel 4 van die wet nu nog bepaalt dat Nederlanders niet worden uitgeleverd, zal een nieuw te sluiten verdrag, waarbij dat in beginsel wel mogelijk wordt gemaakt, aan de uitdrukkelijke goedkeuring van het parlement worden onderworpen.

Voor zover nieuw te sluiten verdragen niet van de Uitleveringswet afwijken kan dunkt mij in beginsel met stilzwijgende parlementaire goedkeuring worden volstaan.

Nederland is overigens slechts aan betrekkelijk weinig uitleveringsverdragen gebonden. Dat vindt hierin verklaring, dat ter beoordeling van de opportuniteit van het aangeven van nieuwe

uitleveringsovereenkomsten tenminste twee criteria worden aangelegd, beide ontleend aan de parlementaire geschiedenis van de totstandkoming van de Uitleveringswet van 1967. In de eerste plaats zal de Nederlandse justitie een aanwijsbaar belang moeten hebben bij zo'n overeenkomst en voorts zal de Nederlandse Regering een gerechtvaardigd vertrouwen moeten kunnen stellen in de rechtspleging van de betreffende potentiële verdragspartner.

Mevrouw Haas-Berger heeft in verband met het recht, het land te verlaten vragen gesteld over de totstandkoming van een paspoortwet en over de noodzaak in het grondwetsartikel een delegatiebevoegdheid te geven.

De voorbereiding van een paspoortwet geschiedt door een ambtelijke werkgroep. Over de inhoud van het ontwerp is door deze werkgroep over het algemeen reeds overeenstemming bereikt. Daarbij is niet gebleken van de noodzaak tot delegatie van wetgeving. Van de in het concept-grondrecht geopende mogelijkheid tot delegatie behoeft dan ook geen gebruik te worden gemaakt en deze kan derhalve worden geschrapt. Een daartoe strekkende nota van wijziging dienen wij hierbij in.

De geachte afgevaardigde mevrouw Haas-Berger heeft gevraagd wanneer het verdrag tot beperking der staatsloosheid door ons land zal worden geratificeerd. Het ligt in de bedoeling dat dit zal geschieden bij de invoering van de nieuwe wet op het Nederlanderschap, waarvan het voor-ontwerp onlangs is gepubliceerd.

Dat voor-ontwerp houdt voorts in dat het Nederlanderschap niet zal vervallen bij het treden in vreemde krijgsdienst. Dit heeft tot gevolg dat de toelating in Nederland van deze mensen niet anders zal kunnen worden benaderd dan de toelating van andere Nederlanders.

Ten slotte kom ik op de ratificatie van het Vierde Protocol, waarover de heer Van Mierlo een vraag heeft gesteld. Het ligt in de bedoeling dat de wet tot goedkeuring van het Vierde Protocol bij het Verdrag van Rome nog door deze Regering wordt ingediend. Dit ontwerp zal het voorstel bevatten dat bij de bekrachtiging een verklaring als bedoeld in artikel 5, eerste lid, van het Protocol wordt afgelegd, namelijk dat het Protocol ook zal gelden voor de Nederlandse Antillen. Door deze verklaring zullen krachtens artikel 5, vierde lid, van het Protocol Nederland en de Nederlandse Antillen voor de toepassing van artikelen 2 en 3 als afzonderlijke gebieden worden aangemerkt.

In verband daarmee wordt het recht voorbehouden om voor de toepassing van artikel 3 van het Protocol bij wettelijke regeling onderscheid te maken tussen Nederlanders naar gelang zij behoren tot Nederland of de Nederlandse Antillen.

Overigens ligt het niet in de bedoeling verdere voorbehouden op het Protocol te maken.

□

Mevrouw Haas-Berger (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden heel hartelijk voor de concrete antwoorden die zij hebben gegeven over de ratificatie van het Vierde Protocol en ten aanzien van het feit dat de voorbereidingen voor de paspoortwet een goed verloop hebben. Wij vragen ons dan wel af wanneer die paspoortwet in feite zal worden ingediend.

Ik dank de bewindslieden ook voor het indienen van een nota van wijzigingen die aan onze verlangens duidelijk tegemoetkomt.

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft gezegd dat een eventuele toelatingsregeling alleen bij wet kan geschieden. Wij zijn erg gelukkig met het antwoord op deze voor ons zo belangrijke vraag.

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft zeer duidelijk laten merken dat de redenering die ik had opgezet dat een eventuele toelatingsregeling gelet op de bepaling die nu niet wordt opgenomen in de Grondwet en gerelateerd aan het Vierde Protocol alleen zou kunnen gelden voor Antilliaanse Nederlanders, nog niet zo gek is. Dan zou men er toch voor kunnen pleiten, dat een regeling in de Grondwet wordt opgenomen, waarbij de toelating van Nederlanders altijd mogelijk is, terwijl deze zaak – de Minister sprak van een koninkrijkswestie – wordt geregeld in het Statuut. Daarin zou dan de scheiding kunnen worden gemaakt tussen Antilliaanse Nederlanders en de mensen die hier onderdaan zijn. Wellicht is dan ook later een verandering van de Grondwet niet meer nodig.

De Minister heeft namelijk zeer uitdrukkelijk gezegd, dat de regeling, zoals hij zich die voorstelt, die de Regering heeft neergelegd in dit ontwerp, is ontworpen met het oog op de verhoudingen binnen het Koninkrijk. Het is dus inderdaad gelegenheidswetgeving of zoals de heer Van Mierlo zei, een kwestie van opportuniteit dat het zo is geregeld. Zou het dus niet mogelijk zijn om deze kwestie nu in de Grondwet te regelen en een aparte bepaling in het Statuut op te nemen. Ik

Haas-Berger

heb begrepen dat de Antilliaanse regering het hiermee eens is. Later zou het statuut dan vervallen.

Waarom is er geen uitgebreider verslag van hetgeen de staten van de Antillen hebben gezegd? Bij interruptie is die zaak even aan de orde geweest. Ik begrijp dat mevrouw Kappeyne vindt dat het niet juist zou zijn, verslag uit de Ministerraad te doen. Een verhaal over de opvattingen in de staten ware voor het begrip in deze Kamer niet helemaal zinloos geweest, omdat wij de laatste dagen een aantal papieren hebben gekregen, waaruit blijkt dat een aantal mensen uit de Antillen, althans mensen die zich vertegenwoordigers van de Antillianen noemen, zeggen dat zij staan achter een onverkorte toelatingsregeling.

Ten aanzien van de bewegingsvrijheid heeft de Staatssecretaris van Justitie gezegd dat ik de voorbeelden van het tippelverbod en het slaapverbod niet ter zake doende heb genoemd. Dat heb ik niet gezegd, ik zei dat dit niet serieus was. Ik had graag een andere argumentatie gehoord. De Staatssecretaris heeft vanavond het argument van de huisvesting genoemd. Bij de schriftelijke voorbereiding hadden wij toch wel behoefte aan een wat degelijker argumentatie zoals die dan nu wel gegeven is. Gelet op het feit dat wij te maken hebben met schaarste van de grond, zouden de gemeenten juist een maatregel kunnen nemen waardoor niet iedereen zich er zou kunnen vestigen. Met dergelijke argumenten zou de zaak wat serieuzer geweest zijn dan alleen met het tippelverbod als argumentatie.

Ik wil graag een vraag stellen aan de heer Van der Lek. Hij heeft een amendement ingediend over de bewegingsvrijheid. Hij heeft daarbij een aantal gevallen genoemd, waarin bij wet uitzonderingen gemaakt worden.

Waarom heeft hij de kwestie van de openbare orde niet opgenomen? Waarom is de kwestie ter zake van het voorkomen van strafbare handelingen niet opgenomen en waarom is in het amendement – en ik vraag dit expliciet omdat de zaak ons ter harte gaat – het vierde lid van het betreffende artikel van het Protocol niet opgenomen? Daarin staat namelijk dat beperkende maatregelen kunnen worden genomen in het kader van het algemeen belang. Deze kwestie is van groot belang, gelet op het voorbeeld dat ik daarnet heb genoemd inzake de mogelijkheid voor gemeenten om invloed uit te oefenen op de vraag of mensen wel of niet een vestigingsvergunning moeten worden gegeven. Waarom is dit punt niet

meegenomen in dit amendement? Ik verneem op deze vragen graag het antwoord van de heer Van der Lek.

Ik wil ook graag weten van de heer Van der Lek wat hij in zijn amendement precies verstaat onder de inhoud van het begrip 'bewegingsvrijheid'. Slaat dit op het feit, zoals het is opgenomen in het Vierde Protocol, dat men kan gaan en staan waar men wil? Is het een kwestie van vestiging? Verbindt de heer Van der Lek daar wellicht een wat ruimere interpretatie aan? Zou men bijvoorbeeld ook kunnen werken waar men wil? Ik doel erop dat men zegt dat men zich niet kan vestigen waar men wil omdat men bij voorbeeld ergens anders in een bepaalde plaats werk heeft. Ik verneem ook graag hieromtrent een verduidelijking van de heer Van der Lek.

Dan kom ik tot de kwestie van de collectieve uitzetting. De antwoorden van de Staatssecretaris over de bemoeienissen van de Nederlandse Regering ten aanzien van de zigeuners, juich ik toe. Ik betreur het dat deze zaak op Europees niveau verleden jaar schipbreuk heeft geleden.

De Staatssecretaris zegt dat de formulering die gehanteerd wordt, ook geldt voor illegalen. Ook zij mogen niet op discriminatoire wijze worden uitgezet en zij kunnen zich altijd verzetten tegen een beslissing. Hoewel met de regularisatieregeling van de illegale werknemers inderdaad sprake is geweest van de mogelijkheid voor een ieder van hen om een beroep te doen op de wet en om een herziening te vragen indien zij zouden worden uitgezet, vraag ik mij af of er dan toch niet in bepaalde gevallen sprake geweest is van omdat wellicht alle beslissingen niet al te nauwkeurig werden bekeken in het beginstadium, een collectieve uitzetting.

Ik wil, wat dit betreft, ook de heer Van der Lek vragen wat hij verstaat onder collectieve uitzetting. Hij heeft hierover een amendement ingediend en de vraag is wat hij bedoelt met zijn amendement dat collectieve uitzetting van vreemdelingen niet mogelijk is. Refereert hij daarbij aan de formulering van de Staatssecretaris in de schriftelijke voorbereiding? Daarin wordt geduïd op vreemdelingen die van oudsher een verblijfsrecht in Nederland hebben en die om discriminatoire redenen worden uitgezet. Refereert hij aan groepen illegalen en aan de vraag om welke redenen zij worden uitgezet? De Staatssecretaris heeft heel duidelijk gezegd dat voor de leden van een groep de mogelijkheden inderdaad aanwezig is om een rechts-

gang in te zetten en daarop een beslissing te krijgen.

De vraag is in hoeverre de bewindsman dan al of niet meent, dat men als een groep van individuen of als een collectief moet worden beschouwd. Ik zou met name voor de beoordeling van dit amendement daarover nog graag een nadere uiteenzetting willen hebben.

Mijnheer de Voorzitter! De antwoorden van de bewindslieden zijn verder voor mij bevredigend geweest, zodat ik het hierbij zal laten.

□

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden zeer voor hun antwoorden. Ik dank ook de regeringscommissaris voor zijn beminnelijk instemmend geknik; dat was een grote stimulans voor mij om nog verder te luisteren naar wat er gezegd werd.

Ik heb slechts enkele opmerkingen in tweede termijn. Ik heb met genoeg ervan kennis genomen – daar had ik ook niet aan getwijfeld – dat althans dit kabinet er niet toe zal overgaan toelatingsregelingen te maken voor Nederlanders buiten het Koninkrijk die de wens te kennen geven om het Koninkrijk te betreden. Ik hoop dat het van dit moment af aan tot de vaste interpretatie en, zoals de Minister van Binnenlandse Zaken zegt, tot de doctrine zal gaan behoren dat dit niet zal gebeuren totdat het Protocol door het parlement wordt goedgekeurd.

Ten aanzien van de reactie van de Staten van de Antillen wil ik nog een enkele opmerking maken aan het adres van mevrouw Haas-Berger. Zij heeft gezegd dat wij zo'n klein verslagje hebben gehad waar niet zoveel in stond. Zij zou toch liever een wat uitvoeriger verslag van de Staten van de Antillen hebben gehad om te kunnen kennismaken van de gedachtenwisseling daar. Intussen zou haar toch door belanghebbenden te kennen gegeven zijn, dat er misschien een andere mening in die kring mogelijk is. Ik meen – het lijkt wat formalistisch – toch dat wij ons moeten beperken tot het verslag dat officieel is ingezonden. Het zou een beetje vervelend worden als alle blanco verslagen die in deze Kamer worden uitgebracht – en dat komt nogal eens voor – ter zijde gelegd konden worden met de mededeling dat er toch allerlei brieven van actiegroepen in het land of van verenigingen op een gegeven moment ter kennis komen, die niet overeenstemmen met de inhoud van dat blanco verslag. Ik meen dat wij ons gewoon aan de officiële gewisselde stukken moeten houden.

Kappeyne van de Coppello

Ik heb nog enkele opmerkingen over het zogenaamde niet ingevoerde recht van bewegingsvrijheid. Ik heb grote sympathie voor het amendement van de heer Van der Lek. Ik erken dat er technisch aarzelingen ten opzichte van dat amendement kunnen bestaan. Mijn oordeelsvorming over dit amendement is daarom nog niet afgerond. Ik houd er rekening mee, dat gedurende deze eerste lezing dit amendement eventueel niet in het wetsontwerp zal worden opgenomen, louter omdat het niet mogelijk is een sluitende regeling te maken van alle beperkingen die op dat grondrecht van bewegingsvrijheid wettelijk of krachtens de wet mogen worden aangebracht. Dat eventueel als realiteit erkennende, blijf ik teleurgesteld over de weinig positieve reactie van de Staatssecretaris ten opzichte van mijn gedachte – ik heb er niets over gehoord dat daar wat aan gaat gebeuren – om deze materie te bestuderen. Ik heb tot mijn grote verrassing bij een ander wetsvoorstel gemerkt dat in het laatste uur de Staatssecretaris plotseling nog eens expliciet een studie toezegde die hij krachtens de memorie van toelichting toch al van plan was te verrichten in verband met een overgangsartikel.

Ik denk nu aan de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Als de Staatssecretaris en de zijnen toch zo aan het studeren gaan, waarom dan ook niet wat meer gestudeerd op het punt van de bewegingsvrijheid?

Ik wil een parallel trekken, mijnheer de Voorzitter. Vermoedelijk nemen wij niet in de Grondwet op het grondrecht van toelating tot Nederland, en volgens het amendement van de heren Waltmans en Van der Lek ook niet de toelating van de Nederlanders die hier kennelijk al zijn, want er staat, dat alle Nederlanders worden toegelaten.

De heer **Van der Lek** (PSP): Dat is de tekst van de staatscommissie.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Het is uw amendement. Wij behandelen hier geen teksten van de staatscommissie. Zij worden, meen ik, hier niet in stemming gebracht. Trouwens, de staatscommissie is ontbonden.

De heer **Van der Lek** (PSP): Ik wil alleen maar zeggen, dat de betreffende tekst er al heel lang ligt. Zou de tekst inconsequent zijn in de door u bedoelde zin – en onduidelijk en voor misverstand vatbaar – dan zou dat zeker eerder zijn opgemerkt. Ik ben zo naïef om te veronderstellen, dat zo'n staatscommissie dit uiterst serieus beziet. Naar

mijn mening staat er dan ook niet, dat Nederlanders die al in Nederland zijn nog eens moeten worden toegelaten, maar dat, zouden zij toevallig buiten Nederland terecht komen en zou er een of andere grond zijn om hen niet wederom toe te laten, dat dat dan op grond van deze bepaling niet zou kunnen zo heb ik die tekst steeds opgevat, en naar ik meen niet ik alleen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik vind het hartverwarmend, mijnheer Van der Lek, dat u met uw vele dienstjaren in deze Kamer soms nog van zo'n spontane naïviteit blijkt geeft. Ik juich dat toe.

Mijnheer de Voorzitter! Het grondrecht van toelichting tot Nederland – ik ben nog steeds bezig, een parallel te trekken – voor Nederlanders die zich buiten het Koninkrijk bevinden wordt als principe aanvaard, zonder dat het in de Grondwet wordt opgenomen. Degenen die hierop inbreuk kunnen maken, zijn de wetgever c.q. de Nederlandse Regering zelf. Zij opereren op één niveau en het parlement kan de Regering hierop controleren.

Als de wetgever en de Regering zeggen dat het niet gebeurt, heeft men ook de zekerheid dat zulks niet zal gebeuren, dus dat de toelating wordt gewaarborgd. Bij de bewegingsvrijheid is dat niet het geval. Daarbij zijn veel meer overheidsorganen in het qeding en is het maar de vraag, of de controle waartoe de hogere organen, de Regering of de wetgever, gerechtigd zijn ook feitelijk voldoende wordt uitgeoefend, omdat men dit grondrecht niet als zo vanzelfsprekend ervaart als – kennelijk – dat van toelating.

Ik wil nog een andere parallel trekken. Tot nog toe staat in de Grondwet dat Nederlanders een gelijke behandeling ervaren voor de wet. Men zou kunnen zeggen dat dit impliciet inhoudt dat discriminatie tussen mannen en vrouwen niet mogelijk zou zijn. Toch is dat in het verleden nu en dan gebeurd en het is nu en dan nog het geval. Het maatschappelijk accent is sterker gelegd op de bestrijding van discriminatie, in die zin dat de Regering het, met de Tweede Kamer, nodig heeft gevonden een sterker grondrecht tegen discriminatie in de Grondwet op te nemen. Dit levert ook een grond om eventueel lagere regelingen te toetsen aan het verbod tot discriminatie. Als men zegt dat een grondrecht van bewegingsvrijheid op dit moment niet uitvoerbaar is, omdat men niet kan overzien welke wetten in formele en in materiële zin en lagere regelingen daarmee in strijd zouden kunnen zijn, neemt dit niet weg dat men zou kun-

nen streven naar een inventarisatie om althans te bezien, wat er aan inbreuken feitelijk bestaat. Zoals wij een emancipatiecommissie hebben gehad, zouden wij een bewegingsvrijheidcommissie kunnen hebben. Als mij uit het betoog van de Staatssecretaris was gebleken – maar het kan zijn dat hij mij niet helemaal heeft begrepen en dat hij alsnog zijn verzuim herstelt – dat hij mij iets meer tegemoet was gekomen....

Staatssecretaris **Zeevalking**: Ik heb het vergeten. Ik kom erop terug.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Heeft u het vergeten? Ik hoop dat dit dan voor uw persoonlijke verantwoordelijkheid is en niet voor de Minister van Justitie of voor het hele kabinet en dat het kabinet er nog gezamenlijk ruimschoots op terug zal komen.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Ik heb de beantwoording van uw vragen vergeten en ik kom daar in tweede instantie nog op terug.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik hoop dat daaraan een heel lang betoog zal worden gewijd en dat de Voorzitter – ik zeg dit in theoretische zin – mij dan in de gelegenheid zal stellen, als dat betoog niet bevredigend zou zijn, een derde termijn te vragen. Ik schort mijn overwegingen nog even op en ik zal met nog meer spanning eindelijk het antwoord van de Staatssecretaris beluisteren.

□

Mevrouw **Lückers-Bergmans** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij aan bij de dankbetuigingen aan de bewindslieden, welke de voorgaande spreeksters hebben geuit. De Minister heeft duidelijk gemaakt dat beperkingen op toelating van Nederlanders niet aangebracht kunnen worden dan bij formele wet, dus niet door de lagere wetgever. Dat was voor ons een belangrijk punt. Door dit antwoord is één reden voor amendering onzerzijds vervallen. Anderzijds is komen vast te staan dat een amendering zoals wij in gedachten hadden, geen verdere mogelijkheid voor de wetgever zou openen dan die, welke al openstaan door de in dit debat genoemde verdragen, ook niet voor de formele wetgeving. Ook daarin kan dus geen reden voor amendering meer gelegen zijn. Blijft over de onzekerheid die door amendering geschapen zou worden tot aan het tijdstip van ratificatie. Ook blijft het argument van de goede verhouding binnen het Koninkrijk.

Lückers-Bergmans

Hoewel wij onze principiële voorkeur voor opnemng van bedoeld grondrecht behouden, zullen wij het amendement, zoals door ons omschreven, niet indienen.

Ten aanzien van de Staatssecretaris heb ik nog de volgende opmerking. Zijn antwoord luidde: In ieder geval moet worden gezien of de betrokkene aan de criteria voldoet. Dat is natuurlijk juist. Maar die criteria zijn groepskenmerken en geven een collectiviteit aan, namelijk te behoren tot de onderdanen van een bepaalde staat bijvoorbeeld. Moet dat niet worden beschouwd als collectieve uitzetting in deze zin, namelijk uitzetting van alle in ons land verblijvende vreemdelingen die tot een bepaalde collectiviteit behoren? Uit het antwoord van de Staatssecretaris heb ik niet kunnen concluderen dat dit niet zo zal zijn.

□

De heer **Van Mierlo** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun uitvoerig antwoord. Er was een klein misverstand tussen de Staatssecretaris en mij ten aanzien van het amendement van de heer Van der Lek. Ik meende te begrijpen, dat de Staatssecretaris als bezwaar tegen het amendement aanvoerde, dat dit zich zou verzetten tegen verordeningen van de lagere overheid. Ik wees erop, dat de term 'bij of krachtens de wet' in vorige debatten de delegatiebevoegdheid naar beneden juist toestaat. 'Bij of krachtens de wet' staat ook in het amendement.

Nu is terecht gewezen op de directe delegatie van de Grondwet naar de lagere overheid via artikel 153, bijvoorbeeld de algemene politieverordening die daardoor mogelijk is. Moet ik nu concluderen dat opnemng van het amendement in deze context strijdigheid oplevert met artikel 153? Ik had er niet aan gedacht maar ik neig nu toch tot die conclusie. Op zich zelf is die strijdigheid ongewenst. Dit betekent niet dat de gedachte daarom van de baan is. Het is mogelijk, dat artikel 153 in het licht van nieuwe maatschappelijke omstandigheden met nieuwe problemen herziening behoeft. Ik sluit mij daarom aan bij het verzoek om verdere bezinning op dit punt in de komende periode van grondwetsherziening.

Zeer verheugend is de mededeling van de Staatssecretaris, dat nog in deze kabinetsperiode het voorstel tot ratificatie van het Vierde Protocol zal worden ingediend. Het is een sluitstuk van de redeneringen die aan de orde komen bij deze grondwetsherziening.

Het is voor mij afdoende reden om niet langer te peinen over het op dit moment opnemen van een grondrecht in de Grondwet, dat waarborgt dat alle Nederlanders in Nederland worden toegelaten, al dan niet met een wettelijke uitzonderingsmogelijkheid. Onder deze omstandigheden lijkt het mij wijs dat niet te doen. Op zich zelf is het evenwel onbevredigend dat je bij de reeks van grondrechten niet een algemeen als zodanig ervaren grondrecht kunt opnemen.

Mijn verlangen is dat het uitzicht op de verwoording van dit grondrecht in de komende periode naarmate de onafhankelijkheid van de Antillen nabij komt naar ik hoop onder de bezielende leiding van deze Minister van Binnenlandse Zaken – helderder en concreter wordt.

Niet alleen om deze reden zal ik mij tegen aanneming van het amendement, dat de heren Waltmans en Van der Lek hebben ingediend, verzetten. Er is nog een andere reden. Het Protocol zou niet toestaan dat wij de toelating verder beperken dan als daarin aangegeven, op het punt van de geschieden grondgebieden. Wel zouden wij vanwege het Protocol een regel in de Grondwet kunnen opnemen zoals wordt voorgesteld. Dan zouden wij, naar ik meen, geen aanspraak meer kunnen maken op de bepaling in het Protocol dat wij een uitzondering kunnen maken voor de twee grondgebieden middels de bedoelde verklaring.

Wanneer dit zou gebeuren, dan worden naar mijn gevoel alle wegen afgesneden, zowel uit hoofde van de Grondwet als uit hoofde van het verdrag, om tot een toelatingsregeling te komen, waarvan het niet opportuun is haar per definitie nu al in de Grondwet uit te sluiten, hoewel ik haar niet bepleit en haar niet in mijn achterhoofd heb. Het is niet verstandig haar nu al uit te sluiten. Ik meen dan ook in het vooruitzicht te moeten stellen dat mijn fractie zich daartegen zal verzetten.

□

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Wij blijven de mogelijkheid van een toelatingsregeling voor Antillianen afwijzen, zowel materieel als principieel. Wij zijn het geheel eens met de Minister dat een voorstel als dat wat mevrouw Lückers overweegt – of misschien wel overwoog; ik weet niet hoe het er op dit moment mee staat – zeer onwenselijk is. Het lijkt ons slechter dan géén bepaling als er een geclausuleerde bepaling in de Grondwet wordt opgenomen, die zou kunnen inhouden dat ook Nederlanders uit Nederland afkomstig bij wet van terugkeer kunnen worden uitgesloten.

Zoals gezegd vinden wij een eventuele toelatingsregeling voor Antillianen onwenselijk. Wij vinden bovendien het openhouden van de mogelijkheid van het maken van zo'n regeling een slechte reden om het recht op toelating en verblijf van Nederlanders tot en in Nederland in het geheel niet in de Grondwet op te nemen.

Het kabinet zegt – en ik neem aan niet zonder goede gronden – nadrukkelijk dat het zo'n regeling niet wenst. Ik veronderstel dat het kabinet niet alleen doelt op deze zittingsperiode omdat het dan niet zo'n veelzeggende uitspraak is maar dat het zo'n regeling ook niet wil als het daarover in een volgende zittingsperiode moet oordelen. Dit lijkt mij een reden te meer om niet de mogelijkheid van het opnemen van een dergelijke bepaling in de Grondwet in optie te nemen en daardoor een op zich zelf zo fundamenteel grondrecht uit de Grondwet te weren.

Het amendement dat de heer Waltmans en ik hebben ingediend bevatte duidelijk een zin te veel van het oorspronkelijke voorstel van de staatscommissie. Die zin betekent namelijk een verdubbeling van de regeling betreffende het verlaten van het land, die in de door de Regering voorgestelde tekst veel beter is geregeld. Die zin hebben wij inmiddels geschrapt door een gewijzigd amendement in te dienen. Onze excuses voor deze slordigheid.

Er is mij een en ander gevraagd over de bewegingsvrijheid. Ik heb mij zoveel mogelijk aangesloten bij de tekst en de gedachtengang van het Vierde Protocol. Ik denk inderdaad zowel aan de reïsvrijheid, zoals de Staatssecretaris dat noemde, als aan de vrijheid van vestiging, uiteraard binnen de grenzen van die gecompliceerde samenleving, waarin maar niet alles kan. Het is duidelijk, dat het bij het vastleggen van een dergelijk recht gaat om het uitsluiten van mogelijkheden, zoals zich helaas hier en daar voordoen of voorgedaan hebben. Ik doel op de mogelijkheden, dat een toekomstig kabinet zou besluiten om een bepaalde bevolkingsgroep te verbieden om zich ergens anders te vestigen dan bij voorbeeld in bepaalde wijken van bepaalde steden of dat een kabinet nog eens op het idee zou komen om bepaalde bevolkingsgroepen te weren uit bepaalde delen van het land door hen speciaal daartoe strekkende pasjes te geven. Zo kan ik nog tientallen bijzonder onaangename gedachten opperen, waar de Regering en de vertegenwoordigers daarvan achter de tafel zich misschien een beetje door gegriefd voelen.

Van der Lek

Ik dacht echter, dat men een grondrecht nu juist vastlegde om te voorkomen, dat zulke dingen gebeuren. Dat doet men natuurlijk niet om, zoals ik in eerste termijn heb gezegd, te bepalen, dat mensen ook de vrijheid moeten hebben om op de linker weg helft te rijden of de zeereep van de duinen kapot te trappen of milieugebieden te vernielen of in gevaarlijke gebieden rond te lopen of nog zoveel andere dingen te doen, waarmee zij of zich zelf en de volksgezondheid schaden of de veiligheid in het algemeen in gevaar brengen of rechten en vrijheden van anderen inperken.

Daarmee kom ik dan op een vraag, die mevrouw Haas mij expliciet heeft gesteld, namelijk of ik niet een paar belangrijke rechtsgronden voor inperking ben vergeten. Ik heb in eerste termijn al gesproken over de redenen voor het niet noemen van de openbare orde. Ik ben geneigd om dat begrip te zien samenvallen met het beschermen van de rechten en vrijheden van anderen en de bescherming van de veiligheid. Dat komt, omdat ik mij zo weinig kan voorstellen bij het begrip openbare orde en omdat ik bovendien nog al eens heb meegemaakt, dat men zich ook bij allerlei maatregelen, die ik bijzonder onwenselijk vind, ook op die openbare orde beriep. Het is anderszijds echter een zo veel voorkomend begrip in onze wetgeving – dat geef ik direct toe – en het heeft zo'n juridische inhoud in onze wetgeving, dat het waarschijnlijk logischer is om het afzonderlijk op te nemen.

Ik heb daarmee ook geen moeite, zoals ik in eerste termijn ook duidelijk heb gezegd. Ik dacht: ik kan er beter eentje te weinig inzetten dan dat er een heleboel staan, waarvan ik er straks weer moet schrappen. Als de geachte afgevaardigde zegt: de openbare orde ook, o.k. dan de openbare orde ook.

Ik zit in hetzelfde vlak met het voorkomen van strafbare handelingen. Ik ben niet zo geneigd, vrijheden te willen inperken ter wille van het voorkomen van alle mogelijke handelingen, die alleen maar strafbaar zijn omdat wetgevers vroeger wel eens hebben gedacht dat deze schadelijk zouden kunnen zijn voor de betrokkenen zelf. Ik meen dat het vooral moet gaan om die strafbare handelingen, die op de een of andere wijze rechten of vrijheden van andere Nederlanders aantasten. Ik had dus wederom het gevoel, dat het viel onder dat begrip. Ook in dit opzicht zeg ik echter: het staat inderdaad in de tekst van het Vierde Protocol, dus het mag er van mij best bij.

Ten slotte vroeg de geachte afgevaardigde waarom ik niet ook uit het vierde lid de beperkingen in het algemeen belang heb opgenomen ter wille van een democratische maatschappij. Het betreft dan regels inzake huisvesting, verdeling van huisvesting, ruimtelijke ordening en dergelijke zaken, neem ik aan. Ik moet zeggen, dat ik mij afvraag of je niet ruimtelijk ordenen en woonruimte verdeelt, in het algemeen dus dergelijke huishoudelijke maatregelen neemt, ter garantie van rechten en vrijheden van anderen. Als de geachte afgevaardigde zegt, dat ik dat verkeerd zie, wil ik best toegeven dat ik op dit terrein misschien toch een beetje naïef ben zoals mevrouw Kappeyne van de Coppello ten aanzien van een ander punt ten onrechte veronderstelde. Als het echter alleen maar de omschrijving kan, zou ik er geen moeite worden, zou ik daar moeite mee hebben. Er kan ontzettend veel uit naam van het algemeen belang. Ik vind dat een bijzonder moeilijk hanteerbare term, die ik graag zou willen vermijden. Als het met een wat pregnantere omschrijving kan, zou ik er geen moeite mee hebben. Naar mijn mening echter valt het huishoudelijk regelen van tal van zaken – ik blijf dat volhouden – onder het begrip 'rechten en vrijheden van anderen waarborgen'.

Mevrouw Haas-Berger (PvdA): Ik waardeer het antwoord van de heer Van der Lek bijzonder. In de schriftelijke voorbereiding is dit aan de orde geweest en naar de mening van velen niet naar bevrediging. De heer Van der Lek zegt, dat nog allerlei dingen kunnen worden toegevoegd. Gezien deze antwoorden, vraag ik mij af, of wij nu de reikwijdte van wat wij in de Grondwet zetten, kunnen bekijken. Het niet opnemen van de voorkoming van een strafbare handeling zou kunnen impliceren, dat voorlopige hechtenis niet mogelijk is. Is het niet beter, de suggestie te volgen van mevrouw Kappeyne van de Coppello om te vragen of de zaak nog eens terdege kan worden bekeken? Het is bekend, dat ik het idee onderschrijf, maar ik ben bang, dat wij nu de zaak niet in volle omvang kunnen bekijken.

De heer Van der Lek (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Als ik een duidelijke toezegging van de Regering krijg, dat het zal worden bekeken, met zicht op een resultaat op niet al te lange termijn, inhoudende erkenning, dat het – als wij weten hoe – nuttig en nodig is om dit grondrecht te formuleren, wil ik dit nog eens overwegen. Tot nu toe heb ik dit echter niet gehoord. Daarom ben ik

– zij het op het laatste nippertje – met een voorstel ter zake gekomen.

Over dit voorstel wil ik met betrekking tot de lagere overheden nog iets zeggen. Het is een moeilijke kwestie; ik ben van mening, dat besluitvorming zoveel mogelijk gedecentraliseerd moet plaatsvinden. Ik hecht grote waarde aan de autonomie van gemeenten om hun eigen zaken zoveel mogelijk zelf te regelen. Wij kunnen het er echter over eens zijn, dat als Nederland participeert in een verdrag – wij hopen dit toch te doen – dat bepaalde zaken uitsluit, dit niet alleen geldt voor datgene wat de Nederlandse rijksoverheid doet, maar vanzelfsprekend ook voor datgene wat de Nederlandse lagere overheden doen.

Moeten wij nu niet dezelfde redenering volgen, wanneer wij over de Grondwet spreken? Dat is mijn vraag. Het is dus niet mijn bedoeling om te zeggen dat de lagere overheden binnen dat kader niet meer zoveel mogelijk autonoom en volgens hun eigen inzichten hun zaken mogen regelen. Maar als aan het regelen van zaken bepaalde grondwettelijke grenzen moeten worden gesteld, moeten die ook voor gemeenten gelden. Voor zover de Grondwet dat eist moet de mogelijkheid van verdergaande bepalingen die in strijd komen met de Grondwet uitgesloten worden. Men moet niet kunnen zeggen dat er allerlei bepalingen zijn, die de bewegingsvrijheid beperken en die niet berusten op een wet, maar op een algemene bevoegdheid, en dat men daardoor niet kan overgaan tot een grondwettelijke garantie voor een redelijke mate van bewegingsvrijheid. Dan laat men immers na wat aansluit bij de eigen hartekreet van Mevrouw Kappeyne dat als men toelaat dat de bewegingsvrijheid steeds verder wordt ingeperkt, er straks misschien helamaal geen bewegingsvrijheid over is.

Ik heb nog één opmerking over de collectieve uitzetting. Ik heb nogmaals begrepen van de Staatssecretaris dat er afgezien van een enkel twijfelgeval, naar zijn stellige overtuiging noch volgens zijn noch volgens mijn definitie sprake is van collectieve uitzetting in de Nederlandse rechtspraktijk. Ik heb begrepen dat het eigenlijk ook niet kan, omdat ons strafrechtstelsel zich daartoe helemaal niet leent want dat behandelt iedereen individueel.

Waarom wordt deze bepaling dan niet in de Grondwet opgenomen, zodat voor boosaardige, toekomstige regeringen duidelijk is vastgesteld dat het niet mag, ook niet als zij dat op een gegeven moment wel wenselijk zouden vinden?

Van der Lek

Mevrouw Haas heeft mij gevraagd wat ik nu precies onder collectieve uitzetting versta. Dat heb ik in eerste termijn al een keer geformuleerd, waarbij de regeringscommissaris instemmend zat te knikken.

Met collectieve uitzetting bedoel ik elke uitzetting van een groep mensen, waarbij niet elk van de leden van die groep als persoon wordt beoordeeld aan de hand van de vraag of hij tot Nederland kan worden toegelaten of niet. Met deze wetsbepaling wil ik collectieve uitzetting uitgesloten zien.

□

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de geachte afgevaardigden, die in tweede termijn hebben gesproken en die instemming hebben betuigd, hetzij voluit, hetzij niet zonder bezwaar, met de gedachte van de Regering om het systeem van de huidige Grondwet wat betreft toelating en uitzetting van Nederlanders niet te veranderen, erkentelijk voor het feit, dat zij dit standpunt hebben ingenomen. Dat geeft de Regering voldoening.

Mevrouw Haas heeft het Statuut voor het Koninkrijk in het geding gebracht. Ik verontschuldig mij, wanneer het wat college-achtig wordt, maar toelating en uitzetting binnen het Koninkrijk zijn geen Koninkrijksaangelegenheid. Alleen het toezicht op de algemene regelen betreffende toelating en uitzetting van Nederlanders in de landen van het Koninkrijk vormt een Koninkrijksaangelegenheid. De officiële toelichting zegt hierover dat in het toelatingsbeleid ten aanzien van Nederlanders aan het land een grote mate van vrijheid dient te worden gelaten. Slechts een mogelijkheid van het toezicht op het stellen van algemene regelen is aan het Koninkrijk gelaten. De landen behoren niet te discrimineren tussen Nederlanders, die niet uit het betrokken land afkomstig zijn.

De materie is dus niet geregeld in het Statuut. Het Statuut laat het aan de landen over. Op dit moment kunnen de Antillen een toelatingsregeling maken en dat hebben zij ook gedaan, zij het dat in feite een oude koloniale verordening de status van landsverordening verkreeg. In principe kan Nederland het doen, maar Nederland is niet voornemens daartoe over te gaan. Het wil de mogelijkheid daartoe echter niet zien uitgesloten.

Ik vind dat geen gelegenheidswetgeving, maar een wetgeving die rekening houdt met de situatie waarin het Koninkrijk zich op het ogenblik bevindt.

Het is een rekening houden met de constructie van het Koninkrijk, waarin in de toekomst een verandering kan komen en waarschijnlijk ook zal komen.

Mevrouw Haas-Berger (PvdA): Als wij niet in deze situatie waren geweest, was u er dan wel vóór geweest in de Grondwet op te nemen dat alle Nederlanders toelating kunnen krijgen tot Nederland?

Minister De Gaay Fortman: Dat vloeit uit mijn betoog voort. Ik heb mij uitdrukkelijk beroepen op de concrete situatie van het ogenblik. Ik heb mij beijverd te zeggen dat de Regering van mening is – het lijkt mij dat gezien de wijze waarop van de zijde der Kamer is gesproken ook de Kamer deze mening is toegedaan –, dat er geen toelatingsregelingen en geen uitzettingsregelingen ten aanzien van Nederlanders moeten worden getroffen, behoudens de ene uitzondering waarover wij het allen eens zijn.

Mevrouw Haas heeft gezegd dat het interessant zou zijn te vernemen wat zich in de staten van de Antillen heeft afgespeeld. Ik meen dat mevrouw Kappeyne terecht heeft gezegd dat de Kamer niet anders kan doen dan recht doen op de stukken. De stukken ont-hullen wel iets, want er staat: 'De bespreking van het onderhavige ontwerp van Rijkswet heeft dezerzijds' – van de zijde van de Staten der Antillen – 'tot geen bedenkingen aanleiding gegeven. Aldus vastgesteld in een vergadering van de centrale commissie van de zevende januari 1977.'

De centrale commissie van de Staten van de Antillen is wat men kan noemen een seniorenconvent. Daarin zitten alle partijen. Elke landsverordening, elk ontwerp van rijkswet komt in die centrale commissie en wordt in de fracties besproken, waarna de senioren bij elkaar komen. Wanneer duidelijk is dat de fracties geen prijs stellen op een openbaar debat over de zaak komt er een verslag van bovenbedoelde strekking. Dat kan men aantreffen voor landsverordeningen; men treft het ook nogal eens aan voor ontwerpen van rijkswet. Van wat zich in de fracties van de Antillen heeft voltrokken, hebben wij geen verslag.

Ik heb er met waardering kennis van genomen dat mevrouw Lückers het heeft gelaten bij de suggestie van de indiening van een amendement harerzijds. Ik waardeer dat te meer, daar ik weet dat zij hierover zo haar eigen gedachten heeft.

De heer Van Mierlo heeft gesproken over het amendement-Waltmans/Van

der Lek. Als de Kamer dit amendement aanvaardt – ik hoop hartelijk dat het niet zal gebeuren – dan zal in de Nederlandse Grondwet staan dat iedere Nederlander zich, waar vandaan hij ook komt en waar hij ook is geboren, te allen tijde binnen Nederland kan vestigen; daarop komt het immers neer. Hoe zal een dergelijke bepaling, aannemende dat het model werkelijkheid wordt en de Grondwet er zo gaat uitzien, zich verhouden tot het Vierde Protocol, wanneer dat is geratificeerd? De heer Van Mierlo heeft dan volkomen gelijk als hij erop wijst dat de Grondwet dan prevaleert boven het protocol, omdat artikel 60 van het Verdrag van Rome uitdrukkelijk zegt dat gunstiger bepalingen in de wetgeving van een van de verdragsluitende staten prevaleren boven minder uitgebreide rechten die het Verdrag of de protocollen toestaan. De heer Van Mierlo heeft geheel gelijk. Ik deel zijn bezwaren tegen het amendement-Van der Lek c.s. op grond daarvan.

□

Staatssecretaris Zeevalking: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Haas-Berger heeft gevraagd wanneer de nieuwe paspoortenwet zal worden ingediend. Ik kan op dit moment op deze vraag helaas geen concreet antwoord geven. Er wordt hierover nog overleg gevoerd met het ministerie van Buitenlandse Zaken. Ik heb echter begrepen, dat dit ambtelijk overleg op korte termijn kan worden afgerond, dus ik neem aan dat het vrij spoedig te verwachten is.

Mevrouw Haas-Berger (PvdA): Nog deze kabinetsperiode?

Staatssecretaris Zeevalking: Ik neem aan, dat daarnaar gestreefd zal worden. Nogmaals, het betreft hier het terrein van twee ministeries; ik hoop dat men er begrip voor heeft dat ik mij op dit moment voorzichtig moet opstellen omdat ik over deze vraag geen overleg heb kunnen plegen met de minister van Buitenlandse Zaken.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Bovendien kan die kabinetsperiode nog enige tijd duren. Zelfs tot na de verkiezingen!

Staatssecretaris Zeevalking: Mijnheer de Voorzitter! Behalve mevrouw Haas-Berger zijn ook mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heer Van der Lek nog eens teruggekomen op de kwestie van de bewegingsvrijheid. Ik moet vaststellen, dat uit de discussie duidelijk is geworden dat wij het over de inhoud van het begrip 'bewegingsvrijheid' nog niet eens zijn. De heer

Zeevalking

Van der Lek heeft gezegd, dat hij zowel de reïsvrijheid als de vrijheid om te gaan of te staan waar men wil heeft bedoeld, terwijl ik dacht dat hij alleen maar de reïsvrijheid bedoelde. Ook mevrouw Kappeyne heeft niet nader aangegeven – ik neem haar dat niet kwalijk – hoe zij precies de inhoud van het begrip 'bewegingsvrijheid' ziet. Ik geef toe, dat dit een belangrijke zaak is. Het komt mij inderdaad zinnig voor – mijn verontschuldiging, dat ik in eerste instantie de vraag van mevrouw Kappeyne terzake niet heb beantwoord – dat er een nadere studie over deze zaak wordt gemaakt. Met name is nuttig een inventarisatie met betrekking tot de knelpunten, die opnemings van dit begrip in de Grondwet mee kan brengen.

De heer Van der Lek heeft indertijd de behandeling van grondwetzaken niet bijgewoond. Op het punt van de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam zijn wij toen ook tot een dergelijk compromis gekomen. Ik hoop, dat deze toezegging voor de heer Van der Lek voldoende is om zijn amendement in te trekken. Immers, deze zaak is naar mijn gevoel nog niet geheel rijp voor een grondige behandeling op dit moment – de heer Van der Lek zei, dat hij zijn amendement ook op het laatste moment moest indienen – en dat mag men toch wel van zaken, die men in de Grondwet wil opnemen, verwachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de collectieve uitzetting geldt eigenlijk hetzelfde. Ook nu weer blijkt uit de discussie dat niet helemaal duidelijk is wat onder dit begrip moet worden verstaan. Wat de een eronder verstaat, wordt niet gedekt door de visie van een ander. Dat alleen al is voor mij reden om aanneming van het amendement van de heer Van der Lek in dezen te ontraden. Mevrouw Haas heeft bij voorbeeld gevraagd of de illegalen eronder vallen en zij heeft het woord 'regularisatieregeling' nog eens laten vallen. Is hier nu sprake van collectieve uitzetting? Mijn antwoord is: in geen dele! Al deze illegalen zijn getoetst aan bepaalde regels.

Een van de hoofdregels was dat men voor 1 november 1974 in Nederland moest zijn en sedertdien – dat was dan mei 1975 – in beginsel onafgebroken in Nederland moest zijn geweest. Stuk voor stuk zijn al die gevallen aan deze regels getoetst. Als er dan een aantal blijkt te zijn, die niet aan die regeling voldoen, omdat zij er niet aan konden voldoen bijvoorbeeld omdat zij niet voor 1 november 1974 in Nederland waren of omdat er niet van

een onafgebroken verblijf kan worden gesproken, dan is er inderdaad een groep illegalen uitgewezen, maar naar mijn gevoel kan er van een collectieve uitzetting geen sprake zijn, omdat ieder discriminatoir element eraan heeft ontbroken.

Ik ben bevreesd, mijnheer de Voorzitter, dat **wanneer** wij een dergelijk begrip in onze Grondwet zouden opnemen, steeds weer wanneer de vreemdelingendiensten voor dit soort problemen staan en op een gegeven moment bepaalde groepen van mensen moet uitwijzen, anderen steeds weer het verwijt tot de overheid zullen richten dat er sprake is van een collectieve uitzetting en dat dit niet mag. Dit is mijn hoofdargument om de Kamer te adviseren, het amendement in deze vorm in ieder geval niet aan te nemen.

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Misschien kan ik ter geruststelling van de Staatssecretaris zeggen dat het niet mijn bedoeling is als de procedure die hij zoëven heeft geschetst inderdaad volgens de regels heeft plaatsgevonden, het feit dat er een aantal mensen uit Nederland wordt gezet als een collectieve uitzetting aan te merken. Dat zou mij een bijzonder onredelijke en merkwaardige interpretatie van het begrip 'collectief' voorkomen. Het gaat mij erom dat het niet kan voorkomen dat een groep mensen tegelijkertijd, en zonder dat de procedure behoorlijk wordt gevolgd ten aanzien van elk van hen afzonderlijk, over de grens wordt gezet. Ik vind dat dit niet mag, of deze mensen nu *illegaal in Nederland aanwezig* zijn of niet. Zeker als zulke mensen al langere tijd in Nederland zijn en misschien zelfs legaal zijn geweest, behoren zij naar mijn mening nooit zonder dat deze procedure zorgvuldig is gevolgd, gewoon omdat zij in de weg zitten, op transport te worden gesteld.

Staatssecretaris **Zeevalking** Mijnheer de Voorzitter! Dat is ook totaal onmogelijk gezien onze traditie en gezien onze wetgeving. Er bestaat mijns inziens totaal geen behoefte aan opnemings van dit begrip in de wet, want ik heb met voldoende kennis genomen van de verklaring van diverse leden van deze Kamer, maar als het begrip eenmaal in de Grondwet zou zijn opgenomen, dan zullen niet alleen kwaadwillende regeringen maar ook zeer scherpe advocaten ons het op dat punt bijzonder moeilijk kunnen maken. Wij zullen dan een eindeloos heen en weer gepraat krijgen over de vraag wat nu wel of niet onder het begrip 'collectief' moet worden verstaan. Welnu, ik vind dan dat, als men zich dat realiseert,

dat begrip niet in de Grondwet moet worden opgenomen. Men krijgt nog een kans bij de behandeling van de Vreemdelingenwet die binnenkort aan de orde zal komen.

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben toch bijzonder duidelijk geweest over hetgeen naar mijn mening onder het begrip 'collectief' moet worden verstaan. Ik ben bang dat de Staatssecretaris wat te optimistisch is als hij denkt dat er op het ogenblik nooit iets gebeurt wat daar onder valt. Ik denk aan de groepen zigeuners waarover mevrouw Haas heeft gesproken en ook aan andere situaties waarin de individuele behandeling helemaal niet aan bod komt omdat er helemaal geen sprake is van een schorsende werking. De Staatssecretaris zal begrijpen wat ik bedoel.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Ik weet wat u bedoelt, maar ik meen dat dit soort problemen beter bij de wijziging van de Vreemdelingenwet aan de orde kunnen komen. Ik zou er in ieder geval nu geen grondrecht van willen maken. In dit land vinden geen collectieve uitzettingen plaats, maar hooguit kan men zeggen dat er wel collectieve toelatings plaatsvinden.

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Dat iets nooit voorkomt, kan toch nooit de reden zijn dat het niet in de wet moet worden opgenomen. Het komt in Nederland niet voor, maar elders wel.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Naar mijn gevoel is het totaal overbodig om het in de Grondwet op te nemen en nogmaals ik verwacht alleen maar de grootste misverstanden en discussies over de uitleg van het begrip 'collectiviteit'.

Om dat te vermijden, wil ik de Kamer adviseren, het amendement van de heer Van der Lek niet aan te nemen. Bij de behandeling van de Vreemdelingenwet kunnen wij er nog eens op terugkomen. Het is zeker niet voldoende uitgedacht en uitgekristalliseerd op dit moment.

Ik kan begrijpen dat mevrouw Lückers-Bergmans wat moeite had met mijn antwoord. Ik had ook wat moeite met haar vraag. Deze was niet zo eenvoudig te beantwoorden. De bepaling in een sanctiewet – dat kan naar mijn mening ook niet anders bij een wetsbepaling – is een soort generiek criterium. Men moet uiteindelijk toch spreken over onderdanen van een bepaalde aangewezen staat. Dat wil naar mijn mening nog niet zeggen dat een hoeveelheid mensen als groep wordt aangeduid. Er is een toetsing aan de

Zeevalking

wet noodzakelijk ten aanzien van ieder individu afzonderlijk. Ik zou staande willen blijven houden dat ook in het geval van de sanctiewet in ieder geval van persoon tot persoon moet worden gezien of er aan de bepalingen van de wet wordt voldaan en of eventueel moet worden uitgewezen. De onderdanen van die bepaalde staat worden dan toch nooit als groep behandeld. Ik moet toegeven dat het er dichtbij komt, maar ik zie toch nog een graduëel verschil.

Mevrouw **Lückers-Bergmans** (KVP): Het criterium wordt dan: behorende tot het land waarvoor de sanctie bestaat. Dan kan men het niet meer individueel toetsen, want dan is dat criterium de geldende maatstaf.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Ik moet toegeven dat het er dichtbij komt. Bij de behandeling van die wet moet men daar dan maar bijzonder op letten.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Heeft u daar bij de indiening van die wet dan niet zelf op gelet? Wij moeten als mede-wetgever eventueel toetsen of die wet niet in strijd is met de toekomstige Grondwet.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Dat heb ik niet gedaan. Ik moet frank en vrij antwoorden dat dit niet is gebeurd, maar het komt natuurlijk wel eens meer voor. Niet alles valt te voorzien.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Bij ons is dat erg moeilijk, omdat wij niet weten welke grondwetswijzigingen er uit de bus komen rollen. Een departement en een kabinet die daar vier jaar mee bezig zijn, weten dat natuurlijk wel. Zeker de Staatssecretaris die speciaal verantwoordelijk is voor het grondwetswijzigingsbeleid moet dat weten.

Staatssecretaris **Zeevalking**: Ik geef toe dat het er dichtbij komt. Ik ben nochtans van mening dat er zeker nog wel een graduëel verschil van mening mogelijk is met betrekking tot die sanctiewet, omdat daar niet iets discriminerends wordt neergezet. Er zal steeds van geval tot geval moeten worden bepaald of een bepaalde persoon wel of niet onder de bepalingen van die wet valt.

Ik heb hiermee de vragen in tweede termijn beantwoord, met uitzondering van een de kwestie van de delegatie. De heer Van Mierlo heeft deze moeilijke kwestie aangeroerd. De Minister en ik zouden de beantwoording van die vraag graag aan de Regeringscommissaris willen overlaten.

De heer **Simons**: (Regeringscommissaris voor de grondwetsherziening) **Mijnheer de Voorzitter!** Ik geef toe dat er een zekere uitholling van dit recht op autonomie dat de gemeenten en provincies hebben verkregen kan gelegen zijn in het feit dat de formele wetgever een zaak aan zich trekt. Bij dat recht van autonomie – de Kamer houdt het mij ten goede – spreken wij niet van delegatie, maar van attributie. De Grondwet heeft geattribueerd de bevoegdheid om verordeningen te maken in het belang van de huishouding van de gemeenten.

Dat wordt nader uitgewerkt voor de gemeente in artikel 168 van de Gemeentewet. Die autonomie is een kostbaar goed, dat wij zoveel mogelijk moeten behoeden, maar het geniet geen uitdrukkelijke bescherming in die zin, dat daarop geen inbreuk mag worden gemaakt doordat een bepaalde materie gebracht wordt van de huishouding van de gemeenten naar die van het Rijk doordat de wet het aan zich trekt.

Een voorbeeld: In de negentiende eeuw waren er al autonome verordeningen omtrent het bouwen in gemeenten, niet in alle, maar in zeer vele. Toen de Woningwet kwam, trok die de materie in zekere zin aan het rijk, doordat de wet voortaan bepaalde, welke verordeningen op dit punt moesten worden vastgesteld door de gemeenten. Er werd bij aangegeven, welke onderwerpen daarbij van belang waren en welk specifiek toezicht op dergelijke verordeningen zou worden ingesteld. Er werd dus iets van de autonomie aan de gemeenten ontnomen, maar er werd vrij veel teruggegeven in de sfeer van het medebewind. Dat plegen wij delegatie te noemen. Wanneer wij over 'bij of krachtens' of 'over regelen' spreken, dan bedoelen wij die figuur. Wanneer dat er staat, moet er een specifieke, formele wet zijn, die de lagere lichamen toestaat, op dat punt verordeningen te geven. Zij kunnen zich dan niet beroepen op de algemene attributie die zij in artikel 153 van de Grondwet en in artikel 168 van de Gemeentewet hebben verkregen. Het holt iets uit, maar wij menen dat de centrale wetgever voldoende wijsheid zal bezitten om dit slechts te doen wanneer er een bijzondere reden voor is.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De behandeling van het wetsontwerp wordt geschorst.

De Voorzitter: In verband met het feit dat de Minister van Binnenlandse Zaken aanstaande dinsdag de gehele dag in de Eerste Kamer zal moeten zijn om zijn begroting te verdedigen, stel ik voor om aanstaande woensdag bij de aanvang van de vergadering over dit wetsontwerp te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 23.15 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. twee Koninklijke boodschappen, ten geleide van de wetsontwerpen:

Naturalisatie van Canbulat, Hüseyin en 25 anderen (14 339);

Naturalisatie van Alvarez Villaran, Manuel en 31 anderen (14 340).

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2°. een brief van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, met beantwoording van een gestelde vraag over artikel 18 van de begroting (Onderwijsraad) (14 100-VIII, nr. 18).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

3°. een brief van de secretaris-generaal van het Europees Parlement, ten geleide van een resolutie over de Europese Conventie tot bestrijding van het terrorisme.

Dit stuk ligt op de griffie ter inzage;

4°. de volgende brieven e.a.:
een, van de commissie 'Gelijke rechten voor alle geneeswijzen';
een groot aantal in verband met de behandeling van de onderwijsbegroting;

een, van het gemeentebestuur van Ubach over Worms, over de herindelingsplannen in Zuid-Limburg;

een, van het initiatiefcomité voor de werkgelegenheid van Zeist-Driebergen, voor behoud van de werkgelegenheid in die regio;

een, van P. C. Jansen te Voorburg, over de klachten na de ingebruikname van de Utrechtse Baan.

Al deze brieven liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

5°. een afschrift van een brief van de jongerenorganisatie Sarnami Hai te

Utrecht, gericht aan de hoofdofficier van Justitie te Utrecht, in verband met de verspreiding door de N.V.U. van pamfletten met een racistische strekking.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage.

Noot 1 (zie blz. 2730)

BIJVOEGSEL

Schriftelijk ingekomen antwoorden op vragen, gesteld bij de openbare behandeling in eerste termijn van hoofdstuk VIII van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977

INLEIDING. Algemeen

Onderwijs-arbeidsmarkt

1. Van der Heem-Wagemakers *Aanbevelingen van de Raad van Europa in het kader van het Rapport over jeugdwerkeloosheid*

De aanbevelingen die staan vermeld in het rapport over de jeugdwerkloosheid van de Raad van Europa vormen onderwerp van nader beraad in de organen van de Raad van Europa. Ook in Nederland vindt nader beraad plaats over de mogelijkheden tot realisering van de aanbeveling.

2. Kraaijeveld-Wouters *MAVO-editie van Straks Studeren*

In het kader van haar beschouwingen over het MAVO stelde mevrouw Kraaijeveld de vraag, of er een MAVO-editie van het blad Straks Studeren zou kunnen verschijnen.

Ik kan mevrouw Kraaijeveld meedelen, dat ook de Minister en ik het wenselijk zouden vinden, als er van Straks Studeren een MAVO- en een LBO-editie zouden verschijnen. Op het ogenblik kan daar echter niets van komen, omdat wij er noch personeel noch financieel de middelen voor hebben. Wij zoeken naar een alternatief, dat nuttig kan zijn voor deze scholieren, maar niet zo'n beslag legt op mankracht en geld. Onze gedachten gaan uit naar een populair boekje of een brochure, waarvoor wij in de kring van de schooldecanen naar een scribent zoeken.

MINISTERIE

3. Van Leijenhorst *In deze kabinetsperiode gefinaliseerde wetten en geïnitieerde wetsontwerpen.*

In deze kabinetsperiode tot stand gekomen wetten (exclusief begrotingswetten):

Wet van 30 augustus 1973, Stb. 432, tot wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (theologische hogescholen).

Wet van 13 december 1973, Stb. 656, tot wijziging van de Leerplichtwet 1969 (Stb. 1971, 406).

Wet van 25 april 1974, Stb. 258, tot wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en van de Wet universitaire bestuursvorming 1970 (toegang LEAO-abituriënten, herziening colloquium doctum en toegang gymnasium-B tot de klassieke taal- en letterkunde).

Wet van 25 april 1974, Stb. 271, tot wijziging van de Kleuteronderwijswet en de Lager-onderwijswet 1920.

Wet van 20 juni 1974, Stb. 374, houdende wijziging van de wet van 25 april 1974, Stb. 271.

Wet van 3 juli 1974, Stb. 421, houdende wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (inschrijving collegegeldheffing en toelating tot het afleggen van examens).

Wet van 3 juli 1974, Stb. 431, houdende wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (Regeling toegang akte van bekwaamheid tweede graad tot doctoraal examen in aanverwante studierichting).

Wet van 3 juli 1974, Stb. 432, houdende een bijzondere voorziening met betrekking tot tijdelijke verlenging van de Machtigingswet inschrijving studenten.

Wet van 30 januari 1975, Stb. 119, houdende instelling van een vast college van advies en bijstand voor het bibliotheekwezen (Wet op de Bibliotheekraad). (CRM en O en W).

Wet van 9 april 1975, Stb. 203, tot aanpassing van de School- en cursusgeldwet 1972 aan de wijziging van de structuur van het tarief van de inkomstenbelasting.

Wet van 28 mei 1975, tb. 386, tot wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs (Verhoging stichtingsnormen WVO)

Wet van 2 juli 1975, Stb. 387, tot wijziging van de Leerplichtwet 1969 en de School- en cursusgeldwet 1972 (Verlenging leerplicht tot tien jaar).

Wet van 2 juli 1975, Stb. 391, tot wijziging van de Kleuteronderwijswet (Stb. 1974, 564) en de Lager-onderwijswet 1920 (Stb. 1974, 565).

Wet van 4 juli 1975, Stb. 406, houdende verlenging en wijziging van de Machtigingswet inschrijving studenten.

Wet van 5 november 1975, Stb. 623, houdende wijziging van de Wet

op het wetenschappelijk onderwijs (Nijenrode).

Wet van 12 november 1975, Stb. 656, houdende wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en van de Wet universitaire bestuursvorming 1970 (Herstructurering wetenschappelijk onderwijs).

Wet van 3 december 1975, Stb. 717, houdende voorzieningen met betrekking tot de stichting te Maastricht van een rijksuniversiteit en een academisch ziekenhuis (Wet Rijksuniversiteit Limburg).

Wet van 31 maart 1976, Stb. 211, tot wijziging van de Kleuteronderwijswet (Stb. 1974, 564), de Lager-onderwijswet 1920 (Stb. 1974, 565) en de Financiële-Verhoudingswet 1960 (Stb. 1961, 217).

Wet van 12 mei 1976, Stb. 291, houdende wijziging van de Wet universitaire bestuursvorming 1970 en van de Wet Rijksuniversiteit Rotterdam.

Wet van 21 oktober 1976, Stb. 610, tot wijziging van enkele bepalingen van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs, de Wet universitaire bestuursvorming 1970 en de Wet van 12 november 1975, Stb. 656 (Herstructurering wetenschappelijk onderwijs).

In deze kabinetsperiode bij het parlement ingediende wetsontwerpen (ontwerpen voor begrotingswetten daarvoor niet begrepen), die nog niet in het Staatsblad zijn gepubliceerd:

12 800 Wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (onderwijs gericht op het buitenland, speciaal ten behoeve van personen, die geen Nederlander zijn).

13 005 Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs (vergoeding materiële exploitatiekosten).

13 470 Instelling van een onderwijsplanbureau.

13 525 Wijziging van de Leerplichtwet 1969 en in verband daarmee van de Kinderbijslagwetten.

13 603 Verruiming van de mogelijkheid tot afwijking van de voorschriften van de Kleuteronderwijswet en de Lager-onderwijswet 1920, en de mogelijkheid van rijksvergoeding voor bijzondere kosten van onder die wetten vallende scholen.

13 744 Verlenging van de werkingsduur en wijziging van de WUB 1970.

13 846 Goedkeuring van een aantal overeenkomsten op het gebied van het ruimte-onderzoek en de ruimte-technologie.

14 260 Verlenging van de Machtigingswet inschrijving studenten alsmede wijziging van enkele bepalingen van die wet.

SAMENWERKING TUSSEN DE LAN- DEN VAN HET KONINKRIJK EN IN- TERNATIONALE SAMENWERKING

4. Van der Heem-Wagemakers *Onderwijs in ontwikkelingslanden*

Mevrouw van de Heem-Wagemakers heeft gevraagd welke criteria de minister aanlegt ten opzichte van het onderwijs in ontwikkelingslanden. De Nederlandse minister is daar niet verantwoordelijk voor; dat zijn de regeringen van die landen zelf. De Nederlandse minister is verantwoordelijk voor de kwaliteit van de (onderwijs-) hulp die Nederland, op verzoek van een ontwikkelingsland, aan dat land geeft. De minister van onderwijs adviseert zijn ambtgenoot voor ontwikkelingssamenwerking met betrekking tot de uit te zenden Nederlandse deskundigen en andere hulpverlening en met betrekking tot de voorgelegde projecten.

ONDERWIJS, Algemeen

Jeugdwerkloosheid,
Exp. kleuter- en basisonderwijs,
Exp. middenschool,
Brugklas,
Onderwijsbegeleiding,
Scholenplan,
Stagenota,
Examenproblematiek,
Avondonderwijs,
Vakantiespreiding v.o.,
SVO,
CITO,
SLO,
STOS,

5. Van Leijenhorst *Zorg Molukse kinderen*

Wat de zorg voor de Molukse kinderen betreft kan ik de geachte afgevaardigde mededelen dat sinds jaar en dag in ruime mate faciliteiten worden verleend in de vorm van extra leerkrachten aan die scholen die door deze kinderen worden bezocht.

Daarnaast worden zij volledig medegerekend in het kader van het stimuleringsbeleid.

Toekenning van faciliteiten vindt zonder uitzondering plaats na ingewonnen advies van de heer Kuhuwael, optredend als speciaal adviseur voor het onderwijs aan de Molukse kinderen.

Deze is thans doende met het opstellen van een inventariserend rapport over het onderwijs aan deze kinderen, dat een bijdrage moet leveren aan het toekomstige beleid.

6. De Leeuw *Beleid migrantenkinderen*

Het lijkt voorshands niet gewenst om een aparte wettelijke regeling te treffen voor het onderwijs aan kinderen van buitenlandse werknemers. Voorlopig wordt een grondslag gezocht in de zogenaamde 'verruimingswet'. Ieder beleid dat ontwikkeld wordt vraagt een bepaalde tijd van ontwikkeling en bijstelling.

De keus voor een grens van twee jaar als gemiddelde steunt op de volgende argumenten:

- Ervaringsgegevens van scholen met concentraties van buitenlandse leerlingen in Nederland;
- de leeftijd van de buitenlandse leerling;
- de te hanteren extra leer- en hulpmiddelen en andere onderwijskundige voorzieningen;
- de frequentie en aard van de extra hulp;
- een zo snel mogelijke integratie in de Nederlandse klassen.

Hierbij wil ik tevens opmerken dat de adviesrichtlijnen ruimte laten voor afwijking bij knelgevallen waar met een strakke hantering van het verblijfsduurcriterium een aantal buitenlandse leerlingen in het onderwijsproces gedupeerd zouden kunnen worden.

Het is mij niet onbekend dat Amsterdam optrekking van het peil wenst. Er leven tal van wensen in het onderwijs.

Het is noodzakelijk tot afweging over te gaan.

Ik blijf van mening dat de voorzieningen thans zo uitgebouwd zijn dat een verantwoord peil van dit onderwijs gewaarborgd is.

7. Van Veenendaal-van Meggelen *Faciliteiten voor Surinaamse kinderen in het onderwijs*

Het verlenen van extra-faciliteiten aan Surinaamse leerlingen zal met ingang van 1 augustus 1977 inderdaad worden stopgezet.

Ik ga er van uit dat Surinaamse leerlingen die langer dan 2 jaar in Nederland zijn eventuele achterstanden reeds ingelopen hebben. Het bleek zonder meer nodig een beperking van faciliteiten voor wat betreft de duur van het verblijf in Nederland aan te houden. Het is zelfs voorgekomen dat

voor Surinaamse kinderen die in Nederland geboren zijn, extra-faciliteiten werden aangevraagd. Bovenbedoelde faciliteiten zijn gedurende het schooljaar 1976-1977 gehandhaafd voor de eerste 5 leerlingen per school en gehalveerd voor het aantal leerlingen boven het aantal 5.

Gebleken is dat een vrij groot aantal scholen de geboden extra hulp niet heeft benut, zodat de veronderstelling voor de hand ligt dat het met de achterstand meevalt.

Bovendien zou het van discriminatie getuigen als er tot in lengte van jaren door het verlenen van extra-faciliteiten gesuggereerd zou worden dat Surinaamse kinderen nog steeds het onderwijs dat in Nederland gegeven wordt niet zouden kunnen volgen.

8. Van Veenendaal-van Meggelen *Hulp aan buitenlandse kleuters*

In het colloquium van de Nederlandse nationale Unesco commissie, gewijd aan 'De vrouw in het gezin van de buitenlandse werknemer' heeft men ondermeer aanbevelingen gedaan, de buitenlandse kleuter in de eigen cultuur op te vangen. Het zou kunnen geschieden door de inzet van een buitenlandse hulp van eigen nationaliteit als kleuterleidster. Gelijksoortige aanbevelingen zijn op Europees niveau ook gedaan door organisaties als de Raad van Europa, tijdens hun onlangs in december georganiseerde Symposium over 'Onderwijs en opvoeding van buitenlandse kinderen van 0 tot 6 jaar', de EEG en andere nationale Unesco commissies.

Tot nu toe hebben we in het kleuteronderwijs geen gevolg gegeven aan deze suggestie. Wel bestaat in het lager onderwijs de mogelijkheid van subsidiëring voor het geven van onderwijs in eigen taal en cultuur.

Indien meer middelen ter beschikking zouden komen, kan overwogen worden de suggestie te volgen.

Ook werd aanbevolen, dat peuterspeelzalen, dagverblijven en creches het mogelijk moeten maken om het kind in de eigen cultuur op te vangen. Hoewel dit in principe een aansprekende gedachte lijkt, is het een materie die op het terrein van CRM ligt.

9. Smit-Kroes *Peuteronderwijs*

Het werken met peuters in groepsverband - ik zou de term peuteronderwijs nog even willen vermijden - is ten opzichte van het kleuteronderwijs nog van beperkte omvang.

Het ontwikkelt zich echter snel en daarom is het thans het juiste moment om zich te beraden, hoe ongewenste breuklijnen tussen peuterwerk en kleuteronderwijs, straks basisonderwijs, kunnen worden voorkomen. Ik ben dat eens met mevrouw Smit-Kroes, zoals ik reeds eerder in deze kamer heb toegezegd.

Het met CRM gevoerde ambtelijk overleg over dit onderwerp is praktisch voltooid. Het zal naar verwachting zeer binnenkort leiden tot een ambtelijk advies aan staatssecretaris Meyer van CRM en mij.

Het zal ingaan op de vraag of, en zo ja, hoe studie en experimenten kunnen worden opgezet, die kunnen leiden tot meer inzicht in de vraag hoe de gevreesde breuklijnen kunnen worden voorkomen.

Ik acht het prematuur, ons nu al bezig te houden met de vraag of het peuterwerk misschien beter bij O en W zou thuishoren.

10. Van Veenendaal-van Meggelen *Verzorgingsstructuur*

Mevrouw van Veenendaal heeft er volkomen terecht op gewezen, dat het bij de verzorging gaat om het kind en de man of vrouw in de klas. Ze heeft ook gelijk dat het vroeger wel eens wat geschort heeft aan werkelijk begrip voor die basisgegevens in de verzorgingssituatie. Bij de schoolbegeleiding bijvoorbeeld werden er activiteiten ontwikkeld waarom de docent niet altijd had gevraagd en waarnaar hem ook niet was gevraagd.

Maar op dit punt is er veel veranderd. De diensten denken niet zo vaak meer in lijnen en schema's. Ze richten zich veel meer op de uitgesproken behoefte van de school. Naarmate dat meer gebeurt zullen ook de negatieve geluiden, die mevrouw Van Veenendaal beluistert, in aantal en sterkte afnemen.

De ontwikkeling ten goede wordt bovendien sterk bevordert doordat steeds meer mensen uit de praktijk in de begeleidingswereld voorkomen, zoals mevrouw Van Veenendaal voorstaat.

Voor alle functies in de verzorgingsstructuur is dat overigens niet nodig; ik denk aan het onderzoek en aan meer theoretisch ondersteunende functies in ontwikkeling en begeleiding, die ook nodig zijn om een evenwichtig geheel van ondersteuning te krijgen. Ik geloof dat over het geheel genomen de praktijkervaring in de ondersteuning de goede kant op gaat.

11. Hermes *Begeleiding BUO-VO*

De heer Hermes heeft gevraagd of de begeleiding van het buitengewoon onderwijs en het voortgezet onderwijs niet in het vergeetboekje raakt.

De situatie is op dit punt de volgende. Het werkveld van de schoolbegeleidingsdiensten ligt in beginsel in het kleuteronderwijs, het lager onderwijs met inbegrip van het buitengewoon onderwijs, en de brugperiode van het voortgezet onderwijs.

Het zwaartepunt ligt bij het kleuter- en basisonderwijs. Het buitengewoon onderwijs is lange tijd enigszins beducht geweest voor de inbreng van de SBD's, omdat het een lange eigen traditie had en omdat de specifieke deskundigheid bij de SBD's nogal ontbrak. Dat laatste is nu aan het verbeteren. Mede daardoor waarschijnlijk staat het BUO nu aanzienlijk positiever ten opzichte van de SBD's en werken deze ook steeds meer in het BUO.

Bij het voortgezet onderwijs ligt het zwaartepunt van de begeleidingsbehoefte bij het lager beroepsonderwijs. Het VWO-HAVO-MAVO heeft meer de neiging zich zelf te helpen door interne begeleiding en dat is op zich ook een goede zaak, Mijn standpunt is dat waar de begeleiding in het voortgezet onderwijs gevraagd wordt aan de SBD's die op den duur ook gegeven moet kunnen worden. De LPC's zullen hier echter waarschijnlijk steeds een rol in de directe begeleiding kunnen spelen. Op betrekkelijk korte termijn zou over de taaktoedeling en taakverdeling op dit stuk een voorlopige duidelijkheid moeten ontstaan.

Voor een eventuele uitbreiding van de activiteiten in het voortgezet onderwijs zullen de middelen pas geleidelijk aan beschikbaar kunnen worden gesteld.

12. Hermes *LPC-SBD's*

De heer Hermes vreest dat het WPRO zelf de begeleiding van de SBD's ter hand zou kunnen nemen en zich zo zou ontwikkelen tot een 4e landelijk pedagogisch centrum. Die vrees lijkt mij ongegrond. Ik moet wel zeggen dat ook ik een dergelijke ontwikkeling ongewenst zou vinden en mij daartegen zou verzetten. Ik meen overigens dat ook het WPRO allerm minst begeert een landelijke taak van die aard op zich te nemen. Aan de andere kant moet ik ook zeggen dat de SBD's uiteraard wel het recht hebben hun ei-

gen coördinatie te organiseren en te zorgen voor een behoorlijke onderlinge communicatie. Aan het WPRO is daarom een klein subsidie verleenend voor de aanstelling van een verenigingsdirecteur en enige apparaatskosten. Het is niet de bedoeling dat voorschots uit te breiden.

Het is mijn bedoeling om met een nieuwe subsidieregeling voor de LPC te beginnen als de SBD-regeling klaar is. De LPC-regeling is al tien jaar oud en duidelijk aan vernieuwing toe. De regeling zal uiteraard met de grootste zorg worden voorbereid en zal ook rekening houden met de toekomstige plaats van de LPC in de verzorgingsstructuur. De komende driejarenplannen zullen volledig bekend zijn op het moment dat met de regeling wordt begonnen.

13. Kraaijeveld-Wouters *IOWO*

Voor het antwoord op de vraag betreffende het IOWO moge ik verwijzen naar hetgeen ik over dit punt aan mevrouw Ginjaar-Maas mededeelde en voorts naar mijn antwoord op het voorlopig verslag.

14. Kraaijeveld-Wouters *Expressievakken CML*

De geachte afgevaardigde mevrouw Kraaijeveld-Wouters heeft als haar oordeel uitgesproken dat de CML's expressievakken problemen hebben met de overgang naar de SLO. Ik meen op dit punt het volgende op te moeten merken.

Hoewel deze CML's hun leden zowel uit de schoolse als buitenschoolse sector betrekken, zijn zij toch in eerste instantie bedoeld te functioneren voor het reguliere onderwijs. Ook voor de nieuw te vormen ACLO's zal dit – althans voorlopig – in principe gelden. Ik acht het bepaald niet uitgesloten dat in een later stadium deze commissies ook adviserend werkzaam kunnen zijn voor de buitenschoolse sector. Zolang echter door de minister van CRM en mij nog geen definitieve beslissingen zijn genomen over de verzorgingsstructuur betreffende de kunstzinnige vorming, zal hiervoor nog geen verandering kunnen plaatsvinden. De adviescommissie AK.U. verwacht in maart a.s. over deze zaak rapport uit te kunnen brengen, zodat – afhankelijk van het advies – binnen niet al te lange tijd uitspraken voor deze zaak verwacht mogen worden.

Op het verzoek deze commissies nog tot 1979 te laten bestaan, meen ik

derhalve niet in te kunnen gaan. Wel ben ik bereid rekening te houden met de speciale omstandigheden waarin deze commissies verkeren.

15. Kraaijeveld-Wouters *CML Huishoudkunde*

Naar aanleiding van de vraag van de geachte afgevaardigde mevrouw Kraaijeveld-Wouters, betreffende de oprichting van de Adviescommissie Leerplanontwikkeling Huishoudkunde, kan ik mededelen dat reeds voorbereidingen worden getroffen voor de instelling van een dergelijke commissie en dat overleg hierover ten departemente is gevoerd.

16. Hermes *Programmering SVO*

De geachte afgevaardigde de heer Hermes heeft mij gevraagd of ik al een oordeel heb ontwikkeld over de recentelijk verschenen programmeringsnota van de SVO. Ik kan de heer Hermes slechts mededelen, dat ten departemente het proces van oordeelsvorming nog niet voltooid is.

Wel kan ik stellen dat het mij in principe zeer juist lijkt dat SVO uit de fase van ad hoc subsidiëring tracht te komen en via de weg van een systeem van programmering tot een zo effectief mogelijk onderzoek van het onderwijs probeert te komen.

17. Hermes *Verkenningcommissie onderwijsresearch*

Het is waarschijnlijk bekend dat ik het rapport van deze Verkenningcommissie, dat in januari 1976 verscheen, aan een groot aantal instellingen om advies heb gezonden. De adviezen zijn thans grotendeels – doch nog niet allemaal – binnen. Zo ontving ik eerst gisteren het advies van de RAWB (Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid). In verband hiermede ben ik nog niet tot een definitieve oordeelsvelling gekomen. Het ligt in mijn voornemen om uiterlijk in dit voorjaar mijn mening over het rapport bekend te maken.

18. Abma *Toetsing CITO-meerkeuzetoets*

Volgens deskundigen wordt met de CITO-toetsen van de moderne vreemde talen wel het tekstbegrip getoetst, al neemt dit niet weg dat ook de idiomatische kennis getoetst kan worden.

Bij welke examenteknik ook zullen er altijd als neveneffect andere vaardigheden getoetst worden dan de specifieke vaardigheid, die een toets in eerste instantie beoogt te testen.

Een andere examenteknik bijvoorbeeld door middel van open vragen, zou zeer arbeidsintensief, tijdrovend en bovendien erg kostbaar zijn. Juist door de zeer sterke toeneming van de aantallen examenkandidaten zijn wij op een vorm van mechanische verwerking aangewezen. Desondanks is het mogelijk om bij het schoolonderzoek, dit geheel ter beoordeling van het bevoegd gezag van de school, kennis en/of vaardigheden van de leerlingen te toetsen op allerlei manieren en de resultaten hiervan mee te laten spelen bij de einduitslag.

19. Smit-Kroes *Belang ouderparticipatie*

Ouderparticipatie vind ik een bijzonder belangrijke zaak.

Voorlichting over en begeleiding van het werk op dit gebied, acht ik dan ook van groot belang. Ik zie hier in eerste instantie een taak voor het onderwijs en de ouders zelf.

De vele initiatieven van bijvoorbeeld ouderverenigingen, de Nederlandse Gezinsraad en ook van de Vereniging voor Openbaar Onderwijs beoordeel ik dan ook erg positief.

Het beleid van de overheid heeft hier naar mijn mening een wat meer afstandelijke, stimulerende taak. In dit verband wijs ik op de brochure 'Ouders en school' die door het departement is opgesteld. Financiële problemen bij de Vereniging voor Openbaar Onderwijs zijn mij niet bekend.

20. Andela-Baur *Ouderparticipatie*

Mevrouw Andela-Baur heeft terecht gewezen op de belangrijke functie van de ouderorganisaties ten aanzien van de ondersteuning van het onderwijsbeleid met name op het gebied van het opheffen van achterstandsituaties.

Zij vroeg daarbij naar de mogelijkheid activiteiten van landelijke ouderorganisaties financieel te steunen. In beginsel sta ik sympathiek tegenover deze gedachte en ik zal gaarne bezien hoe en in welke mate deze zou kunnen worden verwezenlijkt.

KLEUTERONDERWIJS LAGER ONDERWIJS BUITENGEWOON ONDERWIJS

21. Kraaijeveld-Wouters *Verlaging opheffingsgrens*

Door de daling van het aantal kleuters komen inderdaad in enkele gevallen kleuterscholen in moeilijkheden wat betreft het minimumaantal kleuters, dat nodig is om voor subsidie in aanmerking te blijven komen.

Dit minimumaantal bedraagt, zoals bekend, thans 20. Ik onderken de problemen die hierdoor kunnen ontstaan, met name daar waar het de enige gelegenheid tot het volgen van kleuteronderwijs betreft.

Volgens de huidige wetsbepaling is het de ondergetekende echter niet mogelijk aan scholen de helpende hand te bieden, ook al zouden daar redenen voor aanwezig zijn. Dit heeft mij ertoe gebracht opdracht te geven te onderzoeken wat binnen het kader van de beperkte financiële mogelijkheden zou kunnen worden gedaan. In het stadium waarin deze studie thans verkeert wordt gedacht aan het verlagen van de opheffingsnorm tot 15 ingeval het de enige school in een gebied betreft dat overeenkomt met het recruiteringsgebied dat geldt voor de stichting van kleuterscholen. Nu reeds is te zien, dat een integrale verlaging van 20 tot 15, gezien de daaraan verbonden financiële consequenties niet als een reële mogelijkheid mag worden beschouwd.

22. Smit-Kroes *Verzuim op kleuterscholen*

Bij het departement zijn geen cijfers bekend omtrent het verzuim op kleuterscholen. De ondergetekende is overigens van oordeel, dat ruimte moet worden gelaten om kleuters niet de volle week naar school te zenden. Het moet de ouders mogelijk zijn kinderen, die daaraan behoefte hebben, een aantal schooltijden per week thuis te houden.

Deze opvatting was indertijd een reden om de tot 1 januari 1975 geldende bepaling, dat slechts die kleuters als schoolgaand mochten worden beschouwd, die in de voorafgaande maand ten minste 60% der schooltijden waarop school werd gehouden aanwezig waren geweest, af te schaffen.

23. Kraaijeveld-Wouters *Vervroegde toelating tot de lagere school*

Een wijziging van het toelatings KB van 17 maart 1951 is in voorbereiding. De strekking van de wijziging is dat op grond van bijzondere omstandigheden kan worden toegestemd in de toelating tot de eerste klasse van de lagere school van een kind, dat 1 oktober nog niet de vereiste leeftijd van 6 jaar heeft bereikt. Het gaat om kinderen die dermate uitzonderlijk lichamelijk of geestelijk ontwikkeld zijn, dat zij niet meer op de kleuterschool thuishoren. Gedacht wordt daarbij aan kinderen die tussen 1 en 15 oktober 6 jaar worden – randgevallen dus.

Naar verwachting zal het aantal kinderen, dat onder de nieuwe bepaling zou vallen, zeer klein zijn.

Het verzoek om toepassing van de uitzonderingsbepaling zal moeten worden ondersteund door een verklaring van de hoofdleidster van de kleuterschool. Voor het ontstaan van een ongewenste concurrentie met het kleuteronderwijs behoeft mijns inziens dan ook niet te worden gevreesd.

24. Konings *De groepsgrootte in het KO en LO*

Wat betreft de fasering is in de nota groepsgrootte reeds aangegeven dat het voornemen is in 1978 te komen tot de 31-schaal bij het LO. Voor het kleuteronderwijs heb ik besloten de 32-schaal, die zou worden ingevoerd in 1978, reeds in 1977 in te voeren.

Voorts bestaat het voornemen bij de invoering van de basisschool de 30-schaal in te voeren.

In plaats van een lerarenlessenformule zou ik liever komen tot een formatieregeling bij het basisonderwijs.

Ik meen dat wij juist op bestrijding van achterstandssituaties gerichte maatregelen voortdurend moeten gebruiken. Het is technisch niet altijd mogelijk en bovendien ook niet altijd de bedoeling deze over te laten gaan in algemene maatregelen omdat de sprong van gericht naar algemeen dan te groot wordt.

25. Hermes *Taakverlichting hoofden van scholen*

De maatregelen gericht op een betere realisering van de taak van hoofden van scholen zijn voortdurend getroffen in overeenstemming met de personeelorganisaties in het GO. Ik zal proberen ook voor nog te treffen maatregelen die overeenstemming te bereiken.

Inhoudelijk steunen de maatregelen op de opvatting dat de taak van de hoofden meer dan evenredig zwaarder en omvangrijker wordt naarmate de school groter is. Het maken van een keuze tussen 1 schooltijd voor 3-mansscholen en een vierde schooltijd voor 8-mansscholen is uiteraard arbitrair.

Ik overweeg inderdaad de mogelijkheid voor scholen te scheppen voor taakrealisatiemaatregelen, te kiezen tussen extra schooltijden en schoolassistenten.

Hierbij moet bij het begrip schoolassistent niet aan onderwijskundige maar aan administratieve/technische hulpverlening gedacht worden.

26. Smit-Kroes *Standpuntbepaling ten aanzien van voorstellen werkgroep Londo*

De geachte afgevaardigde mevrouw Smit-Kroes heeft gevraagd naar de reactie van de regering op de voorstellen van de werkgroep-Londo. In de nota naar aanleiding van het verslag heb ik reeds verwezen naar mijn brief van 3 maart 1976 aan de Tweede Kamer. Daaruit blijkt dat een aantal van de voorstellen in beginsel is aanvaard. Aan de werkgroep is gevraagd om een nadere uitwerking van de voorstellen.

27. Smit-Kroes *Oudercommissies scholen voor buitengewoon onderwijs*

Het is wenselijk dat voor de scholen voor buiten gewoon onderwijs ten aanzien van de oudercommissies een analoge regeling wordt getroffen als voor de oudercommissies van de gewone lagere scholen is tot stand gekomen. Een wijziging van het Besluit buitengewoon onderwijs 1967 in deze zin zal één dezer dagen in het Staatsblad worden afgekondigd.

ALGEMEEN VOORTGEZET EN VOORBEREIDEND WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS

28. Van Leijenhorst *CAVO*

Sedert kort is een departementale groep, gesteund door inspectie en met betrokkenheid van de CAVO, belast met het voorbereiden van een enquête bij AVO en LBO, met het doel meer inzicht te krijgen in de ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs, met name in de microsituatie. Bovendien heeft deze enquête tot doel een beginsituatie te vinden voor een periodieke evaluatie van de ontwikkelingen in de scholen.

Uiteraard zullen te zijner tijd de uitkomsten van deze enquête worden gepubliceerd, waarbij vooral de overdraagbaarheid van deze ontwikkelingen zal worden bezien.

29. Kraaijeveld-Wouters *Commissie 4-j. MAVO*

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd waar de instelling blijft van de commissie, die ik al eerder heb aangekondigd en die het vierjarig maken van het MAVO moet onderzoeken. Ik kan haar zeggen dat het departement aan een voorstel hiertoe aan de organisaties werkt. Ik ben van plan hun dit binnenkort aan te bieden.

30. Van Leijenhorst *Expressievakken bij MAVO-HAVO*

Reeds van het begin van de jaren '70 loopt het experiment expressievakken. Hiervoor heeft steeds grote belangstelling bestaan. Thans nemen ± 265 scholen aan het experiment deel.

Het ligt in mijn voornemen in de nabije toekomst dit experiment voor HAVO en MAVO in die zin vrij te geven dat scholen kunnen verzoeken een expressievak als examenvak aan te mogen bieden. Verder ben ik van plan een experiment bij het VWO van start te laten gaan. De adviesprocedure hierover is echter nog niet afgesloten. Het Kohnstamm Instituut heeft een doelstellingsonderzoek uitgevoerd.

De evaluatie van de expressievakken is een moeilijke zaak, omdat niveau en resultaten ervan zich niet laten vergelijken met die van cognitief gerichte vakken. In ieder geval zal er een interne evaluatie van het experiment plaatsvinden (dat wil zeggen een evaluatie door de Commissie die het experiment heeft begeleid).

Voor wat betreft de uitbreiding, of liever het voortzetten van het experiment bij het VWO, zal de nodige ruimte in de basistabellen gevonden moeten worden door

- a. de uren voor de andere vakken iets te reduceren en
- b. de marge te verkrappen.

Het godsdienstonderwijs komt hierbij niet in het gedrang. Bovendien is geen enkele school verplicht een expressievak als eindexamenvak te geven. Gaarne onderschrijf ik het belang dat de geachte afgevaardigde aan de expressievakken toekent.

31. Kraaijeveld-Wouters
Visie van de Staatssecretaris op doorstromingsproblematiek MAVO-HAVO

Ongeveer 40% van de MAVO-abituariënten stroomt door naar het HAVO; 30 à 35% stroomt door naar het MBO en voor de overigen betekent MAVO eindonderwijs, indien zij niet naar het leerlingwezen gaan of naar het participatie-onderwijs.

Het lijkt mij dan ook niet juist nu van doorstromingsproblematiek te spreken.

Wel zal de doorstroming van de MAVO-abituariënt met name vooral naar het MBO geoptimaliseerd worden, als na afloop van het MAVO-project de mogelijkheid bestaat om examens op een hoger en/of een lager niveau af te leggen.

Dit veronderstelt ook, dat er binnen het MBO aansluitende mogelijkheden voor studie zullen zijn, maar het zal de geachte afgevaardigde bekend zijn, dat ik het vraagstuk van de doorstroming naar het MBO in ruime kring aan de orde gesteld heb.

32. Kraaijeveld-Wouters
Moedertaal voor kinderen van gastarbeiders als eindexamenvak

Reeds bij de behandeling van de nota Buitenlandse werknemers heb ik erop gewezen dat ik niet bereid ben een van de talen gesproken door buitenlandse werknemers als eindexamenvak/keuzevak voor VWO-HAVO-MAVO mogelijk te maken.

De belangstelling van andere talen dan de hier te lande bekende moderne vreemde talen blijft minimaal. Mede in aanmerking dient te worden genomen dat het ontwikkelen van een leergang de nodige begeleiding, het vervaardigen van examens een zeer grote investering zou vergen.

Scholen die dat wensen kunnen op grond van artikel 12 van de Wet op het voortgezet onderwijs een aantal uren geven in elk gewenst vak, dat valt buiten de vakken die in de wet genoemd zijn.

Graag wijs ik op de mogelijkheid die sinds 1 augustus 1975 bestaat van leerlingen voor HAVO-MAVO om Spaans te volgen, dat aan enkele scholen experimenteel gegeven wordt.

33. Van Leijenhorst
Experimenten c.s. examen geschiedenis

Reeds enige jaren bestaat voor scholen van VWO-HAVO-MAVO de mogelijkheid nu op basis van vrijwil-

ligheid deel te nemen aan een centraal schriftelijk examen geschiedenis.

Ongeveer de helft van de scholen neemt de laatste jaren aan dit experimentele examen deel. Voor het vak aardrijkskunde bestaat dezelfde mogelijkheid.

De onderwerpen die voor deze vakken gevraagd zullen worden, worden ruim 2 jaar van het desbetreffende examenjaar bekendgemaakt. Afhankelijk van uit te brengen adviezen en de ontwikkeling van de reeds op gang gekomen examenteknik voor deze vakken zal beslist worden of en wanneer deze examens integraal schriftelijk afgenomen zullen worden.

Ik ben van mening dat hiermee niet zo lang gewacht mag worden. Reeds bij het in werking treden van het besluit eindexamens VWO-HAVO-MAVO is ervan uitgegaan dat alle vakken centraal schriftelijk geëxamineerd zullen worden.

De identiteit van het bijzonder onderwijs zal hierdoor niet in het gedrang komen, daar het schoolonderzoek hiervoor ruimte laat. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor een vak als Nederlands, waarbij de behandeling van de literatuur die ook bepaald kan worden door levensbeschouwelijke overtuiging, bij het schoolonderzoek tot zijn recht zien komen.

LAGER EN MIDDELBAAR BEROEPS-ONDERWIJS

34. Hermes
Artikel 31 Eindexamenbesluit LBO

De geachte afgevaardigde, de heer Hermes, heeft gevraagd duidelijkheid te verschaffen over artikel 31 van het Eindexamenbesluit LBO. Het gerucht ging, zo heeft hij meegedeeld, dat er plannen bestonden tot intrekking van dit artikel. Ik kan verklaren, dat dit artikel – dat bij juiste toepassing een goede zaak bevordert – gehandhaafd wordt en dat er géén plannen bestaan tot intrekking.

35. Audela-Baur
Tweede teldatum LBO

De geachte afgevaardigde, mevrouw Audela-Baur, heeft ervoor gepleit, dat de feitelijke aantallen leerlingen meetellen voor de subsidiëring van de scholen. Mij hebben signalen uit het onderwijsveld bereikt, als zouden hier en daar ná de officiële teldatum leerlingen dringend verwezen worden naar andere scholen. Niet bekend is, in welke mate dit euvel voorkomt. Ik wil overwegen, hiernaar een

nader onderzoek te doen instellen om aan de hand van de uitkomsten daarvan een tweede teldatum in beschouwing te nemen. Overigens zal de geachte afgevaardigde er begrip voor hebben, dat ook de consequenties van een tweede teldatum bijvoorbeeld in rechtspositioneel opzicht, moeten worden onderzocht.

36. Andela-Bauer
INAS

De geachte afgevaardigde heeft met verve gesproken over het belang van een goede start van de nieuwe INAS.

Per 1-8-1976 is de opleiding INAS nieuwe stijl van start gegaan. Na langdurig overleg met de betreffende organisaties is gekozen voor 3 modellen, nl. een éénjarige, een 16 maands en een 2-jarige model, ter keuze van de school. Beide laatste modellen kennen een praktijktijd en wel van 3 resp. 6 maanden. Het 2-jarig model biedt naast het kernprogramma (van het 1-jarige en 16 maands model) een aanvullend programma.

De PION (Projectgroep Opleiding INAS Nieuwe Stijl) heeft onlangs voorstellen gedaan inzake de examenprogramma's. Het blijkt dat het merendeel van de opleidingen heeft gekozen voor de 2-jarige opleiding.

Deze Projectgroep INAS Opleiding Nieuwe Stijl heeft een aantal extra verlofeenheden toebedeeld gekregen, om haar taken goed uit te voeren. Mijns inziens heeft de PION op korte termijn vele adviezen door middel van haar publicaties aan de scholen gegeven.

Het is mij bekend, dat de scholen in deze aanvangsfase bijzonder veel zorg moeten besteden aan het zoeken en selecteren van stage-plaatsen. Ik wil gaarne een eenmalige stem – op bescheiden wijze – als de INAS-opleidingen willen toekennen in de vorm van één extra verlofeenheid per school voor het schooljaar 1977-1978, wanneer dit mogelijk is binnen het huidige budget.

Wat de doorstromingsmogelijkheden voor INAS-ers betreft, kan ik U mededelen dat ik hierover binnenkort een circulaire laat uitgaan. Daarin zal onder andere ook de doorstroming naar het MSPO worden opgenomen.

37. Van Veenendaal-van Meggelen/
Hermes
Verbreiding MTO

De geachte afgevaardigden, mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen en de heer Hermes, hebben aard en omvang van een verbreed middelbaar

technisch onderwijs aan de orde gesteld.

De heer Hermes is bevreesd voor aantasting van het niveau van het huidige MBO. Het ligt geenszins in mijn bedoeling dit niveau aan te tasten. Mijn voorstel voor onderzoek naar de mogelijkheid van een verbreding van het MBO betreft het introduceren van een andere onderwijsinhoud, waarbij meer accent valt op de praktische dan op de theoretisch-technische beroepsopleiding.

Mevrouw Van Veenendaal bepleit meer wekelijkse lessen voor de praktisch-technische opleiding. Ik ben van mening, dat binnen dertig lessen per week een dergelijke opleiding gegeven kan en moet worden om de weektaak van de betrokken leerlingen niet te zwaar te maken; want zij zullen ook nog een aantal uren aan huiswerk moeten besteden.

38. Smit-Kroes

Inrichtingsbesluit voor Anthonie Fokkerschool

Ten departemente is men druk doende het ontwerp-besluit gereed te maken, dat voor alle MTS-en, inclusief de vak-MTS-en, de onderwijskundige inrichting moet regelen.

Het ontwerp zal binnenkort aan de organisatie, in de zin van artikel 3 van de Wet op het voortgezet onderwijs worden toegezonden. Ik streef ernaar de AMVB op 1 augustus aanstaande in werking te doen treden. Dit besluit zal dan ook gelden voor de Anthonie Fokkerschool, de middelbare school voor luchtvaarttechniek en elektronica te Den Haag.

39. Van Leijenhorst

Uitbreiding middelbaar horeca-onderwijs

De geachte afgevaardigde, de heer Van Leijenhorst, heeft gevraagd, of het niet gewenst is, dat er nog een vijfde of zesde middelbare horecaschool bijkomt. Inderdaad is de belangstelling voor dit onderwijs groot. Er zijn echter enkele omstandigheden, die een bevestigend antwoord momenteel bezwaarlijk maken. Zoals de geachte afgevaardigde weet, zijn er thans 4 scholen, waarvan er nog slechts één gediplomeerden heeft afgeleverd. De evaluatie van het leerplan is nog nauwelijks begonnen. Een vraag is ook, hoe groot de behoefte in het bedrijfsleven is aan opgeleiden voor deze gespecialiseerde opleiding. Bovendien moet de relatie met de MBO-opleiding civiele diensten, die in het kader van de

herstructurering van het MHNO wordt ontwikkeld, onderzocht worden. Aan de organisaties voor het overleg inzake het scholenplan heb ik toegezegd de resultaten van het ambtelijk overleg, dat thans terzake wordt gevoerd, mee te delen vóór de vaststelling van het en volgende scholenplan.

40. Konings

Leraarlessenformule

De heer Konings heeft er op gewezen, dat er bij het ontwerpen van nieuwe leraarlessenformules rekening zal moeten worden gehouden met lessen in vakken, zoals machinale houtbewerking, die slechts in zeer kleine groepen gegeven kunnen worden. Hij stelt zelfs voor deze vakken geheel buiten een dergelijke formule te houden en dus apart te bekostigen. Mijn voorkeur gaat voornamelijk uit naar een toedeling van leraarlessen, waarin met alle specifieke eisen van elke onderwijsvorm wordt rekening gehouden. Deze zal ertoe leiden dat scholen, waar vele lessen in kleine groepen moeten worden gegeven, over meer leraarlessen zullen beschikken dan andere scholen. Over de uitwerking van mijn voornemen om voor het voortgezet onderwijs een toedeling van leraarlessen te verkrijgen, die meer dan nu rekening houdt met de zeer verscheiden onderwijskundige behoeften, wordt momenteel met de onderwijsorganisaties gesproken.

Ik heb goede hoop dat in de loop van dit jaar dit overleg tot concrete resultaten zal leiden.

Op het terrein van het voortgezet onderwijs zal dan uitvoering zijn gegeven aan de in een motie neergelegde wens van de heer Van Ooijen om voor elk schooltijd optimale groeps grootten vast te stellen.

ONDERWIJS VOOR VOLWASSENEN

41. Hermes

Wijziging subsidiëring vormingswerk voor jonge volwassenen

De geachte afgevaardigde, de heer Hermes, heeft gevraagd de rijkssubsidieregeling VJV in die zin te wijzigen, dat de personeelslasten voor 100 procent ten laste van de rijksoverheid komen en de overige uitgaven worden bekostigd uit bijdragen van provincie, gemeente en deelnemers.

Hoewel het voorstel van de heer Hermes inderdaad budgettair neutraal is meen ik toch dat zijn voorstel niet overgenomen moet worden. Er zou dan immers een situatie kunnen gaan

ontstaan waarbij wel de personele voorzieningen zijn gegarandeerd maar de mogelijkheden tot praktisch werken tot nul worden gereduceerd in die situaties waar de gemeente c.q. de provincie niet besluit tot het subsidiëren van de materiële voorzieningen.

Noch de gemeente noch de provincie kunnen immers tot het geven van subsidie worden verplicht.

42. Hermes

Nieuwe rijksregeling voor het vormingswerk voor jonge volwassenen

Ik kan de geachte afgevaardigde Hermes meedelen, dat ik zeer binnenkort zal kunnen overgaan tot de instelling van een werkgroep, die mij moet adviseren over het ontwerpen van een nieuwe rijksregeling voor het vormingswerk voor jonge volwassenen.

43. Kraaijeveld-Wouters

Functioneren directie Onderwijs voor Volwassenen in het directoraat-generaal voor het voortgezet onderwijs

Mevrouw Kraaijeveld-Wouters vraagt hoe ik de directie VO/OV zie functioneren binnen het DGVO als binnenkort de COS adviezen uit gaat brengen over het Open Hoger Onderwijs, alfabetiseringsprogramma's etc.

In de eerste plaats wil ik er op wijzen, dat in de Interdepartementale Projectgroep Open School, die afdelingen uit de beide departementen zijn samengebracht die op enigerlei wijze betrokken zijn met de problematieken die in de adviezen van de COS aan de orde worden gesteld.

Uiteraard is het mogelijk dat de uitwerking van het op basis van de adviezen vastgestelde beleid door een ander directoraat-generaal dan dat van het voortgezet onderwijs wordt uitgevoerd.

In het algemeen acht ik het echter juist dat de directie VO/OV in het DGVO is ondergebracht omdat bij deze directie onderwijsvormen in beheer zijn die qua onderwijsdoelstellingen, leerplannen, methodes, bekostigings- en rechtspositieregelingen sterke overeenkomsten vertonen met de andere onder het DGVO ressorterende onderwijssoorten.

ONDERWIJS EN VORMING WERKENDE JONGEREN

44. De Leeuw en Konings

Verlenen van onderwijsbevoegdheid aan vormingsleiders

Door de Bijzondere Commissie van het GO is een werkgroep ingesteld

welke tot opdracht heeft de specifieke situatie van de vormingsleiders in het gehele samenstel van voortgezet onderwijs te bepalen.

Een belangrijk onderdeel van de opdracht bestaat erin om nog dit cursusjaar na te gaan, welke mogelijkheden er voor de vormingsleiders zijn, bevoegd te worden voor het geven van voortgezet schoolonderwijs.

In hoeverre hiermede de instroom van vormingsleiders in het reguliere onderwijs zou worden beïnvloed, is hieruit evenwel niet direct af te leiden.

45. Worrell

Leerovereenkomsten

De heer Worrell heeft gevraagd of er nu wel of geen Bemetel-diploma uitgereikt wordt. Hij doelt daarbij op de jongeren die in de zogenaamde Hengelse situatie onder een leercontract een soortgelijke opleiding volgen als onder leerovereenkomst zou gebeuren.

Volgens het examenbesluit is het mogelijk om aan de examens leerlingwezen deel te nemen als leerling en als 'niet-leerling'. Indien men als 'niet-leerling' wil deelnemen – en daar gaat het hierover zolang er geen leerovereenkomsten worden afgesloten – dan moet men tenminste 1 jaar langer in het betreffende beroep werkzaam zijn geweest als normaal zou zijn indien men de opleiding volgens het leerlingwezen gevolgd zou hebben.

46. Worrell

Fasering en tijdsplanning van de evaluatie van de tweedagen programma's voor partieel leerplichtigen

Zoals onder punt 136 (blz. 46) van de nota naar aanleiding van het verslag reeds is vermeld, zijn er momenteel besprekingen gaande met de LOVWJ, de LOCV, het COLO en de Inspectie om het tijdsprobleem met betrekking tot de jaarlijkse evaluatie de baas te worden. In tegenstelling tot wat de heer Worrell meent zijn deze besprekingen nog niet afgerond; mogelijk zal dit half februari het geval zijn.

OPLEIDINGEN VOOR ONDERWIJS-GEVENDEN

47. Smit-Kroes

Spreekonderwijs aan PA en KLOS

Daar ik onvoldoende zicht heb op het resultaat in het kleuter- en lager onderwijs, van het onderricht in het vak spreken op de opleidingscholen kan ik niet beoordelen of een uitbrei-

ding van het aantal lessen in dit vak gewenst moet worden geacht.

Overigens is een uitbreiding op de minimumtabel slechts mogelijk ten koste van een ander vak, omdat het totaal aantal door de student te volgen lessen gezien de oefening in de praktijk, niet verhoogd moet worden.

48. Smit-Kroes

Toelating tot pedagogische academie met voorgeschreven HAVO-pakket

Het bindend voorschrijven van bepaalde vakken in het eindexamenpakket van de HAVO voor de toelating tot de pedagogische academie zou een ernstige beperking betekenen van de in de WVO neergelegde gedachte van een vrije keuze.

Bij de regeling van het onderwijs aan de pedagogische academie is er van meet af aan rekening mee gehouden, dat er ruimte moet zijn voor de leerlingen met een achterstand in bepaalde vakken om die te kunnen inhalen.

Overigens ben ik van mening dat de door de geachte afgevaardigde mevrouw Smit-Kroes gebruikte kwalificatie van vuilnisbaksituatie niet terecht is. Bij de pedagogische academies melden zich HAVO-diploma-bezitters met zeer uiteenlopende pakketten, terwijl door de meeste aanvelden er ook in de meeste gevallen voldoende ruimte is voor selectie.

49. Smit-Kroes

Hospiteren studenten van pedagogische academies

In antwoord op de vraag van de geachte afgevaardigde mevrouw Smit-Kroes, of het niet gewenst is de studenten van pedagogische academies te laten hospiteren in de eerste klas van het voortgezet onderwijs, wil ik er op wijzen, dat deze mogelijkheid reeds in het opleidingsbesluit (artikel 18) voor wat de tweede leerkring betreft is opgenomen. Wel ben ik van mening, dat deze mogelijkheid niet zodanig moet worden gebruikt, dat ze een belemmering gaat vormen voor de schoolpractica van studerende voor een bevoegdheid in het voortgezet onderwijs.

50. Smit-Kroes

Integratie KLOS en PA

Naar aanleiding van het derde advies van de Voorbereidingscommissie, handelend over de taak en de samenstelling van een in te stellen spreidingscommissie opleidingen, is in september 1976 de spreidingscom-

missie met haar werkzaamheden gestart. De commissie bestaat uit vertegenwoordigers van de verschillende besturen- en docentenorganisaties. Zij zal haar taak in drie jaar moeten volbrengen. Deze taak omvat in hoofdzaak de volgende drie fasen:

- het zoeken naar en het vaststellen van uitgangspunten voor een spreidingsplan, die door de verschillende richtingen worden geaccepteerd;
- het coördineren van de spreidingsplannen, die binnen de verschillende richtingen onder eigen verantwoordelijkheid ontworpen worden;
- het uiteindelijk vaststellen van een totaal spreidingsplan voor de opleidingen, zoveel mogelijk op basis van de verschillende plannen.

Dit plan zal vermoedelijk eind 1979 als advies worden aangeboden. Op dit moment is er nog geen indicatie te geven over de kosten van de uitvoering van zo'n plan.

51. Smit-Kroes/Kraaijeveld

Remedial teacher

Vraag:

Er blijkt een grote behoefte aan deze mensen (rem. teachers) te bestaan. Het aanbod zou overigens vele malen groter zijn dan de opleiding kan verwerken. (400 aanvragen, slechts 80 plaatsen). Is dat zo?

Is de opleiding te verbeteren? bijvoorbeeld in de richting van verdieping en verbreding met betrekking tot orthopedagogiek en orthodidactiek en ontwikkelingspsychologie?

Antwoord:

In de cursusjaren 1975/1976 en 1976/1977 is op drie plaatsen in Nederland een éénjarige experimentele cursus remedial teacher opengesteld voor volledig bevoegde onderwijzers die reeds als remedial teacher werkzaam zijn. Op elke cursus konden slechts 25 cursisten worden toegelaten. Dit betekent inderdaad dat het aantal plaatsen zeer beperkt is. Ten aanzien van het veel grotere aantal aanvragers moet wel worden gesteld dat slechts een deel voldoet aan de toelatingseisen. De door mij enige jaren geleden ingestelde commissie Opleiding Remedial Teacher is zelfs van mening dat er onvoldoende toelaatbare aanvragers zijn om de éénjarige experimentele cursus te continueren. De start van een tweejarige cursus remedial teacher voor onderwijsgevenden zonder specifieke ervaring met remedial teaching is in 1977 om programmeerbare redenen niet mogelijk. Overigens vraag ik mij ernstig af of een zware, verdiepte en verbrede op-

leiding remedial teacher voor diegene die zich binnen een schoolteam tot taakonderwijzer remedial teaching wil specialiseren, wel raadzaam is. Mijnerzijds is er thans meer de voorkeur voor het opnemen van aspecten van remedial teaching in het her- en bijscholingsprogramma dat in het kader van de integratie van kleuter- en lager onderwijs ontwikkeld zal worden. Daarnaast moet naar mijn mening in de initiële opleiding meer aandacht worden besteed aan dit aspect. Nagegaan moet worden of een opleiding van consultants remedial teaching, verbonden aan schooladviesdiensten, kan voorzien in de noodzakelijke relatie tussen enerzijds de in de praktijk van alledag werkende onderwijsgevende en anderzijds de sterk gespecialiseerde orthopedagoog en -didacticus, psycholoog en andere specialisten die verbonden zijn aan schooladviesdiensten.

52. Van Leijenhorst
Formatiesleutel huishoudkunde en tehatex op de NLO's

De heer Van Leijenhorst heeft mij gevraagd te overwegen of voor de opleiding huishoudkunde en ook de tehatex-opleidingen van de nieuwe leraren-opleidingen de ruimere bekostigingssleutel van de bèta-vakken toegepast zou kunnen worden. Ik zie de noodzaak daarvan niet in. Immers als de docentenformatie voor bepaalde vakken naar de mening van een instituut ruimer zou moeten zijn, dan laten de subsidievoorschriften een verschuiving binnen het totale docentenbestand van het instituut dat toe. Daardoor kunnen dan mogelijk onbillijkheden in de verhouding tussen de afzonderlijke vakken worden opgeheven. De formatiesleutel is in het algemeen voldoende ruim om een dergelijke verschuiving mogelijk te maken.

53. Van Leijenhorst
Verhoging gemiddelde groepsgrootte academies voor lichamelijke opvoeding

De heer Van Leijenhorst heeft een nadere toelichting gevraagd op de voorgenomen verhoging van de gemiddelde groepsgrootte aan de academies voor lichamelijke opvoeding. Of het aantal ontslagen dat hij noemt, inderdaad zal vallen, hangt mede af van het natuurlijk verloop binnen het docentenbestand.

De heer Van Leijenhorst maakt in zijn betoog een vergelijking met de kosten van andere opleidingen. Dergelijke vergelijkingen zijn naar mijn me-

ning niet zinvol, omdat daarbij geen rekening gehouden wordt met de specifieke situatie in de verschillende sectoren. Naar mijn mening kan de doelstelling van het onderwijs van de ALO's ook met de verhoogde groepsgrootte verwezenlijkt worden, ook wat betreft de veiligheid van de te geven lessen door de afgestudeerden. Overigens acht ik het wel gewenst dat wordt nagegaan of er ondanks de specifieke situatie in de verschillende vormen van HBO algemeen geldende criteria zijn om tot een vergelijking van de groepsgrootte bij het HBO te komen. Ik heb dan ook onlangs opdracht gegeven een ambtelijke werkgroep in het leven te roepen die dit probleem in eerste instantie gaat bezien.

54. Van Leijenhorst
2e graads part-time leraren in de technische vakken

De heer Van Leijenhorst heeft gevraagd, hoe het staat met de opleiding van 2e graads part-time leraren in de technische vakken. Ik kan hem meedelen dat het in mijn bedoeling ligt een vervolgcursus door het Nederlands Genootschap te laten verzorgen voor degenen, die de geherstructureerde opleiding voor de derde graad hebben gevolgd. Deze cursus is echter niet de geplande part-time opleiding 2e graad nieuwe stijl, die metertijd verbonden zal worden aan de nieuwe lerarenopleiding.

55. Dees
Uitvoering motie Hermes inzake MO- en LO-opleidingen

Vooraf moet opgemerkt worden dat de motie Hermes uitsluitend op de MO-opleidingen betrekking heeft. Over de maatregelen, die in eerste instantie ter zake genomen kunnen zijn, kan het volgende meegedeeld worden.

a. Het voorstel tot herziening van het Reglement MO-examens is met alle betrokken groeperingen afzonderlijk besproken en zal op 9 maart a.s. in het OODO (Overleg Orgaan Docenten Opleidingen) aan de orde komen.

b. De werkgroep, die een model voor het examenprogramma moet opstellen en de problemen moet inventariseren die zich voordoen bij het herzien van de globale examenprogramma's, komt op 28 januari bijeen.

c. De werkgroep 'Randvoorwaarden herziening MO examen reglement' kwam op 29 december jl. voor het eerst bijeen. De tweede vergadering die op 21 januari gehouden zou worden, moest uitgesteld worden wegens ziekte van de voorzitter.

d. Het overleg over de inrichting van de part-time eerstegraadsopleiding, op basis van het advies van de Cipoleg, is op verzoek van onder meer de MO Overlegraad opgeschort tot 1 april a.s.

56. Ginjaar-Maas
Toelating tot applicatiecursussen

Mevrouw Ginjaar-Maas heeft gevraagd om gehuwde vrouwen die weer een functie in het onderwijs willen gaan bekleden, ook tot applicatiecursussen toe te laten.

Ik kan U meedelen dat deze mogelijkheid reeds geruime tijd bestaat. Of deze gehuwde vrouwen ook daadwerkelijk tot deze cursus kunnen worden toegelaten, is echter afhankelijk van de per cursus vastgestelde toelatingsregeling en de prioriteitenregeling voor toelating.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT

57. Andela-Baur
Samenvoeging inspectie LMBO

Ten einde ook op het inspectie-terrein tot een betere coördinatie van het LBO en het MBO te geraken, zal, zoals de geachte afgevaardigde reeds heeft opgemerkt, een samenvoeging of beter gezegd, een integratie plaatsvinden van de huidige inspectiesectoren, die op het terrein van het LBO en op dat van het MBO werkzaam zijn. De herstructurering van deze inspectiesectoren voorziet in het binnenkort instellen van een categoriale hoofdinspectie LMBO, die zal zijn onderverdeeld in een sub-categorie LBO en in een dito MBO.

RECHTSPOSITIE ONDERWIJS

58. Smit-Kroes
Onderzoek IVG (langdurig zieken)

Ik heb kennis genomen van de eerste resultaten van het onderzoek van het Instituut voor Gezondheidszorg naar de langdurig zieken bij het lager onderwijs.

Met IVG is inmiddels gekomen tot de 2e fase van het onderzoek, waarin een aantal leerkrachten mondeling zal worden geïnterviewd. Mijn reactie op het onderzoek kan ik daarom, gezien het stadium waarin het onderzoek zich bevindt, thans niet geven.

Het is overigens zo, dat in de commissie die dit onderzoek begeleidt ook vertegenwoordigers van de onderwijs-personeelsorganisaties zitting hebben.

HOGER ONDERWIJS EN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

59. Van Veenendaal-van Meggelen, Beinema
Toelatingscriteria n.f.-studierichtingen

De geachte afgevaardigden, mevrouw Van Veenendaal-van Meggelen en de heer Beinema, hebben in hun beschouwingen ook aandacht besteed aan de selectie bij de toelating tot numerus fixus-studierichtingen.

Zoals U bekend zal zijn, onder meer uit de memorie van toelichting bij het in november vorig jaar bij Uw Kamer ingediende wetsontwerp tot verlenging van de huidige Machtigingswet inschrijving studenten tot en met 31 augustus 1979, ligt het in mijn voorname voor de periode nadien de indiening te bevorderen van een ontwerp van wet dat de problematiek van de toelatingsbeperking tot het wetenschappelijk onderwijs voor een lange periode beoogt te regelen.

Hierbij zal ook aandacht worden besteed aan de selectie.

Mijn opvattingen over de te hantieren toelatingscriteria in deze zullen U overigens bekend zijn.

Ik moge in dit verband verwijzen naar mijn pleidooi voor een stelsel van integrale loting tijdens de parlementaire behandeling in 1975 van het toenmalige wetsontwerp 12929 (verlenging en wijziging van de Machtigingswet inschrijving studenten).

Een verzwaaring van de toelatingseisen en het instellen van een universitair toelatingsexamen doen afbreuk aan de betekenis van het VWO-diploma. Een dergelijke ontwikkeling acht ik niet aan te bevelen.

Bij de parlementaire behandeling van dit nog in te dienen wetsontwerp zal op deze materie nog nader kunnen worden ingegaan.

60. Ginjaar-Maas

Uitstel militaire dienst voor zgn. parkeerstudenten

Mevrouw Ginjaar-Maas verzocht mij voorts ook mij positief op te stellen ten aanzien van de motie van de geachte afgevaardigde Keja c.s. om de regels voor uitstel van militaire dienst te verruimen voor degenen, die na te zijn uitgeloot een zgn. parkeerstudie volgen.

Ik zou hierbij gaarne willen verwijzen naar het antwoord, dat mijn ambtgenoot van Defensie mede namens mij gaf op de door de heer Keja tezamen met mevrouw Ginjaar-Maas en de heer Dees in september vorig jaar gestelde vragen over deze materie.

Ik wil bij deze gelegenheid nogmaals mijn bezwaren uiten, die ik tegen het instituut parkeerstudie heb en eveneens tegen maatregelen die instandhouding van parkeerstudies zouden begunstigen.

Ik acht parkeerstudies allereerst strijdig met het streven van de regering om bij het onderwijs en met name het hoger onderwijs tot een zo efficiënt mogelijke verdeling te komen van de hierdoor beschikbare middelen. Het geld, uitgegeven voor de bekostiging van parkeerstudies, lijkt mij namelijk weinig effectief besteed, waarmee de student nadien alsnog wordt toegelaten tot de studierichting van zijn voorkeur. Dit is te meer het geval, indien de parkeerstudie met weinig interesse wordt gevolgd.

Een tweede duidelijk bezwaar tegen dit verschijnsel – met name bij het wetenschappelijk onderwijs – is, dat hierdoor een verlenging van de inschrijvingsduur wordt bevorderd.

Ik acht dit in strijd met de strekking van de Wet tot herstructurering van het wetsontwerp, die mede tot doel heeft de inschrijvingsduur te bepalen. Inschrijving voor een studierichting met het oogmerk deze studierichting slechts te beschouwen als een parkeerstudie dient niet te worden bevorderd door het verlenen van bijzondere faciliteiten, zoals het voeren van een ruim vrijstellingsbeleid voor militaire dienst.

Ik denk hierbij overigens niet slechts aan degenen, die voor een studierichting met een numerus fixus zijn uitgeloot, doch ook aan hen, die om een andere reden een parkeerstudie willen volgen, zoals degenen die, ingeloot zijnde voor de studierichting van haar voorkeur, op grond van een deficiënt vakkenpakket een schaduwplaats hebben verkregen.

Zoals mijn ambtgenoot van defensie reeds bij de beantwoording van de eerdergenoemde schriftelijke vragen van mevrouw Ginjaar-Maas en de heren Keja en Dees mededeelde, hebben wij dan ook tot overleg besloten over de vraag of intrekking van de thans in deze voor WO-studenten bestaande faciliteiten niet dient te worden overwogen.

HOGER BEROEPSONDERWIJS

61. Van Leijenhorst
Capaciteit HBO

De heer Van Leijenhorst merkte op, dat uit stuk nr. 7 blijkt, dat er in het HBO capaciteit is voor 40.000 nieuwkomers en dat zich 75.000 personen heb-

ben aangemeld. Toch zijn slechts 10.000 niet geplaatst.

De 75.000 aanmeldingen stellen namelijk niet 75.000 personen voor, aanzien een groot aantal personen zich voor meerdere sectoren van het HBO aanmeldde. Daardoor komen dubbel-tellingen in de aanmeldingstotalen voor.

Derhalve mag dit aantal niet in relatie worden gebracht met het aantal geplaatste en niet geplaatste personen.

62. Van Leijenhorst

Uitbouw van bestaande HBO-opleidingen met een aantal varianten

De heer Van Leijenhorst signaleert dat één van de kernproblemen van het HBO is, hoe men degene die in deze sector wil studeren kan plaatsen. De oplossing van de problemen zou eerst gezocht moeten worden in een uitbouw van bestaande HBO-opleidingen.

Dat wordt thans ook gedaan met bijvoorbeeld het HEAO. Een commissie 'ontwikkeling HEAO' bereidt thans zo'n uitbouw met differentiaties voor. Naar verwachting zal in februari aanstaande mij een interimrapport van deze commissie worden aangeboden opdat met ingang van het studiejaar 1977-1978 begonnen kan worden met enkele experimenten inzake differentiaties op afdelingen voor onder andere accountancy, bestuurskunde, make-laardij, communicatie, econ./linguïstische c.q. secretariële sector.

Dat geldt mutatis mutandis ook voor die HBO-opleidingen die mogelijkheden bieden voor een dergelijke uitbouw. Of het nu de opleidingen betreffen die de heer Van Leijenhorst noemt zal nader moeten worden onderzocht.

Overigens meen ik te mogen opmerken, dat de HEAO-activiteiten evenals de beleidsvoornemens ten aanzien van de algemeen hogere opleidingen behoren tot het korte-termijnbeleid van de HOT-nota (hfst. 3).